

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

**MUHAMMED'İN *FERRUH U HÜMÂ* ('IŞK-NÂME) ADLI ESERİ
ÜZERİNE ANLAMBİLİMSEL VE TEMATİK BİR İNCELEME**

Sena DOĞANCI

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

MUHAMMED'İN *FERRUĞ U HÜMÂ* ('IŞK-NÂME) ADLI ESERİ ÜZERİNE
ANLAMBİLİMSEL VE TEMATİK BİR İNCELEME

Sena DOĞANCI

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Sena Doğancı tarafından hazırlanan, *Muhammed'in Ferruḥ u Hümā ('Işk-Nâme) Adlı Eseri Üzerine Anlambilimsel ve Tematik Bir İnceleme* başlıklı bu çalışma, 21.06.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Habibe Yazıcı Ersoy

(Başkan)

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten

(Danışman)

Prof. Dr. Emine Yılmaz

(Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezim kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

21/06/2023

Sena Doğancı

¹“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü ana bilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü ana bilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.*

* *Tez danışmanının önerisi ve enstitü ana bilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Sena Doğancı

ÖZET

DOĞANCI, Sena. *Muhammed'in Ferruḥ u Hümâ ('Işık-Nâme) Adlı Eseri Üzerine Anlambilimsel ve Tematik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Eski Anadolu Türkçesi adlı yazı dilinin evrelerinden Beylikler Dönemi, çok sayıda Türkçe eserin kaleme alındığı bir dönemdir. 14. ve 15. yüzyıllarda, Muhammed adlı yazar tarafından yazılmış olan Ferruḥ u Hümâ ('Işık-nâme) adlı eser, Ferruh ve Hüma adlı iki karakter arasında geçen olayları anlatan beşerî bir aşk mesnevisidir. Araştırma, üç ana başlığa sahip olup ilk bölüm, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi, söz konusu yazar ve eser hakkındadır. İkinci bölüm, Ferruḥ u Hümâ'nın içerisinde yer alan isimlerin tematik olarak sınıflandırması üzerinedir. Üçüncü bölüm ise sözcük anlam bilimi çalışmasının art zamanlı metot ile incelenmesi üzerinedir.

Anahtar Sözcükler

Eski Anadolu Türkçesi, Ferruḥ u Hümâ ('Işık-Nâme), tematik sözlük, anlambilim, dilbilim.

ABSTRACT

DOĞANCI, Sena. *A Semantic and Thematic Analysis on Muhammad's Ferruḥ u Humā ('Işk-Nāme)*, MA Thesis, Ankara, 2023.

The Beylik Period, one of the phases of the Old Anatolian Turkish written language, is a period in which many works in Turkish were written. Written in the 14th and 15th centuries by an author named Muhammad, Ferruḥ u Hümâ ('Işk-nāme) is a story of human love narrating the events between two characters named Ferruh and Hüma. The research has three main chapters; the first chapter is about the Old Anatolian Turkish Period, the author and the work. The second part is about the thematic classification of the nouns in Ferruḥ u Humā. The third part is about the study of lexical semantics with diachronic method.

Keywords

Old Anatolian Turkish, Ferruḥ u Hümā ('Işk-Nāme), thematic dictionary, semantics, linguistics.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR ve İŞARETLER.....	xxxvi
TABLolar DİZİNİ	xxxix
ŞEKİLLER DİZİNİ	xliv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ	6
1.1. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ TARİHİ.....	6
1.2. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN OLUŞUMU ve GELİŞİMİ.....	7
1.2.1. Selçuklu Dönemi Türkçesi (11. - 12. Yüzyıl)	7
1.2.1. Selçuklu Dönemi Türkçesinin Başlıca Yazarları ve Eserleri.....	8
1.2.2. Beylikler Dönemi Türkçesi (13. - 15. Yüzyıl)	9

1.2.2.1. Beylikler Dönemi Türkçesinin Başlıca Yazarları ve Eserleri.....	9
1.2.3. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Türkçesi (15. - 16. Yüzyıl).....	9
1.2.3.1. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Türkçesinin Başlıca Yazar ve Eserleri	10
1.3. MUHAMMED ve <i>FERRUḤ U HÜMĀ</i> (‘IŞK-NĀME)	10
1.3.1. Muhammed	10
1.3.2. <i>Ferruḥ u Hü mā</i> (‘Işk-nāme).....	11
2. BÖLÜM: MUHAMMED’İN <i>FERRUḤ U HÜMĀ</i> (‘IŞK-NĀME) ADLI ESERİ	
ÜZERİNE TEMATİK SÖZLÜK (İSİM) İNCELEMESİ	15
2.1. SÖZ VARLIĞI	15
2.1.1. Türkçenin Söz Varlığı.....	16
2.1.1.1. Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığı	17
2.1.2. Söz Varlığının İçerdiği Ögeler.....	17
2.1.2.1. <i>Ferruḥ u Hü mā</i> (‘Işk-nāme)’nın Temel İsim Söz Varlığı İncelemesi	19
2.1.2.1.1. İnsan Organları.....	19
2.1.2.1.2. Akrabalık İsimleri	21
2.1.2.1.3. Sayılar	22
2.1.2.1.4. Bitkiler	24

2.1.2.1.5. Hayvanlar	26
2.1.2.1.6. Din ve Kutsallık	27
2.2. SÖZLÜKLER	29
2.2.1. Tematik Sözlükler	30
2.3. FERRUH U HÜMÂ ('IŞK-NÂME)'NİN TEMATİK SÖZLÜK (İSİM) İNCELEMESİ	32
2.3.1. Araştırma ve Bilim Kavramları	32
2.3.1.1. Bilgi, Eğitim, Araştırma ve Haber	33
2.3.1.1.1. Bilgi ve Araştırma	33
2.3.1.1.2. Eğitim	33
2.3.1.1.3. Haber	34
2.3.1.2. Yol ve Yöntem	35
2.3.1.2.1. Amaç, Neden - Sonuç	35
2.3.1.2.2. Soru ve Cevap	36
2.3.1.3. Akıl ve Fikir	36
2.3.1.3.1. Bilgin, Âlim	37
2.3.1.3.2. Bilgisiz, Cahil	38
2.3.2. Askerlik ve Ordu	38

2.3.2.1. Asker ve Askerlik	39
2.3.2.1.1. Asker ve Savaşçı	39
2.3.2.2. Ordu ve Savaş	39
2.3.2.2.1. Düşman, Esir ve Casus	39
2.3.2.2.2. Savaş, Mücadele ve Fetih	40
2.3.2.2.2.1. Mağlubiyet, Galibiyet ve Ganimet.....	40
2.3.2.2.2.2. Savaş Düzeni ve Taktikleri	41
2.3.2.2.2.3. Savaş Gereçleri	41
2.3.2.2.2.4. Savaş Kıyafetleri.....	43
2.3.3. Beden Sağlığı ve Hastalıklar	43
2.3.3.1. Beden Sağlığı.....	43
2.3.3.2. Hastalıklar	44
2.3.3.3. Ağrı ve Yaralar	45
2.3.3.4. Sağlığa Zararlı Şeyler	46
2.3.3.5. Tedavi	46
2.3.3.6. Uyku ve Yorgunluk	47
2.3.4. Bitki ve Bitkilerle İlgili Kavramlar	47
2.3.4.1. Bitkiler ve İlgili Kavramlar.....	48

2.3.4.1.1. Bitki Bölümleri	49
2.3.4.1.2. Bağ, Bahçe, Otlak ve Orman	49
2.3.4.2. Çiçekler	50
2.3.4.3. Ağaç ve Çalılar	52
2.3.4.4. Meyveler	53
2.3.4.5. Sebzeler.....	54
2.3.4.6. Tahıllar.....	55
2.3.4.7. Tohum.....	55
2.3.5. Din ve Kutsallık	56
2.3.5.1. İnanç.....	56
2.3.5.1.1. Allah.....	57
2.3.5.1.1.1. Allah'ın Ad ve Sıfatları	57
2.3.5.1.1.2. Allah ile İlgili Diğer Kavramlar	59
2.3.5.1.2. Peygamber ve Din İnsanları.....	59
2.3.5.1.3. Din, Kutsallık, Kutsal Kitaplar, Sureler ve Dualar	60
2.3.5.1.3.1. Din	60
2.3.5.1.3.2. Kutsallık ve Kutsal Kitaplar	60
2.3.5.1.3.3. Sureler ve Dualar	60

2.3.5.1.3.4. Dinî Kutlamalar	61
2.3.5.1.4. İnanç, İman, Kul ve Tapınma.....	62
2.3.5.1.4.1. İbadet ve İbadet Yerleriyle İlgili Kavramlar	63
2.3.5.1.4.2. Tasavvufla İlgili Kavramlar.....	64
2.3.5.1.4.3. Kaza ve Kader Kavramları	64
2.3.5.1.4.3.1. Kaza ve Kader'e Atfedilen Durumlar	65
2.3.5.2. Ölüm ve Sonrası.....	66
2.3.5.2.1. Ahiret, Kıyamet, Cennet ve Cehennem	66
2.3.5.2.2. Ecel, Ölüm, Ölü, Mezar, Mezarlık ve Yas.....	67
2.3.5.3. Günah, Sevap, Melek ve Şeytan	68
2.3.5.3.1. Günah, Sevap ve Beddua	69
2.3.5.3.2. Melek, Cin ve Şeytan.....	70
2.3.5.4. Varoluş ve Yaşayış	70
2.3.5.5. Diğer Dinî Kavramlar	71
2.3.6. Ekonomi ve Değer.....	71
2.3.6.1. Ekonomi.....	72
2.3.6.1.1. Ticaret, Alışveriş ve Mallar	72
2.3.6.1.1.1. Kâr - Zarar	72

2.3.6.1.1.2. Ödemeler	73
2.3.6.1.1.3. Para Birimleri	73
2.3.6.2. Değer.....	74
2.3.6.2.1. Paha, Değer ve Bağış	74
2.3.6.2.2. Değerli Eşyalar.....	75
2.3.6.2.3. Zenginlik ve Fakirlik.....	75
2.3.6.3. Diğer Kavramlar	76
2.3.7. Eşya, Taşıt ve Araç Gereçler.....	76
2.3.7.1. Eşya ve Araç Gereçler.....	76
2.3.7.1.1. Ev Eşyaları	77
2.3.7.1.1.1. Mutfak Eşyaları	78
2.3.7.1.2. Aydınlatma ve Isıtma Eşyaları.....	79
2.3.7.1.3. Süs Eşyaları.....	80
2.3.7.1.4. Tarım Eşyaları.....	81
2.3.7.1.5. Yapı - İnşaat Malzemeleri ve Aletleri.....	81
2.3.7.1.6. Kesici ve Delici Aletler.....	82
2.3.7.1.7. Yazı Gereçleri	82
2.3.7.1.8. Hayvanlara Ait Eşyalar	83

2.3.7.1.9. Millî ve Yönetim Sembolü Olan Eşyalar	84
2.3.7.2. Diğer Eşya ve Gereçler	84
2.3.7.3. Taşıt ve Yolculuk.....	86
2.3.8. Evren ve Atmosfer	86
2.3.8.1. Gökyüzü ve Evren	87
2.3.8.1.1. Güneş Sistemi	87
2.3.8.1.1.1. Gezegen	87
2.3.8.1.1.2. Güneş.....	88
2.3.8.1.1.3. Ay	88
2.3.8.1.1.4. Yıldızlar	89
2.3.8.2. Atmosfer	90
2.3.8.2.1. Hava ve Olayları	90
2.3.8.2.1.1. Bulut	90
2.3.8.2.1.2. Rüzgâr.....	91
2.3.8.2.1.3. Yağışlar.....	91
2.3.8.2.1.4. Isı, Sıcaklık ve Soğukluk	91
2.3.9. Giysi ve Giysilerle İlgili Kavramlar.....	92
2.3.9.1. Elbiseler	92

2.3.9.1.1. Üst ve Alt Giysileri	93
2.3.9.1.2. Giysi Bölümleri ve Parçaları	93
2.3.9.2. Aksesuarlar	93
2.3.9.2.1. Başlıklar	94
2.3.9.2.2. Yüz Örtüleri	94
2.3.9.2.3. Kemer ve Kuşak	94
2.3.9.3. Dikiş Malzemeleri	94
2.3.9.4. Kumaş Türleri	95
2.3.10. Görevli Ögeler	96
2.3.10.1. Bağlaç	96
2.3.10.2. Edat	97
2.3.10.3. İkilemeler	98
2.3.10.4. Sıfat	98
2.3.10.5. Ünlem	100
2.3.10.6. Zamir	100
2.3.10.7. Zarf	101
2.3.11. Hayvanlar ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar	105
2.3.11.1. Hayvanlar	105

2.3.11.1.1. Omurgalılar	106
2.3.11.1.1.1. Memeliler	106
2.3.11.1.1.1.1. Etçil Memeliler	106
2.3.11.1.1.1.2. Otçul Memeliler	107
2.3.11.1.1.1.3. Hepçil Memeliler	108
2.3.11.1.1.2. Kuşlar	108
2.3.11.1.1.2.1. Evcil ve Av Kuşları	108
2.3.11.1.1.2.2. Vahşi Kuşlar	108
2.3.11.1.1.2.3. Güvercingiller	110
2.3.11.1.1.2.4. Kümes Hayvanları ve Sülüngiller	110
2.3.11.1.1.3. Amfibiler ve Kemirgenler	110
2.3.11.1.1.4. Balıklar	110
2.3.11.1.1.5. Sürüngenler	111
2.3.11.1.2. Omurgasızlar	111
2.3.11.1.2.1. Eklem Bacaklılar	111
2.3.11.1.2.1.1. Böcekler	111
2.3.11.1.2.1.2. Solucan ve Sürüngenler	112
2.3.11.2. Hayvanlarla İlgili Kavramlar	112

2.3.11.2.1. Hayvan Uzuvarları	112
2.3.11.2.2. Hayvan Yuvası ve Barınakları	113
2.3.11.2.3. Hayvan Yemi ve Gıdaları.....	114
2.3.11.2.4. Hayvan Yavruları	114
2.3.11.2.5. Hayvan Tuzakları	114
2.3.11.3. Efsanevi Hayvanlar.....	115
2.3.12. Hukuk Kavramları.....	115
2.3.12.1. Adalet, Kanun ve Yasa	115
2.3.12.1.1. Dava, Delil, Tanıklık ve Yargıç	117
2.3.12.1.2. Suç, Suçlular ve Zalimler	118
2.3.12.1.2.1. Suç, Hata, Şüphe ve Zulüm	118
2.3.12.1.2.2. Suçlular ve Zalimler	119
2.3.12.1.3. Ceza ve Ödüllendirici Adalet.....	120
2.3.12.2. Genel Ahlak Kuralları.....	121
2.3.12.2.1. Gerçek, Doğru ve İyilik.....	121
2.3.12.2.2. Yalan, Yanlış ve Hile	122
2.3.13. Kültür ve Sanat Kavramları	124
2.3.13.1. Dil ve Edebiyat	124

2.3.13.1.1. Dil.....	125
2.3.13.1.2. Edebiyat ve Yazı Türleri	127
2.3.13.2. Müzik ve Müzik Aletleri.....	128
2.3.13.2.1. Ses ve Müzik	128
2.3.13.2.2. Müzik Aletleri	128
2.3.13.3. Resim	129
2.3.13.4. Oyunlar	130
2.3.13.5. Âdet, Gelenek, Görenek.....	130
2.3.14. Madde, Maden ve Mineraller	131
2.3.14.1. Maddeler	131
2.3.14.2. Madenler	132
2.3.14.3. Mineraller.....	133
2.3.15. Meslekler ve Mesleklerle İlgili Kavramlar	134
2.3.15.1. Ustalık, Çıraklık ve İş	134
2.3.15.2. Eğitim Sektörü	135
2.3.15.3. Eğlence Sektörü	135
2.3.15.4. Güvenlik Sektörü	136
2.3.15.5. Tarım ve Avcılık Sektörü	137

2.3.15.6. Üretim - İmalat ve Ticaret Sektörü.....	138
2.3.15.7. Ulaştırma ve Haberleşme Sektörü	138
2.3.15.8. Hizmet Sektörü	139
2.3.15.9. Toplumsal ve Kişisel Hizmetler	140
2.3.15.9.1. Toplumsal Hizmetler.....	140
2.3.15.9.2. Kişisel Hizmetler.....	140
2.3.15.10. Sağlık Sektörü.....	141
2.3.15.11. Kültür, Sanat ve Tasarım Sektörü.....	141
2.3.15.12. İş ve Yönetim Sektörü	142
2.3.15.12.1. İş	142
2.3.15.12.2. Yönetim	142
2.3.16. Mimari Kavramlar.....	144
2.3.16.1. Yapı.....	144
2.3.16.2. Askerî ve İdari Mimari.....	144
2.3.16.3. Dinî Mimari.....	145
2.3.16.4. Toplumsal Mimari.....	145
2.3.16.5. Sivil Mimari	146
2.3.16.5.1. Ev, Çadır ve Otağ	146

2.3.16.5.2. Köşk ve Saray.....	147
2.3.16.5.2.1. Evle Alakalı Bölümler	148
2.3.17. Nicelik Bildiren Kavramlar.....	149
2.3.17.1. Ölçü Bildiren Kavramlar	149
2.3.17.1.1. Ağırlık	149
2.3.17.1.2. Uzunluk - Kısalık ve Uzaklık - Yakınlık	150
2.3.17.1.3. Azlık ve Çokluk	151
2.3.17.2. Kıyas ve Zıtlık Bildiren Kavramlar	152
2.3.17.2.1. Zıtlık Bildiren Kavramlar.....	152
2.3.17.2.2. Büyüklük ve Küçüklük	153
2.3.17.2.3. Kalınlık ve İncelik.....	153
2.3.17.2.4. Doluluk ve Boşluk.....	154
2.3.17.2.5. Açıklık ve Kapalılık	154
2.3.17.2.6. Darlık ve Genişlik	155
2.3.17.2.7. Kolaylık ve Zorluk	155
2.3.17.3. Benzerlik, Denklik ve Farklılık Bildiren Kavramlar	156
2.3.18. Nitelik Bildiren Kavramlar	157
2.3.18.1. Fiziksel Özellik İçeren Niteleme Adları	158

2.3.18.1.1. Güzellik ve Çirkinlik.....	158
2.3.18.1.2. Şekil.....	160
2.3.18.1.3. Çıplaklık.....	160
2.3.18.1.4. Güç	161
2.3.18.2. Organlara Özgü Niteleme Adları.....	162
2.3.18.3. Duyulara Özgü Niteleme Adları.....	162
2.3.18.4. Hayvan ve Bitkilere Özgü Niteleme Adları.....	163
2.3.18.5. Yer ve Mekâna Özgü Niteleme Adları	164
2.3.18.6. Nesnelere Özgü Niteleme Adları.....	165
2.3.18.7. Yiyeceklere Özgü Niteleme Adları.....	166
2.3.19. Özel İsimler.....	167
2.3.19.1. Kişi İsimleri	168
2.3.19.1.1. Tarihî Türk Büyükleri	168
2.3.19.1.2. Diğer Tarihî Büyükler	168
2.3.19.1.3. Hükümdarlar, Sultanlar ve Beyler.....	169
2.3.19.1.4. Peygamberler.....	171
2.3.19.1.5. Halifeler.....	171
2.3.19.1.6. Diğer Dinle Alakalı Kişiler	172

2.3.19.1.7. Askerî ve İdari.....	172
2.3.19.1.8. Cariye ve Köleler	172
2.3.19.1.9. Ünlü Eser Karakterleri	172
2.3.19.1.10. Sanatsal Kimlikler	174
2.3.19.2. Topluluk ve Irk İsimleri.....	174
2.3.19.3. Hayvan İsimleri.....	175
2.3.19.4. Yer İsimleri	175
2.3.19.4.1. Ülke	175
2.3.19.4.2. Şehir	176
2.3.19.4.3. Bölge	177
2.3.19.5. Coğrafi İsimler.....	177
2.3.19.5.1. Dağ	177
2.3.19.5.2. Nehir.....	178
2.3.19.6. Eser İsimleri.....	178
2.3.20. Renk ve Renklerle İlgili Kavramlar	178
2.3.20.1. Renkler.....	178
2.3.20.2. Aydınlık ve Karanlık	180
2.3.20.2.1. Aydınlık ve Parlaklık	180

2.3.20.2.2. Karanlık.....	181
2.3.21. Ruhsal Durum, Davranış Biçimleri ve Mizaç	181
2.3.21.1. Ruhsal Durum	182
2.3.21.1.1. His ve Kalp.....	182
2.3.21.1.2. Cefa	183
2.3.21.1.3. Dert, Bela ve Üzüntü.....	184
2.3.21.1.4. Endişe	185
2.3.21.1.5. Heyecan, İstek, Arzu, Ümit ve Özlem	186
2.3.21.1.6. Korku, Öfke, Tehlike ve Güven.....	187
2.3.21.1.7. Pişmanlık, Hayret, Özür ve Çare.....	187
2.3.21.1.8. Rahat, Huzur ve Sakinlik	188
2.3.21.1.9. Saygı ve Sevgi.....	188
2.3.21.1.10. Sevinç, Mutluluk	189
2.3.21.1.11. Utanç, Mahcupluk, Şikâyet ve Sitem	190
2.3.21.2. Davranış Biçimleri.....	190
2.3.21.2.1. Ayıklık, Aylaklık ve Tembellik	191
2.3.21.2.2. Ayrılık ve Kavuşma	191
2.3.21.2.3. Dedikodu ve Hırs	191

2.3.21.2.4. Endişe ve Öfke	192
2.3.21.2.5. Gayret, Çaba ve İşve	192
2.3.21.2.6. İstek ve Kararlılık.....	193
2.3.21.2.7. Korkaklık, İhmal ve Dalgınlık	193
2.3.21.2.8. Kusur ve Değer	193
2.3.21.2.9. Mutluluk ve Sevgi	195
2.3.21.2.10. Nezaket ve Terbiye.....	195
2.3.21.2.11. Övgü ve Beğeni.....	196
2.3.21.2.12. Sezgi, Hüner ve Mizah	197
2.3.21.2.13. Sorumluluk ve Yardım	197
2.3.21.2.14. Şaşkınlık ve Utanç.....	197
2.3.21.2.15. Üzüntü ve Yalnızlık.....	198
2.3.21.2.16. Zorunluluk ve Rahatlık.....	199
2.3.21.3. Huy, Mizaç ve Karakter.....	199
2.3.21.3.1. Acizlik ve Güçsüzlük	200
2.3.21.3.2. Açgözlülük ve Cimrilik.....	202
2.3.21.3.3. Ağırbaşlılık, Alçak Gönüllülük ve Lütuf	202
2.3.21.3.4. Cesurluk ve Ciddilik	203

2.3.21.3.5. Cömertlik, Erdem ve Sabır.....	203
2.3.21.3.6. Gurur ve İnat	204
2.3.21.3.7. Kötü.....	204
2.3.21.3.8. Kıskançlık, Kibir, Kurnazlık ve Yaygaracılık.....	206
2.3.21.3.9. Sadakat ve Güven.....	206
2.3.21.3.10. Samimilik, Merhamet ve Yumuşak Huyluluk.....	207
2.3.22. Sayılar ve Sayılarla İlgili Kavramlar	208
2.3.22.1. Sayılar ve İlgili Kavramlar	208
2.3.22.1.1. Asıl Sayılar.....	209
2.3.22.1.2. Sıra Sayılar	210
2.3.22.1.3. Kesir Bildiren Kavramlar	210
2.3.23. Sosyal Yaşam.....	211
2.3.23.1. İnsan.....	212
2.3.23.1.1. İnsan	212
2.3.23.1.2. Cinsiyet	213
2.3.23.1.3. Yaş.....	214
2.3.23.1.3.1. Çocukluk.....	214
2.3.23.1.3.2. Gençlik.....	214

2.3.23.1.3.3. Orta Yaşlılık - Yaşlılık.....	214
2.3.23.1.4. İnsan İlişkileri.....	215
2.3.23.1.4.1. Arkadaşlık.....	215
2.3.23.1.4.2. Yabancı ve Rakipler.....	217
2.3.23.1.4.3. Gönül İlişkileri.....	217
2.3.23.1.4.3.1. Gönül İlişkilerinde Karşı Cins Atfedilen Adlandırmalar	
218	
2.3.23.1.4.4. Komşuluk ve Konukluk.....	220
2.3.23.1.4.5. Akrabalık	220
2.3.23.1.4.5.1. Kan Bağı ile Olan Akrabalıklar.....	220
2.3.23.1.4.5.2. Kan Bağı ile Olmayan Akrabalıklar	221
2.3.23.2. Toplum.....	221
2.3.23.2.1. Topluluk	222
2.3.23.2.2. Nüfus	222
2.3.23.2.3. Soy.....	223
2.3.23.2.4. Sosyal Tabakalaşma	223
2.3.23.2.4.1. Üst Tabaka ve Kullanılan Unvanlar.....	224
2.3.23.2.4.1.1. Üst Tabaka.....	224

2.3.23.2.4.1.2. Kullanılan Unvanlar	225
2.3.23.2.4.2. Orta Tabaka ve Alt Tabaka	225
2.3.23.2.5. Toplumsal Etkinlikler.....	226
2.3.24. Soyut Kavramlar ve Doğüstü Varlıklar	226
2.3.24.1. Doğüstü Varlıklar	226
2.3.24.2. Soyut Kavramlar	227
2.3.25. Taraf ve Yön Bildiren Kavramlar	227
2.3.25.1. Yön ve Taraf	227
2.3.25.1.1. Coğrafi Yönler	228
2.3.25.1.2. Taraf	228
2.3.26. Temizlik ve Hijyen.....	230
2.3.26.1. Çöp ve Kirlilik	230
2.3.26.2. Temizlik.....	230
2.3.27. Vücut ve Organlarla İlgili Kavramlar	231
2.3.27.1. Vücut.....	231
2.3.27.1.1. Vücuttan Salgılanan Sıvı ve Maddeler.....	232
2.3.27.1.2. Kıllar ve Lekeler	232
2.3.27.1.3. Kemik, Eklem, Kas ve Yağ.....	233

2.3.27.1.4. Kan, Nabız ve Solunum	233
2.3.27.2. Organ	234
2.3.27.2.1. Baş Kısmında Bulunan Organ Adları	234
2.3.27.2.2. Yüz ve Yüz Bölgesinde Bulunan Organ Adları.....	234
2.3.27.2.2.1. Ağız ve Ağız İçi.....	236
2.3.27.2.3. Gövde Kısmında Bulunan Organ Adları.....	236
2.3.27.2.3.1. Bacak, Diz ve Ayak	237
2.3.27.2.3.2. Kol, Dirsek ve El	238
2.3.27.2.4. İç Organlar	238
2.3.27.2.5. Duyu Organları ve İlgili Kavramlar	239
2.3.27.2.5.1. Görme	239
2.3.27.2.5.2. Duyma.....	239
2.3.27.2.5.3. Koku.....	240
2.3.27.2.5.4. Dokunma.....	240
2.3.27.2.5.5. Tatma	241
2.3.28. Yer ve Yeryüzüyle İlgili Kavramlar	241
2.3.28.1. Yer ve Yeryüzü.....	242
2.3.28.1.1. Toprak ve Kara Kütleleri	243

2.3.28.1.2. Dağ, Tepe ve Uçurum	244
2.3.28.1.3. Çöl ve Ova.....	244
2.3.28.2. Yerleşim Yerleri	245
2.3.28.3. Yeryüzü Suları	246
2.3.28.3.1. Deniz ve Okyanus	246
2.3.28.3.2. Göl ve Akarsu	246
2.3.28.3.3. Çağlayan, Pınar, Kaynak ve Kuyu Suları.....	247
2.3.29. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Kavramlar	247
2.3.29.1. Yiyecekler.....	247
2.3.29.1.1. Sebze ve Et Yemekleri	248
2.3.29.1.2. Tahıldan Yapılan Yiyecekler	248
2.3.29.1.3. Tatlılar	249
2.3.29.1.4. Diğer Yiyecekler	249
2.3.29.2. İçecekler.....	250
2.3.29.3. Yeme İçme Durumu.....	251
2.3.30. Zaman ve Zamanla İlgili Kavramlar	252
2.3.30.1. Zaman	252
2.3.30.1.1. Gün.....	253

2.3.30.1.2. Ay.....	255
2.3.30.1.3. Yıl.....	255
2.3.30.1.4. Mevsim.....	255
2.3.30.2. Zaman İfade Eden Diğer Kavramlar.....	256
2.3.30.2.1. Öncelik ve Sonralık İfade Eden Zaman Kavramları	256
2.3.30.2.2. Sonluluk ve Sonsuzluk İfade Eden Zaman Kavramları	257
2.3.30.2.3. Diğer Zaman Kavramları	259
2.3.31. Diğer Kavramlar.....	260
2.3.31.1. Durum ve İşler	260
2.3.31.2. İşaret ve İzler	261
2.3.31.3. Olay ve Alakalar	261
2.3.31.4. Diğer Kavramalar	262
3. BÖLÜM: MUHAMMED'İN <i>FERRUḤ U HÜMĀ</i> ('IŞK-NĀME) ADLI ESERİ ÜZERİNDE SÖZCÜK ANLAM BİLİMİ İNCELEMESİ	264
3.1. ANLAMBİLİM GEÇMİŞİ.....	264
3.2. ANLAM VE ANLAMBİLİM	265
3.2.1. Dil Bilimsel Anlambilim Modelleri.....	267
3.2.1.1. Yapısal Anlambilim	267

3.2.1.2. Üretici Anlambilim	269
3.2.1.3. Yorumlayıcı Anlambilim.....	269
3.2.1.4. Metin Anlambilim.....	270
3.2.1.5. Bilişsel Anlambilim	270
3.2.1.6. İlk Örnekler Anlam Bilimi.....	270
3.2.1.7. Analitik Anlambilim	270
3.2.2. Anlam Teorileri.....	271
3.2.2.1. Saussure'ün Gösterge - İşaret Teorisi	271
3.2.2.2. Ogden ve Richards'ın Anlam Teorisi	272
3.2.2.3. Davranışsal Anlam Teorisi.....	273
3.2.2.4. Doğan Aksan ve Anlam Teorisi.....	273
3.2.2.5. Yararcı Anlam Teorisi.....	274
3.2.2.6. Zihinsel veya İdeci Anlam Teorisi.....	274
3.2.2.7. Kavram Alanı Akımı.....	274
3.2.2.8. Gönderme Teorisi	274
3.2.3. Tümce Anlam Bilimi.....	275
3.2.4. Sözcük Anlam Bilimi.....	276
3.2.4.1. Türkçenin Sözcük Anlam Bilimi	276

3.2.5.	Sözcük Anlam Bilimi Açısından Anlam Türleri.....	277
3.2.5.1.	Temel (Gerçek) Anlam	277
3.2.5.2.	Yan Anlam.....	278
3.2.5.2.1.	<i>Ferruḥ u Hüme</i> Adlı Eserde Temel (Gerçek) ve Yan Anlam Örnekleri	279
3.2.5.3.	Benzetmeler	280
3.2.5.3.1.	<i>Ferruḥ u Hüme</i> Adlı Eserde Benzetme Örnekleri	280
3.2.5.4.	Aktarmalar	281
3.2.5.4.1.	Deyim Aktarmaları	281
3.2.5.4.1.1.	<i>Ferruḥ u Hüme</i> Adlı Eserde Deyim Aktarması Örnekleri	282
3.2.5.4.2.	Ad Aktarmaları	285
3.2.5.4.2.1.	<i>Ferruḥ u Hüme</i> Adlı Eserde Ad Aktarması Örnekleri	285
3.2.5.5.	Çok Anlamlılık	286
3.2.5.5.1.	<i>Ferruḥ u Hüme</i> Adlı Eserde Çok Anlamlılık Örnekleri	287
3.2.5.5.1.1.	Cân.....	287
3.2.5.5.1.2.	Baş	288
3.2.5.5.1.3.	Sağ	289
3.2.5.6.	Eş Adlılık	289

3.2.5.6.1. <i>Ferruḥ u Hü mā</i> Adlı Eserde Eş Adlılık Örnekleri.....	290
3.2.5.7. Eş Anlamlılık	291
3.2.5.7.1. <i>Ferruḥ u Hü mā</i> Adlı Eserde Eş Anlamlılık Örnekleri.....	292
3.2.5.7.1.1. Bütün	292
3.2.5.7.1.2. Çok ~ Çoğ.....	293
3.2.5.7.1.3. Üzüntü	294
3.2.5.8. Ters Anlamlılık.....	295
3.2.5.8.1. <i>Ferruḥ u Hü mā</i> Adlı Eserde Ters Anlamlılık Örnekleri.....	295
3.2.5.9. Üstanlam ve Altanlam	296
3.2.5.9.1. <i>Ferruḥ u Hü mā</i> Adlı Eserde Üstanlam ve Altanlam Örnekleri	296
3.2.5.10. Terim Anlam.....	297
3.2.5.10.1. <i>Ferruḥ u Hü mā</i> Adlı Eserde Terim Anlam Örnekleri.....	297
3.2.5.11. Tasarımlar	298
3.2.5.11.1. <i>Ferruḥ u Hü mā</i> Adlı Eserde Tasarımlar Örnekleri	298
3.2.5.12. Duygu Değeri.....	299
3.2.5.12.1. <i>Ferruḥ u Hü mā</i> Adlı Eserde Duygu Değerleri Örnekleri	299
3.2.5.13. Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar.....	300

3.2.5.13.1. <i>Ferruḥ u Hümā</i> Adlı Eserde Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar Örnekleri	300
3.2.5.14. Atasözleri	301
3.2.5.14.1. <i>Ferruḥ u Hümā</i> Adlı Eserde Atasözleri Örnekleri	301
3.2.5.15. Deyimler	302
3.2.5.15.1. <i>Ferruḥ u Hümā</i> Adlı Eserde Deyim Örnekleri	302
3.2.5.16. Kalıp Sözler	303
3.2.5.16.1. <i>Ferruḥ u Hümā</i> Adlı Eserde Kalıp Sözler Örnekleri	303
3.2.6. Anlam Değişmeleri	304
3.2.6.1. Anlam Genişlemesi/Anlam Yaygınlaşması	305
3.2.6.1.1. <i>Ferruḥ u Hümā</i> Adlı Eserde Anlam Genişlemesi Örnekleri	306
3.2.6.1.1.1. Söz	306
3.2.6.1.1.2. Yaş	308
3.2.6.1.1.3. Çav	310
3.2.6.2. Anlam Daralması	311
3.2.6.2.1. <i>Ferruḥ u Hümā</i> Adlı Eserde Anlam Daralması Örnekleri	311
3.2.6.2.1.1. Geyik	311
3.2.6.2.1.2. İssi	313

3.2.6.2.1.3. Dal ~ Tal	315
3.2.6.3. Anlam İyileşmesi	316
3.2.6.3.1. <i>Ferruḥ u Hümā</i> Adlı Eserde Anlam İyileşmesi Örnekleri	316
3.2.6.3.1.1. Emek	316
3.2.6.4. Anlam Kötüleşmesi	318
3.2.6.4.1. <i>Ferruḥ u Hümā</i> Adlı Eserde Anlam Kötüleşmesi Örnekleri	318
3.2.6.4.1.1. Alçaq	318
3.2.6.4.1.2. Al	320
3.2.6.4.1.3. Hātūn	321
3.2.6.5. Anlam Kayması/Başka Anlama Geçiş	322
3.2.6.5.1. <i>Ferruḥ u Hümā</i> Adlı Eserde Başka Anlama Geçiş Örnekleri	323
3.2.6.5.1.1. Tanrı	323
3.2.6.5.1.2. Kağan	325
3.2.6.5.1.3. Buyruk	326
3.2.6.6. Örtmeceler	328
3.2.6.6.1. <i>Ferruḥ u Hümā</i> Adlı Eserde Örtmece Örnekleri	329
SONUÇ	330
KAYNAKÇA	359

EK 1. TERİM ve KARŞILIKLAR DİZİNİ.....	372
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU	380
EK 3. ETİK KURUL MUAFİYETİ FORMU	382

KISALTMALAR ve İŞARETLER

<	Bir sözcüğün geldiği kök ya da şekli gösterir.
Akt.	Aktaran
Ar.	Arapça
AzT.	Azerbaycan Türkçesi
Bkz.	Bakınız
BşkT.	Başkurt Türkçesi
ÇağT	Çağatay Türkçesi
Çev.	Çeviren
Çin.	Çince
DLT	<i>Dîvânū Lûgati't-Türk</i> , bkz. Atalay. (1986). Erdi & Yurtsever. (2005). Akkoyunlu & Ercilasun. (2015).
DS	<i>Derleme Sözlüğü</i> , bkz. Türk Dil Kurumu - <i>Derleme Sözlüğü, 1-12 Cilt.</i> (1993).
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
Ed.	Editör
EUT	Eski Uygur Türkçesi
Fars.	Farsça

FH	<i>Ferruḥ u Hüimā</i> , bkz. Tezcan & Aksoyak. (2021).
Fr.	Fransızca
HAT	Harezmi Altınordu Türkçesi
Haz.	Hazırlayan
İtal.	İtalyanca
KazTatT.	Kazan Tatar Türkçesi
KıpT	Kıpçak Türkçesi
KırgT.	Kırgız Türkçesi
KırTatT.	Kırım Tatar Türkçesi
KT	Karahanlı Türkçesi
KTL	<i>Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri</i> , bkz. Kültür Bakanlığı, <i>Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 1</i> , (A. B. Ercilasun, Komisyon Başkanı). (1991).
KzkT.	Kazak Türkçesi
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
MBTS	<i>Misalli Büyük Türkçe Sözlük</i> , bkz. Ayverdi. (2010).
Moğ.	Moğolca
OsmT	Osmanlı Türkçesi

OT	Orhon Türkçesi
ÖzbT.	Özbek Türkçesi
S.	Sayfa
Soğd.	Soğdca
T.	Türkçe
T.y.	Tarih yok
TEES	<i>Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü</i> , bkz. TEES.
TEİS	<i>Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü</i> , bkz. TEİS.
TETTL	<i>Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati</i> , bkz. Tietze. (2016 - 2019).
TkmT.	Türkmen Türkçesi
TS	<i>Türkçe Sözlük</i> , bk. Türk Dil Kurumu, <i>Türkçe Sözlük</i> . (2005).
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve diğerleri
YTS	<i>Yeni Tarama Sözlüğü</i> , bkz. Dilçin. (2009).
Yun.	Yunanca

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Temel (Gerçek) Anlam ve Yan Anlam Örnekleri.....	280
Tablo 2. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Benzetme Örnekleri	281
Tablo 3. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Deyim Aktarmaları Örnekleri	285
Tablo 4. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Ad Aktarmaları Örnekleri	286
Tablo 5. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Çok Anlamlılık Örnekleri 1	288
Tablo 6. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Çok Anlamlılık Örnekleri 2	289
Tablo 7. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Çok Anlamlılık Örnekleri 3	289
Tablo 8. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Eş Adlılık Örnekleri	291
Tablo 9. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Eş Anlamlılık Örnekleri 1	293
Tablo 10. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Eş Anlamlılık Örnekleri 2	294
Tablo 11. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Eş Anlamlılık Örnekleri 3	295
Tablo 12. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Ters Anlamlılık Örnekleri	296
Tablo 13. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Üstünleşim ve Altınlaşım Örnekleri	297
Tablo 14. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Terim Anlam Örnekleri.....	298
Tablo 15. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Tasarım Örnekleri	299
Tablo 16. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Duygu Değer Örnekleri.....	300

Tablo 17. <i>FH</i> 'de Geçen Tasarım ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar Örnekleri .	301
Tablo 18. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Atasözleri Örnekleri	302
Tablo 19. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Deyim Örnekleri	303
Tablo 20. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Kalıp Sözler Örnekleri	303
Tablo 21. <i>Söz</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Genişlemesi Durumu.....	307
Tablo 22. <i>Yaş</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Genişlemesi Durumu.....	309
Tablo 23. <i>Çav</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Genişlemesi Durumu.....	310
Tablo 24. <i>Geyik</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Daralması Durumu	313
Tablo 25. <i>İssi</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Daralması Durumu	314
Tablo 26. <i>Dal ~ Tal</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Daralması Durumu	316
Tablo 27. <i>Emek</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam İyileşmesi Durumu	318
Tablo 28. <i>Alçağ</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Kötüleşmesi Durumu	320
Tablo 29. <i>Al</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Kötüleşmesi Durumu	321

Tablo 30. <i>Hâtûn</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Kötüleşmesi Durumu	322
Tablo 31. <i>Tağrı</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Başka Anlama Geçiş Durumu	324
Tablo 32. <i>Kağan</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Başka Anlama Geçiş Durumu	326
Tablo 33. <i>Buyruk</i> Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Başka Anlama Geçiş Durumu	328
Tablo 34. <i>FH</i> 'de Geçen Bazı Örtmece Örnekleri.....	329
Tablo 35. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Araştırma ve Bilim</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	330
Tablo 36. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Askerlik ve Ordu</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	331
Tablo 37. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Beden Sağlığı ve Hastalıklar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması.....	332
Tablo 38. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Bitki ve Bitkilerle İlgili Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	332
Tablo 39. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Din ve Kutsallık</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	333
Tablo 40. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Ekonomi ve Değer</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	334
Tablo 41. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Eşya, Taşıt ve Araç Gereçler</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması.....	335

Tablo 42. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Evren ve Atmosfer</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	335
Tablo 43. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Giysi ve Giysilerle İlgili Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	336
Tablo 44. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Görevli Öğeler</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	336
Tablo 45. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Hayvan ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	337
Tablo 46. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Hukuk Kavramları</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	338
Tablo 47. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Kültür ve Sanat Kavramları</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması.....	338
Tablo 48. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Madde, Maden ve Mineraller</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması.....	339
Tablo 49. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Meslekler</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	340
Tablo 50. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Mimari Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	341
Tablo 51. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Nicelik Bildiren Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması.....	342
Tablo 52. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Nitelik Bildiren Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması.....	343

Tablo 53. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Özel İsimler</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	344
Tablo 54. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Renk ve Renklerle İlgili Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	345
Tablo 55. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Ruhsal Durum, Davranış Biçimleri ve Mizaç</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	345
Tablo 56. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Sayı ve Sayılarla İlgili Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	346
Tablo 57. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Sosyal Yaşam</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	346
Tablo 58. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Soyut Kavramlar ve Doğüstü Varlıklar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	347
Tablo 59. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Taraf ve Yön Bildiren Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	347
Tablo 60. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Temizlik ve Hijyen</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	348
Tablo 61. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Vücut ve Organlarla İlgili Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	348
Tablo 62. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Yer ve Yeryüzüyle İlgili Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	349
Tablo 63. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	349

Tablo 64. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Zaman ve Zamanla İlgili Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	350
Tablo 65. <i>FH</i> 'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin <i>Diğer Kavramlar</i> Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması	351

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Werte'nin Anlambilim Alt Dalları Şeması.....	266
Şekil 2. Saussure'ün Gösterge Şeması.....	271
Şekil 3. Ogden ve Richards'ın Anlam Üçgeni.....	273
Şekil 4. Çok Anlamlılık.....	286
Şekil 5. Eş Adlılık.....	290
Şekil 6. Üstünlükten Altınlama Doğru Olan Bir Şekil.....	296
Şekil 7. <i>FH</i> 'de Geçen İsimlerin Köken Bilgisinin Pasta Grafiğiyle Görünümü.....	352
Şekil 8. <i>FH</i> 'de Geçen İsimlerin Köken Bilgisinin Sütun Grafiğiyle Görünümü.....	352

GİRİŞ

Dil, insanların sosyal bir varlık olması nedeniyle sürekli değişen ve gelişen bir olgudur. Maddi ve manevi kültürü yansıtan bu olgu, gelişimini yazılı eserler arayıcılığıyla belirlemektedir. Yazılı eserlerde takip edebildiğimiz bu sözcükler, toplumlara özgü kültürel özelliklere maruz kalarak onların dilsel kuralları çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu sözcükler, bir dilin söz varlığını oluşturmaktadır. Bir dilin söz varlığındaki kelimeleri düzenli olarak tespit edebileceğimiz birden fazla kaynak olabileceği gibi bunlardan birisi de sözlüklerdir. Sözlükler, belli kurallar çerçevesinde hazırlanıp kitlelerine göre farklılık arz eden bir yazı türüdür. Bu farklılıklar, bir dilin söz varlığını vermesi veya bu söz varlığının niteliğinin verilmesi doğrultusunda hazırlanır. Hâl böyle olunca birden fazla sözlük türü ortaya çıkmaktadır. Bu sözlük türlerinden, son zamanlarda üzerinde yoğunlaşılacak tematik sözlükler, belli bir konu veya kavramların gruplandırılarak yazılması içeriğine sahiptir. Bu tür sözlükler, özellikle araştırılan konular için kullanıcılara veya araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır.

Bir dilin söz varlığındaki kelimeler, anlam açısından da dikkate değer bir husustur. Nitekim konuşulan dilin anlamlandırılmaya çalışması, insanların merakı çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Dildeki sözcüklerin anlamlandırılması birçok alan tarafından ele alınan bir konu olup dilbilim alanında da anlambilim metoduyla incelenmektedir. Anlambilimde sözcükler, farklı dil bilimsel modellerle ele alınsa da arasındaki ilişkiler, genellikle gösteren ve gösterilen düzeyinde verilir. Bu açıdan bakıldığında, 5. yüzyıldan itibaren tarih sahnesine giren Türklerin ürettiği dil malzemeleri de hacimli olup bu yöndeki gelişim, sözcüklerin anlamsal düzeyini de zenginleştirmiştir.

Türkçenin 13. ve 15. yüzyıllar arasında yer alan *Eski Anadolu Türkçesi Dönemi*, siyasi ve sosyal hayatın değişmeye devam ettiği ve bunun dile organik olarak yansıdığı bir dönem olmuştur. Bu dönemdeki evrelerden birisi olan Beylikler Dönemi, Türkçe yazma geleneğinin benimsenip bu gidişatta birçok telif eserin icra edildiği evredir. Bu evre çerçevesinde Muhammed tarafından kaleme alınmış olan *Ferruḥ u Hüma* (*'Işk-nāme*) adlı eser, 14. yüzyıldaki hükümdarlardan Emîr Süleyman'a takdim edilmiştir. Klasik mesnevi tertibinde olan ve 8750 beyite sahip olan bu eser, Ferruh ve Hüma adlı iki soylu karakterin

aşk olgusu altında, pek çok olayla karakteristik gelişimlerini tamamlamalarını anlatan olay örgüsüne sahiptir.

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, Muhammed'in *Ferruḥ u Hüma* (*'Işık-nāme*) adlı eserinin tematik sözlük ve sözcük anlam bilimi çerçevesinde değerlendirilmesi üzerinedir.

Araştırmanın Amacı

Eski Anadolu Türkçesi Döneminde kaleme alınan *Ferruḥ u Hüma* (*'Işık-nāme*) adlı eser; dili, konusu ve arkaikliği bakımından dikkate değer bir eserdir. Bu doğrultuda eserin söz varlığı, her türlü malzemeye kaynak sağlayacak nitelikte olup anlam açısından zengin, tekrardan ziyade farklı anlam değişimlerine sahiptir. Yapılan çalışmalarda da söz konusu eser üzerine bu nitelikte bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Çalışmanın amacı, metnin söz varlığının belli temalar dâhilinde sınıflandırılıp daha sonra anlatım zenginliği göz önünde tutularak metnin ana hatlarıyla anlamsal katmanlarını ortaya çıkarmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda ortaya koyulan çalışma, Türkçenin dilbilimsel çalışmalarına katkı sağlayıp tarihî ve çağdaş Türk yazı dilleri ve eserleri üzerine yapılabilecek benzer çalışmalara örnek bir materyal olacaktır.

Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Söz konusu eser, nitel araştırma yöntemiyle iki başlık dâhilinde incelenmiştir. *Ferruḥ u Hüma* adlı eserin tematik (isim) sözlüğünü ve bunların anlam katmanlarını ortaya koyabilmek için tarama modelinde yapılan bu çalışma, belirli özellikleri tespit etmek için verilerin toplanması amacıyla yapılmıştır. Bu modelin önemli avantajlarından birisi birçok bilginin bir arada toplanıp verilebilmesidir. Bu model üzerinden elde edilen veriler, *doküman incelemesi* yöntemiyle verilmiştir. Doküman incelemesi, yazılı kaynakların analiz dâhilinde verilerin elde edilmesi olup gözlem ve görüşme sağlanmadığı için araştırmacılara zaman ve kaynak açısından kolaylık sağlamaktadır. Bu incelemeye toplanan veriler, nitel veri analizi yöntemlerinden *içerik* ve *betimleyici analiz*

kullanılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, tematik sözlük incelemesi kısmında kullanılan bir analiz şekli olup elde edilen verilerin bir tema altında toplanıp gruplandırılmasını ifade etmektedir. Bu veriler, yeniden düzenlenebildiği gibi toplanan bilgileri yorum olmaksızın araştırmacılara sunmuştur. Bu verilerin analizi de sonuç bölümünde açıklanarak verilmiştir. Betimsel analiz ise sözcük anlam bilimi kısmında kullanılan bir analiz şekli olup elde edilen verilerin açıkça betimlenerek neden - sonuç ilişkisine bağlı olarak bir sonuca ulaştırılmasını ifade etmektedir. Bu analizler doğrultusunda tematik sözlük incelemesinde *basit tesadüfi örnekleme* türü kullanılmış olup tüm veriler, belli bir düzen hâlinde verilmiştir. Sözcük anlam bilimi bölümünde ise veriler, metnin hacmi dolayısıyla *orantılı tabakalı örnekleme* türü kullanılarak tanıklarıyla verilmiştir. Buradaki bulgular, daha küçük bir örnekleme grubu oldukları için örnekleri daha yüksek derecede temsil etme olanağını taşımaktadır. Araştırma verileri, *verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama* ve *daha önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama* şeklinde yapılmıştır. Bu doğrultuda, tüm veriler listelenip tematik olarak kodlandıktan sonra benzerlik ve farklılıklarının tespit edilmesiyle gruplandırılmıştır. Daha sonra Aksan'ın sözcük anlam bilimi için yaptığı sınıflandırmaya göre anlambilim çalışması yapılmıştır. Bu tür araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği birden fazla araştırmacının veri analizine katılmasıyla sağlanabilmektedir.

İlk bölümde, Eski Anadolu Türkçesi tarihî döneminden, konu sınırlarını aşmadan bahsedildikten sonra içerisinde yer alan dil evreleri ve bu dönemlerde ürün ortaya koyan yazarlardan söz edilmiştir. Daha sonra Muhammed ve *Ferruḥ u Hüme* (*'Işk-nāme*) adlı eser üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur.

Daha sonraki bölümler için araştırmamıza kaynaklık eden eser, Sedit Yüksel'in çalışması olan *'Işk-nāme* adlı eseri yeniden okuyarak iyileştirme çalışması yapan Semih Tezcan ve İsmail Hakkı Aksoyak'ın ortaya koymuş olduğu *Ferruḥ u Hüme* adlı çalışmadır. Bu doğrultuda ikinci bölümde, ilk olarak söz varlığı ve sözlükler üzerinde belli bilgiler verilmiş ardından Türkçedeki durumlarına bakılmıştır. *Ferruḥ u Hüme*'nin mevcut bir sözlüğü ve dizini olmadığından tarafımızca Türkiye Türkçesi aktarımı yapılmış daha sonra bu doğrultuda söz varlığı çıkartılmıştır. Söz konusu eserin söz varlığının oluşturulması isimler dâhilinde olup bu isimler, belli temalar çerçevesinde sınıflandırılarak sözlük hâline getirilmiştir. Bu sözcüklerin anlamları ve mevcut kökenleri

Türkçe Sözlük, Güncel Türkçe Sözlük ve Misalli Büyük Türkçe Sözlük temel alınarak verilmiştir. Bu kaynaklarda bulunmayan sözcüklerin *Derleme* veya *Tarama Sözlüğü*nde bulunanları dipnotlarda verilmiş ayrıca bu sözcüklerin belirsiz kökenli olanları da belirtildikten sonra bazı sözcüklerde köken bilgisi çalışması yapılmaya çalışılmıştır. Bunlara ek olarak da metnin içerisinde onarımlar yapan Tezcan ve Aksoyak, bazı sözcüklerin taşıdığı anlamı, mevcut incelemede verdiği için bu sözcükler, aynı şekilde dipnotlarda verilmiştir. Tematik sözlük için oluşturulan konu dağılımı, Şirin'in (2010) yapmış olduğu sınıflandırma kaynak alınarak tarafımızca oluşturulmuştur. Konu sınıflandırması 31 tane tema dâhilinde olup bunlar, *Araştırma - Bilim, Askerlik - Ordu, Beden Sağlığı - Hastalıklar, Bitkiler, Din, Ekonomi - Değer, Eşya - Taşıt, Evren - Atmosfer, Giysiler, Görevli Ögeler, Hayvanlar, Hukuk, Kültür - Sanat, Madde - Maden - Mineraller, Meslekler, Mimarlık, Nicelik Bildiren Kavramlar, Nitelik Bildiren Kavramlar, Özel İsimler, Renkler, Ruhsal Durum - Davranış Biçimleri - Mizaç, Sayılar, Sosyal Yaşam, Soyut Kavramlar - Doğaüstü Varlıklar, Vücut - Organ, Yeryüzü, Zaman ve Diğer Kavramlar* şeklindedir. Bu temalarda yer alan sözcükler, kendi içlerindeki alakalı olaylar çerçevesinde alfabetik olarak sıralanmıştır.

Üçüncü ve son bölümde, anlam biliminin tarihi, modelleri ve teorileri hakkında bilgi verilmiş ardından sözcük - tümce anlam bilimi ve anlam değişimleri konularına değinilmiştir. Daha sonra ise mevcut anlam türleri ve değişimleri açıklanarak tanımlama dâhilinde art zamanlı metot ile incelenmiştir. İncelemede, Aksan'ın (2016) sözcük anlam bilimi başlığı adı altında yaptığı sınıflandırma kullanılmıştır. Sözcük anlam bilimi kısmındaki anlam türleri için *temel (gerçek) anlam, yan anlam, benzetmeler, aktarmalar, çok anlamlılık, eş adlılık, eş anlamlılık, ters anlamlılık, üstanlam ve altanlam, terim anlam, tasarımlar, duygu değeri, tasarımlar ve duygu değeri açısından özel adlar, atasözleri, deyimler ve kalıp sözler* şeklinde on altı başlık dâhilinde inceleme sağlanıp metin dâhilinde üç örnek verilmiştir. Sözcük anlam değişimleri kısmında ise *anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, başka anlama geçiş ve örtmeceler* şeklinde altı başlık dâhilinde incelenip metin dâhilinde üç örnek verilmiştir. Sözcük anlam bilimi bölümünde, metinde birden fazla örnek varken üçer örnek verilmesi şeklindeki sınırlama, metnin hacminin büyüklüğündedir.

Sonuç kısmında ise elde edilen veriler, tablolar dâhilinde açıklanıp yorumlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Tarihî Türk yazı dillerinde ve günümüz Türk lehçelerinde mevcut eserler üzerine sözlük, anlam ve dil incelemelerine rastlamak mümkündür. Bu çalışmaların bir kısmı, herhangi bir dönemde oluşturulmuş çeşitli manzum ve mensur metinleri üzerinde birden fazla işleve sahip sözcükler ve anlam katmanlarını belirlemeye yöneliktir. Araştırmamıza kaynaklık eden eser de dönem özelliklerini yansıtmaması ve Türk dilinin kültürel izlerine rastlanması bakımından dikkat çeken bir eserdir. *Ferruḥ u Hümā* doğrultusunda ele alınacak söz varlığı ve bunların anlam katmanlarının tespiti, dilimizin Eski Anadolu Türkçesi döneminde edebî anlamda nasıl işlendiğini ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir.

1. BÖLÜM

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

1.1. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ TARİHİ

Oğuzlar, Anadolu sahasına göç etmeden evvel hareketli bir göç istikameti benimsemişlerdir. Göç hareketlerinden önce de tarih sahnesinde kendilerini göstermeleri 5. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Nitekim Akar, Oğuzların Köktürk konfederasyonuna bağlı güçlü ve kalabalık bir topluluk olduğunu Orhon, Uygur ve Karahanlı Dönemlerinde varlıklarını aktif hâlde çeşitli yerlerde sürdürdüğünü aktarır (Akar, 2018, s. 24; Sümer, 1967, s. 13). Söz konusu dönemlerde Oğuzlar, topluluk hâlinde yaşamakla kalmayıp bazı devlet temelleri atma girişimlerinde de bulunmuşlardır. IX - XI. yüzyıllar arasında Seyhun Nehri'nin iki yakasında Yabgu Devleti kurdukları kayıtlarda yer almaktadır (Akar, 2018, s. 25; Korkmaz, 2020, s. 26). Bu zaman çizgisi doğrultusunda Oğuzlar, çeşitli sebeplerle oldukları yerden göç etmeye başlamışlardır. Bir bölümü İran, Irak ve Anadolu'ya, bir bölümü de Balkanlar'a göç etmiş olup olduğu yerde kalan Oğuzlar ise bugünkü Türkmenistan ve Sırası Derya boylarında Kıpçaklarla yaşamlarını sürdürmektedirler (Akar, 2018, s. 25)

Göç eden Oğuzlar, Horasan'a geldikten sonra bir güç figürü hâline gelmiştir. Oğuzların temsil ettiği Selçuklu ailesi, sınırlarını genişletirken karşılaştığı devletlerle de savaşmaktan çekinmemişlerdir. 1040 tarihli Gazneliler ve 1048 tarihli Bizanslılarla yaptığı savaşlar neticesinde, üstün başarılar elde edip Anadolu'nun sınırlarına kadar genişlemişlerdir. Anadolu'ya geldikten sonra 1176 tarihli Miryakefalon Savaşı, Anadolu'daki Türklerin yaşamlarını değiştiren önemli bir savaş olmuştur. Dönemin sultanı II. Kılıç Arslan, bu savaş vesilesiyle Bizans'ı ağır bir yenilgiye uğratıp Anadolu'nun iç kesimlerine kadar genişlemeleriyle Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. 13. yüzyılın Anadolu'sunda bu olaylar zuhur ederken bir yandan da Türkistan'da ve diğer bölgelerde, Moğol İmparatoru Cengiz'in gösterdiği acımasız girişimler meydana gelmekteydi. Türkistan'da kalan Oğuzlar, bu girişimler neticesinde Azerbaycan'a ve Anadolu'ya gelmekteydi. Türk yurdu hâline gelen Anadolu Selçuklu

Devleti, Cengiz ve çocuklarının baskısı ile zayıflamış ve 1243 tarihli Köseadağ Savaşı ile otoritesi kırılmıştı (Akar, 2018, s. 26 - 30; Ercilasun, 2016, s. 431). Bu durumda Moğolların hâkimiyeti başlarken Anadolu’da Türk nüfusunun çoğalmasıyla yeni beylikler ortaya çıkmıştı ancak Anadolu Selçukluları Moğollar’ın baskısı ile zayıflayarak 1308 yılında son bulmuştur (Ercilasun, 2016, s. 431).

1.2. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN OLUŞUMU ve GELİŞİMİ

Orta Asya, 11. yüzyıl sonrası siyasi karmaşaların ortaya çıktığı bir dönemi yaşarken orada bulunan Türkler, çeşitli bölgelere yayılarak göç etmeye başlamıştı. Hâl böyle olunca sözlü ve yazılı ifade ettikleri dil, çeşitli milletler ve kültürlerin çerçevesinde etkilenmeye başlamıştı. Bu dil, Orta Asya’dan taşarak ilerleyen Türkçenin dallanmalarla ayrılarak farklı diller oluşturduğu ve bu kollardan birisinin de Anadolu’da 13. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar devam eden (Özkan, 2014, s. 2) ve Doğu’da Çağatay Türkçesi, Kuzey’de tarihî Kıpçak Türkçesi ile temsil edilen Orta Türkçe Türk lehçelerinin Batı’da olan temsilcisi Oğuz Türkçesi’dir (Akar, 2015, s. 231). Çeşitli vesilelerle birden çok yerde bulunan Oğuzlar, doğal akış itibarıyla kendine ait bir sözlü ve yazı dili oluşturmaya başlamışlardır. Bu yazı dili için “Eski Türkiye Türkçesi”, “Eski Osmanlıca”, “Eski Oğuz Türkçesi” ve en yaygın tabiriyle “Eski Anadolu Türkçesi” şeklinde adlandırmalar kullanılmaktadır (Akar, 2018, s. 15). Akar, Eski Anadolu Türkçesinin geç oluşan en eski Türk yazı dili olmasını Çağatay Türkçesi’nin 19. yüzyılda sona eren kesintisiz yazı dilliliğinin yerini söz konusu dile bırakması olduğunu söylerken (2018, s. 15) Korkmaz, bunun sebebini Oğuzların bağımsız bir devlet kurmamalarına dayandırır (2009, s. 62). Bu görüşler doğrultusunda Oğuzların dilinin geç teşekkül etmesi, siyasi bütünlük sağlamamaları ile doğru orantıda olup dil geleneklerinin oluşmasını geciktirmiştir. Fakat Cengiz’in baskılarıyla Türkleşen Anadolu, bu gecikmeyi kırarak batı kolu Oğuzcanın bağımsız dilini oluşturmuştur.

1.2.1. Selçuklu Dönemi Türkçesi (11. - 12. Yüzyıl)

Oğuzların hazır bir yazı dilinin olmayışı, büyük ilgi uyandıran Farsça dilinin devletin kademelerine hızla etki etmesini kaçınılmaz kıldığından devletin resmî dili Farsça

olmuştu. Fakat halkın dili Türkçeydi ve doğal olarak bu dille de etkileşim sağlanması gerekiyordu. Selçuklu Döneminde, 12. yüzyılın ikinci yarısı ve 13. yüzyıla giren zaman sürecinde birtakım Türkçe eserler de ortaya konmuş olduğundan resmen olmasa bile fiilî olarak artık bir yazı diline doğru yönelme sağlanmıştı (Korkmaz, 2009, s. 63). Anadolu’da oluşmaya başlayan bu ortam ile Orta Asya’dan göç eden Türklerin bu durumla çakışma yaşaması, söz konusu evrede *karışık dilli eserler* ve *olga-bolga* meselesi olarak adlandırılan dilsel durumları meydana getirmişti. Şahin, Kaşgarlı’nın eserinde belirtmiş olduğu ses özelliklerinin Oğuzcanın o dönemde Karahanlı Türkçesiyle ortak özellikler taşıdığını ancak kendine has bazı özellikleri de ortaya çıkardığından karışık dilli eserlerin ve olga-bolga sorunun doğmasına yol açtığını aktarmıştır (2011, s. 15). Korkmaz, bu ikili kullanımların organik bir karışıklık olduğunu ifade ederken Arat da bu dönemin eserlerinin bir geçiş dönemi eseri niteliğinde olduğunu öne sürmüştür (Akt. Ercilasun, 2016, s. 434 - 436). Tekin ise bu argümanları reddedip söz konusu dönem metinlerinin Eski Türk yazı dili geleneğinde oluşmadığını ve bunların Orta Asya’dan gelen Türk boylarının kendi şivelerinin özellikleri olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1973, s. 70). G. Doerfer de Horasan’da birbirine karışan Oğuz ve Özbek dil unsurlarının Anadolu’ya gelen yazarların eserlerinde de kendini göstermiş olduğunu ve bu tür eserlerin meydana geldiğini aktarmıştır (Akt. Ercilasun, 2016, s. 434 - 437). Bu görüşler doğrultusunda, söz konusu dönemde farklı kültür bünyelerinin birbiriyle karışıp gelişmesi ve bunların verilen eserlere yansımaları olağan bir durum niteliğindedir. Karışık dilli dönem eserleri, *Behcetü’l-hadayık fi mevizeti’l-hakayık*, *Ferâiz Kitabı* ve *Kıssa-i Yusuf*’tur.

1.2.1. Selçuklu Dönemi Türkçesinin Başlıca Yazarları ve Eserleri

Yunus Emre (1238 - 1328), *Divan* ve *Risâletü'n-Nushiyye*; **Sultan Veled** (1226 - 1312), *Divan*, *İbtidâ-nâme*, *Rebâb-nâme* ve *İntihâ-nâme*; **Ahmet Fakih** (? - 1321), *Çarhnâme* ve *Kitâb-ı Evsâf-ı Mesâcîdi’ş Şerife*; **Şeyyad Hamza** (? - 1348), *Destân-ı Yûsuf*, *Dâsitân-ı Sultân Mahmûd*, *Ahvâl-i Kıyâmet*, *Mi’racnâme* ve *Vefât-ı Hazret-i Muhammed aleyhi’s-selâm*; **Hoca Dehhani** (? - 1401), *Şâh-nâme*; **Ebulhayr Rumi**, *Saltuknâme* (Akar, 2018, s. 65 - 72)’dir.

1.2.2. Beylikler Dönemi Türkçesi (13. - 15. Yüzyıl)

13. yüzyılda Moğol akının ortaya çıkmasıyla Anadolu Selçuklu Devleti yıkılmış, Beylikler Dönemi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Anadolu Türkmen Beyleri ve Oğuzlar, Anadolu'da yazı dilini oluşturmaya başlamıştır. Korkmaz, Selçuklu Döneminin aksine bu dönemde eser bolluğunun yaşandığını, çok sayıda telif ve tercüme niteliğinde eserlerin hemen her beyliğin sınırlarında verildiğini aktarmıştır (2009, s. 66).

1.2.2.1. Beylikler Dönemi Türkçesinin Başlıca Yazarları ve Eserleri

Gülşehrî (1250? - 1318?), *Feleknâme*, *Mantıku't-Tayr*, *Aruz-ı*, *Kerâmât-ı Ahî Evran* ve *Kudûrî Tercümesi*; **Âşık Paşa** (1272 - 1333), *Garibnâme*, *Fakrnâme*, *Vaşf-ı Hâl*, *Kimya Risâlesi* ve *Risâle fî beyânî's-semâ*; **Hoca Mes'ud**, *Süheyl ü Nevbahar*, *Ferhengname-i Sadî* ve *Kelile ve Dimne*; **Kadı Burhaneddin** (1344 - 1398), *Türkçe Divan*, *İksirü's-Saadet fî Esrari'l-ibadet* ve *Tercihü't-Tavzih*; **Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa** (1340? - 1401), *Merzübânnâme Tercümesi*, *Kâbüsnâme Tercümesi*, *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ* ve *Hurşîdnâme (Hurşîd ü Ferahşâd)*; **Arif Ali**, *Dânişmendnâme*; **Ahmedî** (1335 - 1413?), *Divan*, *İskender-nâme*, *Cemşîd ü Hurşîd*, *Tervîhu'l - ervâh*, *Bedâyi'u's-sihr fî şanâyi'i's-şi'r*, *Mirķâtü'l-edeb*, *Mîzânü'l-edeb* ve *Mi'yârü'l-edeb*; **Erzurumlu Darir**, *Siretü'n-Nebî*, *Fütuhu's-Şam*, *Yusuf ü Zelîha* ve *Yüz Hadis Çevirisi*; **Kul Mes'ud**, *Kelile ve Dimne*; **Devletoğlu Yusuf** (1395? - 1500?) *Vikâye Tercümesi*; **Dede Korku Hikâyeleri** (Akar, 2018, s. 73 - 86)'dir.

1.2.3. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Türkçesi (15. - 16. Yüzyıl)

Osmanlı Devleti'nin büyümesiyle kültür merkezi konumuna gelen devlet, Türkçeyi göz ardı etmeye başladı. Hâl böyle olunca Arapça ve Farsça yeniden etkin dil konumuna geldi. Şahin, devletin büyümesiyle dil ve edebiyatın paralellik göstererek büyüdüğünü fakat dilin, aydınların ve yazarların bile anlamayacağı şekilde yabancı unsurlarla dolduğunu belirtmiştir (2011, s. 30 - 31)

1.2.3.1. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Türkçesinin Başlıca Yazar ve Eserleri

Kemaloğlu İsmail, *Ferâh-nâme*; **Ahmed-i Dâî** (1335? - 1413?), *Türkçe Dîvân*, *Çeng-nâme*, *Vasıyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Pusereş Hürmüz-i Tâcdâr*, *Ukûdü'l-Cevâhir*, *Câmasb-nâme*, *Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leys Semerkandî*, *Miftâhü'l-Cenne(t)*, *Tercüme-i Tezkiretü'l-Evliyâ*, *Tercüme-i Eşkâl-i Nâsır-ı Tûsî (Tercüme-i Sî Fasl fî't-Takvîm)*, *Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî*, *Teressül ve Tabir-nâme*; **Hatiboğlu** (1377? - 1434?), *Bahrü'l-hakâik*, *Letâyifnâme* ve *Ferah-nâme*; **Cem Sultan** (1459 - 1495), *Türkçe Divân*, *Cemşid ü Hurşid* ve *Farsça Divân*; **Süleyman Çelebi** (? - 1422?), *Mevlîd*; **Şeyhî** (1373? - 1429?), *Divan* ve *Harnâme*; **Hakîkî** (? - 1488?), *Divan (Hakîkînâme)*, *Muhabbetnâme*, *Metâliu'l-îmân* ve *Tasavvuf Risalesi*'dir.

Eski Anadolu Türkçesinde yazılan diğer eser türleri, *tıp kitapları* ve *Kur'an Tercümeleri*'dir. İshak bin Murad tarafından 1387 yılında yazılan ilk tıp kitabı *Edviye-i Müfrede* ve Hekim Bereket'in 13. yüzyılda İbn Sînâ'nın *Kanun* adlı eserini esas alarak tercüme ettiği *Tuhfe-i Mübârizî* adlı tıp kitapları bu dönemde kaleme alınmıştır. Satırasarı Kur'an Tercümelerinden de Beylikler Döneminde verilen *Cevâhirü'l-Asdâf* ve Muhammed bin Hamza tarafından yapılan çeviriler örnek gösterilmektedir (Akar, 2018, s. 87 - 88).

1.3. MUHAMMED ve *FERRUH U HÜMÂ* ('İŞK-NÂME)

Bu bölümde, Muhammed adlı yazar ve onun *Ferruh u Hüma* ('İşk-nâme) adlı eseri üzerine bilgiler verilecektir.

1.3.1. Muhammed

Muhammed adlı yazarın hayatı hakkında, antoloji kitaplarında ayrıntılı bilgilere yer verilmemesinden doğumu, ölümü ve hayatı hakkında yeterli bilgilere ulaşılamamıştır. Fakat eserindeki bazı bilgiler onun hakkında bazı bilgileri almamıza olanak sağlamıştır.

Yazarın isminin ikili kullanımına dikkat çeken Tezcan, bu belirsizliğin sebebinin Yüksel'in ismi Türkçeleştirme çabasıyla Mehmed şeklinde vermesiyle oluştuğunu

aktarıırken doğru ismin Muhammed olduğunu belirtmektedir (2021, s. 8). Yaşadığı zamana baktığımızda ise yazarın metnin sonuna doğru sözlerini bitirirken “*Reb̄ū'l-āḫirūn geçdidi onı/Göñül fikr eyleyüp seçdidi onı*”¹ şeklindeki beyiti yazması, bu tarihin 3 Ocak 1398’e tekabül ettiğini gösterir. Aynı zamanda, dönemin sultanlarından Emîr Süleyman’ın da 1402 - 1411 yılları arasındaki saltanatında, Muhammed’in ona eserini takdim etmesi bu bilgiyi tasdiklemiştir. Bu bilgiler doğrultusunda da Tezcan, yazarın 14. yüzyıl ortalarında doğmuş, 15. yüzyılın ilk çeyreğinde, herhangi bir yılda ölmüş olduğunu tahmin etmek mümkün bilgisini aktarmıştır (2021, s. 8).

Eserden anladığımız kadarıyla Muhammed, dili ve tekniği ileri düzeyde olan bir yazardı. Nitekim Banarlı da onun şairlik kudretini, konudan bağımsız olarak beyitlerin aralarına yazdığı gazellerinden anlaşıldığını belirtmiştir (1971, s. 396). Tezcan ise yazarın çok iyi derecede Farsça bildiğini ve iki dilli olabileceğini aktarmıştır (2021, s. 10). Bunlara ek olarak metnin başındaki bilgilerden, yazarın hayatı istediği gibi yaşayamadığı ve birtakım arayışlar içerisinde olduğunu anlarız. Bu amaç doğrultusunda da Mısır’ı gezen yazar, *FH*’yi bulunca sıkıntılarının gittiği ve amacına ulaştığı bilgisini aktarmıştır.

1.3.2. *Ferruḥ u Hümā* (‘*İşk-nâme*)

Mesneviler, bir olayın kendi aralarında uyaklı beyitlerle yazıldığı nazım biçimidir. Birden fazla türü olan mesneviler, çeşitli konularda yazılabilir. Bu türler ve konular arasında yer alan *ışknâme* adlı mesnevi türü için Tezcan, “çift kahramanlı aşk mesnevi” adını vermiştir. Aynı zamanda bu mesnevilerin aldığı isim, içerisinde yer alan başkarakterlerin ismiyle alakalı olup kaynaklarda da *ışknâme* adıyla geçer. Bu doğrultuda *ışknâme* adlı mesnevi türünün terimleşmeyen bir yapı olmasına karşın 14. yüzyılda birçok şair, eserini bu terimle adlandırmıştır (2015, s. 121 - 122).

Bir mesnevi türü olarak anılmayan *ışknâmeler*, ismi verilen metinlerin içeriği dolayısıyla bir şehzadenin başından geçenleri anlatır. Bu türler, tahta oturacak bir şehzadenin, bir kadın aşkıyla terbiye olması ve bu aşkın eğitici bir yanı olması ile alakalı hikâyelerdir (Akt. Taghğzadehzonuz, 2016, s. 17). Şehzadelerin başından geçen türlü olaylar, aşk

¹ bkz. 8682. beyit. (bkz. *FH*, 2021, s. 371)

kisvesi altında onları eğitir ve tahta çıkaracak olgunluğa eriştirir. Nitekim Tezcan, bu tür hikâyelerin şehzadeyi eğitmek amacıyla yazıldığını ve halk için ibretlik hikâyeler olduğunu belirtmiştir (2015, s. 132). Araştırmamıza kaynaklık eden eser de Ferruh adlı şehzadenin, Hüma adlı sultana âşık olmasıyla aralarında geçen türlü olaylar sonucunda kavuşup Ferruh'un tahta çıkmasıyla son bulur. Dolayısıyla aktarılan bilgiler, *Ferruh u Hüma* adlı mesneviyle bu türün örtüştüğünü göstermektedir.

Ferruh u Hüma adlı mesnevinin çeşitli araştırmacılar tarafından farklı adlandırılması mevcuttur. Bu farklı adlandırmaların sebebi, yazarın eseri yazarken bir başlık kullanmaması veya yazma eserde bir eksiklik olabileceğindedir. Yüksel, eseri adlandırırken '*Işk-nâme* ve *Tuhfe-nâme* şeklindeki kullanımlarının olabileceği görüşünde olup *Tuhfe-nâme* isminin Emîr Süleymana'a sunulmasıyla alakalı bir durum olabileceğini, '*Işk-nâme* isminin de Ferruh ve Hüma'nın aşkı dolayısıyla kullandığını aktarır (1965, s. 20). Sohrweide ise eserin *Dāstān-i Ferruh u Hüma* olabileceğini söylerken eserin Paris nüshasında bu başlık bulunmaz (çev. Tezcan, 2016, s. 17). Tezcan, "*Temām ola bu bir ferhunde-nâme/Erişe dünyede bir nîk-nāma*" ve "*Ferruh hikāyetni nete deġmeler tıyar/Ma 'şuk yolında bî-ser ü sāmān olan bilür*"² beyitlerine dayanarak eserin *Ferruh Hikāyeti* veya *Ferruhnâme* olabileceğini savunur. Ama dönem itibarıyla iki kahramanlı aşk hikâyelerinin fazlalığına dayanarak en uygununun *Ferruh u Hüma* olabileceğini aktarır (2021, s. 12). Bu bilgiler doğrultusunda, Ferruh ve Hüma'nın aşkları dolayısıyla yaşadığı olaylar, çift kahramanlık merkezinde olduğu için esere *Ferruh u Hüma* denilmesi daha doğru olabilmektedir.

Ferruh u Hüma'dan ilk olarak Köprülü, *Divan Edebiyatı Antolojisi* adlı eserinde, "*Bu asrın başlarında Mehmet adlı bir şairin Emir Süleyman'a takdim ettiği Aşknâmesi, İznikli Hümamî'nin Sinâme'si de oldukça kıymetli mesnevilerdir,*" (Köprülü, 1931, s. 73) şeklinde bahsetmiştir. Eserin dilinin ise metin içerisinde geçen şu beyite istinaden, "*Tatar dilince algayıdı bolgay/Ya Kırım halkı yazdı yahō Hitāy*"³, Tatar dilinde yazıldığını aktarılmıştır. Fakat Yüksel' göre Muhammed, bu eseri Eski Anadolu Türkçesine aktardığı bilgisini verirken (1965, s. 21) Tezcan, Doğu Türkçesiyle yazılmış bir eseri alıp

² bkz. 548 ve 2044. beyitler. (bkz. *FH*, 2021, s. 57 - 111)

³ bkz. 406. beyit. (bkz. *FH*, 2021, s. 51)

aktarmasının kısmen bir topos olabileceğini yani eserde görülen Doğu Türkçesi etkisinin sadece birkaç kelimeyle sınırlı olmasından aktarma olamayacağını belirtir (2021, s. 9). Bu görüşler doğrultusunda eser, Doğu Türkçesi özelliği gösteren $-b > -m$ değişimi gibi bir özelliğin sınırlı bir şekilde sadece *men*, *maña*⁴ kelimesinde görülmesiyle ve de Eski Anadolu Türkçesi karakteristik özelliklerini göstermesiyle aktarım olabileceğini iddialarını güçsüzleştirir. Ayrıca eserde, pek çok atasözünün olması tercümeden ziyade adaptasyon olabileceğini izlenimini de verir (Tezcan, 2021, s. 6). Bunun haricinde eser, sade ama zengin edebî bir Türkçe ile kaleme alınmış olup mahallî ifade unsurları yaygındır (Gürbüz ve Durmuş, TEES).

Eser, 8750 beyitten oluşmasına karşın metindeki büyük olay boşluklarının anlaşılmasıyla önemli beyit eksikleri olduğunu gösterir. Eser, aruz vezninin “mefâîlün/mefâîlün/feûlün” kalıbıyla yazılmış olup aralara konulan otuz gazelde ise dört farklı aruz vezni kullanılmıştır. Eserin tek nüshası, Paris Bibliothèque Nationale, Türkçe Yazmalar kısmındadır. Sohrweide, 16. yüzyıl başında Kazasker Mehmet Şerif’in söz konusu eseri nesre çektiği bilgisini verip bu eserin İstanbul Kütüphanesinde iki versiyonu olduğunu ve söz konusu metinler üzerinde değişiklik yapılarak oluşan bazı nüshaların daha olduğunu belirtir (çev. Tezcan, 2016, s. 17). Değişiklik yapılarak oluşturulmuş eserlerin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Berlin Devlet Kütüphanesi ve Sadberk Hanım Müzesi İhtisas Kütüphanesinde dört adet nüshası bulunur (Namoğlu, 2013, s. 180 - 182).

Manzum metnin üzerinde ilk çalışmayı Sedit Yüksel, Arap harfli metni aktararak yapmıştır. Metnin sonunda arkaik kelimeleri ve deyimleri içeren bir sözlük de hazırlamıştır. 1965 yılında yaptığı bu çalışma, Ankara Üniversitesinde doçentlik tezi olarak yayımlanmıştır. Semih Tezcan ve İsmail Hakkı Aksoyak ise Yüksel’in transkript ettiği metnin düzeltmelerini yaparak yeni bir yayın daha yapmıştır ve bu eser, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri adlı yayınevinde, Cemal Kafadar ve Gönül Alpay Tekin tarafından 2021 yılında yayımlanmıştır. Tietze, Yüksel’in yapmış olduğu eseri tanıtmak mahiyetinde Otto Spies Armağanı’na *Mehemmeds Buch von der*

⁴ *Ya ölse ol gerek yâ men ölürem/Bu gayret hoş diri kımaz bilürem* (5170) (FH, 2021, s. 51).

Dedi Sançar maña şabr eylemek yok / Gişi gendüzine cebr eylemek yok (5169) (FH, 2021, s. 51).

*Liebe, Ein alt-osmanisches romantisches Gedicht*⁵ başlığıyla Almanca bir tanıtım yazısı yayımlamıştır. Ayrıca eser üzerinde ÖnerToy (1965), Öztelli (1965) gibi kişiler de tanıtım yazısı yayımlamıştır. Eser üzerinde yapılan tez çalışmalarına baktığımızda Torun (2009), eserin kısıtlı bir dil incelemesini yapmış; Emlik (2007), metnin 3500 beyitini Türkiye Türkçesine aktarımını sağlamıştır. Ayrıca Sohrweide (1976) söz konusu eseri tanıtırken Almanca ile yazdığı makaleyi Tezcan, Türkçeye çevirmiştir (2016).

---

⁵ *Muhammed'in 'İşk-nâme'si - Eski Bir Osmanlı Aşk Mesnevisi*

2. BÖLÜM

MUHAMMED'İN *FERRUH U HÜMĀ* (‘IŞK-NĀME) ADLI ESERİ ÜZERİNE TEMATİK SÖZLÜK (İSİM) İNCELEMESİ

2.1. SÖZ VARLIĞI

Dil, insanların dünyayı algılayış biçimlerini ifade eden aracı bir yapıdır. Tarihin başlangıcından beri insanlar, dil arayıcılığıyla iletişim hâlinde olmuşlardır. İnsanların sosyal bir varlık olması, onları topluluk hâlinde yaşamaya itmiştir. Bu toplulukların sınırları ve kendine has özellikleri vardır. Bu özellikler arasında da farklı dil mekanizmalarının oluşması olağan bir sonuçtur. Dolayısıyla dil, dilsel bir aktivitenin yanı sıra sosyal bir olgu niteliği de taşımaktadır.

Dil mekanizmalarının içinde farklı sözcükler olup bu sözcükler, bir dilin söz varlığını oluşturur. Söz varlığı, *Türkçe Sözlük*'te “bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, vokabüler, kelime hazinesi” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2005, s. 1807) şeklinde açıklanıp Almandada *wortschatz*, Fransızcada *vocabulaire* ve İngilizcede *vocabulary* gibi kavramlara karşılık gelmektedir. Söz varlığı, “dilde yer alan sözcüklerin tamamı” şeklinde ifade edilirken çeşitli araştırmacılar, söz konusu kavramı farklı şekilde adlandırarak açıklamasını yapmıştır. Çotuksöken, söz varlığı için *üstanlambirim* şeklinde bir tanım kullanıp bunu *tarihsel* ve *güncel* şeklinde ikiye ayırmıştır. Tarihsel söz varlığı, bir dilin tarihteki durumlarını bildiren bir durum olup güncel söz varlığı ise bir dilin belli bir dönemdeki durumunu bildirir. Söz varlığının alt birimleri de *sözcük dağarcığı*, *terim dağarcığı*, *kalıp kullanım dağarcığı*, *deyim dağarcığı*, *atasözü dağarcığı* ve *özel deyişler dağarcığı* şeklinde ifade edilir (Çotuksöken, 1989, s. 11). Banguoğlu, *kelime dağarcığı* kullanımıyla “her dilde anadilden gelen bir temel kelimenin olduğunu bu kelimelerin de üretim, birleşim ve yabancı sözcüklerle kelime dağarcığını meydana getirdiğini” aktarmıştır (Banguoğlu, 1974, s. 141). Vardar, *sözcük dağarcığı* kullanımıyla “bir bireyin kullandığı ya da bir bütüncede yer alan sözcüklerin tümü” aktarımını yapmıştır (2002, s. 182). Korkmaz, *kelime hazinesi* kullanımıyla “bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında

yer alan kelimeler toplamı” anlamını vermiştir (1992, s. 100). İmer, Kocaman ve Özsoy, *söz varlığı* kullanımıyla “bir dilin sözlüksel birimlerinin ve sözlükçesinin tümü; sözlüksel birimlerin oluşturduğu açık dizgedir” anlamını vermiştir (2013, s. 238). Hengirmen (1999, s. 342) de *söz varlığı* kullanımıyla “bir dilde bulunan yerli ve yabancı bütün sözcüklerin oluşturduğu bütünlük” şeklinde anlamını vermiştir. Söz konusu kavramın tanımları, kültürel öğelerden bağımsız bir şekilde yapılan tanımlamalardır. Keza Aksan (2021, s. 15), Yıldız (2020, s. 4) gibi araştırmacılar da söz varlığını tanımlarken maddi ve manevi kültürden de ayrılmadığını dile getirir. Söz varlığı, sadece dildeki seslerin bir araya gelerek oluşturduğu kodlar olmayıp aynı zamanda bunların o dili konuşan toplumun kültürü ve dünya görüşüdür (Aksan, 2021, s. 15)

Söz varlığının kapsadığı kelimeler, toplumların kültüründen doğmuştur. Toplumların yaşadığı olaylar, söz konusu kavrama da etki göstermektedir. Dolayısıyla söz varlığı, bu tür olayların takribinde birikerek ve belli evrelerden geçerek günümüze kadar gelmiştir.

2.1.1. Türkçenin Söz Varlığı

1343 yıllık bir süreç içinde Türkçe, yayıldığı coğrafyayla ve konuşur sayısının fazlalığıyla hem eski hem de gelişmiş bir dil özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda, bu dilin pek çok lehçe ve ağzı da bulunmaktadır. Dolayısıyla haznesinde bulundurduğu sözcükler, sadece çokluk bakımından değil göstermiş olduğu gelişmeyle de zengin bir dil olduğunu gösterir. Nitekim Türkçe Sözlük, Türkçenin 122.423 söz varlığına sahip olduğunu bunların da 53.451’i isim, 12.666’sı sıfat, 3.312’si zarf, 88’i zamir, 40’ı edat, 299’u ünlem, 50’si bağlaç, 9.912’sinin de fiil olduğu bilgisini aktarır (TDK, 2011, s. 21). Bunlar haricinde Anadolu Ağızlarının söz varlığı da göz ardı edilmeyecek bir yetkinlik ve zenginliğe sahiptir. Ağızların özelliklerinden bahsederken Aksan, bugünkü ortak, ölçünlü dile oranla çok daha geniş bir söz varlığına sahip olduğunu ortak dildeki sözcüklerin ağızlardaki değişik biçimleri bir yana bırakılsa bile 90.000 dolayında bir söz varlığının bulunduğu bilgisini aktarır (2021, s. 229)

Türkçenin kadim bir dil olmasının yanı sıra dilin yapısı da bu gelişmişliğe olanak vermektedir. Nitekim Türkçe, sondan eklemeli bir dil yapısına sahiptir. Banguoğlu

da Türkçenin üretim ve birleşim yolları ile yapılmış veya yabancı dillerden gelmiş kelimelerle birlikte söz dağarcığının oluştuğunu aktarır (1974, s. 141). Yaman ise Türkçenin kelime türetmede, “türetme”, “derleme”, “tarama” ve “birleştirme” adında dört yöntem olduğunu belirtir (2016, s. 89) Bu vesilelerle Türkçenin sözcük dağarcığının kolaylıkla genişlediğini kabul etmek mümkündür. Türkçedeki kelime türlerinin kullanım esnekliği Grönbech tarafından da “nominal” kavramı ile açıklanmış olup isim soylu kelimelerin çok yönlü olduğu bilgisi verilmiştir (Aydın, 2007, s. 105 - 106).

2.1.1.1. Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığı

Türkçenin yazılı kaynaklarının başladığı 5. yüzyıldan, söz konusu döneme gelene kadar çok sayıda sözcük var olmuş ve bunun sonucunda değişim ve gelişim göstermiştir. Aksan’a göre bu dönemde, Türkçenin Eski Türkçe evresindeki binlerce sözcük, bir değişikliğe uğramadan yaşamlarını sürdürmüştür. Ayrıca başlangıç evresinde ve dinsel konuların ele alındığı metinler dışındaki yapıtlardaki yabancı kökenli ögelerin azlığı, Eski Anadolu Türkçesi Döneminde, Arapça ve Farsça kavramları karşılamak üzere zengin türetme örneklerinin verildiği bir dönem olmuştur (2021, s. 126 - 132).

2.1.2. Söz Varlığının İçerdiği Ögeler

Temel söz varlığı, bir dilin söz varlığının içerdiği ögelere baktığımızda ilk olarak tespit etmemiz gereken yerdir. Temel söz varlığı veya Aksan’ın ifadesiyle *çekirdek sözcükler*, günlük hayatta çok kez kullandığımız kelimeler ve onlarla alakalı durumları ifade eder. Nitekim Aksan temel söz varlığını,

1. İnsan Organları
2. Akrabalık İsimleri
3. Sayılar
4. Bitkiler
5. Hayvanlar
6. Din ve Kutsallık

7. En doğal gereksinimleri karşılayan fiiller, şeklinde sınıflandırmıştır (2021, s. 34 - 38).

Şahin ise temel söz varlığını,

1. İnsan Organ Adları,
2. Esas hareketleri ifade eden fiiller,
3. Sayılar,
4. Akrabalık isimleri
5. Öncelikli ihtiyaç maddelerini karşılayan kelimeler, şeklinde sınıflandırmıştır (2006, s. 124).

Temel söz varlığını oluşturan unsurlar pek az sözcükten oluşur; ortalama bin sözcük herhangi bir metinde geçen sözcüklerin %80'den çoğunu, iki bin sözcük %90 - 95'ini, dört bin %95'ini, sekiz bin %97 - 99'unu; geriye kalan sayıları yüz bini geçen sözcüklerse %1 - 3'ünü kapsar (Jorma, 1999, s. 117). Dolayısıyla bir dil içerisinde yer alan temel söz varlığı öğeleri, çok az değişen unsurlar olup insanın hayatında sürekli karşılaştığı durumları ifade eder.

Söz varlığını oluşturan öğelerden birisi olan *yabancı sözcükler*, toplumların dinamik yapısıyla dillerdeki etkileşim sayesinde söz varlığına girer. Aksan, bir yabancı dilden alınan öğeleri, *yerleşmiş yabancı sözcükler* ve *yerleşmemiş yabancı sözcükler* şeklinde ikiye ayırmıştır. Yerleşmiş yabancı sözcüklerde, bir dilin ses eğilim ve kurallarına uyan, yabancılığı artık belli olmayan sözcüklerden bahsetmekle birlikte yerleşmemiş yabancı sözcüklerde tam tersi bir durum söz konusu olduğunu belirtir (2021, s. 37 - 38)

Bir diğer öge olan *deyimler*, milletin dil ve kültür hafızasında süregelen zaman içerisinde kalıplaşan sözcük gruplarıdır. Aksan, deyimlerin, toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye ve nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğeler (2021, s. 39) olduğunu aktarır. *Atasözleri* de bu öğeler grubunda olup deyimler gibi bir milletin deneyimlerinden görüşlerine kadar birden fazla özlü anlam içeren sözcük gruplarıdır.

Bir diğler öge olan *kalıp sözler* (ilişki sözler), toplumda alışkanlık hâline gelen sözleri ifade eder (Aksan, 2021, s. 42). *Kalıplaşmış sözler* de bu ögeler grubunda olup toplum üzerinde etkisi olan kişilerin söyledikleri ve yaygınlaşmış sözleridir.

Bir diğler öge *terimler*, dillerde yer alan çeşitli bilim ve dallarına ait kavramlardır. Aksan, bu bilim ve dallarının gelişmesiyle terim söz varlığının gelişmesini doğru orantıda olduğunu belirtir (2021, s. 44). Diğler ve son öge olan *çeviri sözcükler* de dil içerisine çeviri yoluyla giren sözcüklerdir.

2.1.2.1. *Ferruḥ u Hü mā* (‘Işık-nāme’)nin Temel İsim Söz Varlığı İncelemesi

Araştırmaya kaynaklık eden eserin temel söz varlığı, Aksan’ın gruplandığı şekilde *insan organları, akrabalık isimleri, sayılar, bitkiler, hayvanlar ve din* şeklinde 6 kategoride incelenecektir:

2.1.2.1.1. İnsan Organları

İnsan organları kategorisinde, farklı kökenlere sahip 14 tane vücutla ilgili kavram incelenmiştir:

ağız “konuşmaya ve yemek yemeye yarayan organ”

Bir ay bu resmile sikke vuruldu/Yemekden ağız u boğaz yoruldu (8386)

ayak “vücudun yürümeyi sağlayan organı”

Buyurdu şāh kim anı tēz getürgil/Ayağından anuñ bendi götürgil (4734)

barmağ “el ve ayaklardaki eklemli uzantılar”

Elüñ érmez ağaca şunma barmağ/Uvanur hācet olur şonra şarmağ (8616)

baş “insan en üst kısmı, kafa”

*Ġamıla ğuŝŝa ʔolup iči daŝı/Vururđı daŝa **baŝ** u baŝa daŝı (2872)*

beyni “kafatasının içinde yer alan zarla kaplı organ”

*Üni ğürzün ııkarıdı semāya/Ki düĝdür[r]di **beyni** hevāya (3507)*

burun “yüzün ortasında alınla ağız arasında yer alan iki delikli koklama organı”

*Çü fīlün **burnına** ħuk ... ğirdi/Ĥalāŝ olmadı nece kim böĝürdi (57)*

ciger (< Fars.) “karaciĝer ve akciĝerin ortak adı”

*Küdūret demlerinden ŝāfidūr ol/Bu ĥaste **cigerūme** ŝāfidūr ol (6457)*

dil “insan ve hayvanda yer alan tatma organıdır”

*Yorılmıŝ yoldan ayak **dil** sözden/Gönülden şabr ğetmiŝ uyku ğözden (3345)*

dudaĝ “ağzın alt ve üst kenarlarından her biri”

***Dudaĝdan** ŝeftelü elden ʔolu cām/Yëyüp içüp unıdıldı ser-encām (4839)*

el “kolun, bilekle parmak arasındaki kalan kısmı”

*Çü Hürmüz yeĝeninün ğördi ĥālin/**El** urdı yoldı saçın u saĝalın (7438)*

ĝövde “insan bedeni, vücut”

*Yıĝıldı **ĝövdeyile** baş ʔuŝ ʔuŝ/Ki bir yıl uçsa aŝmayayıdı kuş (3509)*

ĝöz “insanda ve hayvanda görmeyi saĝlayan organ”

*Demezven ille ‘aĝlum êrdüĝince/Dilüm ŝerĥ êdemez **ĝöz** ğördüĝince (1274)*

kulağ “insan ve hayvanda işitmeyi sağlayan organ”

*Meger Hurrem gözin dikmişdi bāğa/Ki bir āvāz erişeydi **kulağa** (1849)*

mi‘de (< Ar.) “karın boşluğunda yer alan sindirim organı”

*Yemekden ardı çöngeldi diş ağız/Siñürmeklikden oldı **mi‘de** ‘āciz (6783)*

2.1.2.1.2. Akrabalık İsimleri

Akrabalık isimleri kategorisinde, farklı kökenlere sahip 11 tane akrabalık bağı içeren kavram incelenmiştir:

‘amu (< Ar.) “baba, amca”

‘Amum vardur yatur zindān içinde/Dün ü gün derdile efgān içinde (4818)

ana “çocuk doğurmuş olan kadın, anne”

*Senün renciñ belüsüz renc olupdur/Du ‘āsı **ananuñ** ilenç olupdur (1205)*

ata “bir çocuğun dünyaya gelmesine sebep olan erkek, baba”

*Ben **ata** olayım sen baña oğul/Koğıl ağlamağı imdi gèrü gül (7350)*

cüft (< Fars.) “zevç, zevce”

*Ki **cüftüñle** hemîşe mihr içinde/Benüm gibi degülsin **kañr** içinde (7269)*

gelin “bir kimsenin oğlunun karısı”

*Hümā’ya dèdiler saña uzun yaş/**Gelin** kodi kaçādan toprağa baş (5027)*

güyegü “bir aileye göre kızlarıyla evlenmiş olan erkek, damat”

*Ķarındaşum durur kız bu **güyegüm**/Âhir bellü olur ‘âlemde sevgüm (5827)*

ķarındaş “aynı anne ve babadan doğan kişiler”

*Dèdi FerruĶ ki èy cānum **ķarındaş**/Ķadem bas bu yola Ķaldur yøri baş (1490)*

oĶlan “erkek çocuk”

*BunuĶ ‘iřķıĶa dūřdüm vèrürem cān/Gørürem bunu bir uyķucı **oĶlan** (2739)*

ťayı “annenin erkek kardeři”

*Bahādurıdı yavlaķ **ťayı**sınca/Bèli vü yağrını yaşşı vü ince (7424)*

yegen “bir kimsenin kardeşinin çocuĶu”

*řeh-i Tūs ‘uĶ **yegeni** varıdı bir/Ki Ķomuř atası adını Cābir (7040)*

yenge “kardeş, dayı ve amca karısı”

*Ele el **yengeler** vèriřdürüben/Gülile şekkeri Ķarıřduruban (5020)*

2.1.2.1.3. Sayılar

Sayılar kategorisinde, Türkçe kökenli 12 tane sayı incelenmiştir:

bir “bir, 1”

*şataşdı **bir** gişiye dèdi bu rāz/Bize keřf olmadı èy pīr-i dem-sāz (5073)*

biĶ “bin, 1000”

*İřāret Ķılsa bir Ķuru ‘ařāya/Belālar eyleye **biĶ** ejdehāya (4985)*

bēş “beş, 5”

Bēş on gün gētdi bir yēre ērişdi/Dümenciye buyurdi çok dürişdi (4682)

dört “dört, 4”

*Şeh atlarından al bir **dört** eyü at/Ki yügrük yörügen ola vü oñat (4871)*

iki “iki, 2”

*N’ola ger bir **iki** gün kılsañ ārām/Göreydün nécesi olur bu eyyām (1305)*

on “on, 10”

*Beş on gün gētdi bu kul (u) karavaş/Ki Sehm aña vērüp dururdi **on** baş (5288)*

otuz “otuz, 30”

*Mağāra kapusına bir ulu taş/Sürinerek getürdi bir **otuz** baş (5183)*

sekiz “sekiz, 8”

***Sekiz** yıldur dutar elde hüner ol/Kimesne kaçdına uzatmadı kol (5088)*

seksen “seksen, 80”

*Gişi **seksen** yaşasa ya dahı yüz/Şoñ uci gösterür aña ecel yüz (346)*

üç “üç, 3”

*Sen ü ben Hurrem **üç** gişi kaçalum/Dükel bir kuş gibi gökde uçalum (3677)*

yigirmi “yirmi, 20”

*Bul al gel bizi şehre ilet arķun/Vereyin özüne **yigirmi** altun (7197)*

yüz “yüz, 100”

*Ciger yandurıcı düzmiş işāret/Ölüm kaçdına yazmış **yüz** ‘ibāret (2875)*

2.1.2.1.4. Bitkiler

Aksan, temel söz varlığında yer alan bitkileri, insanın yaşamında birincil kaynak olarak kullandığı mısır, buğday gibi besinlerin olduğunu belirtir (2021, s. 34). Bitkiler kategorisinde, farklı kökenlere sahip 14 tane ilgili kavram incelenmiştir:

alma “elma”

*Bir altun **alma** varıdı elinde/Ki her laħza dutarıdı elinde (1836)*

arpa “buğdaygillerden bir tahıl cinsi”

*Şu şāfī kalbūne kalb mı kıatarsın/Ki buğday gösterüp **arpa** kıatarsın (3280)*

bāğ (< Fars.) “bahçe, yeşillik, ağaçlık ve yeşillik yer”

*Bu **bāğ**dan güller ü gülnār hoşdur/Hem andan ‘āşıkā idrār hoşdur (6529)*

buğday “buğdaygillerden ekmek ve un yapımında kullanılan bitki”

*Saman gibi çü her yelden uçasın/Bayıķ **buğdayu**ñı suya saçasın (2900)*

ħavīc (< Fars.) “havuç”

*Dēdi Dāye budur her tañla ‘ādet/**ħavīc**ile serāya iletüp et (4811)*

ħıyār (< Fars.) “hıyar”

*Benem ol bir 'Arab badye süvārī/Getürdi halfeye acı **hıyārı** (500)*

ķamiş “buğdaygillerden, sulu yerlerde yetişen bir bitki”

*Su içinde biter neçe **ķamişlar**/Velī şeker birisinde **ķomişlar** (1821)*

ķayusı (< Fars.) “kayısı”

*Ki yarın şorisar senden **ķamusın**/Bu gün uşluyısañ yéğil **ķayusın** (8579)*

limon (< Yun.) “limon”

*Gemiye yudı iki gün **ķakınca**/Ki cānı **ķıkıdı limondan** **ķıkınca** (4503)*

meyve (< Fars.) “meyve”

*Bu **ķurfe būstān** vērür mi **meyve**/Ve yā meşgul olduñ bend ü rēve (1697)*

nār (< Fars.) “nar”

*Hoten Şāhı'ndan aldı Hind bācı/**ķara** tutlar bitürdi **nār** ağacı (5799)*

sebze (< Fars.) “yeşil bitkiler için kullanılan ortak ad”

*Gülerdi gül yüzi bā rū-yi rengīm/**Gelürdi sebzelerden** būy-ı müşgīm (8091)*

şoğan “soğan”

*Hümā eydür è Dāye bir gözün ac/**Şoğan** yükünden almaz kimsene bāc (1816)*

şeftālu (< Fars.) “şeftali”

*Şulu **şeftālu** içre **ķan** dururdı/Ki 'atşānı nebāta **ķandururdı** (2269)*

2.1.2.1.5. Hayvanlar

Aksan, temel söz varlığındaki hayvanları, insanların bir bölümünden yararlandıkları, özellikle tarım ve hayvancılıkta onlara yarar sağlayanlar olduğunu belirtir (2021, s. 34). Hayvanlar kategorisinde, farklı kökenlere sahip 7 tane ilgili kavram incelenmiştir:

at “tek tırnaklılardan binek hayvanı”

Atın Ceyhūn depe sürse süvāri/Hacīl kılaydı Sām-ı Süvāri (588)

boğa “iğdiş edilmemiş damızlık erkek sığır”

Boğanuñ heybetine kimse döymez/Cihānda ādemi hiç ‘ömre doymaz (5383)

eşek “tek parmaklılardan, binek hayvanı”

Fiğān u zārī kıldı çok çığırdı/Eşek gibi kulak dikdi ağırdı (4530)

koyn “geviş getirenlerden, etinden sütünden faydalanılan memeli hayvan”

Ser-āğāz eylese şahrāda koyn/Tağ üzre döndürürdi kurt boyn (765)

kuzı “koyun yavrusu”

Çü mālıla tavar bir cān içündür/Hem erkek kuzular kurbān içündür (3471)

öküz “enenmiş sığır erkeği”

Semiz olur şaru öküz beñizden/Kulağdan ādem ü göñül ağızdan (4899)

tosun “burulmuş erkek dana”

*Dèdi bulduḡ bunı bu demde ḡolay/Aḡurda var durur **ḡosun** yavuz ḡay*
(5407)

2.1.2.1.6. Din ve Kutsallık

Manevi kültür içine giren dinle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek, göreneklerle ilgili sözcükler yine temel söz varlığı içinde düşünülür (Aksan, 2021, s. 35) Türklerin ise benimsedikleri dinlere göre din terminolojisine girip çıkan veya değişen birden fazla kavram bulunmaktadır. Din ve kutsallık kategorisinde, farklı kökenlere sahip 13 tane ilgili kavram incelenmiştir:

Allāh (< Ar.) “Allah”

*Cihān durduḡça dursun gökḡek aduḡ/Müyesser eylesün **Allāh** murāduḡ*
(8211)

cehennem (< Ar.) “öldükten sonra günahı olan kişilerin ceza çekeceḡi yer”

*Gerek ḡamu ola anuḡ maḡāmi/**Cehennem** andan ala intikāmi (139)*

cennet (< Ar.) “öldükten sonra imanlı kişilerin yaşayacağı yer”

*Göḡül kim ḡapuḡa hem-dem degüldür/Girürse **cennete** ḡurrem degüldür*
(2453)

du ‘ā (< Ar.) “Allah’tan bir şey olmasını isteme, yakarış”

*Ne yerde kim ola ‘adliḡ nişāni/**Du ‘ānuḡ** bulunur anda şafāsı (4951)*

enbiyā (< Ar.) “peygamberler”

*È ḡamu **enbiyā**ya z̄met ü zeyn/Özüḡdür Faḡr-ı ‘Ālem Şāh-ı Kevneyn (214)*

günāh (< Fars.) “Allah’ın emirlerine aykırı olan davranış”

*Kerem eyle **günāhumdan berī ol/Kesād oldı metā‘um müşterī ol (3168)***

hac (< Ar.) “Müslümanlar’ın Kâbe’yi ziyaret etmelerini gerektiren farz ibadet”

*Haḫāsuz **hac** kılan şādıklar için/Yoluş resmin bilen ḫāzıklar için (8646)*

‘ibādet (< Ar.) “insanların kulluklarını göstermek için yaptıkları hareket”

*Dahı ḫaḫ dēyen Ādem şafvetiyçün/‘**İbādetde** yalunuz ḫalvetiyçün (8628)*

kıyāmet (< Ar.) “dünya hayatının son bulması ve ahiret hayatının başladığı zaman”

*Raḫīm ü raḫmet ü nūr-ı mübīndür/**Ḳıyāmetde** Şefi ‘ü’l-Müzñibīm’dür (215)*

Ḳur‘ān (< Ar.) “Allah tarafından Hz. Muhammed’e vahiy edilen kutsal kitap”

*Üçüncisi durur ‘Osmān-ı ‘Affān/Kim andan yād olundı cümle **Ḳur‘ān***
(269)

Müsülmān (< Ar. + Fars.) “İslâm dininden olan kimse”

***Müsülmān** pāzişāhlar ‘adli ḫaḫkı/Faḫīre eyledügi bezl ḫaḫkı (8672)*

nemāz (< Fars.) “Müslümanlar’ın beş vakit yapılması gereken farz ibadeti”

*Unıdurvan eyü günde **nemāzı**/Yavuz gün olsa aḫaram niyāzı (236)*

zekāt (< Ar.) “İslâm dininin şartı, kişinin belli parasını yoksullara dağıtması işi”

*Lebi çün aḫıda Āb-ı Ḥayāt’ı/Teberrük’çün verür Ḥızr’a **zekātı** (1263)*

2.2. SÖZLÜKLER

Dil haznesinde yer alan sözcükler, birtakım sebeplerle gelişip değişebilmektedir. Milletlerin hafızasında yer alan bu söz varlığının gelişimini takip edebilmek, çeşitli yazı kültürleriyle mümkün olmuştur. Bunlardan birisi de sözlüklerdir.

Sözlük, İngilizcede *dictionary*, Almancada *wörterbuchs*, Fransızca *lexique* gibi kavramlara tekabül edip Türkçede belli bir evreye kadar *kamus* ve *lügat* şeklinde anılmaktaydı. Akalın, ülkemizde *sözlük* teriminin yaygınlaşmasını, Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*'ü yayımlamasına dayandırmıştır (2017, s. 6) Genel tanım itibarıyla sözlükler, bilgi ve terimlerin dizgisel olarak sıralandığı bir kaynaktır. Jackson'a göre sözlükler, referans kitapları olup insanların sözcükler hakkında bilgi edinebilmek için baktıkları yerdir. Ayrıca gramer ve sözlük, birbirlerinin tamamlayıcı parçaları olup sözlük, ancak gramer tarafından belirlenen terimleri kullanılır (2016, s. 45) Sözlükler, belli kurallar çerçevesinde hazırlanır. Bu kuralların yönetilmesi de *sözlükbilim* ile gerçekleşir. *Sözlükbilim* veya *leksikografi*, sözcük biliminin sözlük hazırlama yöntem ve tekniklerini inceleyen ve sözlük hazırlama ilke ve sorunlarıyla uğraşan bir dilbilim alt dalıdır (Bayraktar, 2018, s. 134). Sözlükler, kitlelerine göre farklılık arz eder. Aksan, bu sınıflandırmayı genel olarak şu şekilde yapmıştır:

1. Bir ya da birden çok dilin söz varlığını işleme bakımından: *Tek dilli* ve *çok dilli sözlük*.
2. Abece sırasının esas alınıp alınmaması bakımından: *Abecesel sözlükler* ve *kavram sözlükler*.
3. Ele alınan söz varlığının niteliği bakımından: *Genel sözlükler* (*ortak dil, yazı dili sözlükleri*), *lehçebilim sözlükleri*, *eş anlamlı, eş adlı, ters anlamlı ögeler sözlükleri*, *yabancı ögeler sözlükleri tarihsel sözlükler, köken bilgisi sözlükleri (etimoloji sözlükleri)*, *uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri)*, *argo sözlükleri*, *deyim ve atasözleri sözlükleri*, *anlambilim sözlükleri*, *sanatçı ve metin sözlükleri*, *yanlış yerleşmiş öge sözlükleri*, *tersine sözlükler* şeklinde sınıflandırmıştır (2015, s. 75 - 76).

Kocaman ise sözlüklerin konu ve yöntemlerine sınıflandırılabilceğini aktarıp en yaygın sınıflandırmanın şu şekilde olduğunu aktarır:

1. Betimlemeli/Kuralcı Sözlükler
2. Eşzamanlı/Artzamanlı Sözlükler
3. Genel/Teknik Sözlükler
4. Genel Kullanım/Öğrenim Amaçlı Sözlükler
5. Tek Dilli/İki ya da Daha Çok Dilli Sözlükler (1998, s. 11)

Sözlükler, dilsel ihtiyaçların gözetilip bakılan bir araç olmasının yanı sıra içerdiği söz varlığıyla, bir milletin geçmişi niteliğinde bir dil envanterine sahiptir. Nitekim ilk sözlük, M.Ö. 2300'e kadar bir geçmişe sahip olmasıyla bu alanın önemine dikkat çeker. Tarihte bilinen ilk sözlük, Sümerce ve Akadca şeklinde çok dilli sözlük olarak kullanılmış olan *Urra Hubullu* adlı resimli sözlüktür (Akalin, 2017, s. 270 - 271). Türkçenin de sözlükçülük anlayışı eskilere kadar dayanıp ilk sözlüğü 11. yüzyılda yazılmış olan *Dîvânû Lûgati't-Türk* adlı eserdir. Bunun ardından birçok sözlük yazılması, Arapçadan veya Farsçadan Türkçeye sözlükler şeklinde olmuştur. Aksan ve Akalin, bu yapılar arasından gidişat değiştiren sözlük olarak Şemsettin Sami'nin yazmış olduğu *Kāmus-i Türkî* adlı eseri görür. Bu sözlük, Türkçeden Türkçeye yapı göstererek sözlükçülüğümüzün kaynağı olarak kullanılabilir bir eserdir (Aksan, 1998, s. 116; Akalin, 2017, s. 278).

2.2.1. Tematik Sözlükler

Sözlükçülük alanında yapılan çalışmaların artmasıyla alanı daraltılarak yazılan sözlükler artmıştır. Bu sözlükler içerisinde yer alan *tematik sözlükler*, belli bir konu veya kavram üzerine gruplandırılarak alfabetik sıra gözetmeksizin yazılan sözlük türüdür. Bu sözlük türü için *kavram sözlükleri*, *adbilimsel sözlükler*, *düzensel sözlükler*, *sistemik sözlükler*, *tematik sözlükler*, *konusal sözlükler*, *konu sözlükler* gibi (Kocapınar, 2014, s. 747) çeşitli adlandırmalar mevcutsa da söz konusu sözlükteki bütün sözcükler, ortak bir konu etrafında toplanıp ana ve alt gruplar hâlinde kümelenir. Aksan, belirli bir konu, meslek, sanat veya uzmanlık alanındaki bütün terimlerin bir araya getirildiği *terim sözlükleri* de belirli bir konuya dayalı olması yönüyle tematik sözlüklerle benzetir (1990, s. 83).

Yapılan çalışmaların sınırlılığına rağmen eskiden beri mevcut tematik sözlük çalışmalarına ulaşabilmekteyiz. Özşahin, tarihte tematik bağlamda yazılan ilk sözlüğün M.Ö. 3. yüzyılda Antigonos'un *Peri Lekseos*⁶ adlı eser olduğu ve bu eserde rüzgâr, balık, kuş, ay ve oyun kavramlarına ait sözcüklerin bir araya toplandığını aktarır (2017b, s. 577). Türk sözlükçülük geleneğinde de bu tür sözlükler, 14. yüzyılda verilmeye başlamış olup Yavuzarslan, Türkçede bu tarzda oluşmuş sözlüklerin Arap geleneği çatısı altında geliştiğini belirtir (2009, s. 1). Bunlar arasında Zemahşerî'nin *Mukaddimetü'l-Edeb* adlı eseri, isimler dâhilinde konulara ayrılması üzerinedir (Özşahin 2017b, s. 578). Kıpçak Türkçesi Döneminde yazılmış, *Bulgatü'l-Müştâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak* adlı eser; gök, yer, madenler, hayat, ölüm vb. şekilde belirli konularak bölünerek hazırlanmıştır (Ercilasun, 2016, s. 394). Bir başka eser de 14. - 15. yüzyıllar arasında Memlük sahasında yazılmış *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lûgati't Türiyye* olup konu ayrımı; yüce Allah, gök ve gökte bulunanlarla, yer ve yerde bulunanlar, sular, güzel kokulu bitkiler, meyveler, ağaçlar, hububatlar, yiyecekler, evcil hayvanlar, yabancı hayvanlar, binek hayvanları, koşum aletleri, renkler, sürüngele ve böcekler, aletler, savaş aletleri, kuşlar, giyim eşyaları, vücut organları, insanların nitelikleri ve renkleri, Türkçe sayılar, meslek adları, Türk erkek ve kadın adları, konuşma cümleleri şeklindedir (Toparlı, 2003). Bu döneme ait *Codex Cumanicus* adlı eser de iki bölüme ayrılmış bir sözlük olup İtalyan bölümünde çeşitli konulardaki kelimeler, 40 kümeye ayrılarak sınıflandırılmıştır (Argunşah ve Güner, 2015, s. 28 - 30). Çağatay Türkçesi Dönemine ait Ali Şîr Nevâî'nin eserlerinden *Muhâkemetül Lugateyn* de isimler - akrabalık adları, ev (ak öy parçaları), kuşlar - ova kuşları, dağlık ve düzlük yer adları, hayvan seslenmeleri, yaşlarına ve türlerine göre adlar, av hayvanları - domuz, binit takımı - germ, yular, kamçı, giysiler - savaş giysileri, ma'hudî giysileri, yemeklik koyun uzuvları, yemek ve yiyecekler, içkiler, sevgi-sevgili ve güzel-güzellik etrafındaki kelimeler, fiiller - vurmak, içki içmek, süslenmek, ağlamak fiilleri ve homonimler (sesteş) şeklinde sınıflandırılmıştır (Barutcu Özönder, 1996). Eski Anadolu Türkçesi sahasından da *Eski Oğuzca Satırasını Tematik Sözlük Bahşayış Lûgati*, bu alanda verilmiş sözlük örneklerindedir. Eser, on iki bölümde oluşmakta olup insanın yaratılışı ve organları, insanların meslekleri, hastalıklar ve ilaçlar, yeme içme ve misafirlik, eşyalar, giysiler, hayvanlar, gökyüzüyle ilgili soyut ve somut kavramlar, yeryüzü, bitkiler, yerleşim yerleri ve diğer kavramlar şeklinde ana başlıklara ayrılıp ilgili

---

⁶ *Sözlükler Üzerine*

kelimeler gruplandırılmıştır (Turan, 2001, s. 20 - 23). Tarihsel sözlüklerin yanı sıra güncel literatüre baktığımızda da bu çalışmaların mevcut olduğunu ve giderek arttığını da görürüz. Örnek olarak Recai Cin'in yazmış olduğu *Kavramlar Dizini* adlı sözlükte, yazarın belli bir kavramla ilgili sözcükleri rahatça bulmayı sağlamak amacıyla yazdığını ve bunu alfabetik olarak düzenlendiği görülür (Aksan, 2015, s. 78). Tomris Tunç'un *Derleme Sözlüğü ve Kavramlar Dizini* adlı üç ciltlik sözlük çalışması da kavramsal dizine sahiptir (Mutlu, 2009, s. 819). Örneği verilen bu sözlüklerin temel amacı, dil öğrenmek isteyenlere kolaylık sağlamak ya da özellikle aranan veya araştırılmak istenen sözcükleri bulmada kolaylığı sağlayacak sözlükler türü olmasıdır.

2.3. *FERRUH U HÜMĀ* (‘İŞK-NĀME)’NİN TEMATİK SÖZLÜK (İSİM) İNCELEMESİ

Araştırmaya kaynaklık eden eser için *Araştırma ve Bilim, Askerlik ve Ordu, Beden Sağlığı ve Hastalıklar, Bitkiler ve Bitkilerle İlgili Kavramlar, Din ve Kutsallık, Ekonomi ve Değer, Eşya, Taşıt ve Araç Gereçler, Evren ve Atmosfer, Giysiler ve Giysilerle İlgili Kavramlar, Görevli Ögeler, Hayvanlar ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar, Hukuk Kavramları, Kültür ve Sanat, Madde, Maden ve Mineraller, Meslekler, Mimarlık, Nicelik Bildiren Kavramlar, Nitelik Bildiren Kavramlar, Özel İsimler, Renkler ve Renklerle İlgili Kavramlar, Ruhsal Durum, Davranış Biçimleri ve Mizaç, Sayılar ve Sayılarla İlgili Kavramlar, Sosyal Yaşam, Soyut Kavramlar ve Doğaüstü Varlıklar, Vücut ve Organlarla İlgili Kavramlar, Yer ve Yeryüzü, Zaman ve Zamanla İlgili Kavramlar ve Diğer Kavramlar* şeklinde 31 tane tema belirlenip ilgili kavramlar, kendi içlerinde alakalı olaylar çerçevesinde alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.1. Araştırma ve Bilim Kavramları

Söz konusu bölüm, “Bilgi, Eğitim, Araştırma, Haber”, “Yol ve Yöntem” ve “Akıl ve Fikir” şeklinde sırasıyla üç ana başlık dâhilinde incelenmiştir. İlk bölümde, “Bilgi ve Araştırma”, “Eğitim” ve “Haber”; ikinci bölümde, “Amaç, Neden ve Sonuç” ve “Soru - Cevap”; üçüncü bölümde de “Bilgin, Âlim” ve “Bilgisiz, Cahil” şeklinde alt başlıklar bulunup tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.1.1. Bilgi, Eğitim, Araştırma ve Haber

Bu bölümde, “Bilgi ve Araştırma”, “Eğitim” ve “Haber” şeklinde üç tane alt başlık bulunmaktadır. “Bilgi ve Araştırma” kısmında, 7 tane; “Eğitim” kısmında, 6 tane; “Haber” kısmında ise 11 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.1.1.1. Bilgi ve Araştırma

<i>dāniş</i>	(< <i>Fars.</i>) “bilgi, ilim”
<i>esrār</i>	(< <i>Ar.</i>) “gizli olan, bilinmeyen bilgiler”
<i>‘ilm</i>	(< <i>Ar.</i>) “belli bir konuya ait bilgilerin bütünü”
<i>ma‘lūm</i>	(< <i>Ar.</i>) “herkes tarafından bilinen, öğrenilmiş olan (bilgi)”
<i>ma‘nī</i>	(< <i>Ar.</i>) “anlam”
<i>nārinçāt</i>	(< <i>Fars.</i>) “gizli ilimler”
<i>yaḳīn</i>	(< <i>Ar.</i>) “kesin ve sağlam bilgi”

2.3.1.1.2. Eğitim

<i>āzmāyiş</i>	(< <i>Fars.</i>) “tecrübe, sınama”
<i>ders</i>	(< <i>Ar.</i>) “öğretim, okuma, okutma”
<i>sabaḳ</i> ⁷	(< <i>Ar.</i>) “ders”

⁷ Söz konusu kelime metinde, *sebaḳ* şeklinde de geçmektedir.

<i>ders</i>	(< <i>Ar.</i>) “öğretim, okuma, okutma”
<i>imtiḥān</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kişiyi sınama”
<i>mümtēhen</i>	(< <i>Ar.</i>) “sınanmış, denenmiş (kimse)”

2.3.1.1.3. Haber

<i>āgeh</i>	(< <i>Fars.</i>) “haberi olan, haberli, haberdar”
<i>beṣāret</i>	(< <i>Ar.</i>) “müjdeli (haber)”
<i>çav</i>	“haber”
<i>ḥaber</i> ⁸	(< <i>Ar.</i>) “haber”
<i>ḥaber-dār</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>Fars.</i>) “haberi olan, haberli”
<i>ḥavādiṣ</i>	(< <i>Ar.</i>) “haber”
<i>muṣṭuci</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>T.</i>) “müjdecı (kimse)”
<i>müjde</i>	(< <i>Fars.</i>) “müjdeli (haber)”
<i>peyām</i>	(< <i>Fars.</i>) “haber”
<i>söz</i>	“haber”
<i>uṣaḡ</i>	“gafil, habersiz (kimse)”

---

⁸ Söz konusu kelimenin metinde, aynı kökten gelen *aḥbār* şekli de geçmektedir.

2.3.1.2. Yol ve Yöntem

Bu bölümde “Yol ve Yöntem” konusuyla ilgili 6 kavram olup bu bölümün “Amaç, Neden ve Sonuç” ve “Soru - Cevap” şeklinde iki alt başlığı bulunmaktadır. İlk bölümde, 11 tane; ikinci bölümde ise 2 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>erkān</i>	(< Ar.) “yol yöntem, usul”
<i>resm</i>	(< Ar.) “tarz, şekil, üslup”
<i>sögüm</i>	“vaziyet, tarz”
<i>uşul</i>	(< Ar.) “benimsenen tarz, yöntem”
<i>vecīh</i>	(< Ar.) “tarz, biçim, yol”
<i>yol</i>	“benimsenen çare, vasıta”

2.3.1.2.1. Amaç, Neden - Sonuç

<i>bādī</i>	(< Ar.) “sebep olan şey, sebep”
<i>bahāna</i>	(< Fars.) “sözde sebep”
<i>esbāb</i>	(< Ar.) “sebepler”
<i>ğarāz</i>	(< Ar.) “gaye, amaç”
<i>illet</i>	(< Ar.) “sebep, neden”
<i>maķşad</i> ⁹	(< Ar.) “söylenilmek, belirtilmek istenilen, kastedilen (olay)”

⁹ Söz konusu kelime metinde, *maķşūd* şekliyle de geçmektedir.

<i>netīce</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir olayın sonucu”
<i>uğur</i>	“amaç”
<i>tedbīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyi önlemek, olmasını sağlamak için yapılan hazırlık”
<i>vesīlet</i>	(< <i>Ar.</i>) “sebepe, bahane”
<i>zafere</i>	(< <i>Ar.</i>) “gayret ve emek neticesinde elde edilen başarılı sonuç”

2.3.1.2.2. Soru ve Cevap

<i>pāsuḥ</i>	(< <i>Fars.</i>) “cevap, karşılık”
<i>su’āl</i>	(< <i>Ar.</i>) “sorulan şey, soru”

2.3.1.3. Akıl ve Fikir

Bu bölümde, “Akıl ve Fikir” konusuyla ilgili 15 ilgili kavram bulunup “Bilgin, Âlim” ve “Bilgisiz, Cahil” şeklinde iki alt başlığı bulunmaktadır. İlk bölümde 9 tane; ikinci bölümde ise 6 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘aḳıl</i>	(< <i>Ar.</i>) “insanın düşünme yetisi”
<i>bilüm</i>	“zihin, akıl”
<i>deḳāyık</i>	(< <i>Ar.</i>) “insanın anlaması zor olan üstü kapalı şeyler”
<i>ezber</i>	(< <i>Fars.</i>) “hafıza, akıl”
<i>fehmi</i>	(< <i>Ar.</i>) “idrak, anlayış”

<i>fīkr</i> ¹⁰	(< <i>Ar.</i>) “düşünce”
<i>ḥāṭır</i>	(< <i>Ar.</i>) “hafıza”
<i>ḥavāṭır</i>	(< <i>Ar.</i>) “fikirler, düşünceler”
<i>hūş</i>	(< <i>Fars.</i>) “akıl, şuur”
<i>mağz</i>	(< <i>Fars.</i>) “beyin, dimağ”
<i>ög</i>	“akıl, us”
<i>şanu</i>	“akıl”
<i>uş</i>	“idrak”
<i>vehm</i>	(< <i>Ar.</i>) “gerçekte var olmayan, varmış gibi tasarlanan düşünce”
<i>zihin</i>	(< <i>Ar.</i>) “akıl, anlayış”

2.3.1.3.1. Bilgin, Âlim

<i>‘ākil</i>	(< <i>Ar.</i>) “akıllı (kimse)”
<i>‘alīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “çok bilen (kimse), bilici”
<i>bilge</i>	“derin bilgiye sahip bunu en faydalı şekilde kullanan (kimse)”
<i>dāna</i>	(< <i>Fars.</i>) “bilgin, bilgili kimse”
<i>ḥirez-mend</i>	(< <i>Fars.</i>) “akıllı, anlayışlı (kimse)”

¹⁰ Söz konusu kelimenin metinde, aynı kökten gelen *efkâr* ve *fikret* şekli de geçmektedir.

<i>kāmil</i>	(< <i>Ar.</i>) “aklı başında, ciddi (kimse)”
<i>müfekkir</i>	(< <i>Ar.</i>) “düşünen, fikir üreten (kimse)”
<i>uşlu</i>	“akıllı (kimse)”
<i>vākıf</i>	(< <i>Ar.</i>) “bilen, bilici kişi”

2.3.1.3.2. Bilgisiz, Cahil

<i>bī-hūş</i>	(< <i>Fars.</i>) “akılsız, şursuz (kimse)”
<i>cāhil - cehil</i>	(< <i>Ar.</i>) “bilgisiz (kimse)”
<i>cehālet</i>	(< <i>Ar.</i>) “bilgisizlik, bilmezlik, habersizlik, cahillik”
<i>ebleh</i>	(< <i>Ar.</i>) “ahmak, alık (kimse)”
<i>ġāfil</i>	(< <i>Ar.</i>) “düşüncesiz, dalgın (kimse)”
<i>nādān</i>	(< <i>Fars.</i>) “cahil, bilmez, bilgisiz (kimse)”

2.3.2. Askerlik ve Ordu

Söz konusu bölüm, “Asker ve Askerlik” ve “Ordu ve Savaş” şeklinde iki ana başlık dâhilinde incelenmiştir. İlk bölümde, “Asker ve Savaşçı”; ikinci bölümde ise “Düşman, Esir ve Casus” ve “Savaş ve Mücadele” şeklinde iki alt başlık açılmış olup “Savaş ve Mücadele” alt başlığı altında “Mağlubiyet ve Galibiyet”, “Savaş Düzeni ve Taktikleri”, “Savaş Gereçleri” ve “Savaş Kıyafetleri” şeklinde en alt başlıkları bulunup tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.2.1. Asker ve Askerlik ¹¹

Bu bölümde, “Asker ve Savaşçı” alt başlığı bulunup 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.2.1.1. Asker ve Savaşçı

<i>aķıncı</i>	“düşman memleketlerine akın yapmaya çıkan savaşçı”
<i>bahādur</i>	(< <i>Fars.</i>) “usta savaşçı, yiğit, kahraman”
<i>süvār – süvārī</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir binek hayvanına binen kimse”
<i>şeh-süvār</i>	(< <i>Fars.</i>) “çok usta binici”
<i>yaya</i>	“yürüyen, piyade”

2.3.2.2. Ordu ve Savaş

Bu bölümde, “Düşman, Esir ve Casus” alt başlığında 6 tane ilgili kavram bulunmaktadır. “Savaş ve Mücadele” alt başlığının “Savaş, Mücadele, Fetih” en alt başlığında 9 tane; “Mağlubiyet, Galibiyet ve Ganimet” en alt başlığında 6 tane; “Savaş Düzeni ve Taktikleri” en alt başlığında 9 tane; “Savaş Gereçleri” en alt başlığında 21 tane; “Savaş Kıyafetleri” en alt başlığında ise 3 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.2.2.1. Düşman, Esir ve Casus

<i>‘adū</i>	(< <i>Ar.</i>) “düşman”
<i>ağyār</i>	(< <i>Ar.</i>) “düşman”
<i>bende</i>	(< <i>Fars.</i>) “tutsak, esir”

¹¹ Asker terimi için kullanılan sözcükler, *Meslekler ve Mesleklerle İlgili Kavramlar* bölümünde yer almaktadır.

<i>esîr</i>	(< <i>Ar.</i>) “tutsak”
<i>lāçin</i> ¹²	“esir”
<i>maħbûs</i>	(< <i>Ar.</i>) “hapis olan kimse”

2.3.2.2.2. Savaş, Mücadele ve Fetih

<i>ceng - cenk</i>	(< <i>Fars.</i>) “silahlı çatışma, savaş, harp”
<i>ğavğa</i>	(< <i>Fars.</i>) “şiddetli tartışma veya dövüş, mücadele”
<i>ğazā</i>	(< <i>Ar.</i>) “İslâm için yapılan savaş”
<i>ħamle</i>	(< <i>Ar.</i>) “düşmana doğru yapılan hareket, saldırı”
<i>ħasāret</i>	(< <i>Ar.</i>) “hasarlar”
<i>nuşret</i>	(< <i>Ar.</i>) “fetih”
<i>rezm</i>	(< <i>Fars.</i>) “kavga, savaş”
<i>savaş</i>	“toplumlar arasında çıkan silahlı çarpışma”
<i>sitîze</i>	(< <i>Fars.</i>) “kavga, dövüş”

2.3.2.2.2.1. Mağlubiyet, Galibiyet ve Ganimet

<i>bolın</i>	“ganimet”
<i>cüldi</i>	(< <i>Moğ.</i>) “ganimet”

¹² Sözcüğün kökeni belirsizdir. Tezcan, “esir” anlamını verirken Clauson ve Wilkens söz konusu kelime için “şahin” anlamını vermiştir (bkz. *FH*, 2021, s. 58; Clauson, 1972, s. 763; Wilkens, 2021, s. 449).

<i>ġālib</i>	(< <i>Ar.</i>) “üstün gelen, yenen (kimse)”
<i>maġlūb</i>	(< <i>Ar.</i>) “yenik düşmüş, yenilmiş”
<i>muzaffer</i>	(< <i>Ar.</i>) “savaşta zafer kazanan kimse”
<i>zafer</i>	(< <i>Ar.</i>) “savaşta kazanılan galibiyet, utku, nusret”

2.3.2.2.2.2. Savaş Düzeni ve Taktikleri

<i>busu</i>	“pusu”
<i>cerge</i>	(< <i>Moğ.</i>) “savaş düzeni”
<i>kalb</i>	(< <i>Ar.</i>) “savaş düzeni almış ordunun merkezi”
<i>kemīn</i>	(< <i>Ar.</i>) “pusu”
<i>mevzi</i>	(< <i>Ar.</i>) “savaş sırasında bir askeri birliġin yerleştiiği yer”
<i>nevbet</i>	(< <i>Ar.</i>) “nöbet”
<i>nişān</i>	(< <i>Fars.</i>) “ateş edilmek istenen hedef, nişangāh”
<i>omac</i>	“hedef”
<i>rezmgāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “savaş yeri”

2.3.2.2.2.3. Savaş Gereçleri

<i>ceng ġarb</i>	(< <i>Fars + Ar.</i>) “hücum davulu veya borusu”
<i>gürz</i>	(< <i>Fars.</i>) “demir vb. gibi malzemelerden yapılan ağır topuz”

<i>kałkan</i>	“kalkan”
<i>kemān</i>	(< <i>Fars.</i>) “yay”
<i>kılıç</i>	“çelikten yapılan uzun kesici silah”
<i>kiriş</i>	“ok yayının iki ucu arasına gerilen esnek bağ”
<i>kīş</i>	(< <i>Fars.</i>) “ok mahfazası”
<i>mancınık</i>	(< <i>Ar.</i>) “büyük taşları uzağa atmaya yarayan savaş aleti”
<i>mühimmāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “savaş için gerekli olan şeyler”
<i>nefir</i>	(< <i>Ar.</i>) “toplanma borusu”
<i>şapan</i>	“sapan”
<i>sīle</i>	(< <i>Fars.</i>) “sille, tokat”
<i>süñü</i>	“mızrak”
<i>şapanca</i>	(< <i>Fars.</i>) “tokat”
<i>tīğ</i>	(< <i>Fars.</i>) “kılıç”
<i>tīr</i>	(< <i>Fars.</i>) “ok”
<i>uluñ</i>	“ok sapı”
<i>ya - yay</i>	“eğri ve esnek olan ok atma aleti”
<i>yarağ</i>	“hazırlık, malzeme, teçhizat”

<i>yat yarağ</i>	“silah, teğizat”
<i>zırh</i>	(< <i>Fars.</i>) “savaşlarda darbelerden korunmak için giyilen giyecek”

2.3.2.2.2.4. Savaş Kıyafetleri

<i>cebe</i>	(< <i>Moğ.</i>) “zincir ve halkadan örölerek yapılmış zırh”
<i>cevşen</i>	(< <i>Fars.</i>) “zincir ve puldan yapılan örme zırh”
<i>đuđal</i> ¹³	“atlara giydirilen zırh”

2.3.3. Beden Sağlığı ve Hastalıklar

Söz konusu bölüm, “Beden Sağlığı”, “Hastalıklar”, “Ağrı ve Yaralar”, “Sağlığa Zararlı Şeyler”, “Tedavi” ve “Uyku ve Yorgunluk” Şeklindeki altı ana başlık dâhilinde incelenip tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.3.1. Beden Sağlığı

Bu bölümde, 16 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>bīmār</i>	(< <i>Fars.</i>) “hasta”
<i>diñ</i>	“gücü kuvveti yerinde, sağlam, diri (kimse)”
<i>diri</i>	“canlı, sağ (kimse)”
<i>esen</i>	“sağ salim, sağlıklı”
<i>đuđe</i>	(< <i>Fars.</i>) “hasta”

¹³ Kökeni belirsiz olup *Tarama Sözlüğünde* geçmektedir. (bkz. *YTS*, 2009, s. 71)

<i>ma'lūl</i>	(< <i>Ar.</i>) “hasta, sakat”
<i>rencūr</i>	(< <i>Fars.</i>) “hasta, dertli, rahatsız”
<i>sağlık</i>	“sağlık”
<i>saķam</i>	(< <i>Ar.</i>) “hastalık”
<i>saķīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “hastalıklı (kimse)”
<i>sālim</i>	(< <i>Ar.</i>) “sağlam, sağlıklı (kimse)”
<i>şayru</i>	“hasta”
<i>selāmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “beden sağlığı”
<i>şihhat</i>	(< <i>Ar.</i>) “sağlık, esenlik”
<i>şoricı</i>	“hastayı gelip ziyaret eden, hâlini soran”
<i>zindegānī</i>	(< <i>Fars.</i>) “dirilik, canlılık”

2.3.3.2. Hastalıklar

Bu bölümde, 7 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>aķsaķ</i>	“topal”
<i>cünūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “cinnet, delilik”
<i>delū</i>	“deli”
<i>leng</i>	(< <i>Fars.</i>) “topal, aksak”

<i>şeyzā</i>	(< <i>Fars.</i>) “çılgın, divane”
<i>uyuz</i>	“kaşıntı ve halsizliğe neden olan bulaşıcı hastalık”
<i>verem</i>	(< <i>Ar.</i>) “bulaşıcı ve ateşli bir hastalık”

2.3.3.3. Ağrı ve Yaralar

Bu bölümde, 11 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘azāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “organlarda duyulan ızdırıp, organik acı”
<i>baş</i>	“yara, çıban”
<i>beze</i>	(< <i>Ar.</i>) “vücudun büyüyerek meydana getirdiği lenf şişlikleri”
<i>cerāhat</i>	(< <i>Ar.</i>) “yara”
<i>dögün</i>	“yakı, yara”
<i>humār</i>	(< <i>Ar.</i>) “içkiden sonra gelen baş ağrısı ve sersemlik”
<i>rīş</i>	(< <i>Fars.</i>) “yara”
<i>tāğ</i>	(< <i>Fars.</i>) “yara”
<i>yağır</i>	“uzun süre ata binenlerin bacak ve kalçalarında açılan yara”
<i>yāre</i>	“yara”
<i>zahm</i>	(< <i>Fars.</i>) “yara”

2.3.3.4. Sağlığa Zararlı Şeyler

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>aġu</i>	“zehir”
<i>helāhil</i>	(< <i>Ar.</i>) “zehir”
<i>nīṣ</i>	(< <i>Fars.</i>) “zehir”
<i>sem</i>	(< <i>Ar.</i>) “zehir”
<i>zehr</i>	(< <i>Fars.</i>) “zehir”

2.3.3.5. Tedavi

Bu bölümde, 11 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>belādur</i>	(< <i>Ar.</i>) “Araplarda ilaç olarak kullanılan meyve”
<i>dārū</i>	(< <i>Fars.</i>) “ilaç”
<i>devā</i>	(< <i>Ar.</i>) “ilaç, derman, şifa”
<i>gūlāb</i>	(< <i>Fars.</i>) “gül suyu”
<i>‘ilāc</i>	(< <i>Ar.</i>) “ilaç”
<i>merhem</i>	(< <i>Ar.</i>) “deri üzerine sürülen iyileştirici etkisi olan ilaç”
<i>muḡarriḡ</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir çeşit yakı”
<i>mūmiyā</i>	(< <i>Fars.</i>) “her derde deva olduğuna inanılan efsanevi ilaç”
<i>şifā</i>	(< <i>Ar.</i>) “derman, ilaç”

tīmār (< *Fars.*) “hastaya veya yaraya bakma, tedavi etme”

tiryāk (< *Ar.*) “panzehir”

2.3.3.6. Uyku ve Yorgunluk

Bu bölümde, 11 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

arnuq “yorgunluk”

beşāret (< *Ar.*) “göz açıklığı, uyanıklık”

bī-tāb (< *Fars.*) “bitkin (kimse)”

düş “rüya, düş”

ğaflet (< *Ar.*) “uyuşukluk, içi geçme, uyku basma”

hāb (< *Fars.*) “uyku”

kelāl (< *Ar.*) “yorgunluk, bıkkınlık”

nā'im (< *Ar.*) “uyuyan, uyumakta olan (kimse)”

saq “uyanık, tetikte olan (kimse)”

uyaq “uyanık”

uyku “uyku”

2.3.4. Bitki ve Bitkilerle İlgili Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Bitkiler”, “Çiçekler”, “Ağaç ve Çalılar”, “Meyveler”, “Sebzeler”, “Tahıllar” ve “Tohum” şeklindeki yedi ana başlık dâhilinde incelenmiştir. İlk bölümün

“Bitkiler ve İlgili Kavramlar” alt başlığının “Bitki Bölümleri” ve “Bağ, Bahçe, Otlak, Orman” şeklinde iki en alt başlığı bulunup tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.4.1. Bitkiler ve İlgili Kavramlar

“Bitkiler ve İlgili Kavramlar” ana başlığında, 10 tane kavram bulunup “Bitki Bölümleri”, en alt başlığında, 9 tane; “Bağ, Bahçe, Otlak, Orman” en alt başlığında ise 13 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>çemen</i> ¹⁴	“taze ot, çimen”
<i>fülfül</i>	(< <i>Ar.</i>) “karabiber”
<i>nebāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “bitki”
<i>nohut</i>	(< <i>Fars.</i>) “nohut”
<i>panbuğ</i>	“ebegümecigiller familyasından, kültürü yapılan bir bitki türü”
<i>sebze</i>	(< <i>Fars.</i>) “yeşil bitkiler için kullanılan ortak ad”
<i>sebze-zār</i>	(< <i>Fars.</i>) “çimenlik”
<i>ot</i>	“küçük bitkilerin ortak adı”
<i>terre</i>	(< <i>Fars.</i>) “turpgillerden, yapraklarından salata yapılan bitki”
<i>topalak</i>	“yaprakları boya çıkarmaya yarayan bitki adı”

¹⁴ Söz konusu kelimenin kökeninin Türkçeden veya Farsçadan gelebileceği hakkında görüşler mevcuttur, dolayısıyla kökeni belirsizdir. (bkz. *TETTL*, 2016, s. 185)

2.3.4.1.1. Bitki Bölümleri

<i>bāl</i>	(< <i>Fars.</i>) “kol, dal”
<i>berg</i>	(< <i>Fars.</i>) “bitkilerin solunum vb. gibi uzantısı olan kısmı”
<i>budaḳ</i>	“dal, ince dal, filiz”
<i>diken</i>	“bazı bitkilerde bulunan batan çıkıntı”
<i>ḥār</i>	(< <i>Fars.</i>) “diken”
<i>şoğan</i>	“zambak, lale, çiğdem vb. bitkilerin toprak altında kalan kökü”
<i>şāḥ</i>	(< <i>Fars.</i>) “dal, budak”
<i>tal - dal</i>	“bir ağaç gövdesinde çıkan kollardan her biri”
<i>yapraḳ - yupraḳ</i>	“bitkilerin solunum vb. gibi uzantısı olan kısmı”

2.3.4.1.2. Bağ, Bahçe, Otlak ve Orman

<i>bāḡ</i>	(< <i>Fars.</i>) “bahçe, yeşillik, ağaçlık ve yeşillik yer”
<i>būsitān</i>	(< <i>Fars.</i>) “çiçek bahçesi, bostan”
<i>çayır</i>	“otlak, mera”
<i>enāristān</i>	(< <i>Fars.</i>) “nar bahçesi”
<i>gül-sitān</i>	(< <i>Fars.</i>) “gül bahçesi”
<i>gülşen</i>	(< <i>Fars.</i>) “gül bahçesi”

<i>gūlzār</i>	(< <i>Fars.</i>) “gül bahçesi”
<i>koru</i>	“bakımlı küçük orman”
<i>kūlef</i>	(< <i>Fars.</i>) “gül bahçesi”
<i>otlak</i>	“otu çok yer, mera”
<i>pāliz</i>	(< <i>Fars.</i>) “karpuz bostanı” ¹⁵
<i>ravza</i>	(< <i>Ar.</i>) “bahçe”
<i>sevād</i>	(< <i>Ar.</i>) “şehrin çevresinde karartı olarak görülen bahçe, bostan” ¹⁶

2.3.4.2. Çiçekler

Bu bölümde, 23 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘abher</i>	(< <i>Ar.</i>) “nergis”
<i>benefşe</i> ¹⁷	(< <i>Fars.</i>) “menekşegillerden bir süs bitkisi”
<i>çiçek</i>	“tohumlu bitkilerin üreme organı”
<i>çigdem</i>	“zambakgiller familyasından, soğanlı otsu kır bitkisi”
<i>ergavān</i>	(< <i>Fars.</i>) “kızıl rengi olan bir çiçek”
<i>ezhār</i>	(< <i>Ar.</i>) “çiçekler”
<i>gelincük</i>	“yazın çok yaygın olarak yetişen parlak kırmızı renkli süs bitkisi”

¹⁵ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 192)

¹⁶ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 228)

¹⁷ Söz konusu kelime metinde, *benefsec* şeklinde de geçmektedir.

<i>ğonce</i>	(< <i>Fars.</i>) “henüz açılmamış çiçek, tomurcuk”
<i>gül</i>	(< <i>Fars.</i>) “güzel kokulu kırmızı bitki”
<i>gülnār</i>	(< <i>Fars.</i>) “narçiçeği”
<i>lāle</i>	(< <i>Fars.</i>) “zambakgiller familyasından, çok yıllık soğanlı bir çiçek”
<i>nergis</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir çenekliler sınıfının nergisgillerden olan süs bitkisi”
<i>nesrīn</i> ¹⁸	(< <i>Fars.</i>) “bir cins gül”
<i>reyhān</i>	(< <i>Ar.</i>) “fesleğen”
<i>semen</i>	(< <i>Fars.</i>) “yasemin denilen beyaz kokulu çiçek türüdür”
<i>sūsen</i>	(< <i>Ar.</i>) “susam denilen çiçek türüdür”
<i>sūnbūl</i>	(< <i>Fars.</i>) “zambakgillerden, açık mor renkli, otsu süs bitkisi”
<i>şekāyīk</i>	(< <i>Ar.</i>) “düğün çiçeğigiller familyasından, otsu bitki”
<i>yāsemīn</i>	(< <i>Fars.</i>) “zeytingiller familyasından, sarmaşık cinsinden ağaççık”
<i>yūzerlik</i>	“üzerlik otu”
<i>zāymurān</i>	(< <i>Fars.</i>) “ağaçlardan sarkan morlu beyazlı sarmaşığimsı bir çiçek”
<i>zehr</i>	(< <i>Ar.</i>) “çiçek”
<i>zencifril</i>	(< <i>Ar.</i>) “zencefil”

---

¹⁸ Söz konusu kelime metinde, *nesteren* şeklinde de geçmektedir.

2.3.4.3. Ağaç ve Çalılar

Bu bölümde, 22 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>ābnūs</i>	(< <i>Far.</i>) “dayanaklı bir ağaç türü”
<i>ağaç</i>	“kökü toprakta, gövdesi yukarı doğru olan uzun ömürlü bitki”
<i>‘ar‘ar</i>	(< <i>Ar.</i>) “dikenli ardıç ağacı”
<i>bīd</i>	(< <i>Fars.</i>) “söğüt”
<i>buhūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “koku yayan öd ağacı”
<i>būk</i>	“sık çalılık, fundalık”
<i>çalu</i>	“ağaçtan küçük çatallı bitki”
<i>çibuk</i>	“küçük ve ince ağaç dalı olmak üzere toprağa dikilen körpe dal”
<i>çıra</i>	(< <i>Fars.</i>) “ateş tutuşturmakta kullanılan ufak odun parçası”
<i>dār</i>	(< <i>Fars.</i>) “idama mahkûm olanların asıldığı darağacı”
<i>lāzen</i>	(< <i>Fars.</i>) “ladengillerden çiçekli çalı türü”
<i>mīše</i>	(< <i>Fars.</i>) “meşe”
<i>nihāl</i>	(< <i>Fars.</i>) “fidan”
<i>omça</i>	“asma kütüğü”
<i>pālīz</i>	(< <i>Ar.</i> « <i>bellūt</i> ») “meşe ağacı”
<i>sandal</i>	(< <i>Ar.</i>) “sarımtırak renkli, özellikle Hindistan’da yetişen ağaç”

<i>serv</i>	(< <i>Fars.</i>) “ince ve uzun ağaç türü”
<i>şecer</i>	(< <i>Ar.</i>) “ağaç”
<i>şimşāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “şimşir ağacı”
<i>tarhūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “tarhun kokulu, çalimsı bir bitki”
<i>ūd</i>	(< <i>Ar.</i>) “öd ağacı”
<i>unnāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “cehrigiller ailesinden dikenli bir ağaç türü”

2.3.4.4. Meyveler

Bu bölümde, 22 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>alma</i>	“elma”
<i>bār</i>	(< <i>Fars.</i>) “yemiş, meyve”
<i>belādūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “Araplarda ilaç olarak kullanılan bir meyve” ¹⁹
<i>ber</i>	(< <i>Fars.</i>) “meyve”
<i>bilid</i>	(< <i>Fars.</i>) “palamut”
<i>findık</i>	(< <i>Fars.</i>) “findık”
<i>fistık</i>	(< <i>Ar.</i>) “bazı ağaçların yemişlerinin çeşitli cinslerine verilen isim”
<i>ilic</i>	(< <i>Fars.</i>) “alıç”

---

¹⁹ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 47)

<i>ķak</i>	“elma kurusu”
<i>ķara tut</i>	(< <i>Moğ.</i> + <i>Fars.</i>) “karadut”
<i>ķayusı</i>	(< <i>Fars.</i>) “kayısı”
<i>ķoruķ</i>	(< <i>Fars.</i>) “olgunlaşmamış ham üzüm”
<i>ķoz</i>	(< <i>Fars.</i>) “ceviz”
<i>ķurma</i>	(< <i>Fars.</i>) “hurma”
<i>meyve</i> ²⁰	(< <i>Fars.</i>) “meyve”
<i>nār</i>	(< <i>Fars.</i>) “nar”
<i>ruķab</i>	(< <i>Ar.</i>) “olgun, taze hurma”
<i>sīb</i>	(< <i>Fars.</i>) “elma”
<i>ķeftālu</i>	(< <i>Fars.</i>) “ķeftali”
<i>ķurfanda</i>	(< <i>Fars.</i>) “mevsiminden önce yetiştirilen meyve ve sebze”
<i>turunc</i>	(< <i>Fars.</i>) “portakala benzer, sarı turuncu renkli bir meyve”
<i>yemiķ</i>	“meyve”

2.3.4.5. Sebzeler

Bu bölümde, 4 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

---

²⁰ Söz konusu kelime metinde, *mēve* şeklinde de geçmektedir.

hav̄īc (< *Fars.*) “havuç”

hıyār (< *Fars.*) “hıyar”

limon (< *Yun.*) “limon”

şoğan “soğan”

2.3.4.6. Tahıllar

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

arpa “bir tahıl cinsi”

buğday “bir tahıl cinsi”

hırmen (< *Fars.*) “harman”

kaş “buğdaygillerden, sulak yerlerde yetişen, boğumlu bitki”

senābil (< *Ar.*) “başaklar”

2.3.4.7. Tohum

Bu bölümde, 3 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

birinc (< *Fars.*) “bu bitkinin pilav vb. gibi yemeklerde kullanılan taneleri”

çekürdek “meyvelerde bulunan sert kabuklu tohum”

dāne (< *Fars.*) “bazı bitkilerin yenilebilir tohumlarından her biri”

2.3.5. Din ve Kutsallık

Söz konusu bölüm, “İnanç”, “Ölüm ve Sonrası”, “Günah, Sevap, Melek ve Şeytan”, “Varoluş ve Yaşayış” ve “Diğer Dinî Kavramlar” şeklindeki beş ana başlık dâhilinde incelenmiştir. İlk bölüm “İnanç” ana başlığının “Allah’ın Ad ve Sıfatları” şeklinde alt başlığının “Allah ile İlgili Diğer Kavramlar” adında bir en alt başlığı bulunur. “Peygamber ve Din” adlı bölümde, “Din, Kutsallık, Kutsal Kitaplar, Sureler ve Dualar” şeklindeki alt başlığının “Din”, “Kutsallık ve Kutsal Kitaplar”, “Sureler ve Dualar” ve “Dinî Kutlamalar” şeklinde dört tane en alt başlığı vardır. “İnanç, İman, Kul ve Tapınma” alt başlığında, “İbadet ve İbadet Yerleri”, “Tasavvufla İlgili Kavramlar”, “Kaza ve Kader Kavramları” şeklinde üç tane en alt başlığı bulunup “Kaza ve Kader Kavramlar” en alt başlığının da “Kaza ve Kader’e Atfedilen Durumlar” şeklinde en alt başlığı da vardır. İkinci bölüm “Ölüm ve Sonrası” ana başlığının “Ahiret, Kıyamet, Cennet ve Cehennem” ve “Ecel, Ölü, Ölüm, Mezar, Mezarlık ve Yas” şeklinde alt başlıkları vardır. Üçüncü bölüm “Günah, Sevap, Melek ve Şeytan” ana başlığının “Günah, Sevap ve Beddua” ve “Melek, Cin ve Şeytan” şeklinde iki alt başlığı olup tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.5.1. İnanç

Bu bölümde, “Allah” kısmının “Allah’ın Ad ve Sıfatları” alt başlığında 28 tane; “Allah ile İlgili Diğer Kavramlar” alt başlığında 7 tane ilgili kavram bulunur. “Peygamber ve Din İnsanları” alt başlığında 10 tane ilgili kavram bulunur. “Din, Kutsallık, Kutsal Kitaplar, Sureler ve Dualar” kısmının “Din” alt başlığında 4 tane; “Kutsallık ve Kutsal Kitaplar” alt başlığında 4 tane; “Sureler ve Dualar” alt başlığında 13 tane ve “Dinî Kutlamalar” alt başlığında ise 8 tane ilgili kavram bulunur. “İnanç, İman, Kul ve Tapınma” kısmında 19 tane ilgili kavram olup bu kısmın, “İbadet ve İbadet Yerleri” alt başlığında 9 tane; “Tasavvufla İlgili Kavramlar” alt başlığında 12 tane; “Kaza ve Kader Kavramları” alt başlığında 13 tane ilgili kavram olup bu alt başlığın “Kaza ve Kader’e Atfedilen Durumlar” adlı en alt başlığında ise 7 tane ilgili kavram bulunur.

2.3.5.1.1. Allah

2.3.5.1.1.1. Allah'ın Ad ve Sıfatları

<i>Allāh</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah”
<i>‘Alīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘ilmi ezeli ve ebedi olan’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Bār</i>	(< <i>Fars.</i>) “Allah”
<i>Bayat</i>	“Allah”
<i>Cebbār</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘diledigini yaptiran’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Celīl</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah”
<i>Çalap</i>	“Allah”
<i>Dāver</i>	(< <i>Fars.</i>) “‘en adil ve insafli olan’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Ferd</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘eşsiz ve tek olan’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Fettāh</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘rahmet kapılarını açan’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Ġaffār</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘günahları affeden’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Ġafūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘çok şefkat gösteren’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Hālik</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah’ın isimlerindendir”
<i>Hallāk</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah, Tanrı”

<i>Ḥayy</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘ebedî ve hakiki hayat sahibi’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Huzā</i> ²¹	(< <i>Fars.</i>) “Allah”
<i>Ḳādir</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘her şeye gücü yeten’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Ḳahhār</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘kendisine karşı çıkanları kahreden’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Kerīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘ihsanı bol’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Kibriyā</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah”
<i>Kirdgār</i>	(< <i>Fars.</i>) “Allah”
<i>Ma‘būd</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah”
<i>Pāzişāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “Allah”
<i>Raḥīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘merhamet eden’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Şāni‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘yaratıcı’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Settār</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘günahları bağışlayan’ anlamında Allah’ın isimlerindendir”
<i>Taḥrī</i>	“Allah”
<i>Vehbāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah”

---

²¹ Söz konusu kelimenin metinde, *Huzāvend* şekli de geçmektedir.

2.3.5.1.1.2. Allah ile İlgili Diğer Kavramlar

<i>'arş</i>	(< Ar.) “Allah’ın kudretinin tecelli ettiği en yüksek gök katı”
<i>cenāb</i>	(< Ar.) “Allah, peygamber ve bazı tarikat büyüklerine ait isim ve sıfatların başına getirilerek ‘hazret’ manasına kullanılan saygı sözü”
<i>hazret</i>	(< Ar.) “(bilhassa Allah için) kat, huzur”
<i>manşūr</i>	(< Ar.) “Allah’ın yardımıyla galip olan (kimse)”
<i>nuşret</i>	(< Ar.) “yardım, Allah’ın yardımı”
<i>rahmet</i>	(< Ar.) “Allah’ın merhameti”
<i>rızık</i>	(< Ar.) “Allah tarafından herkese takdir edilen nimet”

2.3.5.1.2. Peygamber ve Din İnsanları

<i>enbiyā</i>	(< Ar.) “peygamberler”
<i>Fahr-ı ‘Ālem Şāh-ı Kevneyn</i>	“İki dünyanın hükümdarı’ manasında olup Hz. Muhammed için kullanılır”
<i>i‘cāz</i>	(< Ar.) “herkesi aciz bırakan şey, keramet, mucize”
<i>mu‘ciz - mu‘cizāt</i>	(< Ar.) “mucize, mucizeler”
<i>nebī</i>	(< Ar.) “peygamber”
<i>nübüvvet</i>	(< Ar.) “peygamberlik”
<i>Resūlu’llāh</i>	(< Ar.) “peygamber, nebi (Hz. Muhammed için kullanılır)”

risālet (< Ar.) “insanları dine davet etme işi, peygamberlik, resullük”

ruhbān (< Ar.) “rahipler”

ümme (< Ar.) “bir peygambere inanan topluluk”

2.3.5.1.3. Din, Kutsallık, Kutsal Kitaplar, Sureler ve Dualar

2.3.5.1.3.1. Din

Cühūd (< Ar.) “Yahudi”

kīş (< Fars.) “din, mezhep”

*Müslümān*²² (< Ar. + Fars.) “İslâm dininden olan kimse”

muvaḥḥid (< Ar.) “Müslüman”

2.3.5.1.3.2. Kutsallık ve Kutsal Kitaplar

Fürkān (< Ar.) “Kur’ân-ı Kerîm için kullanılan isim”

Ḳur’ān (< Ar.) “İslâm dininin temel kitabıdır”

muṭaḥḥar (< Ar.) “kutsal, mübarek”

mübārek (< Ar.) “mübarek (kimse)”

2.3.5.1.3.3. Sureler ve Dualar

alkış “hayır duası”

²² Söz konusu kelime metinde, *Müselmān* - *Müslümān* şeklinde de geçmektedir.

<i>du‘ā</i>	(< <i>Ar.</i>) “dua”
<i>evrād</i>	(< <i>Ar.</i>) “belli ayet, sure ve dualar”
<i>Ḥamd Sūresi</i>	(< <i>Ar.</i>) “Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bir sure adı”
<i>Mezāmîr</i>	(< <i>Ar.</i>) “Zebur adlı kutsal kitabın ilahi tarzında okunduğu sureleri”
<i>niyāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “dua”
<i>şalāvāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir dua türü”
<i>sūre</i>	(< <i>Ar.</i>) “Kur’ân-ı Kerîm’in yüz on dört bölümünden her biri”
<i>Ṭāhā</i>	(< <i>Ar.</i>) “Kur’ân-ı Kerîm’deki 20. surenin adıdır”
<i>taḥiyyet</i>	(< <i>Ar.</i>) “selamlar, dualar”
<i>tekbîr</i>	(< <i>Ar.</i>) ““Allâh u ekber” sözü”
<i>vird</i>	(< <i>Ar.</i>) “belirli zamanlarda manevi bir görev olarak okunan ayet”
<i>Yāsîn</i>	(< <i>Ar.</i>) “Kur’ân-ı Kerîm’in otuz altıncı suresinin ismi”

2.3.5.1.3.4. Dinî Kutlamalar

<i>āyîn</i>	(< <i>Fars.</i>) “Dinî kutlama, merasim”
<i>‘ayş-ı ebed</i>	(< <i>Ar.</i>) “Ebedî bayram”
<i>Berāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “Şaban Ayı’nın on beşinci gecesinde kutsal sayılan gece”
<i>‘id</i>	(< <i>Ar.</i>) “bayram”

<i>Ḳadr</i>	(< <i>Ar.</i>) “Ramazan Ayı’nın 27. gecesindeki kutsal gece”
<i>Leyletü’l-Mi’rāc</i>	(< <i>Ar.</i>) “Recep Ayı’nın 27. gecesi”
<i>meh-i ‘id</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “bayram ayı”
<i>muḡāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “ateşperestlerin töreni”

2.3.5.1.4. İnanç, İman, Kul ve Tapınma

<i>‘āmil</i>	(< <i>Ar.</i>) “amel işleyen (kimse)”
<i>büt</i>	(< <i>Fars.</i>) “put”
<i>dəgin</i>	“köle, kul” ²³
<i>farḡā</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah’ın emri”
<i>ḡulām</i>	(< <i>Ar.</i>) “köle, kul”
<i>ḡizlān</i>	(< <i>Ar.</i>) “inançsız (kimse)”
<i>i’tikād</i>	(< <i>Ar.</i>) “inanç”
<i>kanā‘at</i>	(< <i>Ar.</i>) “elindekinden hoşnut olup fazlasını istememe”
<i>ḡāni‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “kanaat eden kimse”
<i>kemān</i>	(< <i>Fars.</i>) “en vasıfsız kul, hizmetçi”
<i>ḡul</i>	“Allah tarafından yaratılmış insan, kul”

²³ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 203)

<i>muvaḥḥid</i>	(< Ar.) “Allah’ın birliğine inanan kimse”
<i>mü’min</i>	(< Ar.) “iman sahibi kimse”
<i>müsebbih</i>	(< Ar.) “Allah’ı tesbih eden (kimse)”
<i>müzekkir</i>	(< Ar.) “ibadet eden, Allah’ın adını anan (kimse)”
<i>şalâbet</i>	(< Ar.) “inanç sağlamlığı”
<i>şefâ’at</i>	(< Ar.) “bir suç veya isteğin çözülmesi için aracı olma”
<i>şefi’</i>	(< Ar.) “şefaata eden (kimse)”
<i>şükür</i>	(< Ar.) “verdiği nimetler için Allah’a karşı duyulan minnet”

2.3.5.1.4.1. İbadet ve İbadet Yerleriyle İlgili Kavramlar

<i>ḥac</i>	(< Ar.) “farz ibadet”
<i>‘ibâdet</i>	(< Ar.) “ibadet”
<i>ḳible</i> yön”	(< Ar.) “Bazı ibadetler yerine getirilirken Kâbe’nin bulunduğu yön”
<i>ma’būd</i>	(< Ar.) “tapılan nesne”
<i>nemâz</i>	(< Fars.) “namaz”
<i>perhîz</i>	(< Fars.) “bazı dinlerde yeme içmenin kısıtlama ibadeti”
<i>secde-gâh</i>	(< Ar. + Fars.) “ibadet yeri”
<i>tâ’at</i>	(< Ar.) “ibadet, takva”

zekât (< Ar.) “İslâm dininin beş şartından birisi”

2.3.5.1.4.2. Tasavvufla İlgili Kavramlar

‘ārīf (< Ar.) “irfan sahibi (kimse)”

dergāh (< Fars.) “bir büyüğün yer, kapısı”

hidāyet (< Ar.) “doğru yol, hak yolu, Müslümanlık”

kerāmet (< Ar.) “akıl sınırlarını aşan tabiatüstü iş”

kurbān (< Ar.) “Allah yolunda kesilen koyun, dana, deve vb. hayvan”

mezheb (< Ar.) “gidilen ve benimsenen yol”

mürīd (< Ar.) “dileyen, isteyen (kimse)”

nefs (< Ar.) “kulun kötü zaaflarının olduğu yer”

şūfī (< Ar.) “sofu”

şerī‘at (< Ar.) “herkesin uyması için konan her çeşit kural”

tarīkat (< Ar.) “Allah’a ulaşmak maksadıyla tutulan yol”

zāhid (< Ar.) “dindar kimse”

2.3.5.1.4.3. Kaza ve Kader Kavramları

aḥter (< Fars.) “baht, talih”

baht (< Fars.) “kader”

<i>behre</i>	(< <i>Fars.</i>) “kısmet, nasip”
<i>çarḥ</i>	(< <i>Fars.</i>) “talih, baht, kader”
<i>devrān</i>	(< <i>Ar.</i>) “kader, talih, baht”
<i>felek</i>	(< <i>Ar.</i>) “talih, baht”
<i>każā</i>	(< <i>Ar.</i>) “kader”
<i>kısmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “takdir edilmiş olan şey, nasip”
<i>levḥ</i>	(< <i>Ar.</i>) “kulların bütün bilgilerinin olduğu yer”
<i>mukadder</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah tarafından ezelde belirlenip takdir edilen”
<i>tāli‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “talih, baht”
<i>yazu</i>	“alın yazısı”
<i>zemāne</i>	(< <i>Ar.</i>) “devir, felek”

2.3.5.1.4.3.1. Kaza ve Kader’e Atfedilen Durumlar

<i>bez-aḥter</i>	(< <i>Fars.</i>) “talihsiz kimse”
<i>ferḥunde-tāli‘</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “şanslı (kimse)”
<i>idbār</i>	(< <i>Ar.</i>) “bahtsızlık, talihsizlik”
<i>mukḥbil</i>	(< <i>Ar.</i>) “bahtı açık, talihli (kimse)”
<i>müdbir</i>	(< <i>Ar.</i>) “talihsiz, bahtsız (kimse)”

nā-kām (< *Fars.*) “muradına erememiş, nasipsiz (kimse)”

neket (< *Ar.*) “felaket, talihsizlik”

2.3.5.2. Ölüm ve Sonrası

Bu bölümün “Ahiret, Cehennem, Cennet ve Kıyamet” alt başlığında 22 tane; “Ecel, Ölü, Ölüm, Mezar, Mezarlık ve Yas” alt başlığında ise 16 tane ilgili kavram bulunur.

2.3.5.2.1. Ahiret, Kıyamet, Cennet ve Cehennem

‘azāb (< *Ar.*) “kâfirlere ve günahkârlara ölümden sonra verilecek ceza”

bāğ-ı irem (< *Fars.* + *Ar.*) “cennet bağı”

*behişt*²⁴ (< *Fars.*) “cennet”

cahīm (< *Ar.*) “cehennem”

cehennem (< *Ar.*) “günahı olan kişilerin öldükten sonra olacakları yer”

*cennet*²⁵ (< *Ar.*) “imanlı kişilerin öldükten sonra olacakları yer”

duzah (< *Fars.*) “cehennem”

firdevs (< *Fars.*) “cennet”

firdevs-i a‘lā (< *Fars.* + *Ar.*) “hadislerde, cennetin ortasına verilen isim”

hūr (< *Ar.*) “cennet kızı”

²⁴ Söz konusu kelime metinde, *behişt ādn* şeklinde de geçmektedir.

²⁵ Söz konusu kelime metinde, *cinān* şeklinde de geçmektedir.

<i>kıyāmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “ahir yaşamın son bulması, ebedî yaşamın başlaması”
<i>maḥşer</i>	(< <i>Ar.</i>) “kıyamet günü dirilenlerin toplanacaklarına inanılan yer”
<i>m̄m̄ū</i>	(< <i>Ar.</i>) “cennet”
<i>nār</i>	(< <i>Ar.</i>) “cehennem”
<i>na ‘īm</i>	(< <i>Ar.</i>) “cennetlerden birinin adı”
<i>nefh-ı şūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “İsrafil’in sur denen boruyu çalması”
<i>nīrān</i>	(< <i>Ar.</i>) “cehennem”
<i>ravza-ı rızvān</i>	(< <i>Ar.</i>) “cennet”
<i>saḳar</i>	(< <i>Ar.</i>) “cehennem”
<i>ṭamu</i>	(< <i>Soğd.</i>) “cehennem”
<i>tūbī</i>	(< <i>Ar.</i>) “cennette bulunduğuna inanılan ağaç”
<i>‘uḳbā</i>	(< <i>Ar.</i>) “ahiret”

2.3.5.2.2. Ecel, Ölüm, Ölü, Mezar, Mezarlık ve Yas

<i>‘azā</i>	(< <i>Ar.</i>) “yas, matem”
<i>dar</i>	“mezar”
<i>ecel</i>	(< <i>Ar.</i>) “her canlının hayatının son anı”
<i>ecsād</i>	(< <i>Ar.</i>) “cesetler”

<i>mātem</i>	(< <i>Ar.</i>) “matem, yas”
<i>medfūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “ölü (kimse)”
<i>memāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “ölüm”
<i>merhūm</i>	(< <i>Ar.</i>) “ölmüş Müslüman erkek”
<i>mevt</i>	(< <i>Ar.</i>) “ölüm”
<i>mürde</i>	(< <i>Fars.</i>) “ölü kimse”
<i>gūr</i>	(< <i>Fars.</i>) “mezar”
<i>ķabir</i>	(< <i>Ar.</i>) “mezarlık”
<i>ölü</i>	“yaşamayan, ölü (kimse)”
<i>ölüm</i>	“ölüm”
<i>sin – sīn</i>	(< <i>Çin.</i> ²⁶) “mezar”
<i>toprak</i>	“mezar”

2.3.5.3. Günah, Sevap, Melek ve Şeytan

Bu bölümde, “Günah, Sevap ve Beddua” alt başlığında 18 tane; “Melek, Cin ve Şeytan” alt başlığında ise 9 tane ilgili kavram bulunur.

²⁶ Nişanyan, söz konusu sözcüğün Çince “mezar” sözünden alıntı olduğunu fakat bu tezin dayanağının anlaşlamadığını aktarmıştır. Ayverdi ve Çağbayır da sözcüğün Çince den gelebileceğini aktarmışlardır. (bkz. Ayverdi, 2010, s. 1111 ve Çağbayır, 2007, s. 5163)

2.3.5.3.1. Günah, Sevap ve Beddua

<i>aru</i>	“suç ve günahattan kurtulmuş, manevi saflığa ermiş (kimse)”
<i>‘āşī</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah’ın emirlerine uymayan, günahkâr (kimse)”
<i>caḥīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “cehennemlik (kimse)”
<i>fāsiḳ</i>	(< <i>Ar.</i>) “günahkâr kimse”
<i>günāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “Allah’ın emirlerine uymayan davranış”
<i>gūneh-kār</i>	(< <i>Fars.</i>) “günah işleyen, günah işlemiş (kimse)”
<i>ḥayr</i>	(< <i>Ar.</i>) “iyi ve hayırlı olan işlere verilen isim”
<i>ilenç</i>	“beddua”
<i>‘iṣyān</i>	(< <i>Ar.</i>) “karşı gelme, itaatsizlik etme, başkaldırma”
<i>kāfir</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah’ın birliğini inkâr eden kimse”
<i>ma‘şūm</i>	(< <i>Ar.</i>) “suçsuz, günahsız (kimse)”
<i>mūlhid</i>	(< <i>Ar.</i>) “dinsiz, imansız kimse”
<i>nārī</i>	(< <i>Ar.</i>) “cehennemlik (kimse)”
<i>pāk</i>	(< <i>Fars.</i>) “günahsız (kimse)”
<i>şirk</i>	(< <i>Ar.</i>) “Allah’a ortak koşma”
<i>temīz</i>	(< <i>Ar.</i>) “suçsuz, günahsız (kimse)”

vebāl (< *Ar.*) “günahların verdiği sorumluluk”

yazuklu “günahkâr kimse”

2.3.5.3.2. Melek, Cin ve Şeytan

cinn (< *Ar.*) “cin”

dêv (< *Fars.*) “şeytan”

ervāḥ (< *Ar.*) “ruhlar”

ferište (< *Fars.*) “melek”

iblīs (< *Ar.*) “şeytan”

rızvān (< *Ar.*) “cennetin kapıcısı olan melek”

rūḥāni (< *Ar.*) “ruhtan meydana gelen melekler”

şeyṭān (< *Ar.*) “şeytan”

zebānī (< *Ar.*) “cehennem bekçisi”

2.3.5.4. Varoluş ve Yaşayış

Bu bölümde, 10 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

āferiniş (< *Fars.*) “yaratılış, hilkat”

cān (< *Fars.*) “ruh; hayat”

cānver (< *Fars.*) “canlı”

<i>diri</i>	“canlı, yaşamakta olan (kimse)”
<i>dirlik</i>	“hayat”
<i>ḥay</i>	(< <i>Ar.</i>) “canlı”
<i>ḥayāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “doğumdan ölüme kadar geçen süre”
<i>’ömr</i>	(< <i>Ar.</i>) “hayat”
<i>revān</i>	(< <i>Fars.</i>) “ruh, can”
<i>sağ</i>	“yaşayan kimse”

2.3.5.5. Diğer Dinî Kavramlar

Bu bölümde, 3 tane ilgili kavram bulunur.

āb-ı ḥayāt - āb-ı ḥayvān (< *Fars.* + *Ar.*) “ölümsüzlük suyu”

sidre (< *Ar.*) “Hz. Peygamber’in Miraç Gecesi’nde yanında bulunduğu ağaç”

vefk (< *Ar.*) “muska”

2.3.6. Ekonomi ve Değer

Söz konusu bölüm, “Ekonomi”, “Değer” ve “Diğer Kavramlar” şeklinde üç ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Ekonomi” kısmının “Ticaret, Alışveriş ve Mallar” şeklinde bir alt başlığı olup söz konusu alt başlığın “Kâr - Zarar”, “Ödemeler” ve “Para Birimleri” şeklinde üç tane en alt başlığı bulunmaktadır. “Değer” kısmının ise “Paha, Değer, Bağış”, “Değerli Eşyalar” ve “Zenginlik ve Fakirlik” şeklinde üç tane alt başlığı bulunup tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.6.1. Ekonomi

Bu bölümde, “Ticaret, Alışveriş ve Mallar” kısmında 9 tane ilgili kavram bulunup “Kâr - Zarar” en alt başlığında 10 tane; “Ödemeler” en alt başlığında 7 tane ve “Para Birimleri” en alt başlığında ise 4 tane ilgili kavram bulunur.

2.3.6.1.1. Ticaret, Alışveriş ve Mallar

<i>bāzār</i>	(< <i>Fars.</i>) “alışveriş yeri”
<i>davar</i>	“mal, servet”
<i>ḥarḫār</i>	(< <i>Fars.</i>) “alıcı kimse, müşteri”
<i>māl</i>	(< <i>Ar.</i>) “mal”
<i>māye</i>	(< <i>Fars.</i>) “mal, servet”
<i>metā‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “maddi - manevi sermaye, varlık, servet”
<i>mezād</i>	(< <i>Ar.</i>) “alıcıların toplu olarak yaptığı artırmayla olan satış”
<i>müşterī</i>	(< <i>Ar.</i>) “satın alan kimse, alıcı”
<i>şatu-bāzār</i>	(< <i>T. + Fars.</i>) “alışveriş”

2.3.6.1.1.1. Kâr - Zarar

<i>aşşı</i>	“fayda, kazanç, kâr”
<i>bihūde</i>	(< <i>Fars.</i>) “boş, gereksiz, faydasız”
<i>gezend</i>	(< <i>Fars.</i>) “zarar”

<i>imkân</i>	(< <i>Ar.</i>) “faydalanılabilecek, kullanılabilecek uygun şart”
<i>kâr</i>	(< <i>Fars.</i>) “fayda”
<i>kesâd</i>	(< <i>Ar.</i>) “kıtlık, yokluk”
<i>mekseb</i>	(< <i>Ar.</i>) “kazanç”
<i>temettu‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “kazanç”
<i>yarar</i>	“işe yarayan, faydalı”
<i>ziyân</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir şey veya kimsenin sebep olduğu çıkar kaybı, zarar”

2.3.6.1.1.2. Ödemeler

<i>bâc</i>	(< <i>Fars.</i>) “vergi”
<i>deyn</i>	(< <i>Ar.</i>) “borç”
<i>harcılık</i>	(< <i>Ar. + T.</i>) “ihtiyaçlar için harcanacak para”
<i>kâbîm</i>	(< <i>Fars.</i>) “nikâhta geline verilmesi gereken para”
<i>karz</i>	(< <i>Ar.</i>) “ödünç alınan (bir şey)”
<i>ma‘âş</i>	(< <i>Ar.</i>) “geçinmek için verilen ödeme”
<i>mehir</i>	(< <i>Ar.</i>) “nikâh vaktinde kadına verilmesi gereken para veya mal”

2.3.6.1.1.3. Para Birimleri

<i>ağça</i>	“akçe”
-------------	--------

kalb (< *Ar.*) “sahte, düzme (madeni para)”

pul (< *Fars.*) “para, en küçük sikke”

sikke (< *Ar.*) “madeni para”

2.3.6.2. Değer

Bu bölümde, “Paha, Değer, Bağış” en alt başlığında 13 tane; “Değerli Eşyalar” en alt başlığında 7 tane ve “Zenginlik ve Fakirlik” en alt başlığında ise 10 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.6.2.1. Paha, Değer ve Bağış

ağır “kıymetli, değerli, gösterişli”

‘atā (< *Ar.*) “bağış, ihsan”

baḥā (< *Fars.*) “paha”

bī-behā (< *Fars.* + *Ar.*) “değersiz”

cüz’iyāt (< *Ar.*) “değersiz, önemsiz şeyler”

ḥor (< *Fars.*) “değersiz (kimse veya durum)”

ḳadr (< *Ar.*) “değer, kıymet”

kem-behā (< *Fars.* + *Ar.*) “kıymeti az, değersiz (şey)”

ḳıymet (< *Ar.*) “kıymet”

narḥ (< *Fars.*) “satılık şeyin belirlenen bedeli”

<i>şikâr</i>	(< <i>Fars.</i>) “değerli ve nadir bulunan (eşya)”
<i>şemî</i>	(< <i>Ar.</i>) “değerli, pahalı, kıymetli”
<i>ucuz</i>	“fiyatı düşük olan, pahası yüksek olmayan”

2.3.6.2.2. Değerli Eşyalar

<i>defîne</i>	(< <i>Ar.</i>) “büyük değer sahibi olan insan veya şey”
<i>ganîmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “savaştan düşmandan alınan mallar”
<i>ğâret</i>	(< <i>Ar.</i>) “yağma”
<i>genc</i>	(< <i>Fars.</i>) “hazine”
<i>gevher</i>	(< <i>Fars.</i>) “mücevher”
<i>hazîne</i>	(< <i>Ar.</i>) “hazine”
<i>medfûn</i>	(< <i>Ar.</i>) “gömü”

2.3.6.2.3. Zenginlik ve Fakirlik

<i>bay</i>	“zengin, mal mülk sahibi, varlıklı kimse”
<i>bî-zer</i>	(< <i>Fars.</i>) “parasız kimse”
<i>fakîr</i>	(< <i>Ar.</i>) “yoksul, fakir (kimse)”
<i>kârûn</i>	(< <i>Ar.</i>) “çok zengin (kimse)”
<i>müflis</i>	(< <i>Ar.</i>) “iflas eden, parasız (kimse)”

<i>tih̄-dest</i>	(< <i>Fars.</i>) “eli boş, zügürt (kimse)”
<i>vaķit</i>	(< <i>Ar.</i>) “maddi imkân”
<i>vāriş</i>	(< <i>Ar.</i>) “kendisine miras düşen kimse, mirasçı”
<i>yoksul</i>	“yoksul, fakir”
<i>zarūret</i>	(< <i>Ar.</i>) “maddi sıkıntı, yoksulluk”

2.3.6.3. Diğer Kavramlar

Bu bölümde, 2 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>ķūn-behā</i>	(< <i>Fars.</i>) “kan pahası, diyet”
<i>sikke</i>	(< <i>Ar.</i>) “madeni paralar üzerine vurulan damga”

2.3.7. Eşya, Taşıt ve Araç Gereçler

Söz konusu bölüm, “Eşya ve Araç Gereçler”, “Diğer Eşya ve Araç Gereçler” ve “Taşıt ve Yolculuk” şeklinde üç ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Eşya ve Araç Gereçler” ana başlığında, “Ev Eşyaları”, “Aydınlatma ve Isıtma Eşyaları”, “Süs Eşyaları”, “Tarım Eşyaları”, “Yapı, İnşaat Malzemeleri ve Aletleri”, “Kesici ve Delici Aletler”, “Yazı Gereçleri”, “Hayvanlara Ait Eşyalar” ve “Millî ve Yönetim Sembölü Olan Eşyalar” şeklinde 9 tane alt başlığı bulunur. “Ev Eşyaları” alt başlığının “Mutfak Eşyaları” şeklinde en alt başlığı bulunup ilgili tüm kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.7.1. Eşya ve Araç Gereçler

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunur. “Ev Eşyaları” alt başlığında, 9 tane ilgili kavram olup “Mutfak Eşyaları” adlı en alt başlığında ise 22 tane ilgili kavram bulunur. “Aydınlatma ve Isıtma Eşyaları” alt başlığında 12 tane; “Süs Eşyaları” kısmında 14 tane;

“Tarım Eşyaları” kısmında 4 tane; “Yapı, İnşaat Malzemeleri ve Aletleri” kısmında 3 tane; “Kesici ve Delici Aletler” kısmında 6 tane; “Yazı Gereçleri” kısmında 13 tane; “Hayvanlara Ait Eşyalar” kısmında 15 tane ve “Millî ve Yönetim Sembolü Olan Eşyalar” kısmında 6 tane ilgili kavram bulunur.

ālet (< Ar.) “bir işi yapmak için kullanılan nesne, araç”

bizā‘at (< Ar.) “eşya, mal”

müzcāt (< Ar.) “mal, küçük eşya”

raht (< Fars.) “ev eşyası, süs malzemesi”

raht (< Fars.) “yola çıkarken alınan eşya”

2.3.7.1.1. Ev Eşyaları

cāme-ḡāb (< Fars.) “yatak”

döşek “yatak”

kilīm (< Fars.) “yerlere serilen ince, havsız, kıl veya yün dokuma”

kīse (< Fars.) “kese”

ḡuti (< Yun.) “kutu”

mehd (< Ar.) “beşik”

perde (< Fars.) “bir yerin dışarıdan görünmesini önlemek, ışığı engellemek için gerilen kumaş, naylon vb.”

şanduk (< Ar.) “sandık”

zenbīl (< *Ar.*) “hasırdan veya hurma liflerinden örölmüş kulplu torba”

2.3.7.1.1.1. Mutfak Eşyaları

ayağ “sıvı içmeye yarayan kap”

cerre (< *Ar.*) “testi”

çanak “yayvan kap”

dēg (< *Fars.*) “tencere, kazan”

hān (< *Fars.*) “sofra”

kap “içine bir şey konulan cisim”

kabağ “kadeh, kap”

kānūn (< *Ar.*) “ateş ocağı, fırın”

kaşuk “kaşık”

kazan “kazan, tencere”

munğur (< *Ar.*) “büyük kadeh, şarap kabı”

peymāne (< *Fars.*) “içki kadehi”

rıtl (< *Ar.*) “büyük şarap kadehi”

sağrak “kadeh”

sifāl (< *Fars.*) “çanak çömlek, testi vb. toprak kap”

<i>semāye</i>	(< <i>Ar.</i>) “sayvan”
<i>sumāṭ</i>	(< <i>Ar.</i>) “sofra” ²⁷
<i>şurāḥī</i>	(< <i>Ar.</i>) “içine su vb. şeyler konan uzun boyunlu cam kap”
<i>şīşe</i>	(< <i>Fars.</i>) “içine bir şeyler konulan dar nesne”
<i>tabak</i>	(< <i>Ar.</i>) “içine yiyecek konan yayvan kap”
<i>tās</i>	(< <i>Ar.</i>) “içine bir şeyler konulan yayvan nesne”
<i>tennūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “tandır, fırın”

2.3.7.1.2. Aydınlatma ve Isıtma Eşyaları

<i>āzer</i>	(< <i>Fars.</i>) “ateş”
<i>çirāġ</i>	(< <i>Fars.</i>) “yağ kandili, genellikle mum”
<i>gūlḥan</i>	(< <i>Fars.</i>) “hamam ocağı, külhan”
<i>koġ</i>	“kıvılcım” ²⁸
<i>mûm</i>	(< <i>Fars.</i>) “mum”
<i>nirān</i>	(< <i>Ar.</i>) “ateş”

²⁷ Söz konusu sözcük, *Derleme Sözlüğü*nde geçip Tietze de sözcüğün Arapça kökenli olduğunu belirtmiştir. (bkz. *DS*, 1993, s. 3696; *TETTL*, 2019, s. 486)

²⁸ Söz konusu kelime, *Tarama Sözlüğü*nde geçmektedir. (bkz. *YTS*, 2009, s. 154) Fakat bu sözcük, Clauson ve Wilkens’in sözlüklerinde “toz, toz parçası” şeklinde geçmekle beraber Clauson, “kıvılcım” anlamının Hakas Türkçesinde geçtiğini belirtir (Clauson, 1972, s. 609; Wilkens, 2021, s. 389). Ayrıca, Tietze de sözcüğün bu anlamıyla birlikte Çağatay Türkçesinde kullanıldığını belirtir (*TETTL*, 2016, s. 336). Dolayısıyla bu sözcük, Türkçe kökenli olabilmektedir.

<i>ocağ</i>	“ateş yakılan yer”
<i>od</i>	“ateş”
<i>şu‘le</i>	(< <i>Ar.</i>) “alev, ateş”
<i>tūn</i>	(< <i>Fars.</i>) “hamam ocağı, külhan”
<i>yaluğ</i>	“alev”
<i>zübāna</i>	(< <i>Fars.</i>) “ateş yalımı, alev” ²⁹

2.3.7.1.3. Süs Eşyaları

<i>ārāyiş</i>	(< <i>Fars.</i>) “süs”
<i>āyine</i>	(< <i>Fars.</i>) “ayna”
<i>darak</i>	“saç, sakal vb. tarayan dişli alet”
<i>g̃īsū bend</i>	(< <i>Fars.</i>) “saç bağı”
<i>h̃ātem</i>	(< <i>Ar.</i>) “mühürlü yüzük”
<i>sürme</i>	(< <i>Fars.</i>) “süs amacıyla kirpik diplerine sürülen siyah toz”
<i>sürme-dān</i>	(< <i>Fars.</i>) “içine sürme konulmak için yapılan kap”
<i>şāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “tarak”
<i>tecemmül</i>	(< <i>Ar.</i>) “süs”

²⁹ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 171)

tūtiyā (< *Ar.*) “göze sürülen boya”

yüzük “yüzük”

zeyn (< *Ar.*) “süs, bezek”

z̄īnet (< *Ar.*) “süs”

z̄īver (< *Fars.*) “süs”

2.3.7.1.4. Tarım Eşyaları

*āsiyā*³⁰ (< *Fars.*) “değirmen”

lenger (< *Fars.*) “çapa”

şakfe (< *Ar.*) “su dökülmemiş saksı parçası”

t̄īşe (< *Fars.*) “balta, nacak”

2.3.7.1.5. Yapı - İnşaat Malzemeleri ve Aletleri

kullāb (< *Ar.*) “kanca, çengel”

kerpüç “tuğla gibi kalıplara dökülerek güneşte kurutulmuş çiğ tuğla”

suva “sıva”

³⁰ Söz konusu kelime metinde, *āsiyāb* şeklinde de geçmektedir.

2.3.7.1.6. Kesici ve Delici Aletler

<i>biz</i> ³¹	“delici alet”
<i>çengāl</i>	(< <i>Fars.</i>) “çengel”
<i>hancer</i>	(< <i>Ar.</i>) “keskin bıçak”
<i>kın</i>	“çakı, bıçak vb. kesici aletlerin kılıfı”
<i>kısac</i>	“bir şeyi tutup sıkıştırmaya yarayan aletlerin ortak adı”
<i>şindu</i> ³²	“makas”

2.3.7.1.7. Yazı Gereçleri

<i>cild</i>	(< <i>Ar.</i>) “kitabın üzerine yıpranmaması için geçirilen nesne”
<i>defter</i>	(< <i>Ar.</i>) “defter”
<i>dımışkī</i>	(< <i>Ar.</i>) “güzel sanatlarda kullanılan Şam işi bir kâğıt cinsi”
<i>hāme</i>	(< <i>Fars.</i>) “kalem”
<i>harīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “ipek kâğıt”
<i>kāğıd</i> ³³	(< <i>Fars.</i>) “kâğıt”
<i>ķalem</i> ³⁴	(< <i>Ar.</i>) “kalem”

³¹ Söz konusu kelime, Çağatay Türkçesinde kullanılmıştır.

³² Söz konusu kelime, Oğuzcada geçmektedir.

³³ Söz konusu kelime metinde, *kāğaz* şeklinde de geçmektedir.

³⁴ Söz konusu kelime metinde, *aklām* şeklinde de geçmektedir.

<i>kitāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “kitap”
<i>levh</i>	(< <i>Ar.</i>) “üzerine yazı yazılan nesne”
<i>midād</i>	(< <i>Ar.</i>) “yazı mürekkebi”
<i>mühür</i>	(< <i>Fars.</i>) “damganın basıldığı zaman kâğıt üzerinde kalan izi”
<i>mürekkeb</i>	(< <i>Ar.</i>) “mürekkep”
<i>varağ</i> ³⁵	(< <i>Ar.</i>) “kitap yaprağı”

2.3.7.1.8. Hayvanlara Ait Eşyalar

<i>ceres</i>	(< <i>Ar.</i>) “çingirak”
<i>eyer</i>	“binek hayvanların üzerine binilmek için konulan nesne”
<i>har-mühre</i>	(< <i>Fars.</i>) “katır boncuğu”
<i>inān</i>	(< <i>Ar.</i>) “yular, dizgin”
<i>kamçı</i>	“kamçı, kırbaç”
<i>kemend</i>	(< <i>Fars.</i>) “geyik vb. hayvanlara takılan yular”
<i>mühār</i>	(< <i>Ar.</i>) “yular”
<i>na ‘l</i>	(< <i>Ar.</i>) “at, eşek gibi hayvanların ayağına çakılan demir”
<i>raht</i>	(< <i>Fars.</i>) “at takımı, eyer takımı”

³⁵ Söz konusu kelime metinde, *evrāk* şeklinde de geçmektedir.

<i>serber</i>	(< <i>Fars.</i>) “hayvanın yükü üzerine ilave olarak konmuş eşya”
<i>suvad</i>	“hayvan sulanacak yer”
<i>tāziyāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “kırbaç, kamçı”
<i>urġan</i>	“hayvan bağlama ipi”
<i>yalak</i>	“hayvanların su içtiği kap”
<i>z̄m̄</i>	(< <i>Fars.</i>) “eyer”

2.3.7.1.9. Millî ve Yönetim Sembolü Olan Eşyalar

<i>‘alem</i>	(< <i>Ar.</i>) “sancak, bayrak”
<i>kürsü</i>	(< <i>Ar.</i>) “taht”
<i>rāyet</i>	(< <i>Ar.</i>) “sancak, bayrak”
<i>sancaġ</i>	“bayrak”
<i>tāc</i>	(< <i>Fars.</i>) “hükümdarların başına giydiği aksesuar”
<i>taġt</i>	(< <i>Fars.</i>) “hükümdarların üzerinde oturduğu koltuk”

2.3.7.2. Diğer Eşya ve Gereçler

Bu bölümde, 19 tane çeşitli ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>ayaġ</i>	“nesnelerin yerden yükselmesini sağlamak için yapılan destek”
<i>anaġtar</i>	(< <i>Yun.</i>) “herhangi bir kilidi açmaya yarayan alet, açıcı”

<i>'aṣā</i>	(< <i>Ar.</i>) “uzun sopa, değnek, baston”
<i>aşuḳ</i>	“pranga, zincir”
<i>bend</i>	(< <i>Fars.</i>) “bağ”
<i>bend</i>	(< <i>Fars.</i>) “boğum, halka, mafsal”
<i>çevgān</i>	(< <i>Fars.</i>) “değnek, ucu eğri sopa”
<i>direk</i>	“destek için dikilen ağaç veya demir”
<i>dūlāb</i>	(< <i>Fars.</i>) “dönerek iş gören çark, çıkırık”
<i>kilīz</i>	(< <i>Fars.</i>) “anahtar, düğme vb. bir parça ile işleyen kapatma aleti”
<i>lu'bet</i>	(< <i>Ar.</i>) “kukla, oyuncak”
<i>lifiāḥ</i>	(< <i>Ar.</i>) “anahtar”
<i>mehmīz</i>	(< <i>Ar.</i>) “çizmenin veya ayakkabının arkasına takılan demir”
<i>oynayacaḳ</i>	“oyuncak”
<i>resen</i>	(< <i>Fars.</i>) “halat”
<i>şap</i>	“eşyaların tutulduğu yer”
<i>selāsil</i>	(< <i>Ar.</i>) “zincirler”
<i>şuḫūrlāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “gök hareketlerini belirlemeye yarayan alet”
<i>tağar</i>	“deriden yapılmış lastik”

2.3.7.3. Taşıt ve Yolculuk

Bu bölümde, 11 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>ebnā-yı sebīl</i>	(< <i>Ar.</i>) “yolcular”
<i>gemi</i>	“gemi”
<i>kārbān</i>	(< <i>Fars.</i>) “kervan”
<i>kaṭār</i>	(< <i>Ar.</i>) “kervan”
<i>limon</i>	(< <i>Yun.</i>) “liman”
<i>merkeb</i>	(< <i>Ar.</i>) “gemi; binilecek şey”
<i>sefer</i>	(< <i>Ar.</i>) “yolculuk”
<i>seren</i> ³⁶	“yelkenli gemilerde direklere takılan gönder”
<i>yelken</i>	“yelken”
<i>yol</i>	“yolculuk”
<i>zevraḳ</i>	(< <i>Ar.</i>) “kayık, sandal”

2.3.8. Evren ve Atmosfer

Söz konusu bölüm, “Gökyüzü ve Evren” ve “Atmosfer” şeklinde iki ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Gökyüzü ve Evren” ana başlığında, “Güneş Sistemi” adında alt başlık bulunup burada, “Güneş Sistemi”, “Güneş”, “Ay” ve “Yıldızlar” şeklinde 4 tane en alt başlık bulunmaktadır. “Atmosfer” ana başlığında, “Hava ve Olayları” adında alt başlık

³⁶ Sözcüğün kökeni belirsizdir. (bkz. *TETTL*, 2019, s. 267)

bulunup burada, “Bulut”, “Rüzgâr”, “Yağışlar” ve “Isı, Sıcaklık ve Soğukluk” şeklinde 4 tane en alt başlık bulunup tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.8.1. Gökyüzü ve Evren

Bu bölümde, 8 tane ilgili kavram bulunur. “Güneş Sistemi” alt başlığının “Gezegen” en alt başlığında 7 tane; “Güneş” en alt başlığında 7 tane; “Ay” en alt başlığında 8 tane ve “Yıldızlar” en alt başlığında ise 13 tane ilgili kavram bulunur.

<i>‘ālem</i>	(< <i>Ar.</i>) “evren”
<i>āsmān</i>	(< <i>Fars.</i>) “gök, gökyüzü”
<i>‘ayyūk</i>	(< <i>Ar.</i>) “göğün en yüksek noktası”
<i>felek</i> ³⁷	(< <i>Ar.</i>) “gökyüzü”
<i>gök</i>	“gök”
<i>kā’ināt</i>	(< <i>Ar.</i>) “kâinat, evren, âlem”
<i>semā</i>	(< <i>Ar.</i>) “göğün görünen yüzeyi, gökyüzü”
<i>ufuk</i> ³⁸	(< <i>Ar.</i>) “gökyüzünün yerle birleşmiş gibi görüldüğü yer”

2.3.8.1.1. Güneş Sistemi

2.3.8.1.1.1. Gezegen

Bişāt (< *Ar.*) “Dünya”

³⁷ Söz konusu kelime metinde, *eḫlāk* şeklinde de geçmektedir.

³⁸ Söz konusu kelime metinde, *āḫāk* şeklinde de geçmektedir.

<i>Dünyā</i>	(< <i>Ar.</i>) “Dünya”
<i>Mirrīḥ</i>	(< <i>Ar.</i>) “Mars”
<i>Keyvān</i>	(< <i>Fars.</i>) “Zuhal gezegeni, Satürn”
<i>Müşterī</i>	(< <i>Ar.</i>) “dokuz uydusu bulunan en büyük gezegen, Jüpiter”
<i>Zuḥal</i>	(< <i>Ar.</i>) “Satürn”
<i>Zühre</i>	(< <i>Ar.</i>) “Utarit’ten sonra güneşe en yakın gezegen, Çulpan, Venüs”

2.3.8.1.1.2. Güneş

<i>āftāb</i>	(< <i>Fars.</i>) “Güneş”
<i>gün</i>	“Güneş”
<i>güneş</i>	“Güneş”
<i>ḥūr</i>	(< <i>Fars.</i>) “Güneş”
<i>ḥurşīz</i>	(< <i>Fars.</i>) “Güneş”
<i>şems</i>	(< <i>Ar.</i>) “Güneş”

2.3.8.1.1.3. Ay

<i>ağıl</i>	“yıldızların ve özellikle ayın etrafını çevreleyen parlak daire, hâle”
<i>Ay</i>	“Güneş’ten aldığı ışığı yeryüzüne yansıtan gök cismi”
<i>bedr</i>	(< <i>Ar.</i>) “Ay’ın on dördüncü gecesindeki şekli”

<i>bedr-i kāmīl</i>	(< <i>Ar.</i>) “dolunay”
<i>hilāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “Ay’ın ilk günlerinde aldığı yay biçimi”
<i>Ḳamer</i>	(< <i>Ar.</i>) “Ay”
<i>meh-tāb</i>	(< <i>Fars.</i>) “Mehtap, ay ışığı”
<i>ṭolu-ay</i>	“dolunay”

2.3.8.1.1.4. Yıldızlar

<i>Bercīs</i>	(< <i>Fars.</i>) “Müşteri yıldızı”
<i>burc</i>	(< <i>Ar.</i>) “Zodyak üzerinde yer alan 12 takımyıldızdan her biri”
<i>Delv</i>	(< <i>Ar.</i>) “Kova burcu”
<i>Ḥamel</i>	(< <i>Ar.</i>) “Koç burcu”
<i>ılduz</i>	“yıldız”
<i>kevkeb</i> ³⁹	(< <i>Ar.</i>) “yıldız”
<i>Nesr-i Ṭā’ir</i>	(< <i>Ar.</i>) “Kartal burcunun en parlak yıldızı”
<i>Nesr-i Vāḳı’</i>	(< <i>Ar.</i>) “Güney yönünde görülen parlak yıldız”
<i>nücūm</i>	(< <i>Ar.</i>) “yıldızlar”
<i>Pervīm</i>	(< <i>Fars.</i>) “Ülker takımyıldızı, Süreyya”

³⁹ Söz konusu kelime metinde, *kevākib* şeklinde de geçmektedir.

<i>sitāre</i>	(< <i>Fars.</i>) “yıldız”
<i>Sühā</i>	(< <i>Ar.</i>) “Büyükayı yıldız kümesindeki en küçük yıldız”
<i>Süreyyā</i>	(< <i>Ar.</i>) “yedi yıldız takımı, Ülker”

2.3.8.2. Atmosfer

Bu bölümde, “Hava ve Olayları” alt başlığında 1 tane ilgili kavram bulunup “Bulut” en alt başlığında, 7 tane; “Rüzgâr” en alt başlığında 5 tane; “Yağışlar” en alt başlığında 8 tane ve “Isı, Sıcaklık ve Soğukluk” en alt başlığında ise 6 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.8.2.1. Hava ve Olayları

<i>hevā</i>	(< <i>Ar.</i>) “hava”
-------------	------------------------

2.3.8.2.1.1. Bulut

<i>berq</i>	(< <i>Ar.</i>) “şimşek, yıldırım”
<i>bulut</i>	“gökyüzündeki su buharı kütlesi”
<i>duhān</i>	(< <i>Ar.</i>) “duman”
<i>ebr</i>	(< <i>Fars.</i>) “bulut”
<i>ıldırım</i>	“yıldırım”
<i>ra‘d</i>	(< <i>Ar.</i>) “gök gürültüsü”
<i>seḥāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “bulut”

2.3.8.2.1.2. Rüzgâr

<i>bād</i>	(< <i>Fars.</i>) “rüzgâr, yel, hava”
<i>bād-ı şabā</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “serin ve tatlı esen bahar rüzgârı”
<i>bād-ı tünd</i>	(< <i>Fars.</i>) “sert esen rüzgâr”
<i>nesīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “hafif esen hoş rüzgâr”
<i>yēl</i>	“havanın yer değiştirmesi sonucunda meydana gelen esinti, rüzgâr”

2.3.8.2.1.3. Yağışlar

<i>bārān</i>	(< <i>Fars.</i>) “yağmur”
<i>çi - çig</i>	“çiy, yapağa düşen su damlası”
<i>jāle</i>	(< <i>Fars.</i>) “sabahları yaprak ve çiçeklerde görülen su damlaları, çiy”
<i>ķar</i>	“kar”
<i>nem</i>	(< <i>Fars.</i>) “çiy”
<i>şebnem</i>	(< <i>Fars.</i>) “çiy”
<i>tūfān</i>	(< <i>Ar.</i>) “çok şiddetli yağmur ve fırtına”
<i>yağmur</i>	“yağmur”

2.3.8.2.1.4. Isı, Sıcaklık ve Soğukluk

<i>buķār</i>	(< <i>Ar.</i>) “ısıyla sıvı ve bazı katı cisimlerin gaz durumuna geçmesi”
--------------	--

<i>cemre</i>	(< <i>Ar.</i>) “hava, su ve toprağa düştüğü sanılan sıcaklık yükselişi”
<i>germ</i>	(< <i>Fars.</i>) “sıcak”
<i>is</i>	“ısı, sıcaklık”
<i>serd</i>	(< <i>Fars.</i>) “soğuk”
<i>sovuk</i>	“ıssısı düşük, harareti az olan”

2.3.9. Giysi ve Giysilerle İlgili Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Elbiseler”, “Aksesuarlar”, “Dikiş Malzemeleri” ve “Kumaş Türleri” şeklinde 4 tane ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Elbiseler” kısmında, “Üst ve Alt Giysileri” ve “Giysi Bölümü ve Parçaları” şeklinde iki tane alt başlık bulunmaktadır. “Aksesuarlar” kısmında, “Başlıklar”, “Yüz Örtüleri” ve “Kemer ve Kuşak” şeklinde üç tane alt başlık bulunup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.9.1. Elbiseler

Bu bölümde, 5 tane elbiseyle ilgili kavram bulunup “Üst ve Alt Giysileri” alt başlığında, 8 tane ve “Giysi Bölümü ve Parçaları” kısmında ise 2 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>aħcar</i>	(< <i>Ar.</i>) “gelinlik” ⁴⁰
<i>çar</i>	(< <i>Ar.</i>) “kadınların büründükleri çarşaf, bir nevi büyük çal”
<i>ihrām</i>	(< <i>Ar.</i>) “hac yaparken Müslümanların giydikleri kıyafetler”
<i>ħulle</i>	(< <i>Ar.</i>) “cennette giyilecek elbise”
<i>ton</i>	“elbise”

⁴⁰ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 52)

2.3.9.1.1. Üst ve Alt Giysileri

<i>bedāyi' çar</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>Fars.</i>) “pelerin”
<i>göñlek</i>	“elbise altına giyilen bez çamaşır”
<i>hil'at</i>	(< <i>Ar.</i>) “padişahlar ve vezirler tarafından birine giydirilen kaftan”
<i>kabā</i>	(< <i>Ar.</i>) “üste giyilen elbise, cüppe”
<i>kaftan</i>	(< <i>Fars.</i>) “süslü ve kıymetli kumaştan oluşan uzun, üst giyeceği”
<i>kemhā</i>	(< <i>Fars.</i>) “altın işlemeli ipekli, brokat” ⁴¹
<i>lepāçe</i>	“‘lepāçe’ denilen kaftan” ⁴²
<i>siyi</i>	“etek, etek ucu” ⁴³

2.3.9.1.2. Giysi Bölümleri ve Parçaları

<i>yaka</i>	“giyeceklerin boynun etrafına gelen kısmı”
<i>yèñ</i>	“kol kısmı”

2.3.9.2. Aksesuarlar

Bu bölümde, “Başlıklar” alt başlığında 3 tane, “Yüz Örtüleri” alt başlığında 4 tane ve “Kemer ve Kuşak” alt başlığında ise 1 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

⁴¹ *kemha* “çizgili yerli dokuma” (Malatya) aynı kelimenin anlamı bütünüyle değişmiş bir kalıntısıdır.

⁴² Sözcüğün kökeni belirsiz olup *İbnü-Mühennâ Sözlüğünde* Farsça kökenli bir kelime olarak geçer. (bkz. 1934, s. 105)

⁴³ Sözcüğün kökeni belirsiz olup *Derleme Sözlüğünde* geçer. (bkz. DS, 1993, s. 3653)

2.3.9.2.1. Başlıklar

<i>mi'cer</i>	(< <i>Ar.</i>) “kadınlara mahsus bir çeşit başörtüsü”
<i>duvak</i>	“duvak”
<i>tāc</i>	(< <i>Fars.</i>) “hükümdarların başlarına taktığı aksesuar”

2.3.9.2.2. Yüz Örtüleri

<i>bürka'</i>	(< <i>Ar.</i>) “kadınların yüzlerini gizlemek için kullandıkları örtü, peçe”
<i>nikāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “yüz örtüsü, peçe”
<i>dutuğ</i>	“perde, peçe, yaşmak, örtü”
<i>sitāre</i>	(< <i>Ar.</i>) “örtülenecek, perdelenek şey”

2.3.9.2.3. Kemer ve Kuşak

<i>kemer</i>	(< <i>Fars.</i>) “kemer”
--------------	---------------------------

2.3.9.3. Dikiş Malzemeleri

Bu bölümde, 10 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>arış</i>	“dokumacılıkta yukarıdan aşağıya doğru atılan iplik, çözgü”
<i>bağ</i>	“bir şeyi birbirine bağlamaya yarayan ip vb.”
<i>din</i>	(< <i>Ar.</i>) “ilmek” ⁴⁴

⁴⁴ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 114)

<i>ebrīšüm</i>	(< <i>Fars.</i>) “ipekten yapılmış iplik”
<i>giriḥ</i>	(< <i>Fars.</i>) “düğüm”
<i>iplik</i>	“iplik”
<i>kemend</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir şeyi çekip yakına getirmek için atılan ucu ilmikli ip”
<i>nāl</i>	(< <i>Fars.</i>) “kalemin içerisindeki iplik”
<i>rište</i>	(< <i>Fars.</i>) “iplik”
<i>ṭnāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “çadırı kazığa bağlayan ip”

2.3.9.4. Kumaş Türleri

Bu bölümde, 18 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘abā</i>	(< <i>Ar.</i>) “yünden dokunmuş bir çeşit kaba kumaş”
<i>aṭlas</i>	(< <i>Ar.</i>) “ipekten sık dokunmuş, parlak, düz renkli kumaş çeşidi”
<i>bēz</i>	(< <i>Ar.</i>) “kumaş parçası, çaput”
<i>biṭāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “kefenlik kumaş” ⁴⁵
<i>dībā</i>	(< <i>Fars.</i>) “altın ve gümüş işlemeli bir tür ipek kumaş”
<i>ġaz</i>	(< <i>Fr.</i>) “Gazze’de dokunan ince ve çok seyrek keten bez, gaz bezi”
<i>ḥarīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “ipek”

⁴⁵ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 49)

<i>ihrām</i>	(< <i>Ar.</i>) “Arapların sıcaktan korunmak için giydikleri beyaz çarşaf”
<i>keçe</i>	“yapağıyı dövmek, ayakla tepmek suretiyle yapılan kaba kumaş”
<i>kefen</i>	(< <i>Ar.</i>) “kefen”
<i>keten</i>	(< <i>Ar.</i>) “keten bitkisi ve bundan yapılan dokuma”
<i>kumaş</i>	(< <i>Ar.</i>) “kumaş, mal”
<i>lās</i>	(< <i>Ar.</i>) “kötü cins ipek”
<i>metfūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kumaş türü” ⁴⁶
<i>nāḥ</i>	(< <i>Fars.</i>) “ipekli kumaş türü”
<i>naḥ çul</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “pamukludan dokunmuş çul”
<i>pelās</i>	(< <i>Fars.</i>) “aba ve çul gibi kaba yünden dokunan şeyler”
<i>şar</i>	(< <i>Ar.</i>) “ipek”

2.3.10. Görevli Ögeler

Söz konusu bölüm, “Bağlaç”, “Edat”, “İkileme”, “Sıfat”, “Ünlem”, “Zamir” ve “Zarf” şeklinde yedi ana başlık dâhilinde incelenip tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. “İkileme”, “Sıfat” ve “Zarf” ana başlıklarında, anlamların açık bir şekilde anlaşılabilmesi adına *FH*’den birer örnek verilmiştir.

2.3.10.1. Bağlaç

Bu bölümde, 6 tane ilgili bağlaç örneği bulunmaktadır.

⁴⁶ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 49)

<i>lākin</i>	(< <i>Ar.</i>) “Arapça <i>lākin</i> kelimesinin eski metinlerde rastlanan şekli”
<i>hemān</i>	(< <i>Fars.</i>) “ancak”
<i>şāyez</i>	(< <i>Fars.</i>) “şayet”
<i>velī</i>	(< <i>Fars.</i>) “lakin”
<i>yāho</i>	(< <i>Fars.</i>) “veya”
<i>ya’nī</i>	(< <i>Ar.</i>) “yani”

2.3.10.2. Edat

Bu bölümde, 7 tane ilgili edat örneği bulunmaktadır.

<i>artuḳ</i>	“-dEn başka, gayri”
<i>ayruḡ</i>	“başkası, diğeri”
<i>biḡi</i>	“benzerlik bildirir, gibi”
<i>daḡı</i> ⁴⁷	“fazla olarak, daha’ anlamlarına gelen kuvvetlendirme sözü”
<i>eger</i>	(< <i>Fars.</i>) “şart cümlelerinin başına getirilir”
<i>içün</i>	“sebepe bildirir”
<i>özge</i>	“başka, gayri”

⁴⁷ Söz konusu kelime metinde, *daḡı* şeklinde de geçmektedir.

2.3.10.3. İkilemeler

Bu bölümde, 6 tane ilgili ikileme, örnekleriyle verilmiştir.

arpa arpa

“ince ince”

‘İtābuñ ħirmeninünñ yok ħisābı/Aradum arpa arpa çok ‘itābı
(3085)

azın azın

“yavaş yavaş”

Yakışdı Ferruh aña azın azın/Açardı geh niķābın gāh razın (3369)

baş baş

“teker teker”

Ecel yastuğına koyıcağaz baş/Ķığırdı beglerini dēdi baş baş (4536)

ķatre ķatre

(< Ar.) “damla damla”

Gözinden ķatre ķatre ķan tāmardı/Şanasın kim kesilmez tāmardı
(7122)

lebbeyk lebbeyk

(< Ar.) “‘Buyrunuz, ne emrettiniz efendim’ anlamındaki söz”

Ķığırsan dēyedüm lebbeyk lebbeyk/Ki ēy hicrile bağrı ķan olan gel
(2134)

ulam ulam

“sıra sıra”

Ulam ulam nēte kim ip ılıcı/Üşürdiler Re’īs ne üzre kılıcı (4351)

2.3.10.4. Sıfat

Bu bölümde, 7 tane ilgili sıfat, örnekleriyle birlikte verilmiştir.

besā (< Ar.) “pek çok”

Besā günler gözüme oldu çün dün/*Besā* yaşlar ki ağıtdum çü
Ceyhün (7126)

degme “rastgele, sıradan, her bir”

Hümā yarar bırağa Şāh’a sāye/*Nazar* kılmak n’olur *degme* gedāya
(1796)

katı “çok, pek, pek çok”

*İşün*de gey uşansın *katı* gāfil/*Bu* kamu étdüğün işden ne hāşıl
(2768)

ol “işaret sıfatı”

Bugün *ol* yola olduğuz kulavuz/*Ki* cevr oldu eyü vü baht yavuz
(3812)

ser-ā-ser (< Fars.) “baştanbaşa”

Ser-ā-ser işlerün hayret demidür/*Qabül* eyle öğüt gayret demidür
(1203)

şu “çok uzakta olmayan kimse veya şeyi işaret yoluyla belirtir”

Şu muṭribler ki cān vērürdi zāhid/*Yüzün* görse olurdu aña ‘ābid
(2373)

yég “daha iyi, daha üstün”

Pes andan kim yıkıla doğru bir şar/*Yıkılmak yég* bir evden egri dīvār
(5171)

2.3.10.5. Ünlem

Bu bölümde, 12 tane ilgili ünlem örneği bulunmaktadır.

<i>āh</i>	“bir duyguyu ifade eder”
<i>aḥsent ü şābāş</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>Fars.</i>) “‘iyi yaptın, aferin, bravo’ anlamındaki söz”
<i>dirigā</i>	(< <i>Fars.</i>) “‘eyvah, yazıklar olsun’ anlamındaki söz”
<i>efūs</i>	(< <i>Fars.</i>) “‘yazık, eyvah’ anlamındaki söz”
<i>ey</i>	“hitap için kullanılan seslenme sözü”
<i>ḥabbezā</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘ne güzel, ne hoş’ anlamındaki söz”
<i>ḥāşā</i>	(< <i>Ar.</i>) “ret sözü”
<i>ḥayf</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘eyvah, yazık’ anlamındaki söz”
<i>heyḥāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “‘ne yazık’ anlamındaki söz”
<i>mebāzā</i>	(< <i>Fars.</i>) “‘sakın, zinhar’ anlamındaki söz”
<i>zi - zihī</i>	(< <i>Fars.</i>) “‘ne güzel, ne hoş, ne iyi’ anlamındaki söz”
<i>zīnhār</i>	(< <i>Fars.</i>) “‘sakın, aman’ anlamındaki söz”

2.3.10.6. Zamir

Bu bölümde, 11 tane ilgili zamir örneği bulunmaktadır.

<i>bāzār</i>	(< <i>Fars.</i>) “kendi”
<i>ben</i>	“tekil birinci şahıs zamiri”

<i>biz</i>	“çoğul birinci şahıs zamiri”
<i>bu</i>	“işaret zamiri olarak yerini tuttuğu en yakındaki kimse, şey”
<i>bular</i>	“çoğul üçüncü şahıs zamiri”
<i>cümle</i>	(< Ar.) “herkes, her şey”
<i>dükel</i>	“hep, hepimiz”
<i>ol</i>	“üçüncü tekil şahıs zamiri”
<i>sen</i>	“tekil ikinci şahıs zamiri”
<i>siz</i>	“çoğul ikinci şahıs zamiri”
<i>şu</i>	“yerini tuttuğu uzaktaki kimse veya şeyi gösterir”

2.3.10.7. Zarf

Bu bölümde, 24 tane zarf, örnekleriyle birlikte verilmiştir.

<i>‘aceb</i>	(< Ar.) “şüphe, tereddüt, hayret ifade eden soru zarfı”
	<i>İşitdügi sözi dese eyüdüir/‘Aceb manşıblarına ne kayudur (444)</i>
<i>bārī</i>	(< Fars.) “hiç olmazsa, öyleyse”
	<i>Yēni dost ēdinirseñ vaqt bārī/Unıtma añadur dīrīne yāri (815)</i>
<i>bayāğı</i>	“epeyce”
	<i>Birez günde meger Şāh’uñ ayağı/Oñuldı oldı nēte kim bayāğı (7211)</i>

be-gāyet (Far. + Ar.) “son derece”

Seher olunca medh etdi be-gāyet/Delü kıldı Hümā'yı bu rivāyet
(1591)

be-her-ḥāl (< Fars. + Fars. + Ar.) “her durumda”

Köki kılsa biter andan yēni tal/Ağaç olur biter yēne be-her-ḥāl
(8516)

bih-ter (< Fars.) “daha iyi, en iyi”

Saḥāvet her gişide cevher olur/Velī gökçek şüretten bih-ter olur
(6867)

çār u nāçār (< Fars.) “ister istemez”

Eger olsadum özümden haber-dār/Bu oda düşmeyeydüm çār u
nāçār (4020)

çunīn (< Fars.) “böyle”

Çıkardı tahta oldu bahtına şād/Du'ā kıldı ki ābāzā çunīn bād
(3359)

efzūn (< Fars.) “fazla, çok”

Eger mālıla olsa kıymet efzūn/Gerek baş erüreydi göge Kārūn
(720)

fā'ik (< Ar.) “daha üstün”

Eger tondan olaydı nesne fā'ik/Şoğan yüz göstereydi çün şekāyik
(1930)

- gāyet* (< Ar.) “son derece, çok, pek”
- Öñinde bēni gāyet eyledi şāz/Şoñında nēşe kıldı böyle bī-dāz*
(3137)
- geñsüz* “ister istemez, mecburen”
- Çekindüm varmadum ‘ışk ilti geñsüz/Tenümi cevr odına yaqdı*
düpdüz (4015)
- gey* “iyi, daha iyi”
- Olur dilber dañı dil-dāze gey bil/Düşer bend içine āzāze gey bil*
(1473)
- gümānsuz* (< Fars. + T.) “şüphesiz”
- ‘Aceb şerh eyledüñ ol nāzenīni/Gümānsuz olmışam anuñ kemīni*
(1565)
- her-āyine* (< Fars.) “mutlaka, elbette”
- Şafa kıl göñlümüz çün āyine sen/Sevindürgil bizi her-āyine sen*
(1571)
- hergiz* (< Fars.) “asla”
- Şinama payğuşı kim toğan olmaz/Gedā keddile hergiz sulţân olmaz*
(1815)
- huşuşā* (< Ar.) “bilhassa, özellikle”
- Huşuşā kim anañ huşmı durur tēz/Ki yok tab‘ında hergiz zerre*
perhīz (2501)

- için* “gizlice”⁴⁸
- Hümā bir dūn için şöhet kııurdu/Şafā vü zevkile ‘işret kııurdu (993)*
- illā - ille* (< Ar.) “ne olursa olsun, mutlaka”
- Ƙonuğ bağlar üküş n ikūya ögin/Yemez illā ki řāli ‘ bitüdügin (5094)*
- lācerem* (< Ar.) “şüphesiz”
- Felek uş ‘anberūme saçdı kâfur/Nehārum olısar lācerem deycūr (8490)*
- oranca* “gerekli miktarda”
- Vereıer ben ‘ivaž verem biğ anca/Alalar māl u gēdeler oranca (5821)*
- şehāne* (< Fars.) “çok mükemmel”
- Hezār i ‘zāzıla Ferruğ yegāne/Oturdı tahta hüküm etdi şehāne (6863)*
- tenhā* (< Fars.) “yalnız, tek başına”
- Şu devr için ki sen tenhā gezerdüñ/Ĥazān ü ĥaste vü tenhā gezerdüñ (6691)*
- yēne* “bir daha, tekrar”
- Şu kim ĥasta degül n ‘eder řabībī/Ġarīb ol şorar yēne ġarībī (3911)*

⁴⁸ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. FH, 2021, s. 73)

2.3.11. Hayvanlar ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Hayvanlar”, “Hayvanlarla İlgili Kavramlar” ve “Efsanevi Hayvanlar” şeklinde üç ana başlık dâhilinde incelenmiştir. İlk bölümde, “Omurgalılar” ve “Omurgasızlar” şeklinde iki alt başlık bulunur. İkinci bölümde, “Hayvan Uzuvarları”, “Hayvan Yuvası ve Barınakları”, “Hayvan Yemi ve Gıdaları”, “Hayvan Yavruları” ve “Hayvan Tuzakları” şeklinde beş tane alt başlık bulunur. İlk bölümün “Omurgalılar” alt başlığında “Memeliler”, “Kuşlar”, “Amfibiler ve Kemirgenler”, “Balıklar”, “Sürüngenler” şeklinde beş tane en alt başlığı bulunup “Omurgasızlar” alt başlığında “Eklem Bacaklılar” şeklinde en alt başlığı bulunur. İlk bölümün “Omurgalılar” kısmındaki “Memeliler” en alt başlığında, “Etçil”, “Otçul” ve “Hepçil Memeliler” şeklinde üç tane en alt başlığı bulunur; “Kuşlar” en alt başlığında, “Evcil ve Av Kuşları”, “Vahşi Kuşlar”, “Güvercingiller” ve “Kümes Hayvanları ve Sülüngiller” şeklinde dört tane en alt başlığı bulunur. İlk bölümün “Omurgasızlar” kısmında ise “Böcekler” ve “Solucan ve Sürüngenler” şeklinde iki tane en alt başlığı bulunup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.11.1. Hayvanlar

“Omurgalılar” alt başlığının “Memeliler” kısmında, “Etçil, Otçul ve Hepçil Memeliler” en alt başlığında, 27 tane ilgili kavram bulunmaktadır. “Kuşlar” kısmında “Evcil ve Av Kuşları” en alt başlığında 7 tane; “Vahşi Kuşlar” en alt başlığında 17 tane; “Güvercingiller” en alt başlığında 5 tane ve “Kümes Hayvanları ve Sülüngiller” en alt başlığında ise 4 tane ilgili kavram bulunmaktadır. “Amfibiler ve Kemirgenler” kısmında 3 tane ilgili kavram bulunmaktadır. “Balıklar” kısmında, 2 tane ilgili kavram bulunmaktadır. “Sürüngenler” kısmında ise 3 tane ilgili kavram bulunmaktadır. “Omurgasızlar” alt başlığının “Eklem Bacaklılar” kısmında, “Böcekler” en alt başlığında 10 tane ve “Solucan ve Sürüngenler” en alt başlığında ise 4 tane ilgili kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, 8 tane hayvanlarla ilgili kavram verilmiştir.

behā'im (< Ar.) “dört ayaklı hayvanlar”

binid “binek hayvanı”

<i>cānavar</i>	(< <i>Fars.</i>) “vahşi hayvanlara verilen isim”
<i>gölük</i>	“at, eşek vb. gibi yük ve binek hayvanlarının ortak adı”
<i>ḥayvān</i>	(< <i>Ar.</i>) “hayvan”
<i>örü</i>	“otlağa yayılmış sürü” ⁴⁹
<i>naḥcīr</i>	(< <i>Fars.</i>) “av hayvanı”
<i>ṭavar</i>	“etinden sütünden yararlanılan inek gibi hayvanların ortak adı”

2.3.11.1.1. Omurgalılar

2.3.11.1.1.1. Memeliler

2.3.11.1.1.1.1. Etçil Memeliler

<i>aslan – arslan</i>	“Afrika ve Batı Asya’da yaşayan kedi cinsinden memeli hayvan”
<i>çaḳal</i>	(< <i>Fars.</i>) “et oburlardan memeli yabani hayvan”
<i>dilkü</i>	“köpekgillerden, çok kurnaz ve yabani memeli hayvan”
<i>gürk</i>	(< <i>Fars.</i>) “kurt”
<i>it</i>	“köpekgillerden, birçok çeşidi bulunan evcil memeli hayvan”
<i>ḳaplan</i>	“kedigillerden, sıcak bölgelerinde yaşayan yırtıcı hayvan”
<i>kedi</i> ⁵⁰	“kedigillerden, evcilleşmiş memeli türü”
<i>tāzī</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir çeşit av köpeği”
<i>üşek</i>	(< <i>Fars.</i>) “vaşak”

⁴⁹ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 322)

⁵⁰ Sözcüğün kökeni belirsiz olup farklı dil kökenlerinden geldiği hakkında görüşler mevcuttur. Nitekim söz konusu kelimenin kökeni Tietze’ye göre Ermeni kökenlidir. (bkz. *TETTL*, 2016, s. 202)

2.3.11.1.1.1.2. Otçul Memeliler

<i>at</i>	“tek tırnaklı yük hayvanı”
<i>boğa</i>	“iğdiş edilmemiş damızlık erkek sığır”
<i>cemāze</i>	(< <i>Ar.</i>) “çabuk koşan deve”
<i>davşan</i>	“tavşan”
<i>deve</i>	“geviş getiren memelilerden yük ve binek hayvanı”
<i>düldül</i>	(< <i>Ar.</i>) “binek hayvanı, binek”
<i>eşek</i>	“eşek”
<i>fīl</i>	(< <i>Ar.</i>) “sıcak bölgelerde yaşayan hortumlu memeli hayvan”
<i>geyik</i>	“geyik”
<i>ḥar</i>	(< <i>Fars.</i>) “eşek”
<i>ḳoyın</i>	“koyun”
<i>merkeb</i>	(< <i>Ar.</i>) “eşek”
<i>öküz</i>	“enenmiş sığır erkeği”
<i>sıgın</i>	“bir cins büyük geyik”
<i>ṭosun</i>	“burulmuş erkek dana”
<i>sığır</i>	“geviş getirenlerin ortak adı”

2.3.11.1.1.1.3. Hepçil Memeliler

ayu “et yiyen memelilerden, ot ve bal da yiyebilen vahşi hayvan”

toņuz “domuz”

2.3.11.1.1.2. Kuşlar

kuş “kuş”

murğ (< *Fars.*) “kuş”

tuyūr (< *Ar.*) “kuşlar”

2.3.11.1.1.2.1. Evcil ve Av Kuşları

būlbūl (< *Fars.*) “sesi çok güzel olan kuş türü”

çulluk “bir av kuşu”

dūrrāc (< *Ar.*) “turaç denen bir av kuşu”

hezārān (< *Fars.*) “būlbūller”

serçe “küçük bir ötücü kuş”

tūṭī (< *Fars.*) “papağan türünde bir kuş”

ṭurğay “tarla kuşunun bir türü”

2.3.11.1.1.2.2. Vahşi Kuşlar

atmaca “doğan cinsinden olan vahşi ve yırtıcı kuş”

<i>bayaguş</i> ⁵¹	“yırtıcı gece kuşlarının ortak adı, baykuş”
<i>bāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “doğan denen yırtıcı kuş”
<i>çaylak</i> ⁵²	“uzun kanatlı, çengel gagalı, tavuk büyüklüğünde yırtıcı kuş”
<i>kargā</i>	“karga”
<i>kebg - kebg-i husrev</i> ⁵³	(< <i>Fars.</i>) “keklik”
<i>keklik</i>	“keklik”
<i>kuzgun</i>	“kargaya benzer kuş, kuzgun”
<i>sunğur</i>	“doğan cinsinden yırtıcı bir kuş”
<i>şâhin</i>	(< <i>Fars.</i>) “şahin”
<i>şeb-pere</i>	(< <i>Fars.</i>) “yarasa”
<i>şehbāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “iri ve beyaz bir doğan cinsi”
<i>toğan</i>	“yırtıcı kuş türü”
<i>ügü</i>	“baykuş”
<i>vahşi</i>	(< <i>Ar.</i>) “vahşi, yabani”
<i>zāğ</i>	(< <i>Fars.</i>) “karga”
<i>yarasa</i>	“yarasa”

⁵¹ Söz konusu kelime metinde, *payguş* şeklinde de geçmektedir.

⁵² Sadece Kıpçak ve Oğuz lehçelerinde kullanılmıştır.

⁵³ Tezcan, *kebg-i husrev* için “büyük bir keklik türü” anlamını vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 231).

2.3.11.1.1.2.3. Güvercingiller

<i>gügercin</i>	“güvercin”
<i>kefter</i>	(< <i>Fars.</i>) “güvercin”
<i>kumrî</i>	(< <i>Fars.</i>) “kumru”
<i>sebz-rüşen</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir tür güvercin” ⁵⁴
<i>ügeyik</i>	“üveyik kuşu”

2.3.11.1.1.2.4. Kümes Hayvanları ve Sülüngiller

<i>horūs</i>	(< <i>Fars.</i>) “horoz”
<i>semāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “bıldırcın”
<i>tāvūs</i>	(< <i>Ar.</i>) “sülüngiller familyasından, güzel renkli kuş türü”
<i>tezerv</i>	(< <i>Fars.</i>) “sülün”

2.3.11.1.1.3. Amfibiler ve Kemirgenler

<i>bağa</i>	“kurbağa”
<i>semender</i>	(< <i>Fars.</i>) “semendergillerden, kertenkeleye benzeyen hayvan”
<i>sıçan</i>	“sıçangillerden kemirici hayvan, fare”

2.3.11.1.1.4. Balıklar

<i>balık</i>	“su içinde yaşayan hayvanların ortak adı”
--------------	---

---

⁵⁴ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 173)

semek (< *Ar.*) “balık”

2.3.11.1.1.5. Sürüngenler

ef'i (< *Ar.*) “engerek yılanı”

ılan – yılan “yılan”

mār (< *Fars.*) “yılan”

2.3.11.1.2. Omurgasızlar

2.3.11.1.2.1. Eklem Bacaklılar

2.3.11.1.2.1.1. Böcekler

aru “zar kanatlılardan bal yapan böcek”

bağ (< *Ar.*) “sivrisinek”⁵⁵

çekürge “uzağa sıçrayan düz kanatlı böceklerin ortak adı”

har-meges (< *Fars.*) “at sineği”

karınca “toprağın içinde yaşayan böcek”

kelebek “dört kanatlı böceklere verilen ortak isim”

pervâne (< *Fars.*) “geceleeri ışık etrafında dönerek uçan küçük kelebek”

sivri-sinek “çift kanatlılardan, uçucu, dişisi sokucu ve kan emici böcek”

⁵⁵ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 36)

üyez “sivrisinek”

zenbūr (< *Fars.*) “eşek arısı, arı”

2.3.11.1.2.1.2. Solucan ve Sürüngenler

çığan (< *Fars.*) “akrep”

harçeng (< *Fars.*) “yengeç”

kurt “tırtıl, larva”

yengeç “ayaklarının çifti kıskaç olup suda yaşayan eklem bacaklı böcek”

2.3.11.2. Hayvanlarla İlgili Kavramlar

Bu bölümde, “Hayvan Uzuvarı” alt başlığında 11 tane; “Hayvan Yuvası ve Barınakları” alt başlığında 8 tane; “Hayvan Yemi ve Gıdaları” alt başlığında 3 tane; “Hayvan Yavruları” alt başlığında 6 tane ve “Hayvan Tuzakları” alt başlığında ise 4 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.11.2.1. Hayvan Uzuvarı

āc (< *Ar.*) “fildişi”

boynuz “bazı hayvanların kafasında bulunan sert çıkıntı”

çeng (< *Fars.*) “pençe”

kanat “kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ”

kuyruk “hayvanlarda gövdenin arkasında yer alan uzun ve esnek organ”

nāfe (< *Fars.*) “bir ceylanın göbeğindeki, içi güzel koku ile dolu kese”

<i>pençe</i>	(< <i>Fars.</i>) “yırtıcı hayvanların ön ayaklarının parmak ve tırnakları”
<i>per</i>	(< <i>Fars.</i>) “kanat”
<i>toynağ</i>	“hayvan ayağının tırnağı”
<i>yal</i> ⁵⁶	“yele”
<i>yüñ</i>	“tüy”

2.3.11.2.2. Hayvan Yuvası ve Barınakları

<i>ağur</i>	“büyükbaş hayvanları barındığı yer”
<i>āşiyāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “kuş yuvası”
<i>kafeş</i>	(< <i>Ar.</i>) “hayvanların içine kapatıldığı yer”
<i>kovān</i>	“arıların barınması için hazırlanan barınak”
<i>kürinç</i>	“kafes” ⁵⁷
<i>murğ-zār</i>	(< <i>Fars.</i>) “kuş yuvası”
<i>tavīle</i>	(< <i>Ar.</i>) “ahır, tavla”
<i>yuva</i>	“kuş yuvası”

⁵⁶ Sözcüğün kökeni belirsizdir.

⁵⁷ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 71) Aynı zamanda söz konusu sözcüğün kökeni belirsiz olup *Derleme Sözlüğü*nde de geçmektedir. (bkz. *DS*, 1993, s. 3047)

2.3.11.2.3. Hayvan Yemi ve Gıdaları

<i>'alef</i>	(< <i>Ar.</i>) “hayvan yemi”
<i>arpa</i>	“bir tahıl cinsi”
<i>ç̄īne</i>	(< <i>Fars.</i>) “kuş yemi”

2.3.11.2.4. Hayvan Yavruları

<i>enük</i>	“kedi, köpek gibi çok memeli hayvanların yavrusu”
<i>ğazāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “geyik yavrusu, ceylan”
<i>kuzı</i>	“koyun yavrusu”
<i>tay</i>	“at yavrusu”
<i>yavri - yavricak</i>	“çok küçük yaşta olan insan veya hayvan”
<i>yumurda</i>	“kümes hayvanları tarafından yumurtlanan bir besin maddesi”

2.3.11.2.5. Hayvan Tuzakları

<i>ağ</i>	“balıkları avlamak için kullanılan tuzak”
<i>dām</i>	(< <i>Fars.</i>) “tuzak”
<i>duşak</i>	“hayvanın iki ayağını ipe bağlayarak yapılan köstek”
<i>duzak</i>	“vahşi ve yabani hayvanları yakalamak üzere hazırlanan düzen”

2.3.11.3. Efsanevi Hayvanlar

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>'Ankā</i>	(< Ar.) “Kaf Dağı’nda bulunduğu inanılan efsanevi kuş”
<i>Burağ</i>	(< Ar.) “Hz. Muhammed’in üzerine binip yükseldiği binek”
<i>ejdehā</i>	(< Fars.) “ağzından ateş çıktığına inanılan masal hayvanı”
<i>Hümā</i>	(< Fars.) “Kaf Dağı’nda yaşadığı kabul edilen efsanevi kuş”
<i>Sīmurg</i>	(< Fars.) “Kaf Dağı’nda yaşadığına inanılan efsanevi kuş, Anka”

2.3.12. Hukuk Kavramları

Söz konusu bölüm, “Adalet, Kanun ve Yasa” ve “Genel Ahlak Kuralları” şeklinde iki ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Kanun ve Yasa” ana başlığının altında “Dava, Delil, Tanıklık ve Yargıç” ve “Suç, Suçlular ve Zalimler” şeklinde iki tane alt başlık bulunup “Suç, Suçlular ve Zalimler” alt başlığında “Suç, Hata, Şüphe ve Zulüm” ve “Suçlular ve Zalimler” şeklinde iki tane en alt başlığı bulunur. “Genel Ahlak Kuralları” ana başlığının altında, “Gerçek, Doğru ve İyilik” ve “Yalan, Yanlış ve Hile” şeklinde iki tane alt başlığı bulunup tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.12.1. Adalet, Kanun ve Yasa

“Dava, Delil, Tanıklık ve Yargıç” alt başlığında, 21 tane; “Suç, Suçlular ve Zalimler” alt başlığının “Suç, Hata, Şüphe ve Zulüm” en alt başlığında 13 tane ve “Suçlular ve Zalimler” en alt başlığında ise 17 tane ilgili kavram bulunmaktadır. “Ceza ve Ödüllendirici Adalet” alt başlığında ise 9 tane ilgili kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, 17 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>'ādil</i>	(< Ar.) “haktan, adaletten ayrılmayan, adaletli (kimse)”
--------------	--

<i>buyruk</i>	“buyurulan, emredilen şey, emir, hüküm”
<i>dād</i>	(< <i>Fars.</i>) “adalet, doğruluk”
<i>emr</i>	(< <i>Ar.</i>) “kesin karar, hüküm”
<i>farz</i>	(< <i>Ar.</i>) “şart ve gerekli olan şey”
<i>fermān</i>	(< <i>Fars.</i>) “emir, buyruk”
<i>hulā</i>	(< <i>Ar.</i>) “büyük emir”
<i>hüküm</i> ⁵⁸	(< <i>Ar.</i>) “bir konu hakkında verilen karar”
<i>ḳānūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir toplumda uyulması gereken kural, usul, nizam”
<i>menşūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “ferman”
<i>nizām</i>	(< <i>Ar.</i>) “kural, düzen”
<i>peymān</i>	(< <i>Fars.</i>) “ant, yemin”
<i>söz</i>	“emir”
<i>vācib</i>	(< <i>Ar.</i>) “yapılması gerekli olan husus”
<i>yarġu</i>	“hüküm”
<i>yasāġ</i>	(< <i>Moġ.</i>) “kural, kanun”
<i>yemān</i>	(< <i>Ar.</i>) “ant”

---

⁵⁸ Söz konusu kelime metinde, *aḥkām* şeklinde de geçmektedir.

2.3.12.1.1. Dava, Delil, Tanıklık ve Yargıç

<i>āmīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “emreden kişi”
<i>berāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “izin”
<i>bürhān</i>	(< <i>Ar.</i>) “kanıt, delil”
<i>da‘vī</i>	(< <i>Ar.</i>) “mücadele, anlaşmazlık”
<i>delā’il</i>	(< <i>Ar.</i>) “deliller”
<i>destūr</i>	(< <i>Fars.</i>) “izin, ruhsat, müsaade”
<i>huccet</i>	(< <i>Ar.</i>) “belge, delil”
<i>icāzet</i>	(< <i>Ar.</i>) “izin”
<i>iş</i>	“bir sonuca bağlanması, çözülmesi gerekli durum”
<i>każiyye</i>	(< <i>Ar.</i>) “dava, husus”
<i>każī</i>	(< <i>Ar.</i>) “kadı”
<i>meyāncı</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “aracı olan (kimse)”
<i>muķır</i>	(< <i>Ar.</i>) “gerçeği veya suçunu itiraf eden (kimse)”
<i>mu‘terif</i>	(< <i>Ar.</i>) “itiraf eden kimse”
<i>nā’ib</i>	(< <i>Ar.</i>) “kadı”
<i>ruķsat</i>	(< <i>Ar.</i>) “izin”

<i>şâhid</i>	(< <i>Ar.</i>) “olan olaylara tanık olan kimse”
<i>tanuk</i>	“şahit”
<i>vāқи ‘a</i> ⁵⁹	(< <i>Ar.</i>) “olmuş olan olaylar”
<i>vaşiyyet</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey”
<i>zāmin</i>	(< <i>Ar.</i>) “kefil olan, tekeffül eden kimse”

2.3.12.1.2. Suç, Suçlular ve Zalimler

2.3.12.1.2.1. Suç, Hata, Şüphe ve Zulüm

<i>basınç</i>	“zulüm” ⁶⁰
<i>cürm</i>	(< <i>Ar.</i>) “suç, kabahat”
<i>gümān</i>	(< <i>Fars.</i>) “zan, şüphe”
<i>ḥaṭā</i>	(< <i>Ar.</i>) “hata”
<i>kuşūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “yersiz davranış, suç”
<i>‘özr</i>	(< <i>Ar.</i>) “kusur, hata, eksiklik”
<i>sitem</i>	(< <i>Fars.</i>) “zulüm, haksızlık”
<i>suç</i>	“suç”
<i>şā’ib</i>	(< <i>Ar.</i>) “kusur, eksiklik”

⁵⁹ Söz konusu kelime metinde *veķāyi* şeklinde de geçmektedir.

⁶⁰ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 366)

<i>şekk</i>	(< <i>Ar.</i>) “şüphe”
<i>taḫṣīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “kusur, kabahat, suç”
<i>töħmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “suç, kabahat”
<i>zan</i>	(< <i>Ar.</i>) “şüphe, kuruntu”
2.3.12.1.2.2. Suçlular ve Zalimler	
<i>bī-dāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “adaletsiz kimse, zalim”
<i>bī-hencār</i>	(< <i>Fars.</i>) “kuralsız kimse”
<i>cānī</i>	(< <i>Ar.</i>) “gaddar kimse”
<i>ḥarāmī</i>	(< <i>Ar.</i>) “haydut, yol kesen kimse”
<i>ḥırsuz</i> ⁶¹	“hırsız”
<i>ḥūn-ḥār</i>	(< <i>Fars.</i>) “kan dökücü, zalim kimse”
<i>ḥūnī</i>	(< <i>Fars.</i>) “zalim kimse”
<i>ḥūn-rīz</i>	(< <i>Fars.</i>) “zalim, kan dökücü kimse”
<i>mücrim</i>	(< <i>Ar.</i>) “suç işlemiş olan, suçlu”
<i>nā-ḥaḫ</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “hakka ve adalete uygun olmayan, haksız”
<i>oğrı</i>	“hırsız”

⁶¹ Sözcüğün, *T.* < kır + sız şeklinden kırsız > hırsız > hırsız şeklinde bir gelişimi mevcuttur. (bkz. Bozok, 2018, s. 68 - 69.)

<i>serd</i>	(< <i>Fars.</i>) “zalim, hoyrat (kimse)”
<i>sitem-kār</i>	(< <i>Fars.</i>) “zalim, sitemkār (kimse)”
<i>suçlu</i>	“suçlu (kimse)”
<i>şekāvet</i>	(< <i>Ar.</i>) “eşkıyalık, haydutluk”
<i>tūnī</i>	(< <i>Fars.</i>) “serseri (kimse)”
<i>zālīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “zulüm ve haksızlık yapan (kimse)”

2.3.12.1.3. Ceza ve Ödüllendirici Adalet

<i>āzāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “serbest bırakılmış, kurtulmuş, hür (kimse)”
<i>cezā</i>	(< <i>Ar.</i>) “iyi veya kötü karşılık”
<i>kefāret</i>	(< <i>Ar.</i>) “yapılan bir hata ve yanlış için ödenir”
<i>öç</i>	“öç”
<i>intiķām</i>	(< <i>Ar.</i>) “intikam, öç”
<i>‘ivāz</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeye karşılık olarak verilen şey, bedel”
<i>işkence</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir olay sonucunda suçlulara yapılan her türlü ceza”
<i>‘özr-i māfāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “geçmişte kaybedilen fırsat için özür”
<i>pā-dāş</i>	(< <i>Fars.</i>) “ödül”

2.3.12.2. Genel Ahlak Kuralları

Bu bölümde, “Gerçek, Doğru ve İyilik” adlı alt başlığında 22 tane, “Yalan, Yanlış ve Hile” adlı alt başlığında ise 32 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.12.2.1. Gerçek, Doğru ve İyilik

<i>‘ār</i>	(< Ar.) “namus, ar”
<i>aşıl</i>	(< Ar.) “gerçek, hakikat”
<i>eyü</i>	“iyi”
<i>ğavr</i>	(< Ar.) “bir şeyin esası, aslı”
<i>gértü</i>	“gerçek”
<i>ḥakīkat</i>	(< Ar.) “gerçek, asıl”
<i>iḥlāş</i>	(< Ar.) “riyasızlık, katışıksız tam doğruluk”
<i>‘ināyet</i>	(< Ar.) “iyilik”
<i>ḳubl</i>	(< Ar.) “gerçek”
<i>luṭf</i>	(< Ar.) “iyi muamele, iyilik”
<i>maşlahat</i>	(< Ar.) “iyi bir durum”
<i>nāmūs</i>	(< Ar.) “ırz, iffet, hayâ”
<i>oṅat</i>	“doğru”
<i>rāstī</i>	(< Fars.) “doğruluk”

<i>şādık</i>	(< <i>Ar.</i>) “doğru, gerçek”
<i>sağ</i>	“doğru, gerçek”
<i>şah</i>	(< <i>Ar.</i>) “doğru”
<i>şā’ib</i>	(< <i>Ar.</i>) “doğru, isabetli”
<i>şavāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “doğruluk”
<i>selīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “doğruluk, doğru”
<i>şeref</i>	(< <i>Ar.</i>) “onur, saygı”
<i>toğru</i>	“gerçek ve yanlış olmayan”

2.3.12.2.2. Yalan, Yanlış ve Hile

<i>al</i>	“hile, kurnazlık”
<i>aşak</i>	“aşağılık durum”
<i>’ayyār</i>	(< <i>Ar.</i>) “hilekâr, hileci, düzenbaz (kimse)”
<i>batıl</i>	(< <i>Ar.</i>) “doğru olmayan (şey)”
<i>bî-hayā</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “hayâsız kişi”
<i>fāsīd</i>	(< <i>Ar.</i>) “kötü”
<i>fazīhat</i>	(< <i>Ar.</i>) “rezillik, rüsvalık”
<i>fesād</i>	(< <i>Ar.</i>) “kötülük, karışıklık”

<i>fitne</i>	(< <i>Ar.</i>) “karışıklık, fesat”
<i>ğaraż</i>	(< <i>Ar.</i>) “gizli düşmanlık”
<i>h̄īle</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kişiyi yanıltmak için başvuru olan yöntem”
<i>ķallāş</i>	(< <i>Fars.</i>) “sözünde durmaz, ikiyüzlü, dönek”
<i>ķaltabān</i>	(< <i>Fars.</i>) “yalancı, namussuz (kimse)”
<i>kiżb</i>	(< <i>Ar.</i>) “yalan”
<i>la‘net</i>	(< <i>Ar.</i>) “kötü, berbat, uğursuz”
<i>mażarrat</i>	(< <i>Ar.</i>) “zarar”
<i>mekr</i> ⁶²	(< <i>Ar.</i>) “hilekâr, hile”
<i>mesāvī</i>	(< <i>Ar.</i>) “kötülükler”
<i>pelid</i>	(< <i>Fars.</i>) “alçak, rezil”
<i>rēv</i>	(< <i>Fars.</i>) “hile”
<i>saķīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “yanlış, hatalı”
<i>seķāmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “yanlışlık, bozukluk”
<i>şerr</i>	(< <i>Ar.</i>) “kötülük, fenalık”
<i>şūr</i>	(< <i>Fars.</i>) “karışıklık, gürültü, kavga, fitne”

---

⁶² Söz konusu kelime, *mekkār* - *mekkâre* şeklinde de geçmektedir.

<i>teşvīṣ</i>	(< Ar.) “insanın zihnini meşgul eden şey, karışıklık”
<i>tezvīr</i>	(< Ar.) “yalan”
<i>yadlu</i>	“kötü” ⁶³
<i>yalan</i>	“yalan”
<i>yalancı</i>	“yalan söylemeyi huy edinmiş kimse”
<i>yavuz</i>	“kötü”
<i>yaman</i>	“kötü”
<i>zūr</i>	(< Ar.) “yalan, asılsız (söz)”

2.3.13. Kültür ve Sanat Kavramları

Söz konusu bölüm, “Dil ve Edebiyat”, “Müzik ve Müzik Aletleri”, “Resim”, “Oyunlar” ve “Âdet, Gelenek ve Görenek” şeklinde beş tane ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Dil ve Edebiyat” ana başlığının “Dil” ve “Edebiyat ve Yazı Türleri” şeklinde iki tane alt başlığı bulunmaktadır. “Müzik ve Müzik Aletleri” ana başlığının “Ses ve Müzik” ve “Müzik Aletleri” şeklinde iki tane alt başlığı bulunup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.13.1. Dil ve Edebiyat

Bu bölümde, “Dil” alt başlığında 35 tane kavram olup “Edebiyat ve Yazı Türleri” alt başlığında 16 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

⁶³ Söz konusu kelimenin kökeni belirsiz olup *Tarama Sözlüğü*nde geçmektedir. (bkz. YTS, 2009, s. 250)

2.3.13.1.1. Dil

<i>'ahd</i>	(< <i>Ar.</i>) “söz”
<i>belġ</i>	(< <i>Ar.</i>) “etkili, güzel ve yerinde söylenmiş söz”
<i>bez-zübān</i>	(< <i>Fars.</i>) “kötü söz”
<i>cīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “Arap alfabesinin beşinci harfi”
<i>dibāce</i>	(< <i>Fars.</i>) “ön söz”
<i>elif</i>	(< <i>Ar.</i>) “Arap alfabesinin ilk harfi”
<i>feṣāḥat</i>	(< <i>Ar.</i>) “ifadede, kelime düzgün ve doğru olması durumu”
<i>güzāf</i>	(< <i>Fars.</i>) “boş söz, manasız laf”
<i>ḥarf</i>	(< <i>Ar.</i>) “söz, laf”
<i>herze</i>	(< <i>Fars.</i>) “boş, abes, beyhude söz”
<i>ḥitāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “kullanılan seslenme sözü”
<i>ḳāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “söz”
<i>kelām</i>	(< <i>Ar.</i>) “söz, ifade”
<i>keleci</i>	“söz”
<i>kināyet</i>	(< <i>Ar.</i>) “dolaylı olarak anlatılan söz, cümle”
<i>küfür</i>	(< <i>Ar.</i>) “sövme sözü, söverken kullanılan çirkin söz”

<i>kāḫ</i>	(< <i>Ar.</i>) “söz, kelam”
<i>lafz</i>	(< <i>Ar.</i>) “söz”
<i>lāğ</i>	(< <i>Fars.</i>) “şaka yollu söz”
<i>mecāz</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir sözü bu şekilde gerçek anlamı dışında kullanma sanatı”
<i>mekāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “söz, lakırdı”
<i>mīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “Arap alfabesinin yirmi dördüncü harfi”
<i>müsecca‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “cümlelerinin sonu kafiyeli (söz)”
<i>noқта</i>	(< <i>Ar.</i>) “bazı harflere konan küçük işaret”
<i>nükte</i>	(< <i>Ar.</i>) “düşündürücü söz”
<i>öğüt</i>	“öğüt, nasihat”
<i>pend</i>	(< <i>Fars.</i>) “öğüt”
<i>rivāyet</i>	(< <i>Ar.</i>) “nakledilen haber veya söz”
<i>saḫv</i>	(< <i>Ar.</i>) “dil bilgisi” ⁶⁴
<i>sav</i>	“söz, haber”
<i>selām</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kimseye bir amaç içeren işaret veya harekette bulunma”
<i>şoḫbet</i>	(< <i>Ar.</i>) “iki kişi arasında geçen sohbet, konuşma”

---

⁶⁴ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 251)

<i>söz</i>	“ağızdan çıkan, hecelerle meydana gelen kelime dizisi; kelimeler”
<i>ta‘bīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir anlam ifade eden söz”
<i>zübān</i>	(< <i>Fars.</i>) “lisan, dil”

2.3.13.1.2. Edebiyat ve Yazı Türleri

<i>dāsitān</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir olayı, kahramanlığı anlatan uzun manzum hikâye”
<i>ebyāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “ikişer mısradan ibaret manzum sözler, beyitler”
<i>efsāne</i> ⁶⁵	(< <i>Fars.</i>) “asılsız, hayal mahsulü hikâye, söylence, masal”
<i>ferheng</i>	(< <i>Fars.</i>) “sözlük”
<i>ğazel</i>	(< <i>Ar.</i>) “divan edebiyatının 5 ila 15 beyitten ibaret nazım şekli”
<i>hikāyet</i>	(< <i>Ar.</i>) “hikâyeler”
<i>kışşa</i>	(< <i>Ar.</i>) “kısa hikâye, ibretli hikâye”
<i>maḥzar</i>	(< <i>Ar.</i>) “dilekçe”
<i>meşel</i>	(< <i>Ar.</i>) “atasözü”
<i>mevzūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “vezinle yazılmış, vezinli, ölçülü (şiir)”
<i>nāme</i>	(< <i>Fars.</i>) “mektup”
<i>naẓm</i>	(< <i>Ar.</i>) “vezinli, kafiyeli söz dizisi”

⁶⁵ Söz konusu kelime metinde *fisāne* şeklinde de geçmektedir.

<i>saġu</i>	“ölünün arkasından faziletlerini sayarak ağlama, mersiye”
<i>şi‘r</i>	(< <i>Ar.</i>) “manzume”
<i>tehniyet-nāme</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>Fars.</i>) “kutlama kartı”
<i>zarb</i>	(< <i>Ar.</i>) “atasözü”

2.3.13.2. Müzik ve Müzik Aletleri

Bu bölümde, “Ses ve Müzik” alt başlığında 4 tane; “Müzik Aletleri” alt başlığında ise 15 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.13.2.1. Ses ve Müzik

<i>merġül</i>	(< <i>Fars.</i>) “ahenkli ses, naġme”
<i>ŝafīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “ince güzel ses”
<i>ŝuġul</i>	(< <i>Ar.</i>) “Türkler tarafından bestelenmiş Arapça güfteli ilahi”
<i>terāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “naġme, ezgi, ses”

2.3.13.2.2. Müzik Aletleri

<i>çegāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “çengilerin raks ederken kullandıkları vurma aleti”
<i>çeng</i>	(< <i>Fars.</i>) “harba benzeyen bir çeşit telli çalgı”
<i>def</i>	(< <i>Ar.</i>) “tef”
<i>düdük</i>	“yedi ses perdesi olan küçük, basit bir musiki aleti”

<i>ebrişüm</i>	(< <i>Fars.</i>) “saz teli” ⁶⁶
<i>ergānūn</i>	(< <i>Yun.</i>) “org”
<i>ķopuz</i>	“telli bir çalgı”
<i>kūs</i>	(< <i>Fars.</i>) “kös, büyük davul”
<i>nāy</i>	(< <i>Fars.</i>) “nefesli saz”
<i>nefir</i>	(< <i>Ar.</i>) “boru şeklindeki nefesli musiki aleti”
<i>sāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “telli çalgılara verilen ortak isim”
<i>sūrnā</i>	(< <i>Fars.</i>) “zurna”
<i>şeşte</i>	(< <i>Fars.</i>) “telli eski bir saz”
<i>ṭabl - ṭabl-bāz</i>	(< <i>Ar.</i>) “davul”
<i>zāḥme</i>	(< <i>Fars.</i>) “tezene”

2.3.13.3. Resim

Bu bölümde, 4 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>mūnaḳḳaş</i>	(< <i>Ar.</i>) “nakışlı, süslü (nesne)”
<i>naḳış</i>	(< <i>Ar.</i>) “duvar gibi yerlere süslemek maksadıyla yapılan resim”
<i>resm</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir nesnenin bir aracı ile yüzey üzerine yapılan benzeri”

⁶⁶ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 123)

şūret (< *Ar.*) “resim, tasvir”

2.3.13.4. Oyunlar

Bu bölümde, 10 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

beydaḳ (< *Fars.*) “satranç oyunu ve dama oyununun taşları”

ferzīn (< *Fars.*) “satranç oyununda vezir”

lu‘b (< *Ar.*) “oyun, hile”

mūhre (< *Fars.*) “tavla ve satranç terimi”

naṭ‘ (< *Ar.*) “satranç tahtası”

nerd (< *Fars.*) “tavla oyunu”

oyun “oyun”

piyāze (< *Fars.*) “piyon”

ruḥ (< *Ar.*) “satrançtaki kale taşı”

şeh (< *Fars.*) “satranç oyununda en önemli taş”

2.3.13.5. Âdet, Gelenek, Görenek

Bu bölümde, 10 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

‘ādet - *‘āde* (< *Ar.*) “toplumların alışkanlığı olmuş davranışlar”

armağan “hediye”

<i>āyīn</i>	(< <i>Fars.</i>) “âdet, töre, yol, kanun”
<i>bëlek</i>	“armağan”
<i>ikrām</i>	(< <i>Ar.</i>) “hürmet vb. gönül hoşluğu için bir şeyler verme”
<i>‘izzet</i>	(< <i>Ar.</i>) “hürmet, saygı, ikram”
<i>maħmil</i>	(< <i>Ar.</i>) “İslâm hükümdarlarının hac zamanı Mekke ve Medine’ye gönderdikleri hediye”
<i>resm</i>	(< <i>Ar.</i>) “âdet, usul”
<i>saçu</i>	“hediye”
<i>tuħfe</i>	(< <i>Ar.</i>) “hediye”

2.3.14. Madde, Maden ve Mineraller

Söz konusu bölüm, “Maddeler”, “Madenler” ve “Mineraller” şeklinde üç ana başlık dâhilinde incelenmiş olup tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.14.1. Maddeler

Bu bölümde, 7 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>altun</i>	“sarı kıızıl renkte olan bir element”
<i>bakır</i>	“bir metal element”
<i>jeng</i>	(< <i>Fars.</i>) “pas, küf”
<i>kül</i>	“yanan şeylerden artakalan toz hâlindeki madde”

<i>k̄imiyā</i>	(< <i>Ar.</i>) “ender bulunan kıymetli şey, iksir”
<i>mercān</i>	(< <i>Ar.</i>) “mercan balığının iskeletinden elde edilen kırmızı madde”
<i>yağ</i>	“kimya sanayisinde çeşitli amaçlarla kullanılan madde”

2.3.14.2. Madenler

Bu bölümde, 17 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>cevāhir</i>	(< <i>Ar.</i>) “cevherler”
<i>çağmak</i>	“taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası”
<i>demür</i>	“bir şeyin demirden yapılan ve belli bir işe yarayan parçası”
<i>eṣṣ̄ir</i>	(< <i>Ar.</i>) “görülemeyen ve dünyadaki boşlukları dolduran cevher”
<i>gümiş</i>	“gümüş”
<i>j̄ive</i>	(< <i>Fars.</i>) “cıva”
<i>kān</i>	(< <i>Fars.</i>) “maden vb. gibi şeylerin fazlasıyla bulunduğu yer”
<i>kiyā</i>	(< <i>Ar.</i>) “dört element”
<i>köz</i>	“yanan kömür, kor”
<i>ma‘den</i>	(< <i>Ar.</i>) “cevher”
<i>pūlāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “çelik gibi sert olan şey”
<i>revāyiş</i>	(< <i>Ar.</i>) “değerli malzemeler, maddeler”

<i>ruhām</i>	(< <i>Ar.</i>) “mermer”
<i>sīm-āb</i>	(< <i>Fars.</i>) “cıva”
<i>sīmīn</i>	(< <i>Fars.</i>) “gümüşten yapılmış, gümüş”
<i>tuç</i>	“bakır gibi maddelerin eritilmesiyle ortaya çıkan durum”
<i>zer – zerrīn</i>	(< <i>Fars.</i>) “altın”

2.3.14.3. Mineraller

Bu bölümde, 15 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘akīk</i>	(< <i>Ar.</i>) “süslemelerde kullanılan bir taş”
<i>boncuq</i>	“cam, plastik vb. maddelerden yapılan ortası delik küçük taneler”
<i>bīcāze</i>	(< <i>Ar.</i>) “alaca boncuk”
<i>bülür</i>	(< <i>Fars.</i>) “çok parlak, şeffaf, duru ve bu camdan yapılmış (nesne)”
<i>dür</i>	(< <i>Ar.</i>) “inci”
<i>elmās</i>	(< <i>Ar.</i>) “pahalı bir taş türü”
<i>keh-rübā</i>	(< <i>Fars.</i>) “açık sarı tonlarında süs eşyalarında kullanılan bir taş”
<i>la‘l</i>	(< <i>Ar.</i>) “parlak kırmızı renkli kıymetli taş”
<i>lü’lü</i>	(< <i>Ar.</i>) “inci”
<i>şadef</i>	(< <i>Ar.</i>) “midye gibi hayvanların içinde olan sert madde”

<i>sırça</i>	“cam”
<i>şeb-çerāğ</i>	(< <i>Fars.</i>) “şimşir taşı, geceleri ışık saçan bir mücevher”
<i>yāķūt</i>	(< <i>Ar.</i>) “genelde kırmızı renkte olan çok değerli taş”
<i>zeberced</i>	(< <i>Ar.</i>) “cam parlaklığında, açık yeşil renkte taş”
<i>zümürrüd</i>	(< <i>Ar.</i>) “zümrüt taşı”

2.3.15. Meslekler ve Mesleklerle İlgili Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Ustalık, Çıraklık ve İş”, “Eğitim Sektörü”, “Eğlence Sektörü”, “Güvenlik Sektörü”, “Tarım ve Hayvancılık Sektörü”, “Üretim, İmalat ve Ticaret Sektörü”, “Ulaştırma ve Haberleşme Sektörü”, “Hizmet Sektörü”, “Toplumsal ve Kişisel Hizmetler”, “Sağlık Sektörü”, “Kültür, Sanat ve Tasarım Sektörü” ve “İş ve Yönetim Sektörü” şeklinde on iki tane ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Toplumsal ve Kişisel Hizmetler” ana başlığında, “Toplumsal” ve “Kişisel” şeklinde olmak üzere iki alt başlığı bulunmaktadır. “İş ve Yönetim Sektörü” ana başlığında, “İş” ve “Yönetim” şeklinde olmak üzere iki alt başlığı olup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.15.1. Ustalık, Çıraklık ve İş

Bu bölümde, 10 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>ehil</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir işin ustası, o işte becerikli, yeterli kimse”
<i>hāzık</i>	(< <i>Ar.</i>) “usta, maharetli”
<i>her-kāre</i>	(< <i>Fars.</i>) “her işte usta (kimse)”
<i>hüner</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir işte gösterilen ustalık, beceriklilik, maharet”
<i>iş</i>	“bir kimsenin bir yerde yüklendiği görev”

<i>maşnū‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “sanatla yapılmış, ustalıkla yapılmış”
<i>şanā‘at</i>	(< <i>Ar.</i>) “sanat, sanatkârlık, ustalık”
<i>şāgird</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir ustadan sanat öğrenen kimse, çırak”
<i>üstāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir ilimde, sanat alanında bilgi sahibi olan (kimse)”
<i>vezā‘if</i>	(< <i>Ar.</i>) “vazifeler, görevler”

2.3.15.2. Eğitim Sektörü

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>dāye</i>	(< <i>Fars.</i>) “sütüne, cariye, dadı”
<i>hōca</i>	(< <i>Fars.</i>) “birine bir hususta öğreticilik yapan kimse, usta, üstat”
<i>lālā</i>	(< <i>Fars.</i>) “şehzadelerin eğitim ve terbiyesiyle meşgul olan kişi”
<i>mu‘allim</i>	(< <i>Ar.</i>) “mesleği eğitim öğretim olan, ders veren, öğretmen”
<i>muşannif</i>	(< <i>Ar.</i>) “yazar”

2.3.15.3. Eğlence Sektörü

Bu bölümde, 10 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>āteş-bāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “eskiden ateşle gösteri yapan oyuncu”
<i>cān-bāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “cambaz”
<i>çengī</i>	(< <i>Fars.</i>) “kaşık oynayan kadın, rakkase”

<i>gūyende</i>	(< <i>Fars.</i>) “şarkı söyleyen kişi”
<i>lu‘bet-bāz</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>Fars.</i>) “oyuncu, hokkabaz, kuklacı”
<i>muḳallid</i>	(< <i>Ar.</i>) “taklit yapan, soytarı”
<i>muṭrib</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir müzik aleti çalan kimse”
<i>oyıncı</i>	“oyuncu”
<i>sāḳī</i>	(< <i>Ar.</i>) “içki meclisinde içki dağıtan, kadehlere içki koyan kimse”
<i>serdih</i>	(< <i>Fars.</i>) “şaraptar başı”

2.3.15.4. Güvenlik Sektörü

Bu bölümde, 20 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘asākir</i>	(< <i>Ar.</i>) “askerler”
<i>bekçi</i>	“bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli kimse, kolcu”
<i>cāsūs</i>	(< <i>Ar.</i>) “devletin sırlarını başka bir devlete sızdıran görevli kimse”
<i>çavuş</i>	“birlik komutanı”
<i>çeri</i>	“asker”
<i>dil</i>	“haber alınacak esir, casus”
<i>dizdār</i>	(< <i>Fars.</i>) “kale muhafızı”
<i>er</i>	“rütbesi olmayan asker”

<i>ḥayl</i>	(< <i>Ar.</i>) “atlı asker”
<i>ḳaravul</i>	(< <i>Moğ.</i>) “nöbetçi, gözcü”
<i>leşker</i>	(< <i>Fars.</i>) “asker”
<i>nigeh-bān - nigeh-dār</i>	(< <i>Fars.</i>) “gözcü, bekçi”
<i>pāşa</i> ⁶⁷	“paşa”
<i>piyāze</i>	(< <i>Fars.</i>) “yaya savaşan asker sınıfı”
<i>serheng</i>	(< <i>Fars.</i>) “bekçi”
<i>serī</i>	(< <i>Ar.</i>) “general”
<i>sipāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “asker”
<i>sü</i>	“asker”
<i>sü başı</i>	“şehirlerdeki zabıta memurlarının başı”
<i>zindān-bān</i>	(< <i>Fars.</i>) “zindan bekçisi”

2.3.15.5. Tarım ve Avcılık Sektörü

Bu bölümde, 6 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>av</i>	“avlanarak tutulan veya vurulan hayvan”
<i>bāḡbān</i>	(< <i>Fars.</i>) “bahçıvan, bağ bekçisi”

⁶⁷ Sözcüğün kökeni belirsiz olup Wilkens, kökeninin Çince olabileceğini belirtir. (bkz. Wilkens, 2021, s. 555)

<i>balıkçı</i>	“balık tutmayı meslek edinen veya satan kimse”
<i>çoban</i>	(< <i>Fars.</i>) “ehlî hayvan sürülerini güdüp otlatan kimse”
<i>oduncu</i>	“oduncu”
<i>şikâr</i>	(< <i>Fars.</i>) “av”

2.3.15.6. Üretim - İmalat ve Ticaret Sektörü

Bu bölümde, 7 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘atfâr</i>	(< <i>Ar.</i>) “baharat, ilaç gibi ufak tefek şeyler satan kimse, attar”
<i>başmakçı</i>	“ayakkabıcı”
<i>çulha</i>	(< <i>Fars.</i>) “dokumacı”
<i>kaşşâb</i>	(< <i>Ar.</i>) “yenecek dört ayaklı hayvanları kesip satan kimse”
<i>şarrâf</i>	(< <i>Ar.</i>) “altın bozma gibi alışveriş yapmayı meslek edinen kimse”
<i>seffâr</i>	(< <i>Fars.</i>) “bakırcı”
<i>tâcir</i>	(< <i>Ar.</i>) “tüccar”

2.3.15.7. Ulaştırma ve Haberleşme Sektörü

Bu bölümde, 9 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>berîd</i>	(< <i>Ar.</i>) “postacı, haberci”
<i>çapar</i>	“atlı haberci, ulak”

<i>dellāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “tallal”
<i>dümenci</i>	(< <i>İt. + T.</i>) “gemilerde dümeni idare eden kimse”
<i>elçi</i>	“elçi”
<i>kāşid</i>	(< <i>Ar.</i>) “ulak, haberci”
<i>münādī</i>	(< <i>Ar.</i>) “tallal”
<i>peyk</i>	(< <i>Fars.</i>) “haberci”
<i>ulağ</i>	“haberci”

2.3.15.8. Hizmet Sektörü

Bu bölümde, 15 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>bende-fermān</i>	(< <i>Fars.</i>) “emir kulu olan kimse”
<i>cellād</i>	(< <i>Ar.</i>) “cana kıyıcı, can alıcı kimse”
<i>ferrāş</i>	(< <i>Ar.</i>) “yerleri süpürüp temizlemekle görevli kimse, hizmetçi”
<i>ğavğa</i>	(< <i>Fars.</i>) “refakatçiler, grup, beraberindekiler” ⁶⁸
<i>hādīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “hizmet eden, yardımcı olan kimse”
<i>hammāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “ücretle yük taşıyan kimse”
<i>kapucı</i>	“bazı bakım ve hizmetleri yapan kimse”

⁶⁸ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 82)

<i>karavaş</i>	“cariye, halayık”
<i>kethuzā</i>	(< <i>Fars.</i>) “kâhya”
<i>kenîz - kenîzek</i>	(< <i>Fars.</i>) “cariye, küçük cariye”
<i>kırnaķ</i>	“cariye”
<i>ķoldaş</i>	“hizmet eden, iş arkadaşı”
<i>segbān</i>	(< <i>Fars.</i>) “köpek bakıcısı”
<i>tapu</i>	“hizmet, kulluk”
<i>tavāşî</i>	(< <i>Ar.</i>) “harem ağası”

2.3.15.9. Toplumsal ve Kişisel Hizmetler

Bu bölümde, “Toplumsal Hizmetler” alt başlığında 3 tane, “Kişisel Hizmetler” alt başlığında ise 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.15.9.1. Toplumsal Hizmetler

<i>ķılavuz</i>	“yol gösteren kimse veya şey, rehber, delil”
<i>rehber</i>	(< <i>Fars.</i>) “yol gösteren, kılavuz”
<i>reh-nümā</i>	(< <i>Fars.</i>) “yol gösteren kimse, kılavuz”

2.3.15.9.2. Kişisel Hizmetler

<i>bügici</i>	“büyücü”
<i>cādū</i>	(< <i>Fars.</i>) “büyücü”

reml (< *Ar.*) “fal”

efsūn (< *Fars.*) “büyü, tılsım”

sihr (< *Ar.*) “büyü, sihir”

2.3.15.10. Sağlık Sektörü

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

baytār (< *Ar.*) “mesleği, hayvan hastalıklarını tedavi etmek olan doktor”

cerrāh (< *Ar.*) “eskiden yara tedavi eden kimse”

hekīm - hakīm (< *Ar.*) “doktor”

otacı “hastalıkları otlardan ilaç yaparak tedavi eden kimse, hekim”

tabīb (< *Ar.*) “hekim”

2.3.15.11. Kültür, Sanat ve Tasarım Sektörü

Bu bölümde, 6 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

hakkāk (< *Ar.*) “maden, taş vb. üzerine şekiller, mühür kazan sanatkar”

hünermend (< *Fars.*) “sanatçı”

mi‘mār (< *Ar.*) “mimar”

mühre-bāz (< *Fars.*) “mühre yapan kimse”

naqqāş (< *Ar.*) “nakkaş”

ozancı “şiiirler okuyan halk şairi, âşık”

2.3.15.12. İş ve Yönetim Sektörü

Bu bölümde, “İş” alt başlığında 6 tane, “Yönetim” alt başlığında ise 22 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.15.12.1. İş

danışıkçı “danışman”

debîr (< *Fars.*) “yazıcı, kâtip”

halîfe (< *Ar.*) “resmî dairelerde memurluk yapan kimse”

kâtib (< *Ar.*) “yazman”

me'mûr (< *Ar.*) “görevli”

yazıcı “kâtip”

2.3.15.12.2. Yönetim

âşaf (< *Ar.*) “vezir”

beg “bir beyliğin başında bulunan kimse”

begzâde (< *T. + Fars.*) “bir beyin, bir büyüğün oğlu”

halef (< *Ar.*) “sonradan gelen, veliaht”

emîr (< *Ar.*) “padişah”

erkân (< *Ar.*) “bir topluluğun başlıca kimseleri”

<i>kaşer</i>	(< <i>Ar.</i>) “hükümdar”
<i>keyān</i>	(< <i>Fars.</i>) “hükümdarlar”
<i>mīr</i>	(< <i>Fars.</i>) “baş, başkan”
<i>mülük</i>	(< <i>Ar.</i>) “hükümdarlar”
<i>naķīb</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir cemaatin büyüğü, bir kavimde başkan olan kimse”
<i>pādişāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “büyük hükümdar”
<i>re’īs</i>	(< <i>Ar.</i>) “baş, başkan”
<i>selāṭīn</i>	(< <i>Ar.</i>) “sultanlar”
<i>server</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir topluluğun en ileri gideni, başkan”
<i>sultān</i>	(< <i>Ar.</i>) “hükümdar”
<i>şāh</i> ⁶⁹	(< <i>Fars.</i>) “padişah, hükümdar”
<i>şehzāze</i>	(< <i>Fars.</i>) “padişah oğlu veya padişah ailesinden olan erkek çocuk”
<i>şehriyār</i>	(< <i>Fars.</i>) “hükümdar”
<i>tāc-dār</i>	(< <i>Fars.</i>) “hükümdar”
<i>vezīr</i> ⁷⁰	(< <i>Ar.</i>) “askerî ve idari yetkisi olan en yüksek rütbedeki memur”
<i>za’īm</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir memleketin ileri geleni, ayandan olan şerefli kimse”

⁶⁹ Söz konusu kelime metinde, *şeh* - *şāhenşeh* şekillerinde de geçmektedir.

⁷⁰ Söz konusu kelime metinde, *vüzerā* şeklinde de geçmektedir.

2.3.16. Mimari Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Yapı”, “Askerî ve İdari Mimari”, “Dinî Mimari”, “Toplumsal Mimari” ve “Sivil Mimari” şeklinde beş ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Sivil Mimari” ana başlığında, “Ev, Çadır ve Otağ”, “Köşk ve Saray” şeklinde iki alt başlığı bulunup “Evle Alakalı Bölümler” adında da en alt başlığı bulunmaktadır. Tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.16.1. Yapı

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>ābāz</i>	(< <i>Far.</i>) “bayındır”
<i>bünyāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “esas, yapı”
<i>‘imāret</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir yeri bayındır etme”
<i>ma ‘mūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “gelişip güzelleşmiş (yer)”
<i>mevzi ‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “yer, mekân”

2.3.16.2. Askerî ve İdari Mimari

Bu bölümde, 4 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>bārū</i>	(< <i>Fars.</i>) “kale duvarı”
<i>kal ‘a</i>	(< <i>Ar.</i>) “kale”
<i>maḥzen</i>	(< <i>Ar.</i>) “devlete ait kıymetli şeylerin saklandığı yer”
<i>zindān</i>	(< <i>Fars.</i>) “zindan”

2.3.16.3. Dinî Mimari

Bu bölümde, 4 tane ilgili kavramlar bulunmaktadır.

<i>deyr</i>	(< Ar.) “kilise”
<i>Ka’be</i>	(< Ar.) “bütün Müslümanlar’ın kiblesi olan yer”
<i>mihrāb</i>	(< Ar.) “camide imamın önünde durduğu yer”
<i>minber</i>	(< Ar.) “camide hutbe okunan merdivenli yer, kürsü”

2.3.16.4. Toplumsal Mimari

Bu bölümde, 17 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>büget</i>	“su bendi”
<i>çeşme</i>	(< Fars.) “bir yerden gelen suları musluklarla akıtan küçük tesis”
<i>dükkān</i>	(< Ar.) “küçük imalat yapılan iş yeri”
<i>havz</i>	(< Ar.) “havuz”
<i>kañar</i>	(< Ar.) “kemerli taş köprü”
<i>konak</i>	“konaklanan yer, menzil”
<i>köpri</i>	“köprü”
<i>ma’ber</i>	(< Ar.) “geçit”
<i>menzil</i>	(< Ar.) “konaklanan yer”
<i>nüzl</i>	(< Ar.) “konaklama yeri”

<i>rāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “yol”
<i>sayvan</i>	(< <i>Fars.</i>) “gölgelik”
<i>sebīl</i>	(< <i>Ar.</i>) “yol”
<i>sed</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir suyu tutmak ve biriktirmek için önüne yapılan engel”
<i>tāk</i>	(< <i>Ar.</i>) “süslü kemer”
<i>tarīk</i>	(< <i>Ar.</i>) “yol”
<i>yol</i>	“bir yerden bir yere gitmek amacıyla üzerinden geçilen yer”

2.3.16.5. Sivil Mimari

Bu bölümde, “Ev, Çadır ve Otağ” alt başlığında, 17 tane; “Köşk ve Saray” alt başlığında ise 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır. Bu alt başlıkların “Evle Alakalı Bölümler” en alt başlığında ise 18 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.16.5.1. Ev, Çadır ve Otağ

<i>alaçuk</i>	“göçebe çadırı, oba”
<i>āšiyāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “ev, mesken, barınak”
<i>beytü'l-hüzn</i>	(< <i>Ar.</i>) “yas ve matem evi”
<i>çetr</i>	(< <i>Fars.</i>) “çadır, gölgelik”
<i>dār</i>	(< <i>Ar.</i>) “ev”
<i>ev</i>	“ev”

<i>hāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “ev”
<i>hānümān</i>	(< <i>Fars.</i>) “ev bark, yuva, aile”
<i>harāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “harap, yıkılmaya yüz tutmuş bina”
<i>hargāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “büyük çadır”
<i>hayme</i>	(< <i>Ar.</i>) “çadır”
<i>odağ</i>	“otağ”
<i>süknā</i>	(< <i>Ar.</i>) “oturulan yer, mesken”
<i>yebāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “yıkık (yer)”
<i>yēr</i>	“mevki, mekân”
<i>yurd</i>	“konut, mesken”
<i>yuva - yuvı</i>	“bir ailenin oturduğu ev”

2.3.16.5.2. Köşk ve Saray

<i>bār-gāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “sultanın oturduğu yer, saray”
<i>hareme</i>	(< <i>Ar.</i>) “herkesin girmesine izin verilmeyen yer”
<i>eyvān</i>	(< <i>Fars.</i>) “köşk”
<i>kaşr</i>	(< <i>Ar.</i>) “köşk, küçük saray”
<i>serāy</i>	(< <i>Fars.</i>) “hükümdarların oturduğu büyük gösterişli bina”

2.3.16.5.2.1. Evle Alakalı Bölümler

<i>āsītān</i>	(< <i>Fars.</i>) “eşik”
<i>bāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “kapı”
<i>bacā</i>	(< <i>Fars.</i>) “soba gibi yerlerden çıkan dumanın atıldığı kısım”
<i>bām</i>	(< <i>Fars.</i>) “çatı, dam”
<i>dam</i>	“bir binanın dış etkilerden korunması için en üstüne yapılan yer”
<i>dār</i>	(< <i>Fars.</i>) “oda”
<i>delük</i>	“bir cismin bir yanından diğer yanına kadar geçen açıklık”
<i>der</i>	(< <i>Fars.</i>) “kapı”
<i>dīvār</i>	(< <i>Fars.</i>) “duvar”
<i>ēşik</i>	“kapı”
<i>gerdek</i>	(< <i>Fars.</i>) “gelinle güveyin düğün gecesini yalnız kaldıkları oda”
<i>kapu</i>	“bir yere girilip çıkılırken içinden geçilen yer”
<i>oda</i>	“oda”
<i>nerdübān</i>	(< <i>Fars.</i>) “merdiven”
<i>revzen</i>	(< <i>Fars.</i>) “pencere”
<i>sakf</i>	(< <i>Ar.</i>) “tavan”

şofa (< Ar.) “evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol”

tāk (< Ar.) “kubbe”

2.3.17. Nicelik Bildiren Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Ölçü Bildiren Kavramlar”, “Kıyas ve Zıtlık Bildiren Kavramlar” ve “Benzerlik, Denklik ve Farklılık Bildiren Kavramlar” şeklinde üç ana başlık dâhilinde incelenmiştir. İlk ana başlıkta, “Ağırlık”, “Uzunluk - Kısalık ve Uzaklık - Yakınlık” ve “Azlık ve Çokluk” şeklinde üç alt başlık bulunmaktadır. İkinci ana başlıkta, “Zıtlık”, “Büyüklik ve Küçüklük”, “Kalınlık ve İncelik”, “Doluluk ve Boşluk”, “Açıklık ve Kapalılık”, “Darlık ve Genişlik” ve “Kolaylık ve Zorluk” şeklinde yedi tane alt başlığı bulunmakta olup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.17.1. Ölçü Bildiren Kavramlar

Bu bölümün “Ağırlık” alt başlığında, 7 tane; “Uzunluk - Kısalık ve Uzaklık - Yakınlık” alt başlığında, 18 tane ve “Azlık ve Çokluk” alt başlığında 18 tane kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, 4 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

bī-endāze (< Fars.) “ölçüsüz”

i’tidāl (< Ar.) “ölçülülük”

ḳadr (< Ar.) “derece, ölçü, miktar”

oran “hesap, ölçü”

2.3.17.1.1. Ağırlık

ağır “tartıda çok gelen, yerinden kaldırılması, taşınması güç olan”

bār (< Fars.) “yük, ağırlık veren şey”

<i>mēzān</i>	(< <i>Ar.</i>) “tartı, ölçü aleti”
<i>nesne</i>	“belli bir ağırlığı, maddesi ve hacmi olan her türlü cansız varlık”
<i>terāzū</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir kolun iki ucuna asılı iki kefeli tartı aleti”
<i>yeñül</i>	“hafif”
<i>yük</i>	“yük”

2.3.17.1.2. Uzunluk - Kısalık ve Uzaklık - Yakınlık

<i>aḫsā</i>	(< <i>Ar.</i>) “en son, en uzak, en kenar yer”
<i>arşın</i>	“metrenin resmen kabulünden önce kullanılan uzunluk ölçüsü”
<i>bucaḳ</i>	“köşe, kenar”
<i>derin</i>	“kendi ölçülerine göre yüzeyi ve dibinin mesafesi fazla olan”
<i>dūr</i>	(< <i>Fars.</i>) “uzak”
<i>evc</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyin en yüksek noktası, doruk”
<i>ferseng</i>	(< <i>Fars.</i>) “3 millik uzaklık ölçüsü”
<i>ḡavr</i>	(< <i>Ar.</i>) “dip”
<i>ḡad</i>	(< <i>Ar.</i>) “sınır”
<i>ıraq - ıraḡ</i>	“uzak”
<i>kerān</i>	(< <i>Fars.</i>) “kenar, uç, kıyı”

<i>kıran</i>	“kenar, kıyı, uç”
<i>künc</i>	(< <i>Fars.</i>) “köşe”
<i>ser-ḥad</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “sınır boyu”
<i>sıġ</i>	“derinliġi az olan”
<i>ṭarf</i>	(< <i>Ar.</i>) “kenar, uç”
<i>uzak</i>	“arada çok mesafe bulunan, uzun sürede gidilebilen, ırak”
<i>uzun</i>	“başlangıcı ile bitişi arasında fazla zaman bulunan”

2.3.17.1.3. Azlık ve Çokluk

<i>artuḳ</i>	“fazla (olan)”
<i>bol</i> ⁷¹	“miktar bakımından çok”
<i>ṣehān</i>	(< <i>Fars.</i>) “çok”
<i>çoḳ</i>	“az olmayan, fazla”
<i>delim</i>	“çok”
<i>ebter</i>	(< <i>Ar.</i>) “eksik”
<i>egsük</i>	“eksik”
<i>firāvān</i>	(< <i>Fars.</i>) “çok, aşırı, bol”

---

⁷¹ Sözcüğün kökeni belirsizdir.

<i>gey</i>	“çok”
<i>iñen</i>	“çok”
<i>kāmil</i>	(< <i>Ar.</i>) “eksiksiz, tam”
<i>kaṭı</i>	“çok”
<i>kem</i>	(< <i>Fars.</i>) “az, eksik”
<i>nēçe</i>	“çok”
<i>noḡsān</i>	(< <i>Ar.</i>) “eksik”
<i>tām</i>	(< <i>Ar.</i>) “gerekli her şeyi kendisinde bulunduran, eksigi olmayan”
<i>üküş</i>	“çok”
<i>ziyāde</i>	(< <i>Ar.</i>) “fazla, çok”

2.3.17.2. Kıyas ve Zıtlık Bildiren Kavramlar

Bu bölümün “Zıtlık Bildiren Kavramlar” alt başlığında, 4 tane; “Büyüklik ve Küçüklük” alt başlığında, 12 tane; “Kalınlık ve İncelik” alt başlığında, 2 tane; “Doluluk ve Boşluk” alt başlığında, 2 tane; “Açıklık ve Kapalılık” alt başlığında, 13 tane ; “Darlık ve Genişlik” alt başlığında 3 tane; “Kolaylık ve Zorluk” alt başlığında ise 17 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.17.2.1. Zıtlık Bildiren Kavramlar

<i>‘aks</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyin zıddı, karşıtı, tersi”
<i>eẓdād</i>	(< <i>Ar.</i>) “zıtlar, birbirine zıt olan şeyler”

h̄ilāf (< Ar.) “ters, aykırılık”

zıd (< Ar.) “zıt”

2.3.17.2.2. Büyüklük ve Küçüklük

böyük “ölçüleri bakımından aynı olan benzerlerinden daha büyük olan”

giçi “küçük”

h̄aşmet (< Ar.) “heybet, büyüklük”

iri “ölçüleri olağandan daha hacimli olan, kocaman”

ķaba “hafif olduğu hâlde kalın veya hacmi büyük olan”

ķoca “büyük”

kübrā (< Ar.) “büyük, ulu, daha büyük”

suğrā (< Ar.) “çok küçük”

ulu “maddi yapısı bakımından büyük”

uşak “küçük”

uvaķ “boyutları gerekenden veya olağandan küçük”

zerre (< Ar.) “çok küçük, çok az”

2.3.17.2.3. Kalınlık ve İncelik

ince “kendi cinsinden olanlara göre kalınlığı az olan”

yufka “ince, zayıf”

2.3.17.2.4. Doluluk ve Boşluk

boş “içinde yahut üzerinde bir şey veya kimse bulunmayan”

tolu “içinde, alabileceği kadar şey bulunan, dolmuş”

2.3.17.2.5. Açıklık ve Kapalılık

aşikâre (< *Fars.*) “açık, meydanda, gözle görülebilen, belli”

bâtin (< *Ar.*) “iç yüz, dâhil”

bayık “apaçık, belli”

belgüli “belli, açık olan (şey)”

ğā'ib (< *Ar.*) “göz önünde olmayan (şey)”

gizlü – gizli “açıkça bilinmeyen (durum)”

hâşıl (< *Ar.*) “meydana çıkan, ortaya çıkan”

mazhar (< *Ar.*) “bir şeyin görünür duruma geldiği, açığa çıktığı yer”

nihān (< *Fars.*) “gizli”

pinhān (< *Fars.*) “gizli”

rāz (< *Fars.*) “gizlenen şey, sır”

zāhir (< *Ar.*) “meydanda olan, açık ve belli olan (şey)”

zā'il (< Ar.) “ortadan kalkan (şey)”

2.3.17.2.6. Darlık ve Genişlik

gəŋ “geniş”

geŋşek “gerektiği kadar sıkı veya gergin olmayan (şey veya durum)”

ķısu “dar, sıkı”

2.3.17.2.7. Kolaylık ve Zorluk

'anā (< Ar.) “güçlük”

āsān (< Fars.) “kolay”

düşvār (< Fars.) “zor, güç”

erzān (< Fars.) “kolay elde edilebilir (şey)”

geŋez “kolay”

ķolay “zahmetsizce, sıkıntı çekmeden yapılan, güçlüğü olmayan (iş)”

menī (< Ar.) “ele geçirilmesi güç olan şey, zor”

meşakķat (< Ar.) “güçlük, zorluk, sıkıntı”

mihnet (< Ar.) “sıkıntı, zorluk”

müşkil (< Ar.) “zor, güç, çetin”

saht (< Fars.) “güç, zor”

<i>şarp</i>	“güç, zor”
<i>sehl</i>	(< <i>Ar.</i>) “kolay”
<i>‘ukde</i>	(< <i>Ar.</i>) “çözülmesi zor mesele”
<i>‘üsr</i>	(< <i>Ar.</i>) “güçlük”
<i>yüsr</i>	(< <i>Ar.</i>) “kolaylık”
<i>zūr</i>	(< <i>Fars.</i>) “güç”

2.3.17.3. Benzerlik, Denklik ve Farklılık Bildiren Kavramlar

Bu bölümde, 13 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>erzān</i>	(< <i>Fars.</i>) “layık, değer, uygun”
<i>fark</i>	(< <i>Ar.</i>) “iki şeyin birbirinden ayrılmasını sağlayan değişik taraf”
<i>hem-reng</i>	(< <i>Fars.</i>) “eş, türdeş”
<i>hemtā</i>	(< <i>Fars.</i>) “benzer, eş”
<i>kıyās</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir sayma, denk tutma”
<i>lā-şerīk</i>	(< <i>Ar.</i>) “benzersiz”
<i>müfred</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir tane, eşsiz, benzersiz (şey veya kimse)”
<i>nazīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “benzer, eş”
<i>revā</i>	(< <i>Fars.</i>) “layık, uygun”

<i>sezā - sezā-vār</i>	(< <i>Fars.</i>) “layık, yaraşır”
<i>tāy</i>	(< <i>Fars.</i>) “eş, misil”
<i>tefāvūt</i>	(< <i>Ar.</i>) “iki şey arasındaki fark”
<i>yegāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “eşsiz, benzersiz”

2.3.18. Nitelik Bildiren Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Fiziksel Özellik Bildiren Niteleme Adları”, “Organlara Özgü Niteleme Adları”, “Duyulara Özgü Niteleme Adları”, “Hayvan ve Bitkilere Özgü Niteleme Adları”, “Yer ve Mekânla İlgili Niteleme Adları”, “Nesnelere Özgü Niteleme Adları” ve “Yiyeceklere Özgü Niteleme Adları” şeklinde yedi ana başlık dâhilinde incelenmiştir. İlk bölümün “Güzellik ve Çirkinlik”, “Şekil”, “Çıplaklık” ve “Güç” şeklinde dört tane alt başlığı bulunmakta olup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca bu bölümde, 7 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘aks</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir cismin parlak bir yerden görünen görüntüsü”
<i>eşkāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “dış görünüş”
<i>hāşiyet</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeye has nitelik, o nesnede bulunan meziyet, kuvvet”
<i>manzar</i>	(< <i>Ar.</i>) “görünüş”
<i>reng</i>	(< <i>Fars.</i>) “görünüş, tarz”
<i>şifat</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kimse veya şeyin sahip olduğu nitelik”
<i>vaşıf</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kimse veya şeyin taşıdığı hâl, sıfat, nitelik”

2.3.18.1. Fiziksel Özellik İçeren Niteleme Adları

Bu bölümde, “Güzellik ve Çirkinlik” alt başlığında, 29 tane kavram; “Şekil” alt başlığında, 13 tane; “Çıplaklık” alt başlığında 4 tane ve “Güç” alt başlığında ise 20 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.18.1.1. Güzellik ve Çirkinlik

<i>aḥsen</i>	(< <i>Ar.</i>) “çok güzel (kimse)”
<i>āhū</i>	(< <i>Fars.</i>) “güzel dilber”
<i>behcet</i>	(< <i>Ar.</i>) “güzellik”
<i>cemāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “güzellik”
<i>çirk̄m̄</i>	(< <i>Fars.</i>) “göze ve kulağa hoş gelmeyen”
<i>donuḳ</i>	“durgun, cansız, soğuk, ruhsuz (çehre)”
<i>fitne</i>	(< <i>Ar.</i>) “karışıklığa sebep olacak kadar güzel kadın (yüz, göz vb.)”
<i>kirinc</i>	“yüz asıklığı” ⁷²
<i>gökçek</i>	“güzel, şirin”
<i>gūzel</i>	“cazip ve çekici kimse”
<i>ḥūb</i>	(< <i>Fars.</i>) “güzel (kimse)”
<i>ḥūsn</i>	(< <i>Ar.</i>) “güzellik”

⁷² Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 291)

<i>latīf</i> ⁷³	(< <i>Ar.</i>) “şirin, hoş”
<i>māh-peyker</i>	(< <i>Fars.</i>) “ay yüzlü (kişi)”
<i>melāḥat</i>	(< <i>Ar.</i>) “güzellik, şirinlik”
<i>nāḥoş</i>	(< <i>Fars.</i>) “hoşa gitmeyen şey”
<i>na‘īm</i>	(< <i>Ar.</i>) “güzel, latif”
<i>nāik - nāikū</i>	(< <i>Fars.</i>) “iyi, hoş”
<i>oḡat</i>	“iyi, mükemmel”
<i>pelīd</i>	(< <i>Fars.</i>) “murdar, kirli, pis (kimse)”
<i>perī-veş</i>	(< <i>Fars.</i>) “peri gibi güzel kimse”
<i>ra‘nā</i>	(< <i>Ar.</i>) “güzel, hoş”
<i>revnāḡ</i>	(< <i>Ar.</i>) “göz alıcı güzellik, parlaklık”
<i>şanem</i>	(< <i>Ar.</i>) “çok güzel kimse”
<i>şayın</i>	(< <i>Moğ.</i>) “iyi, güzel”
<i>tuhfe</i>	(< <i>Ar.</i>) “hoşa giden güzel (şey)”
<i>yaḡşı</i>	“güzel, uyumlu”
<i>zībā</i>	(< <i>Fars.</i>) “süslü, güzel (kimse)”

---

⁷³ Söz konusu kelime metinde, *leṭāfet* şeklinde de geçmektedir.

zişt (< *Fars.*) “çirkin”

2.3.18.1.2. Şekil

bicin “biçim, boy”

boy “boy, biçim”

gemplü “çember, yuvarlak (kafa)”

ham (< *Fars.*) “eğri, bükülmüş, yay biçiminde, kemerli (boy)”

hey’et (< *Ar.*) “şekil, vücut”

kad (< *Ar.*) “boy”

kara (< *Moğ.*) “esmer, kara (kimse)”

müdevver (< *Ar.*) “yuvarlak (ben)”

şanavber (< *Ar.*) “sevgilinin boyu”

sehî (< *Fars.*) “doğru, düzgün, fidan gibi (boy)”

şiken (< *Fars.*) “büküm, kıvrım olan (saç)”

tedvîr (< *Ar.*) “yuvarlak biçiminde olan (yüz)”

yaşşı “basık ve yayvan (bel)”

2.3.18.1.3. Çıplaklık

‘ārî (< *Ar.*) “(bir şeyden) soyunmuş olan (kimse)”

<i>soymaç</i>	“çıplak vücut”
<i>‘uryān</i>	(< Ar.) “çıplak”
<i>yalıñ – yalıncağ</i>	“çıplak (kimse)”

2.3.18.1.4. Güç

<i>berk</i>	“sağlam, dayanıklı (vücut)”
<i>güç</i>	“güç, nüfuz”
<i>güçlü</i>	“gücü olan kuvvetli kimse”
<i>ihtişām</i>	(< Ar.) “bir kişiye görünce etki altına alan görkem”
<i>kadīd</i>	(< Ar.) “çok zayıf, iskelet gibi kalan (kimse)”
<i>ḳavī</i>	(< Ar.) “güçlü, kuvvetli (kimse)”
<i>ḳudret</i>	(< Ar.) “kuvvet, güç”
<i>ḳuvvet</i>	(< Ar.) “insanın maddi gücü”
<i>mecāl</i>	(< Ar.) “güç, takat”
<i>pehlevān</i>	(< Fars.) “iri yapılı, kuvvetli, cesur kimse”
<i>sağ</i>	“sağlam”
<i>şecā‘at</i>	(< Ar.) “yiğitlik, yüreklilik”
<i>tāb</i>	(< Fars.) “güç, kuvvet”

<i>tāḳat</i>	(< <i>Ar.</i>) “insanın bir şeyi yapabilmesi için gereken kuvveti”
<i>tehemten</i>	(< <i>Fars.</i>) “iri vücutlu, boylu boslu yiğit”
<i>ya</i>	“dehşet (görünüm)” ⁷⁴
<i>yel</i>	(< <i>Fars.</i>) “pehlivan, kahraman”
<i>za‘if</i>	(< <i>Ar.</i>) “eti ve yağı az olan, şişman olmayan (canlı)”
<i>zōrgerī</i>	(< <i>Fars.</i>) “pehlivanca”
<i>zūr-ı bāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “kuvvetli, güçlü kimse”

2.3.18.2. Organlara Özgü Niteleme Adları

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>āb-dār</i>	(< <i>Far.</i>) “sulu (göz)”
<i>āhū</i>	(< <i>Fars.</i>) “iri ve güzel (göz)”
<i>a‘zā-yi remīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “çürümüş organ”
<i>künd</i>	(< <i>Fars.</i>) “iyi görmeyen (göz)”
<i>mecrūḥ</i>	(< <i>Ar.</i>) “yaralanmış (organ)”

2.3.18.3. Duyulara Özgü Niteleme Adları

Bu bölümde, 13 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

⁷⁴ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 127)

<i>aħres</i>	(< <i>Ar.</i>) “dilsiz (kimse)”
<i>‘atřān</i>	(< <i>Ar.</i>) “susamış (kimse)”
<i>dem-beste</i>	(< <i>Fars.</i>) “sesi soluğu kesilmiş, susmuş”
<i>ebkem</i>	(< <i>Ar.</i>) “konuşmayan, sessiz duran”
<i>epsem</i>	“sessiz”
<i>ħāmūř</i>	(< <i>Fars.</i>) “susmuş, sessiz (kimse)”
<i>kūr</i>	(< <i>Fars.</i>) “kōr”
<i>lāl</i>	(< <i>Fars.</i>) “dilsiz”
<i>mebrūd</i>	(< <i>Ar.</i>) “soğumuş, ũřyeyen (kimse)”
<i>sağır</i>	“sağır (kimse)”
<i>sīrāb</i>	(< <i>Fars.</i>) “suya doymuş, suya kanmış”
<i>susuz</i>	“suya, su içmeye ihtiyaçı olan, susamış”
<i>şatlu</i>	“ağza hoş gelen tat”

2.3.18.4. Hayvan ve Bitkilere Özgü Niteleme Adları

Bu bōlümde, 10 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>aķsacuk</i>	“yũrũyemeyen (kuş)”
<i>bī-berg</i>	(< <i>Fars.</i>) “yapraksız (ağağ)”

<i>ç̄m̄</i>	(< <i>Fars.</i>) “buruşuk (gül)”
<i>ḥām</i>	(< <i>Fars.</i>) “yeterince olgunlaşmamış (bitki)”
<i>kağan</i>	“vahşi, yırtıcı, kükreyen (aslan)”
<i>ḳuru</i>	“kurumuş veya kurutulmuş olan (bitki)”
<i>ṭarāvet</i>	(< <i>Ar.</i>) “tazelik (bahçe)”
<i>ter</i>	(< <i>Fars.</i>) “taze (bitki)”
<i>yaş</i>	“taze (inci)”
<i>yügrük</i> ⁷⁵	“hızlı giden, çabuk yürüyen (at)”

2.3.18.5. Yer ve Mekâna Özgü Niteleme Adları

Bu bölümde, 12 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>durak</i>	“durulan, karar kılınan (yer)”
<i>düz - düzgün</i>	“düzgün (mülk)”
<i>ıssuz</i>	“tenha, boş (yer)”
<i>isüz</i>	“ıssız, boş, sahipsiz (şehir)”
<i>me'men</i>	(< <i>Ar.</i>) “güvenli yer”
<i>meydān</i> ⁷⁶	(< <i>Ar.</i>) “açık ve geniş yer”

⁷⁵ Söz konusu kelime için Clauson ve Wilkens “hızlı, süratli” anlamını vermiştir (bkz. Clauson, 1972, s. 914; Wilkens, 2021, s. 923).

⁷⁶ Söz konusu kelime metinde, *miyān* şeklinde de geçmektedir.

<i>penāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “sıgımlacak yer”
<i>pušt</i>	(< <i>Fars.</i>) “sıgımlacak yer”
<i>šahrā</i>	(< <i>Ar.</i>) “boş ve geniş yer”
<i>tenhā</i>	(< <i>Fars.</i>) “ıssız (yer)”
<i>tumār</i>	(< <i>Fars.</i>) “yüksek yer”
<i>yokuş</i>	“yükselen (yol, zemin)”

2.3.18.6. Nesnelere Özgü Niteleme Adları

Bu bölümde, 24 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>bayık</i>	“düzgün, sağlam (nesne)”
<i>cedīd</i>	(< <i>Ar.</i>) “yeni, kullanılmamış (nesne)”
<i>çürük</i>	“kötü durumda olan (nesne)”
<i>dīrīne</i>	(< <i>Fars.</i>) “eski (nesne)”
<i>dürlü</i>	“çeşitli, türlü (nesne)”
<i>egri</i>	“doğru biçiminde olmadan devam eden (nesne)”
<i>emles</i>	(< <i>Ar.</i>) “düzgün (nesne)”
<i>envā‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “çeşitli (nesne)”
<i>katı</i>	“katı (nesne)”

<i>ķavis</i>	(< <i>Ar.</i>) “yay biçiminde olan Şey (nesne)”
<i>ķej</i>	(< <i>Fars.</i>) “eğri (nesne)”
<i>ķöhne</i>	(< <i>Fars.</i>) “eski (nesne)”
<i>ķuĥtaŐar</i>	(< <i>Ar.</i>) “gösteriŐ ve tantanadan uzak (durum veya nesne)”
<i>ķuraķķa‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “yamalı (nesne)”
<i>ķüzeyyen</i>	(< <i>Ar.</i>) “süslenmiŐ, bezenmiŐ (nesne)”
<i>nāme-i tēz</i>	(< <i>Fars.</i>) “sert mektup, acı Őözler dolu mektup”
<i>nev</i>	(< <i>Fars.</i>) “yeni (nesne)”
<i>sāze - sāzece</i>	(< <i>Fars.</i>) “süsü olmayan, yalın (nesne)”
<i>Őađ</i>	“sağlam, sağlıklı (nesne)”
<i>Őeyfi ķātī‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “keskin kılıĥ”
<i>toğru</i>	“yönünü deđiŐtirmeden, aynı doğrultuda olan (nesne veya durum)”
<i>yalıĥ – yalıncaķ</i>	“gösteriŐsiz, sade (nesne)”
<i>yēĥi</i>	“daha önce var olmamıŐ, düşünölmemiŐ, orijinal (nesne)”
<i>yumŐaķ</i>	“üzerine dokunulduğunda eski biçimini kaybeden (nesne)”

2.3.18.7. Yiyeceklere Özgü Niteleme Adları

Bu bölümde, 2 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

çürük “çürük (yiyecek)”

şulu “taze (meyve)”

2.3.19. Özel İsimler

Söz konusu bölüm “Kişi İsimleri”, “Topluluk ve Irk İsimleri”, “Hayvan İsimleri”, “Yer İsimleri”, “Coğrafi İsimler” ve “Eser İsimleri” şeklinde altı ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Kişi İsimleri” adlı ana başlıkta, “Tarihî Türk Büyükleri”, “Diğer Tarihî Büyükler”, “Hükümdarlar, Sultanlar ve Beyler”, “Peygamberler”, “Halifeler”, “Diğer Dinle Alakalı Kişiler”, “Askerî ve İdari”, “Cariye ve Köleler”, “Ünlü Eser Karakterleri” ve “Sanatsal Kimlikler” şeklinde on tane alt başlığı vardır. “Yer İsimleri” ana başlığının “Ülke”, “Şehir” ve “Bölge” şeklinde üç tane alt başlığı vardır. “Coğrafi İsimler” ana başlığının da “Dağ” ve “Nehir” şeklinde iki ana başlığı bulunup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca bu bölümde, 9 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

āwāz (< *Fars.*) “şöhret, ün, nam”

bî-nām (< *Fars.*) “adsız, şöhretsiz”

çav “şöhret, ün”

nām (< *Fars.*) “isim”

nām (< *Fars.*) “ün”

nām-dār – nām-ver (< *Fars.*) “ünlü (kimse)”

neng (< *Fars.*) “ün, şan”

nikū-nām (< *Fars.*) “namı iyi olan (kimse)”

şöhret (< *Ar.*) “tanınmış, meşhur kimse”

2.3.19.1. Kişi İsimleri

Bu bölümde, “Tarihî Türk Büyükleri” alt başlığında 4 tane; “Diğer Tarihî Büyükler” alt başlığında, 9 tane; “Hükümdarlar, Sultanlar ve Beyler” alt başlığında 30 tane; “Peygamberler” alt başlığında 8 tane; “Halifeler” alt başlığında 4 tane; “Diğer Dinle Alakalı Kişiler” alt başlığında 6 tane; “Askerî ve İdari” alt başlığında 3 tane; “Cariye ve Köleler” alt başlığında 2 tane; “Ünlü Eser Karakterleri” alt başlığında 16 tane ve “Sanatsal Kimlikler” alt başlığında ise 7 tane kavram bulunmaktadır.

2.3.19.1.1. Tarihî Türk Büyükleri

<i>Bāyezid Hān</i>	“(1360 - 1403) dördüncü Osmanlı Devleti padişahıdır”
<i>Emîr Sülmān</i>	“(1377 - 1411) Süleyman Çelebi adıyla da anılan bir Osmanlı Devleti şehzadesidir”
<i>Hamza Beg</i>	“II. Mehmed Döneminde yaşamış bir Osmanlı denizcisidir”
<i>Keykubād</i>	“(1220-1237) Anadolu Selçuklu Devleti’nin hükümdarlarından”

2.3.19.1.2. Diğer Tarihî Büyükler

<i>Behrām</i>	“(421 - 438) Sasani İmparatorluğu’nun hükümdarlarından”
<i>Cem</i>	“İran hükümdarlarından”
<i>Dārā</i>	“İran’a hükmeden Ahânemiş krallarından”
<i>Hākān-ı Ekber</i>	“Şirvanşahlar’ın bir büyüğüdür”
<i>Husrev</i>	“(531 - 579) Sasani İmparatorluğu’nun hükümdarlarından”
<i>Ḳubād</i>	“Sasani İmparatorluğu’nun hükümdarlarından”

<i>Nemrūd</i>	“Hz. İbrahim’i ateşe attıran, Babil’in kurucusu olduğu söylenen hükümdarın adıdır”
<i>Sikender</i>	“(M.Ö. 336 - 323) Makedonya kralıdır”
<i>Şehlā</i>	“Hindistan’ın hükümdarlarından biridir”

2.3.19.1.3. Hükümdarlar, Sultanlar ve Beyler

<i>‘Ād</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir hükümdarın adıdır”
<i>‘Ādil</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir hükümdarın adıdır”
<i>‘Alemşāh</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Keşmir Şahı’nın oğlunun adıdır”
<i>Beg</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir beyin adıdır”
<i>Cābir</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Tus adlı hükümdarın bey yeğenidir”
<i>Cumhūr</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Ferruh’un hükümdar dedesidir”
<i>Dil-bend</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Sad adlı hükümdarın sultan kızıdır”
<i>Dil-güşā</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Sultan Sancar’ın kızıdır”
<i>Erdeşīr</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir hükümdarın adıdır”
<i>Ferruh</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen başkarakter, Şah Numân’ın şehzadesidir”
<i>Ġazanfer</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Tus adlı hükümdarın bey kardeşidir”
<i>Hengām</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Hürrem adlı karakterin bey babasıdır”

<i>Hurrem</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Hengâm’ın oğlu ve Ferruh’un yakın arkadaşı olan başkarakterlerden birisidir”
<i>Husbân</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir hükümdarın adıdır”
<i>Hümâ</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen başkarakter, hükümdar kızı ve Ferruh’un eşidir”
<i>Hümâyün</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Hüma’nın hükümdar babasıdır”
<i>Hürmüz</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen göçmen milletin beyidir”
<i>Ķārün</i>	“İsrailoğulları zamanında zenginliğiyle ün salmış bir beyin adıdır”
<i>Nu’mân</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen başkarakter Ferruh’un hükümdar babasıdır”
<i>Pârsâ</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Hüma’nın dadısı, süt annesidir”
<i>Rây-ı A’zam</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Keşmir Şahı’nın adıdır”
<i>Sa’d</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir hükümdar adıdır”
<i>Şârim</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir hükümdar adıdır”
<i>Sehm</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir ülkenin hükümdarıdır”
<i>Siyeh-merd</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir beyin adıdır”
<i>Sultân Sancar</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir hükümdarın adıdır”
<i>Şehlâ</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Erdeşir adlı hükümdarın şehzadesidir”
<i>Tūs</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir hükümdarın adıdır”
<i>‘Ûc</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir hükümdarın adıdır”

Zengī “*FH*’de geçen bir kavmin başındaki beyin adıdır”

2.3.19.1.4. Peygamberler

Ādem “ilk yaratılan ve ilk insan olan peygamberdir”

‘Īsī “Hz. İsa, kendisine İncil verilen peygamberdir”

Muḥammed - Muṣṭafā “peygamberlerin sonuncusu olan İslâm peygamberidir”

Musī “İsrailoğulları’na gönderilen, Tevrat’ın indirildiği peygamberdir”

Nūḥ “tufan ile kavminin helak edildiği peygamberdir”

Süleymān “bir peygamber olup din dışı tarihte, M.Ö. 970 - 931 yıllarında kral olduğu kabul edilir”

Ya ‘kūb “İsrailoğulları’nın peygamberlerindendir”

Yūsuf “İsrailoğulları’na gönderilen bir peygamberdir”

2.3.19.1.5. Halifeler

‘Alī bū Ṭālib “(M.S. 656 - 661) İslâm Devleti’nin dördüncü halifesidir”

Bū Bekr-i Şiddīk “(M.S. 632 - 634) İslâm Devleti’nin ilk halifesidir”

‘Osmān ‘Affān “(M.S. 644 - 656) İslâm Devleti’nin üçüncü halifesidir”

‘Ömer “(M.S. 634 - 644) İslâm Devleti’nin ikinci halifesidir”

2.3.19.1.6. Diğer Dinle Alakalı Kişiler

<i>Aşhāb-ı Kehf</i>	“bir mağarada üç yüz küsur sene uydukları ve sonra uyandıkları rivayet edilen yedi kişidir”
<i>Belkīs</i>	“Hz. Süleyman zamanındaki, Saba melikesinin adıdır”
<i>Beşîr</i>	“Hz. Yusuf’un süt kardeşidir”
<i>Hızr-ı İlyās</i>	“ölümsüzlük suyunu bulan kişilerdir”
<i>Kosta Vaşil</i>	“bir kilisedeki papaz ismidir”
<i>Şāh-ı Edhem</i>	“zahid, sufi ve muhaddistir”

2.3.19.1.7. Askerî ve İdari

<i>Āsaf</i>	“Hz. Süleyman’ın veziridir”
<i>Kāmil</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen Şah Numân’ın veziridir”
<i>Ḳayḡan</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir gemi kaptanıdır”

2.3.19.1.8. Cariye ve Köleler

<i>Ayāz</i>	“Gazneli Mahmut’un has hizmetçisidir”
<i>Hādīm</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir bekçinin adıdır”

2.3.19.1.9. Ünlü Eser Karakterleri

<i>Cemşîz</i>	“Firdevsî’nin <i>Şehnâme</i> adlı eserindeki karakterlerden birisidir”
---------------	--

<i>Dahhāk</i>	“Eski İnan mitolojisinde, insan vücutlu ejder görünümlü birisidir”
<i>Ferīdün</i>	“Fars Edebiyatının efsanevi karakteridir”
<i>Giv</i>	“Firdevsî'nin <i>Şehnâme</i> adlı eserinde, Zaloğlu Rüstem'in damadıdır”
<i>Hüsrev</i>	“Şeyhî'nin <i>Hüsrev ü Şirin</i> adlı eserinde, geçen bir karakterdir”
<i>İsfendiyār</i>	“Firdevsî'nin <i>Şehnâme</i> adlı eserinde Güştâsb'ın büyük oğludur”
<i>Kāvus</i>	“Firdevsî'nin <i>Şehnâme</i> adlı eserinde geçen karakterdir”
<i>Leylā</i>	“ <i>Leylā ile Mecnun</i> adlı eserde geçen kadın başkarakterdir”
<i>Mecnūn</i>	“ <i>Leylā ile Mecnun</i> adlı eserde geçen erkek başkarakterdir”
<i>Pervīz</i>	“Şeyhî'nin <i>Hüsrev ü Şirin</i> adlı eserinde geçen bir karakterdir”
<i>Rüstem-i Zāl</i>	“İnan millî destanının kahramanlarındandır”
<i>Sām-ı Süvār</i>	“Firdevsî-i Rûmî'nin <i>Süleymân-nâme-i Kebîr</i> adlı eserinde bir karakterdir”
<i>Şāvūr</i>	“Şeyhî'nin <i>Hüsrev ü Şirin</i> adlı eserinde geçen bir karakterdir”
<i>Şîrīn</i>	“ <i>Ferhat ile Şirin</i> adlı eserde geçen kadın başkarakterdir”
<i>Vāmık</i>	“ <i>Vāmık ve Azrā</i> adlı eserde geçen erkek başkarakterdir”
<i>Varkā</i>	“ <i>Varkā ile Gülşāh</i> adlı eserde geçen erkek başkarakterdir”

2.3.19.1.10. Sanatsal Kimlikler

<i>Āzer</i>	“Hz. İbrahim’in babası, put yonucusu ve boyayıcısı”
<i>Firdevsî-i Tūsî</i>	“İran’ın millî destanı <i>Şehnâme</i> ’nin yazarıdır”
<i>Hākānî</i>	“İranlı kaside şairidir”
<i>Hâtim-i Tay</i>	“Cahiliye Döneminin cömertliğiyle ünlü şairidir”
<i>Mîr Hâyder</i>	“Çağatay Edebiyatı’nın şairlerindedir”
<i>Senâyî</i>	“11. yüzyılda yaşamış olan İranlı şairdir”
<i>Şâh Maḥmūd</i>	“Safevî Dönemi hattatlarından”

2.3.19.2. Topluluk ve Irk İsimleri

Bu bölümde, 12 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘Arab</i>	“Arap kavminden olan kimse, Arap”
<i>Ās</i>	“ <i>FH</i> ’de geçen bir kavmin adıdır”
<i>Firengî</i>	“Avrupalı”
<i>Berber</i>	“Kuzey Afrika’nın eski yerli halklarının adıdır”
<i>Buḥārî</i>	“Orta Asya’da bulunan topluluk adıdır”
<i>Hind - Hindû</i>	“Hindistan halkından olan kimse, Hintli”
<i>‘Irākî</i>	“İrak halkından olan kimse, Iraklı”

<i>Rūm - Rūmī</i>	“Bizans İmparatorluğu ve Anadolu’da yaşayanlara verilen isimdir”
<i>Tatar</i>	“Tataristan, Kırım gibi yerlerde yaşayan Türk soyundan olan halk”
<i>Tāzī</i>	“Arap, Arap kavmine mensup”
<i>Türk</i>	“Orta Asya’da yaşayan mert ve yiğit büyük bir kavimdir”
<i>Yūnān</i>	“Yunanistan halkından olan kimse, Yunanlı”

2.3.19.3. Hayvan İsimleri

Bu bölümde, 1 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>Şeb-dīz</i>	“Hüsrev-i Perhiz’in meşhur atıdır”
----------------	------------------------------------

2.3.19.4. Yer İsimleri

Bu bölümde, “Ülke” alt başlığında, 8 tane; “Şehir” alt başlığında, 19 tane ve “Bölge” alt başlığında ise 4 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.19.4.1. Ülke

<i>Çīn</i>	“Doğu Asya’daki bir ülkedir”
<i>Hindūsītān</i>	“Güney Asya’da bulunan bir ülkedir”
<i>Hōzān</i>	“FH’de geçen bir ülkenin adıdır”
<i>Hurrem-ābāz</i>	“FH’de geçen Hüma’nın ülkesidir”
<i>Kiṣmīr</i>	“Güney Asya’da bir ülkedir”
<i>Mıṣr</i>	“Afrika ve Asya kıtalarının kesişiminde yer alan bir ülkedir”

<i>Yemen</i>	“Arap Yarımadası’nın güneybatısındaki ülkedir”
<i>Zengî</i>	“13. yüzyılda Suriye bölgesinde hüküm sürmüş bir Türk ülkesidir”

2.3.19.4.2. Şehir

<i>Ahrām</i>	“İran’ın Buşehr Eyaleti’ndeki şehirdir”
<i>Bezm</i>	“FH’de geçen bir şehrin adıdır”
<i>Feraḥ</i>	“FH’de geçen bir şehrin adıdır”
<i>Ferāme</i>	“FH’de geçen bir şehrin adıdır”
<i>Gülbām</i>	“FH’de geçen bir şehrin adıdır”
<i>Ḥātem</i>	“İran’ın Yezd eyaletindeki şehirlerinden birisidir”
<i>Ḥayber</i>	“Medine’de bir şehirdir”
<i>Ḥitāy - Ḥitā</i>	“Kuzey Çin’e verilen bir şehir ismidir”
<i>İşfahān</i>	“İran’ın büyük şehirlerindedir”
<i>Ḳırım</i>	“Altın Orda Devleti’nin başkent şehridir”
<i>Kirmān</i>	“İran’da bir şehirdir”
<i>Ḳudūs</i>	“Orta Doğu’da yer alan ve kutsal sayılan bir şehirdir”
<i>Medīne</i>	“Hicaz Bölgesi’nde yer alan kutsal sayılan bir şehirdir”
<i>Mekke</i>	“Hicaz Bölgesi’nde yer alan kutsal sayılan bir şehirdir”

<i>Merkez</i>	“FH’de geçen bir şehrin adıdır”
<i>Mînā</i>	“FH’de geçen geçen bir şehrin adıdır”
<i>Rāy</i>	“İran’da bir Orta Çağ şehridir”
<i>Semerķand</i>	“Orta Asya’da bir şehirdir”
<i>Şām</i>	“Orta Doğu’da yer alan bir şehirdir”

2.3.19.4.3. Bölge

<i>Ḥicāz</i>	“Arap Yarımadası’nda bir bölgedir”
<i>Ḥorāsān</i>	“İran’da yer alan bir bölgedir”
<i>Māçīn</i>	“Çin’in güneyinde bir bölgedir”
<i>Türkistān</i>	“Orta Asya’da bir bölgedir”

2.3.19.5. Coğrafi İsimler

Bu bölümde, “Dağ” alt başlığında, 4 tane “Nehir” alt başlığında ise 4 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.19.5.1. Dağ

<i>Elburz</i>	“Kafkasların ve Rusya’nın en büyük dağıdır”
<i>Ḳāf</i>	“rivayetlere göre Dünya’yı çevreleyen yeşil zümrütten bir dağdır”
<i>Merve</i>	“Mekke’de, Mescid-i Haramın içerisinde bulunan tepenin ismidir”
<i>Tūr-ı Sīnā</i>	“Hz. Musa’nın vahiy ve tecelliye mazhar olduğu dağdır”

2.3.19.5.2. Nehir

<i>Ceyhūn</i>	“Orta Asya’da bir ırmaktır”
<i>Furāt</i>	“Güneybatı Asya’nın en uzun ırmağıdır”
<i>Kevşer</i>	“Cennet’te bir nehir veya havuz adıdır”
<i>Nîl</i>	“Afrika’nın kuzeydoğusundan Akdeniz’e dökülen en uzun nehirdir”

2.3.19.6. Eser İsimleri

Bu bölümde, 1 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>Erjeng ü Mānī</i>	“Sasaniler Döneminde yaşamış olan ressam Mani’nin resimlerle dolu olan kitabının adıdır”
----------------------	--

2.3.20. Renk ve Renklerle İlgili Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Renkler” ve “Aydınlık ve Karanlık” şeklinde iki ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Aydınlık ve Karanlık” alt başlığında, “Aydınlık ve Parlaklık” ve “Karanlık” şeklinde iki alt başlığı bulunup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.20.1. Renkler

Bu bölümde, 25 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>ablaḳ</i>	(< Ar.) “alaca renk”
<i>aġ</i>	“beyaz”
<i>aḫmer</i>	(< Ar.) “kırmızı, kızıl”

<i>al</i>	“pembeye kaçan parlak kırmızı renk”
<i>alā</i>	“karışık renkli, alaca”
<i>benef̄šī</i>	(< <i>Fars.</i>) “bu çiçeğin rengi olan mor, menekşe rengi”
<i>beñiz</i>	“yüz, yüzün rengi”
<i>beyāz</i>	(< <i>Ar.</i>) “kar renginde olan rengin adı, ak”
<i>gök</i>	“mavi”
<i>ğara</i>	(< <i>Moğ.</i>) “kömür renginde olan”
<i>ğızıl</i>	“parlak kırmızı renk”
<i>külef – gülef</i>	(< <i>Fars.</i>) “gül renginde olan (şey)”
<i>la’l</i>	(< <i>Ar.</i>) “parlak kırmızı renk”
<i>menķūş</i>	(< <i>Ar.</i>) “renk renk boyanmış olan”
<i>mīnā</i>	(< <i>Fars.</i>) “sırça renkli”
<i>müşg</i>	(< <i>Fars.</i>) “simsiyah renk”
<i>nīm-sīr</i>	(< <i>Fars.</i>) “açık (renk)”
<i>penbe</i>	(< <i>Fars.</i>) “pembe”
<i>reng</i>	(< <i>Fars.</i>) “renk”
<i>şaru</i>	“sarı”

<i>şıbgā</i>	(< <i>Ar.</i>) “içine kumaş ve benzeri eşya batırılan boya”
<i>siyāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “kara, koyu renk”
<i>sīr</i>	(< <i>Fars.</i>) “koyu (renk)”
<i>yeşil</i>	“yeşil”
<i>zağferān</i>	(< <i>Ar.</i>) “safra sarısı renk”

2.3.20.2. Aydınlık ve Karanlık

Bu bölümün “Aydınlık ve Parlaklık” alt başlığında 12 tane ve “Karanlık” alt başlığında ise 7 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.20.2.1. Aydınlık ve Parlaklık

<i>cilā</i>	(< <i>Ar.</i>) “parlaklık, parıltı”
<i>enver</i>	(< <i>Ar.</i>) “parlak”
<i>envār</i>	(< <i>Ar.</i>) “nurlar, ışıklar”
<i>ışık</i>	“ışık”
<i>mülemma‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “parlak, parıltılı”
<i>nūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “ışık”
<i>pertev</i>	(< <i>Fars.</i>) “ışık, parlaklık”
<i>rūḥ</i>	(< <i>Ar.</i>) “gün ışığı” ⁷⁷

⁷⁷ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 281)

<i>şu 'ā'</i>	(< <i>Ar.</i>) “ışın”
<i>şu 'le</i>	(< <i>Ar.</i>) “ışık”
<i>tābende</i>	(< <i>Fars.</i>) “parlak, ışık”
<i>yahtu</i>	“nur, aydınlık” ⁷⁸

2.3.20.2.2. Karanlık

<i>deycūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “karanlık”
<i>gölge</i>	“iyice seçilemeyen, açık seçik görülemeyen karaltı”
<i>ķaraŋu</i>	(< <i>Moğ.</i>) “karanlık”
<i>sāye</i>	(< <i>Fars.</i>) “gölge”
<i>sevād</i>	(< <i>Ar.</i>) “karanlık”
<i>tīre</i>	(< <i>Fars.</i>) “karanlık”
<i>yoş</i>	“donuk, loş” ⁷⁹

2.3.21. Ruhsal Durum, Davranış Biçimleri ve Mizaç

Söz konusu bölüm, “Ruhsal Durum”, “Davranış Biçimleri” ve “Mizaç” şeklinde üç ana başlık dâhilinde incelenmiştir. İlk bölüm “Ruhsal Durum” ana başlığında, “His ve Kalp”, “Dert, Bela ve Üzüntü”, “Endişe”, “Heyecan, İstek, Arzu, Ümit ve Özlem”, “Korku, Öfke, Tehlike ve Güven”, “Pişmanlık, Hayret, Özür ve Çare”, “Rahat, Huzur ve Sakinlik”, “Saygı ve Sevgi”, “Sevinç, Mutluluk” ve “Utanç, Mahcupluk, Şikâyet ve

⁷⁸ Söz konusu kelimenin kökeni belirsiz olup *Tarama Sözlüğü*nde geçmektedir. (bkz. *YTS*, 2009, s. 242.)

⁷⁹ *Derleme Sözlüğü*nde de “alacakaranlık” anlamı verilmiştir. (bkz. *DS*, 1993, s. 4299)

Sitem” şeklinde on bir tane alt başlığı bulunmaktadır. İkinci bölüm “Davranış Biçimleri” ana başlığında, “Ayıklık, Aylaklık ve Tembellik”, “Ayrılık ve Kavuşma”, “Dedikodu ve Hırs”, “Endişe ve Öfke”, “Gayret, Çaba ve İşve”, “İstek ve Kararlılık”, “Korkaklık, İhmal ve Dalgınlık”, “Kusur ve Değer”, “Mutluluk ve Sevgi”, “Nezaket ve Terbiye”, “Övgü ve Beğeni”, “Sezgi, Hüner ve Mizah”, “Sorumluluk ve Yardım”, “Şaşkınlık ve Utanç”, “Üzüntü ve Yalnızlık” ve “Zorunluluk ve Rahatlık” şeklinde on altı tane alt başlığı bulunmaktadır. Üçüncü bölüm olan “Huy, Mizaç ve Karakter” ana başlığında ise “Acizlik ve Güçsüzlük”, “Açgözlülük ve Cimrilik”, “Ağırbaşlılık, Alçak Gönüllülük ve Lütuf”, “Cesurluk ve Ciddilik”, “Cömertlik, Erdem ve Sabır”, “Gurur ve İnat”, “Kötü”, “Kıskançlık, Kibar, Kurnazlık ve Yaygaracılık”, “Sadakat ve Güven” ve “Samimilik, Merhamet ve Yumuşak Huyluluk” şeklinde on tane alt başlığı bulunup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.21.1. Ruhsal Durum

Bu bölümün “His ve Kalp” alt başlığında, 13 tane; “Cefa” alt başlığında 6 tane; “Dert, Bela ve Üzüntü” alt başlığında 24 tane; “Endişe” alt başlığında 7 tane; “Heyecan, İstek, Arzu, Ümit ve Özlem” alt başlığında 17 tane; “Korku, Öfke, Tehlike ve Güven” alt başlığında 8 tane; “Pişmanlık, Hayret, Özür ve Çare” alt başlığında 7 tane; “Rahat, Huzur ve Sakinlik” 12 tane; “Saygı ve Sevgi” alt başlığında 7 tane; “Sevinç ve Mutluluk” alt başlığında 15 tane ve “Utanç, Mahcupluk, Şikâyet ve Sitem” alt başlığında ise 4 tane kavram bulunmaktadır.

2.3.21.1.1. His ve Kalp

<i>‘alef</i>	(< <i>Ar.</i>) “basit ve bayağı duygular”
<i>cān</i>	(< <i>Fars.</i>) “insanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül”
<i>cenān</i>	(< <i>Ar.</i>) “yürek, kalp, gönül”
<i>ciger</i>	(< <i>Fars.</i>) “bağır, iç”

<i>dil</i>	(< <i>Fars.</i>) “gönül, yürek”
<i>ğızā-yi rūḥ</i>	(< <i>Ar.</i>) “hayat kaynağı, kuvvet ve güç veren şey, besleyici unsur”
<i>göñül</i>	“kalbin manevi yönünün bulunduğu anlamına gelen kısım”
<i>ḥāṭır</i>	(< <i>Ar.</i>) “gönül, duygu, his”
<i>ḥavās</i>	(< <i>Ar.</i>) “duygular”
<i>ḳalb</i>	(< <i>Ar.</i>) “yürek”
<i>oḥt</i>	(< <i>Ar.</i>) “gönül”
<i>rūḥ</i>	(< <i>Ar.</i>) “insanın hayat gücü”
<i>zamīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “iç, derun, his”

2.3.21.1.2. Cefa

<i>cevr</i>	(< <i>Ar.</i>) “eziyet, cefa”
<i>renc</i>	(< <i>Fars.</i>) “zahmet, eziyet”
<i>ta‘ab</i>	(< <i>Ar.</i>) “sıkıntı, zahmet, eziyet”
<i>zahmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “sıkıntı, eziyet”
<i>zōr</i>	(< <i>Fars.</i>) “zahmet, rahatsızlık”
<i>zulm - zūlmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “eziyet, cefa”

2.3.21.1.3. Dert, Bela ve Üzüntü

<i>bār</i>	(< <i>Fars.</i>) “manevi ağırlık, eziyet, keder, üzüntü”
<i>belā</i>	(< <i>Ar.</i>) “büyük sıkıntıya ve zarara sebep olan olay, afet, felaket”
<i>buḡ</i>	“keder, sıkıntı”
<i>ciġer-sūz</i>	(< <i>Fars.</i>) “insanın ciġerini yakacak kadar etkili, çok acıklı”
<i>elem</i>	(< <i>Ar.</i>) “üzüntü, acı, keder”
<i>derd</i>	(< <i>Fars.</i>) “üzüntü”
<i>efkār</i>	(< <i>Ar.</i>) “endişe, tasa, kaygı, üzüntü”
<i>göynük</i>	“gönül yanığı, acı”
<i>ġuşṣa</i>	(< <i>Ar.</i>) “keder, tasa, üzüntü”
<i>ḫarāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “perişan, hüzünlü”
<i>ḫahr</i>	(< <i>Ar.</i>) “insanın içine işleyen derin üzüntü, sıkıntı, keder”
<i>ḫısu</i>	“sıkıntı, eziyet”
<i>maḫzūl</i>	(< <i>Ar.</i>) “hor, perişan, perişan”
<i>melāl - melālet</i>	(< <i>Ar.</i>) “hüzün, keder”
<i>meşā’ib</i>	(< <i>Ar.</i>) “musibetler”
<i>pejmurde</i>	(< <i>Fars.</i>) “perişan”
<i>sımuḫ - sımıḫ</i>	“(gönül için) kırılmış, kırık, mahzun”

<i>sūz</i>	(< <i>Fars.</i>) “ızdırıp, acı”
<i>tāse</i>	(< <i>Fars.</i>) “tasa, üzüntü”
<i>teng</i>	(< <i>Fars.</i>) “sıkıntılı”
<i>terah</i>	(< <i>Ar.</i>) “keder, gam”
<i>yāre</i>	“üzüntü, acı, dert”
<i>yérince</i>	“ızdırıp, derin, acı, pişmanlık” ⁸⁰
<i>zehr</i>	(< <i>Fars.</i>) “helak edici ızdırıp”

2.3.21.1.4. Endişe

<i>dūd</i>	(< <i>Fars.</i>) “gam, tasa, keder”
<i>endişe</i>	(< <i>Fars.</i>) “kaygı, tasa”
<i>ğam</i>	(< <i>Ar.</i>) “kaygı, tasa, keder”
<i>ḳayd</i>	(< <i>Ar.</i>) “endişe, kaygı”
<i>ḳayḡu - ḳayı</i>	“kaygı, keder, tasa”
<i>kūdūret</i>	(< <i>Ar.</i>) “tasa, gam”
<i>tāb</i>	(< <i>Fars.</i>) “sıkıntı, endişe”

⁸⁰ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 48, 61, 203, 235, 298, 371)

2.3.21.1.5. Heyecan, İstek, Arzu, Ümit ve Özlem

<i>dilek</i>	“dilek, istenilen şey”
<i>emel</i>	(< <i>Ar.</i>) “gönülde yaşatılan ve gelecekte gerçekleşmesi istenen şey”
<i>eşvāk</i>	(< <i>Ar.</i>) “şevkler, istekler, arzular”
<i>hasret</i>	(< <i>Ar.</i>) “özlem”
<i>iştīyāk</i>	(< <i>Ar.</i>) “büyük arzu duyma, özleme”
<i>kām</i>	(< <i>Fars.</i>) “arzu, meram, istek”
<i>ķuru</i>	“yeknesak, heyecanı, tadı olmayan”
<i>merġūb</i>	(< <i>Ar.</i>) “istenilen arzu edilen (kimse veya şey)”
<i>murād</i>	(< <i>Ar.</i>) “istek, dilek, amaç”
<i>nevīm̄</i>	(< <i>Fars.</i>) “ümitsiz”
<i>rīzā</i>	(< <i>Ar.</i>) “isteme, istek”
<i>sōz</i>	“istek”
<i>şevķ</i>	(< <i>Ar.</i>) “istek, aşırı heves”
<i>temennā</i>	(< <i>Ar.</i>) “arzu, istek, temenni”
<i>umu</i>	“istek, arzu”
<i>üm̄</i>	(< <i>Fars.</i>) “olması istenen bir şeye duyulan beklenti, umut”

yay “heyecan, coşku”⁸¹

2.3.21.1.6. Korku, Öfke, Tehlike ve Güven

āsāyiş (< *Fars.*) “umumi emniyet, güvenlik”

bāk (< *Fars.*) “korku, kaygı”

bîm (< *Fars.*) “tehlike, korku”

ğāzab (< *Ar.*) “aşırı hiddet; kızgınlık”

ḥaṭar (< *Ar.*) “tehlike”

ḥışm (< *Fars.*) “öfke, kızgınlık”

ḥiyānet (< *Ar.*) “ihamet”

ḳorḳu - ḳorḥu “korku”

2.3.21.1.7. Pişmanlık, Hayret, Özür ve Çare

‘acā’ib (< *Ar.*) “hayretler içinde bırakan garip şey”

bî-behāne (< *Fars.*) “bahanesiz”

çāre (< *Fars.*) “istenen noktaya varmak için tutulması gereken yol”

devā (< *Ar.*) “çare, tedbir”

ḥayret (< *Ar.*) “şaşkınlık”

---

⁸¹ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 93)

<i>nedem</i>	(< <i>Ar.</i>) “pişmanlık”
<i>turfē</i>	(< <i>Ar.</i>) “garip, tuhaf, görülmemiş şey”

2.3.21.1.8. Rahat, Huzur ve Sakinlik

<i>ārām</i>	(< <i>Fars.</i>) “rahat, huzur”
<i>arķun</i>	“sakin”
<i>āsāyiş</i>	(< <i>Fars.</i>) “rahat, huzur, sükûnet”
<i>bī-renc</i>	(< <i>Fars.</i>) “sorunsuz, zahmetsiz”
<i>ferāĝ</i>	(< <i>Ar.</i>) “huzur, rahatlık”
<i>fütüh</i>	(< <i>Ar.</i>) “gönül ferahlığı”
<i>ķarār</i>	(< <i>Ar.</i>) “rahat, huzur”
<i>müferrih</i>	(< <i>Ar.</i>) “ferahlık veren, ferahlatıcı (durum)”
<i>rāħat</i>	(< <i>Ar.</i>) “dinlendiren ve tedirginlik vermeyen (durum veya şey)”
<i>şafā</i>	(< <i>Ar.</i>) “gönül şenliği, rahat, huzur”
<i>sāmān</i>	(< <i>Fars.</i>) “rahat, huzur”
<i>selvet</i>	(< <i>Ar.</i>) “gönül rahatlığı, iç huzuru”

2.3.21.1.9. Saygı ve Sevgi

<i>ħurmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “saygı”
---------------	-------------------------

<i>ışk</i>	(< <i>Ar.</i>) “aşk”
<i>maĥabbet</i>	(< <i>Ar.</i>) “aşk, sevda”
<i>mālihulyā</i>	(< <i>Ar.</i>) “kara sevda”
<i>mıhr</i>	(< <i>Fars.</i>) “sevgi, dostluk”
<i>sevdā</i>	(< <i>Ar.</i>) “aşk, sevgi, tutku”
<i>sevgü</i>	“sevgi, muhabbet, aşk”

2.3.21.1.10. Sevinç, Mutluluk

<i>behcet</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevinç”
<i>devlet</i>	(< <i>Ar.</i>) “mutluluk, baht, talih”
<i>ferah</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevinç”
<i>ĥorsend</i>	(< <i>Fars.</i>) “sevinç” ⁸²
<i>ĥurrem</i>	(< <i>Fars.</i>) “sevinç, şen”
<i>iķbāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “mutluluk”
<i>kūt</i>	“mutluluk”
<i>lezzet</i>	(< <i>Ar.</i>) “herhangi bir şeyden alınan zevk, haz”
<i>meserret</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevinç”

⁸² Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 182)

<i>neşāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevinç, neşe”
<i>sa‘ādet</i>	(< <i>Ar.</i>) “mutluluk”
<i>sa‘d</i>	(< <i>Ar.</i>) “kutluluk, bahtiyarlık”
<i>şād</i> ⁸³	(< <i>Fars.</i>) “sevinç”
<i>şehnāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “mutluluk”
<i>tarab</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevinç, şenlik”

2.3.21.1.11. Utanç, Mahcupluk, Şikâyet ve Sitem

<i>dād</i>	(< <i>Fars.</i>) “sızlanma, şikâyet”
<i>hicāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “utanç”
<i>serzeniş</i>	(< <i>Fars.</i>) “sitem”
<i>uyadlık</i>	“mahcupluk”

2.3.21.2. Davranış Biçimleri

Bu bölümde, “Ayıklık, Aylaklık ve Tembellik” alt başlığında, 5 tane; “Ayrılık ve Kavuşma” alt başlığında 3 tane; “Dedikodu ve Hırs” alt başlığında 5 tane; “Endişe ve Öfke” alt başlığında 3 tane; “Gayret, Çaba ve İşve” alt başlığında 9 tane; “İstek ve Kararlılık” alt başlığında 4 tane; “Korkaklık, İhmal ve Dalgınlık” alt başlığında 3 tane; “Kusur ve Değer” alt başlığında 22 tane; “Mutluluk ve Sevgi” alt başlığında 10 tane; “Nezaket ve Terbiye” alt başlığında 10 tane; “Övgü ve Beğeni” alt başlığında 13 tane; “Sezgi, Hüner ve Mizah” alt başlığında 5 tane; “Sorumluluk ve Yardım” alt başlığında 5 tane; “Şaşkınlık ve Utanç” alt başlığında, 10 tane; “Üzüntü ve Yalnızlık” alt başlığında

⁸³ Söz konusu kelime metinde *şāzmānī* - *şāzān* şeklinde de geçmektedir.

10 tane ve “Zorunluluk ve Rahatlık” alt başlığında ise 8 tane kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, 1 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

kirdār (< *Fars.*) “davranış adabı”

2.3.21.2.1. Ayıklık, Aylaklık ve Tembellik

ayık “aklı başında (kimse)”

aylak “boş gezen, işsiz güçsüz (kimse)”

serserī (< *Fars.*) “belli bir işi olmayan, yersiz yurtsuz, başıboş (kimse)”

meskenet (< *Ar.*) “tembellik, miskin olma durumu”

tekâsül (< *Ar.*) “tembellik”

2.3.21.2.2. Ayrılık ve Kavuşma

firāk (< *Ar.*) “ayrılık, ayrılış”

hicr (< *Ar.*) “ayrılık”

vişāl (< *Ar.*) “vuslat”

2.3.21.2.3. Dedikodu ve Hırs

ġammāz (< *Ar.*) “söz taşıyan (kimse)”

ġaybet (< *Ar.*) “gıybet”

ħarīṣ (< *Ar.*) “hırslı (kimse)”

*saḥun-çîṁ*⁸⁴ “dedikodu”

uṣaḳ “dedikodu, iftira”⁸⁵

2.3.21.2.4. Endişe ve Öfke

azḡun “öfkeden gözü dönmüş, saldırgan, azmış (kimse)”

maḥrūr (< *Ar.*) “öfke, hasret, arzu vb. bir sebeple içi yanan, kızgın (kimse)”

mehmūm (< *Ar.*) “endişeli (kimse)”

2.3.21.2.5. Gayret, Çaba ve İşve

cid (< *Ar.*) “gayret”

cilve (< *Ar.*) “hoşa gitmek, ilgi çekmek için takınılan çekici tavır”

emek “bir işin yapılması için harcanan beden veya kafa gücü”

himmet (< *Ar.*) “emek”

işve (< *Ar.*) “güzelin gönül çekici ve şuh hâli, cilvesi, naz ve edası”

ked (< *Ar.*) “çaba”

nāz (< *Fars.*) “kendini beğendirmek amacıyla takınılan edalı tavır”

şîve (< *Fars.*) “güzellerin insana hoş gelen ve gönül fetheden tavrı, naz”

⁸⁴ Sözcüğün kökeni belirlenememiş olup Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 288) Fakat sözcük *sakınç* “sakınca” kelimesiyle de alakalı olabilir.

⁸⁵ Tezcan, bu anlam önerisini verip (bkz. *FH*, 2021, s. 267) *DLT*'de de *uṣaḳ* “iftira” anlamı vardır. (bkz. *DLT*, 2005, s. 626)

şūh (< *Fars.*) “neşeli, işveli (kadın)”

2.3.21.2.6. İstek ve Kararlılık

ārzūmend (< *Fars.*) “arzulu, hevesli (kimse)”

müştāk (< *Ar.*) “şiddetle arzu eden, özleyen (kimse)”

sebāt (< *Ar.*) “kararlılık”

tālib (< *Ar.*) “isteyen, talep eden, istekli olan kimse”

2.3.21.2.7. Korkaklık, İhmal ve Dalgınlık

ğaflet (< *Ar.*) “çevresinde olanları fark edememe, dalgınlık, dikkatsizlik”

hā'if (< *Ar.*) “korkak”

ihmāl (< *Ar.*) “üstüne düşeni yapmama, kendi hâline bırakma”

2.3.21.2.8. Kusur ve Değer

aşağ ılduz “yıldızı aşağı/düşük, kutsuz (kimse)”

bāğī (< *Ar.*) “asi (kimse)”

bahāna (< *Fars.*) “kusur, noksan”

bī-i'tibār (< *Fars.* + *Ar.*) “itibarsız (kimse)”

bī-kūşūr (< *Fars.* + *Ar.*) “kusursuz kimse”

ferīd (< *Ar.*) “eşsiz (kimse veya şey)”

<i>ḥaḳīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “değersiz, itibarsız (kimse)”
<i>ḥār</i>	(< <i>Fars.</i>) “değersiz, itibarsız”
<i>ilāhī</i>	(< <i>Ar.</i>) “olağanüstü, mükemmel”
<i>‘izz</i>	(< <i>Ar.</i>) “yücelik, ululuk”
<i>kemāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyin tam ve mükemmel olması durumu”
<i>menḥūs</i>	(< <i>Ar.</i>) “uğursuz şey”
<i>meymūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “uğurlu, bereketli (şey)”
<i>nāçīz</i>	(< <i>Fars.</i>) “adı anılmaya değmeyecek kadar değersiz”
<i>rif‘at</i>	(< <i>Ar.</i>) “yücelik, yükseklik”
<i>sa’īd</i>	(< <i>Ar.</i>) “kutlu, uğurlu”
<i>ser-eḫrāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “benzerlerinden üstün olan kimse”
<i>şerīf</i>	(< <i>Ar.</i>) “şerefli”
<i>şūm</i>	(< <i>Ar.</i>) “uğursuz”
<i>teberrük</i>	(< <i>Ar.</i>) “uğur sayma”
<i>ulu</i>	“çok üstün niteliklere sahip, çok büyük, yüce”
<i>yaramaz</i>	“işe yaramayan, yararlı olmayan (kimse veya şey)”

2.3.21.2.9. Mutluluk ve Sevgi

<i>āzāze-ḥātır</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “gönlü bir şeye bağlı olmayan (kimse)”
<i>baḥtiyār</i>	(< <i>Fars.</i>) “talihli, mesut, mutlu (kimse)”
<i>cān-efzā</i>	(< <i>Fars.</i>) “ruhu neşelendiren kimse”
<i>dil-şāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “gönlü sevinçle dolu kimse”
<i>ferāḥnāk</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>Fars.</i>) “sevinç”
<i>ferḥān</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevinç”
<i>ḥandān</i>	(< <i>Fars.</i>) “gülen, neşeli”
<i>mesrūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevinçli (kimse)”
<i>şeng</i>	(< <i>Fars.</i>) “neşeli, şen (kimse)”
<i>ṭarab-engīz</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>Fars.</i>) “sevindirici, coşturucu (kimse)”

2.3.21.2.10. Nezaket ve Terbiye

<i>‘ālī</i>	(< <i>Ar.</i>) “yüce, yüksek”
<i>behā</i>	(< <i>Ar.</i>) “zarafet”
<i>bü’l-fuzūl</i>	(< <i>Ar.</i>) “haddini bilmez kimse”
<i>edeb</i>	(< <i>Ar.</i>) “terbiye, nezaket”
<i>ma‘zūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “özü bulunan (kimse)”

<i>nārin</i>	(< <i>Fars.</i>) “narin, ince, zarif (kimse)”
<i>nāzūk</i>	(< <i>Fars.</i>) “yumuşak ve terbiyeli olan (kimse)”
<i>tünd</i>	(< <i>Fars.</i>) “sert, katı (kimse)”
<i>zarāfet</i>	(< <i>Ar.</i>) “incelik, zariflik, nezaket”
<i>zarīf</i>	(< <i>Ar.</i>) “davranışları, tavrı hoş giden (kimse)”

2.3.21.2.11. Övgü ve Beğeni

<i>fāhir</i>	(< <i>Ar.</i>) “övünen (kimse)”
<i>hayrān</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kimse karşısında hayranlık duyan, takdir eden kimse”
<i>hoş</i>	(< <i>Fars.</i>) “duyguları okşayan, zevk veren, beğenilen, güzel, iyi”
<i>hoşnūd</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir kimseden veya bir halden memnun durumda olan”
<i>iftihār</i>	(< <i>Ar.</i>) “övünç”
<i>mādiḥ</i>	(< <i>Ar.</i>) “öven, metheden kimse”
<i>maḥmūd</i>	(< <i>Ar.</i>) “övlümüş (kimse)”
<i>medḥ</i>	(< <i>Ar.</i>) “övlülen (kimse)”
<i>mezmūm</i>	(< <i>Ar.</i>) “beğenilmeyen (kimse)”
<i>nā-müdār</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “hoşnutsuz kimse”
<i>na‘t</i>	(< <i>Ar.</i>) “övgü”

<i>senā</i>	(< <i>Ar.</i>) “övgü”
<i>sitāyiş</i>	(< <i>Fars.</i>) “övgü”
2.3.21.2.12.	Sezgi, Hüner ve Mizah
<i>gülinç</i>	“gülünç”
<i>hezl</i>	(< <i>Ar.</i>) “şaka, mizah”
<i>hünermend</i>	(< <i>Fars.</i>) “hünerli kimse”
<i>sezgi</i>	“sezgi”
<i>ṭannāz</i>	(< <i>Ar.</i>) “herkesle eğlenen, alaycı (kimse)”
2.3.21.2.13.	Sorumluluk ve Yardım
<i>dest-gīr</i>	(< <i>Fars.</i>) “elden tutan kimse, yardımcı”
<i>himmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “yardım, ihsan”
<i>mes‘ūl</i>	(< <i>Ar.</i>) “sorumluluk yüklenen kimse”
<i>mu‘āvin</i>	(< <i>Ar.</i>) “yardımcı”
<i>mukārin</i>	(< <i>Ar.</i>) “yardımcı (kimse veya şey)”
2.3.21.2.14.	Şaşkınlık ve Utanç
<i>āvāre</i>	(< <i>Fars.</i>) “kararsız, şaşkın, perişan (kimse)”
<i>güstāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “haddini bilmez, utanmaz (kimse)”

<i>ḥacīl</i>	(< <i>Ar.</i>) “utanan, mahcup olan kimse”
<i>ḥayrān</i>	(< <i>Ar.</i>) “şaşkın, şaşırıp kalmış kimse”
<i>ḥīre</i>	(< <i>Fars.</i>) “kafasız, şaşkın kimse”
<i>mağbūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “şaşıran (kimse)”
<i>nādīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “pişman olan (kimse)”
<i>serāsīme</i>	(< <i>Fars.</i>) “sersem, şaşkın”
<i>sergeşte</i> ⁸⁶	(< <i>Fars.</i>) “sersemlemiş bir durumda olan (kimse), şaşkın, perişan”
<i>şerm-sār</i>	(< <i>Fars.</i>) “utangaç”

2.3.21.2.15. Üzüntü ve Yalnızlık

<i>bī-ser</i>	(< <i>Fars.</i>) “perişan (kimse)”
<i>dil-teng</i>	(< <i>Fars.</i>) “sıkıntılı, gönlü darda olan (kimse)”
<i>giryān</i>	(< <i>Fars.</i>) “ağlayan (kimse)”
<i>ḥazīn</i>	(< <i>Ar.</i>) “hüzünlü, kederli (kimse)”
<i>mahzūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “üzüntülü (kimse)”
<i>iflās</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şey yapacak hâli kalmamış (kimse)”
<i>mükedder</i>	(< <i>Ar.</i>) “kederli, gamlı (kimse)”

⁸⁶ Söz konusu kelime metinde, *ser-gerdān* şeklinde de geçmektedir.

<i>müstemend</i>	(< <i>Fars.</i>) “gamlı, kederli (kimse)”
<i>perîşân</i>	(< <i>Fars.</i>) “acınacak durumda, zavallı, kederli, mustarip”
<i>yağluz</i>	“yalnız (kimse)”
2.3.21.2.16. Zorunluluk ve Rahatlık	
<i>āsūde</i>	(< <i>Fars.</i>) “sıkıntı ve üzüntülerden uzak, rahat, huzurlu (kimse)”
<i>hācet</i>	(< <i>Ar.</i>) “ihtiyaç, lüzum”
<i>iztirārī</i>	(< <i>Ar.</i>) “mecburi”
<i>iktizā</i>	(< <i>Ar.</i>) “lüzum, gerek”
<i>lā-būd</i>	(< <i>Ar.</i>) “gerekli”
<i>sākin</i>	(< <i>Ar.</i>) “sakin”
<i>sebük-bār</i>	(< <i>Fars.</i>) “dert yükü taşımayan (kimse)”
<i>zarūret</i>	(< <i>Ar.</i>) “zorunluluk, mecburiyet”

2.3.21.3. Huy, Mizaç ve Karakter

Bu bölümde, “Acizlik ve Güçsüzlük” alt başlığında, 24 tane; “Açgözlülük ve Cimrilik” alt başlığında, 6 tane; “Ağırbaşlılık, Alçak Gönüllülük ve Lütuf” alt başlığında 7 tane; “Cesur ve Ciddilik” alt başlığında 7 tane; “Cömertlik, Erdem ve Sabır” alt başlığında 10 tane; “Gurur ve İnat” alt başlığında 4 tane; “Kötü” alt başlığında 26 tane; “Kıskançlık, Kibir, Kurnazlık ve Yaygaracılık” alt başlığında 5 tane; “Sadakat ve Güven” alt başlığında 6 tane ve “Samimilik, Merhamet ve Yumuşak Huyluluk” alt başlığında ise 19 tane ilgili kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, 13 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘ādet</i>	(< <i>Ar.</i>) “alışkanlık, huy, tabiat”
<i>ḥilḳat</i>	(< <i>Ar.</i>) “yaratılış, huy”
<i>ḥū - ḥūy</i>	(< <i>Fars.</i>) “huy”
<i>ḥulḳ</i>	(< <i>Ar.</i>) “huy”
<i>is</i>	“sahiplik, huy”
<i>ḳılıḳ</i>	“huy, tavır ve hareket”
<i>māye</i>	(< <i>Fars.</i>) “öz, asıl”
<i>nefs</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kimsenin kendi öz varlığı, kişiliği”
<i>nihād</i>	(< <i>Fars.</i>) “huy, yaratılış”
<i>pīṣe</i>	(< <i>Fars.</i>) “huy”
<i>sīret</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kimsenin ahlakı vb. dışa akseden davranışı”
<i>ṭab‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “huy, mizaç, karakter”
<i>ṭabāyi‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “yaratılışlar, huylar”

2.3.21.3.1. Acizlik ve Güçsüzlük

<i>‘āciz</i>	(< <i>Ar.</i>) “güçsüz, kudretsiz, zayıf (kimse)”
<i>alu</i>	“aciz, güçsüz (kimse)”
<i>armaḳ</i>	“aciz, bıkkın, gönlü kırık, yorgun (kimse)”

<i>bī-çāre</i>	(< <i>Fars.</i>) “çaresiz, aciz, zavallı (kimse)”
<i>bī-dil</i>	(< <i>Fars.</i>) “ürkek, korkak (kimse)”
<i>bī-nevā</i>	(< <i>Fars.</i>) “nasipsiz, zavallı (kimse)”
<i>bīzār</i>	(< <i>Fars.</i>) “bıkmış, usanmış (kimse)”
<i>efgende</i>	(< <i>Fars.</i>) “düşkün, çaresiz kimse”
<i>ğarīb</i>	(< <i>Ar.</i>) “kimsesiz, zavallı (kimse)”
<i>girān-cān</i>	(< <i>Fars.</i>) “ağıranlı kimse”
<i>kā'il</i>	(< <i>Ar.</i>) “razı olmuş, boyun eğmiş (kimse)”
<i>kāşır</i>	(< <i>Ar.</i>) “kusurlu, aciz (kimse)”
<i>kemīne</i>	(< <i>Fars.</i>) “aciz, zavallı (kimse)”
<i>melūl</i>	(< <i>Ar.</i>) “boynu bükük, mahzun (kimse)”
<i>miskīn</i>	(< <i>Ar.</i>) “aciz, bıkkın (kimse)”
<i>muḥakḳar</i>	(< <i>Ar.</i>) “hor, hakir görülmüş (kimse veya şey)”
<i>muḥtāc</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeye veya kimseye ihtiyacı olan, ihtiyaç duyan”
<i>münkād</i>	(< <i>Ar.</i>) “boyun eğen, boyun eğmiş (kimse)”
<i>nāçār</i>	(< <i>Fars.</i>) “çaresiz (kimse)”
<i>naḥīf</i>	(< <i>Ar.</i>) “zayıf, çelimsiz (kimse)”

<i>nā-tüvān</i>	(< <i>Fars.</i>) “kuvvetsiz, güçsüz”
<i>süst</i>	(< <i>Fars.</i>) “gevşek, zayıf, güçsüz (kimse)”
<i>za‘îf</i>	(< <i>Ar.</i>) “güçsüz (kimse)”
<i>zebūn</i>	(< <i>Fars.</i>) “güçsüz, zayıf (kimse)”

2.3.21.3.2. Açgözlülük ve Cimrilik

<i>āz</i>	(< <i>Fars.</i>) “açgözlülük, hırs”
<i>buhūl</i>	(< <i>Ar.</i>) “pintilik, hasislik”
<i>ḥasīs</i>	(< <i>Ar.</i>) “cimri”
<i>imsāk</i>	(< <i>Ar.</i>) “cimrilik, cimri (kimse)”
<i>le‘îm</i>	(< <i>Ar.</i>) “cimri (kimse)”
<i>ṭama‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “açgözlülük”

2.3.21.3.3. Ağırbaşlılık, Alçak Gönüllülük ve Lütuf

<i>aşak</i>	“alçak gönüllülük”
<i>bende-nüvāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “halkını hoş tutan, adamlarına iyi davranan (kimse)”
<i>‘ışık</i>	(< <i>Ar.</i>) “kalender (kimse)”
<i>in‘ām</i>	(< <i>Ar.</i>) “lütuf, ihsan”
<i>elṭāf</i>	(< <i>Ar.</i>) “lütuflar”

tevāzu (< *Ar.*) “alçak gönüllülük”

veķār (< *Ar.*) “ağırbaşlı, haysiyetli (kimse)”

2.3.21.3.4. Cesurluk ve Ciddilik

becid (< *Fars.* + *Ar.*) “ciddi, önemli”

dil-āver (< *Fars.*) “yürekli, cesur (kimse)”

dilīr (< *Fars.*) “cesur kimse”

erlik “yiğitlik, cesurluk”

lāübālī (< *Ar.*) “saygısız, ciddiyetten uzak (kimse)”

merd (< *Fars.*) “mert, yiğit, cesur (kimse)”

ser-bāz (< *Fars.*) “korkusuz, cesur, yiğit”

2.3.21.3.5. Cömertlik, Erdem ve Sabır

bezl (< *Ar.*) “cömertlik”

cūd (< *Ar.*) “insanlara lütufta bulunma, cömertlik”

fāzil (< *Ar.*) “erdemli (kimse)”

irādet (< *Ar.*) “irade”

kerem (< *Ar.*) “cömertlik”

luṭf (< *Ar.*) “cömertlik”

<i>mürüvvet</i>	(< <i>Ar.</i>) “iyilik ve ihsanda bulunma, cömertlik”
<i>perhîz</i>	(< <i>Fars.</i>) “sabır”
<i>saḥāvet</i>	(< <i>Ar.</i>) “cömertlik, el açıklığı”
<i>saḥî</i>	(< <i>Ar.</i>) “cömert (kimse)”

2.3.21.3.6. Gurur ve İnat

<i>etgün</i>	“inatçı” ⁸⁷
<i>önegü - önegi</i>	“inatçı kimse”
<i>ser-keş</i>	(< <i>Fars.</i>) “dikbaşı, inatçı (kimse)”
<i>yay</i>	“gurur, çalım”

2.3.21.3.7. Kötü

<i>alçaḳ</i>	“hain, bayağı, aşağılık, soysuz (kimse)”
<i>bed-āmūz</i>	(< <i>Fars.</i>) “kötüyü öğreten (kimse)”
<i>bed-endîş</i>	(< <i>Fars.</i>) “kötü düşünen (kimse)”
<i>bez-ḥūy</i>	(< <i>Fars.</i>) “huyu kötü olan kimse”
<i>bez-nām</i>	(< <i>Fars.</i>) “adı kötüye çıkmış olan (kimse)”
<i>bündüz</i>	“kötü yaratılışlı (kimse)” ⁸⁸

⁸⁷ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 274)

⁸⁸ Tietze, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 81)

<i>bī-żabṭ</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “anlayışsız”
<i>dūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “alçak, soysuz kimse”
<i>fūru-māye</i>	(< <i>Fars.</i>) “aşağılık yaratılışlı”
<i>gūmrāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “doğru yoldan sapmış kimse”
<i>ħabiř</i>	(< <i>Ar.</i>) “kötü, soysuz kimse”
<i>ħarām-zāze</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>Fars.</i>) “soysuz, ahlaksız kimse”
<i>ħoryād</i>	(< <i>Yun.</i>) “hareketleri ve hâli sert, haşin ve kaba (kimse)”
<i>kem</i>	(< <i>Fars.</i>) “kötü, fena, değersiz (kimse)”
<i>ķulmāř</i>	(< <i>Fars.</i>) “aldatıcı, sahtekâr (kimse)”
<i>la ‘īn</i>	(< <i>Ar.</i>) “lanetlenmiş, nefret kazanmış (kimse)”
<i>mel ‘ūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “lanet ve nefret edilecek nitelikte olan kimse”
<i>muħannes</i>	(< <i>Ar.</i>) “alçak, korkak kimse”
<i>mūfsid</i>	(< <i>Ar.</i>) “bozguncu, fitneci (kimse)”
<i>nā-cins</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “cinsi bozuk, aşağılık (kimse)”
<i>sifle-nevāz</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>Fars.</i>) “alçak, adi (kimse)”
<i>siyāh-dil</i>	(< <i>Fars.</i>) “kötü kalpli (kimse)”
<i>sovuķ</i>	“hoşa gitmeyen, gönül okşamayan, sevimsiz”

şekāvet (< Ar.) “kötü yaratılışlı (kimse)”

yaldak “yalaka, dalkavuk (kimse)”

yavlaḳ “kötü, fena, değersiz”

2.3.21.3.8. Kıskançlık, Kibir, Kurnazlık ve Yaygaracılık

ayık “kurnaz, uyanık (kimse)”

çağırğan “çok bağırın, yaygaracı (kimse)”

ḥased (< Ar.) “haset (kimse)”

mağrūr (< Ar.) “kibirli (kimse)”

maraz (< Ar.) “kibir, gurur, bencillik”

2.3.21.3.9. Sadakat ve Güven

emīn (< Ar.) “güvenilir kimse”

ğadir (< Ar.) “hainlik”

ḥā'in (< Ar.) “hıyanet eden, sadakat göstermeyen (kimse)”

iyimīn (< Ar.) “güvenlik içinde olan, tehlikeden uzak (kimse)”

şādıḳ (< Ar.) “dostluğunda samimi ve vefalı olan, sadakatli (kimse)”

vefā-dār (< Ar.) “dostluk ve muhabbette sebat etme, bağlılık ve sadakat”

2.3.21.3.10. Samimilik, Merhamet ve Yumuşak Huyluluk

<i>bî-riyā</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “ikiyüzlü olmayan (kimse)”
<i>hālîş</i>	(< <i>Ar.</i>) “saf, samimi, temiz”
<i>hālūk</i>	(< <i>Ar.</i>) “iyi huylu, herkesle hoş geçinen (kimse)”
<i>hilm</i>	(< <i>Ar.</i>) “huy yumuşaklığı”
<i>kem-āzār</i>	(< <i>Fars.</i>) “zararsız (kimse)”
<i>muḥsin</i>	(< <i>Ar.</i>) “iyilik eden, iyi ve güzel işler yapan (kimse)”
<i>munis</i>	(< <i>Ar.</i>) “cana yakın kimse”
<i>müşfik</i>	(< <i>Ar.</i>) “şefkatli kimse”
<i>nerm</i>	(< <i>Fars.</i>) “yumuşak huylu (kimse)”
<i>nîkū-nihād</i>	(< <i>Fars.</i>) “iyi yaratılışlı (kimse)”
<i>pāk-sîret</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “iyi huylu”
<i>rahīm</i>	(< <i>Ar.</i>) “çok merhametli (kimse)”
<i>raḥbū'lisān</i>	(< <i>Ar.</i>) “yumuşak sözlü (kimse)”
<i>sa'id</i>	(< <i>Ar.</i>) “iyi ve güzel yaratılışlı (kimse)”
<i>şeker-rîz</i>	(< <i>Fars.</i>) “güzel sözlü (kimse)”
<i>şîrîn</i>	(< <i>Fars.</i>) “hoşa gidecek niteliklere sahip, sevimli, cana yakın”

<i>tatlu</i>	“cana yakın, yumuşak, sevimli”
<i>yavaş</i>	“yumuşak huylu, yumuşak başlı, halim (kimse)”
<i>yumşak</i>	“uysal, kolay yola gelen, halim selim”

2.3.22. Sayılar ve Sayılarla İlgili Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Sayılar ve İlgili Kavramlar” şeklinde bir ana başlık dâhilinde incelenmiştir. Bu ana başlığın içinde, “Asıl Sayılar”, “Sıra Sayılar” ve “Kesir Bildiren Kavramlar” şeklinde üç alt başlık bulunup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.22.1. Sayılar ve İlgili Kavramlar

Bu bölümün “Asıl Sayılar” alt başlığında, 17 tane; “Sıra Sayılar” alt başlığında, 4 tane “Kesir Bildiren Kavramlar” alt başlığında ise 18 tane ilgili kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, 9 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>cüft</i>	(< <i>Fars.</i>) “çift”
<i>dāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “adet”
<i>deste</i>	(< <i>Fars.</i>) “elde tutulabilecek şekilde bir araya getirilmiş bağ”
<i>erķam</i>	(< <i>Ar.</i>) “rakamlar”
<i>pāre</i>	(< <i>Fars.</i>) “sayı, adet”
<i>raķam</i>	(< <i>Ar.</i>) “sayıları gösteren işaretlerden her biri”
<i>saĝıř</i>	“sayma, adet”
<i>vāhid</i>	(< <i>Ar.</i>) “tek, yalnız”

yegāne (< *Fars.*) “tek”

2.3.22.1.1. Asıl Sayılar

bir “sayıların ilkinin adı, bir”

biñ “bin, 1000”

bêş “beş, 5”

çār (< *Fars.*) “dört”

dört “dört, 4”

hezār (< *Fars.*) “bin”

iki “iki, 2”

on “on, 10”

otuz “otuz, 30”

şad (< *Fars.*) “yüz, 100”

sekiz “sekiz, 8”

sekiz yüz “sekiz yüz, 800”

seksen “seksen, 80”

üç “üç, 3”

yek (< *Fars.*) “tek, bir”

yigirmi “yirmi, 20”

yüz “yüz, 100”

2.3.22.1.2. Sıra Sayılar

aḥad (< *Ar.*) “bir, birinci”

nuḥust (< *Fars.*) “ilk, birinci”

ṣānī (< *Ar.*) “ikinci”

siyüm (< *Fars.*) “üçüncü”

2.3.22.1.3. Kesir Bildiren Kavramlar

behre (< *Fars.*) “pay, hisse”

bölük “bölünmüş bir bütünün parçası, parça, kısım”

bütün “bütün”

cümle (< *Ar.*) “bütün, hep, tüm”

cüz' (< *Ar.*) “kısım, parça”

hep “bütün”

hisse (< *Ar.*) “pay”

ḳamu “bütün, hep”

kısım (< *Ar.*) “bir bütünün bir bölümü”

<i>küllī</i>	(< <i>Ar.</i>) “bütün, hep”
<i>mecmū‘</i>	(< <i>Ar.</i>) “bütün, hep, cümle”
<i>‘öşr</i>	(< <i>Ar.</i>) “onda bir”
<i>pāre</i>	(< <i>Fars.</i>) “parça”
<i>şerha</i>	(< <i>Ar.</i>) “dilim, parça”
<i>temāmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “bütün”
<i>yarū</i>	“bir şeyin yarımı kadar olan”
<i>yeksān</i>	(< <i>Fars.</i>) “eşit, beraber”
<i>zelle</i>	(< <i>Ar.</i>) “ziyafette alınan pay” ⁸⁹

2.3.23. Sosyal Yaşam

Söz konusu bölüm, “İnsan” ve “Toplum” şeklinde iki ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “İnsan” ana başlığında, “İnsan”, “Cinsiyet”, “Yaş” ve “İnsan İlişkileri” şeklinde dört tane alt başlığı bulunmaktadır. “Yaş” alt başlığında, “Çocukluk”, “Gençlik” ve “Orta Yaşlılık - Yaşlılık” şeklinde üç tane en alt başlığı bulunmaktadır. “İnsan İlişkileri” alt başlığında, “Arkadaşlık”, “Yabancı ve Rakipler”, “Gönül İlişkileri”, “Komşuluk ve Konukluk” ve “Akrabalık” şeklinde beş tane en alt başlığı bulunmaktadır. “Gönül İlişkileri” en alt başlığında, “Gönül İlişkilerinde Karşı Cinsle Atfedilen Adlandırmalar” şeklinde en alt başlığı daha bulunmaktadır. “Akrabalık” en alt başlığında ise “Kan Bağı ile Olan Akrabalıklar” ve “Kan Bağı ile Olmayan Akrabalıklar” şeklinde iki tane en alt başlığı bulunmaktadır. “Toplum” ana başlığında, “Topluluk”, “Nüfus”, “Soy”, “Sosyal Tabakalaşma” ve “Toplumsal Etkinlikler” şeklinde beş alt başlığı bulunmaktadır. “Sosyal Tabakalaşma” alt başlığında, “Üst Tabaka ve Kullanılan Unvanlar” ve “Orta Tabaka ve

⁸⁹ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 359)

Alt Tabaka” şeklinde iki tane en alt başlığı bulunmakta olup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.23.1. İnsan

Bu bölümde, “İnsan” alt başlığında 11 tane; “Cinsiyet” alt başlığında 11 tane; “Yaş” alt başlığının “Çocukluk” en alt başlığında, 7 tane; “Gençlik” en alt başlığında 4 tane ve “Orta Yaşlılık ve Yaşlılık” en alt başlığında ise 9 tane kavram bulunmaktadır. “İnsan İlişkileri” alt başlığının “Arkadaşlık” en alt başlığında, 31 tane; “Yabancı ve Rakipler” en alt başlığında, 8 tane; “Gönül İlişkileri” en alt başlığında 15 tane kavram bulunmaktadır. “Gönül İlişkileri” en alt başlığının “Gönül İlişkilerinde Karşı Cins Atfedilen Adlandırmalar” en alt başlığında da 18 tane kavram bulunmaktadır. “Komşuluk ve Konukluk” en alt başlığında 4 tane kavram bulunmaktadır. “Akrabalık” en alt başlığında 5 tane kavram olup “Kan Bağı ile Olmayan Akrabalıklar” kısmında 8 tane ve “Kan Bağı ile Olmayan Akrabalıklar” kısmında ise 10 tane kavram bulunmaktadır.

2.3.23.1.1. İnsan

<i>ādem</i>	(< <i>Ar.</i>) “insan, beşer”
<i>ādem-ī-zād</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>Far.</i>) “insanoğlu”
<i>aşıl</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyin bizzat kendisi”
<i>cān</i>	(< <i>Fars.</i>) “kişi, birey”
<i>cihān</i>	(< <i>Fars.</i>) “bütün insanlar, dünyada yaşayan herkes”
<i>deyyār</i>	(< <i>Ar.</i>) “kimse, fert, şahıs”
<i>ebter</i>	(< <i>Ar.</i>) “kendisinden sonra zürriyeti kalmayan kimse”
<i>gişi - kişi</i>	“insan, kimse, şahıs”

<i>insān - ins</i>	(< <i>Ar.</i>) “aklı ve konuşma yeteneği olan memeli canlı”
<i>öz</i>	“bir kimsenin kendi manevi varlığı, zâtı, kendisi”
<i>zāt</i>	(< <i>Ar.</i>) “kimse, kişi, şahıs”

2.3.23.1.2. Cinsiyet

<i>‘avrat</i>	(< <i>Ar.</i>) “kadın”
<i>bikr</i>	(< <i>Ar.</i>) “el değmemiş, dokunulmamış (kız), bakire”
<i>dişi</i>	“kadın”
<i>emred</i>	(< <i>Ar.</i>) “henüz bıyıkları ve sakalı çıkmamış olan delikanlı”
<i>erkek</i>	“erkek”
<i>harf̄</i>	(< <i>Ar.</i>) “(kaba konuşmada) adam”
<i>hātūn</i>	“kadın”
<i>kız</i>	“kız”
<i>nerre</i>	(< <i>Fars.</i>) “erkek”
<i>oğul</i>	“cinsiyeti erkek olan evlat”
<i>zenān</i>	(< <i>Fars.</i>) “kadınlar”

2.3.23.1.3. Yaş

2.3.23.1.3.1. Çocukluk

<i>kihter</i>	(< <i>Fars.</i>) “yaşça küçük olan (kimse)”
<i>oğlan</i>	“erkek çocuk”
<i>ögsüz</i>	“annesi veya hem annesi hem babası ölmüş çocuk”
<i>şabî</i>	(< <i>Ar.</i>) “üç yaşını doldurmamış erkek çocuk”
<i>tıfl</i>	(< <i>Ar.</i>) “küçük çocuk”
<i>uşak</i>	“küçük çocuk”
<i>yavri - yavricak</i>	“çok küçük yaşta olan insan veya hayvan”

2.3.23.1.3.2. Gençlik

<i>bernā</i>	(< <i>Fars.</i>) “genç delikanlı”
<i>cüvān</i>	(< <i>Fars.</i>) “gençlik”
<i>ter</i>	(< <i>Fars.</i>) “körpe (kimse)”
<i>yigit</i>	“genç, delikanlı”

2.3.23.1.3.3. Orta Yaşlılık - Yaşlılık

<i>kāhel</i>	(< <i>Ar.</i>) “ilerlemiş yaşlılık”
<i>karı</i>	“yaşlı (kimse)”

<i>kehl</i>	(< <i>Ar.</i>) “30 - 50 yaşları arasında insan, orta yaşlı”
<i>kemāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “en olgun, en yetişkin döneminde olma, olgunluk”
<i>koça</i>	“yaşça büyük, yaşlı”
<i>mihter</i>	(< <i>Fars.</i>) “yaşça büyük olan”
<i>pîr</i>	(< <i>Fars.</i>) “yaşlı, ihtiyar kimse”
<i>tekāmül</i>	(< <i>Ar.</i>) “olgunluk”
<i>ulu</i>	“yaşça büyük kimse”

2.3.23.1.4. İnsan İlişkileri

2.3.23.1.4.1. Arkadaşlık

<i>aḥbāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “dost, bildik, tanıdık”
<i>āşinā</i>	(< <i>Fars.</i>) “bildik, tanıdık (kimse)”
<i>‘azīz</i>	(< <i>Ar.</i>) “saygı duyulan, hürmet edilen, sevgili, dost”
<i>biliş</i>	“tanıdık kimse”
<i>buḥdaş</i>	“dert ortağı”
<i>cān</i>	(< <i>Fars.</i>) “sevgili, dost, kardeş”
<i>dem-sāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “arkadaş”
<i>dōst</i>	(< <i>Fars.</i>) “dost”

<i>ḥalīl</i>	(< Ar.) “sadık ve gerçek dost”
<i>ḥarīf</i>	(< Ar.) “dost”
<i>hem-bāz</i>	(< Fars.) “ortak”
<i>hem-dem</i>	(< Fars.) “dost, arkadaş”
<i>hem-derd</i>	(< Fars.) “dert ortağı”
<i>hem-‘inān</i>	(< Fars. + Ar.) “arkadaş”
<i>hem-ķar</i>	(< Fars. + Ar.) “yoldaş, arkadaş”
<i>hem-rāh</i>	(< Fars.) “yoldaş, yol arkadaşı”
<i>hem-rāz</i>	(< Fars.) “sırdaş, dost”
<i>hem-řoḥbet</i>	(< Fars. + Ar.) “arkadaş”
<i>ķurun</i>	(< Ar.) “yoldaş”
<i>maḥrem</i>	(< Ar.) “birinin sırlarını bilecek kadar yakını, dostu olan kimse”
<i>muḥliř</i>	(< Ar.) “dostluğu samimi olan (kimse)”
<i>mu‘īn</i>	(< Ar.) “yardım eden (kimse)”
<i>nedīm</i>	(< Ar.) “sohbet arkadaşı”
<i>ortak</i>	“birlikte bir iş vb. yapan kimseler”
<i>pā-dāř</i>	(< Fars. + T.) “yoldaş”

<i>refîk</i>	(< <i>Ar.</i>) “yoldaş”
<i>şerîk</i>	(< <i>Ar.</i>) “arkadaş”
<i>ülfet</i>	(< <i>Ar.</i>) “dostluk, muhabbet, ahbablık”
<i>üns</i>	(< <i>Ar.</i>) “arkadaş”
<i>yār</i>	(< <i>Fars.</i>) “dost”
<i>yoldaş</i>	“yol arkadaşı”

2.3.23.1.4.2. Yabancı ve Rakipler

<i>ağyār</i>	(< <i>Ar.</i>) “yabancılar, tanıdık olmayanlar”
<i>bîgāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “yabancı, aşina olmayan kimse”
<i>elgin</i>	“yabancı”
<i>ğarîb</i>	(< <i>Ar.</i>) “yabancı”
<i>ğayr</i>	(< <i>Ar.</i>) “başkası, başka bir kimse”
<i>harîf</i>	(< <i>Ar.</i>) “rakip”
<i>husūmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “hasımlık, düşmanlık”
<i>yadlık</i>	“yabancılık”

2.3.23.1.4.3. Gönül İlişkileri

<i>‘āşık</i>	(< <i>Ar.</i>) “karşı cinsten birine gönlünü kaptırmış kimse”
--------------	--

<i>āşüfte</i>	(< <i>Fars.</i>) “çılgın gibi seven kimse”
<i>cānān</i>	(< <i>Fars.</i>) “sevgili, sevilen kadın”
<i>dil-dāze</i>	(< <i>Fars.</i>) “âşık”
<i>dōst</i>	(< <i>Fars.</i>) “sevgili, yar”
<i>ġazāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevgili”
<i>maḥbūb</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevilen kimse”
<i>ma ‘şūḳ</i>	(< <i>Ar.</i>) “aşkla sevilen, âşık olunan kimse”
<i>maṭlūb</i>	(< <i>Ar.</i>) “istenilen, aranan, arzu edilen kimse”
<i>meftūn</i>	(< <i>Ar.</i>) “büyülenmişçesine tutkun, vurgun olan (kimse), âşık”
<i>muḥib</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevgi duyan, sevgi besleyen kimse”
<i>mübtelā</i>	(< <i>Ar.</i>) “âşık, tutkun”
<i>sevgülü</i>	“sevilen, sevgili”
<i>‘uṣṣāḳ</i>	(< <i>Ar.</i>) “âşıklar”
<i>yār</i>	(< <i>Fars.</i>) “sevgili”

2.3.23.1.4.3.1. Gönül İlişkilerinde Karşı Cinsle Atfedilen Adlandırmalar

<i>āfitāb</i>	(< <i>Fars.</i>) “güzel yüzlü sevgili”
<i>büt</i>	(< <i>Fars.</i>) “güzel sevgili”

<i>dil-ārāy</i>	(< <i>Fars.</i>) “gönlü süsleyen sevgili, güzel”
<i>dil-āvīz</i>	(< <i>Fars.</i>) “gönlü çeken, gönlü kendine cezbeden (sevgili, güzel)”
<i>dil-bend</i>	(< <i>Fars.</i>) “gönül bağlanan sevgili”
<i>dilber</i>	(< <i>Fars.</i>) “gönlü kendine çeken güzel”
<i>dil-dār</i>	(< <i>Fars.</i>) “gönlü kendine bağlamış olan kimse, sevgili”
<i>dil-figār</i>	(< <i>Fars.</i>) “gönlü yaralı âşık”
<i>dil-güşā</i>	(< <i>Fars.</i>) “iç açıcı, ferahlık verici (sevgili, kimse)”
<i>dil-keş</i>	(< <i>Fars.</i>) “gönül çekici (sevgili, kimse)”
<i>dil-nüvāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “gönül okşayan sevgili”
<i>dīvāne</i>	(< <i>Fars.</i>) “çılgın, deli, mecnun gibi seven (kimse)”
<i>gül-endām</i>	(< <i>Fars.</i>) “gül gibi bedenli (sevgili)”
<i>ḥabīb</i>	(< <i>Ar.</i>) “sevilen kimse”
<i>māh-rū</i>	(< <i>Fars.</i>) “ay yüzlü sevgili”
<i>nāzenīn</i>	(< <i>Fars.</i>) “işveli, narin (sevgili)”
<i>niḡārīn</i>	(< <i>Fars.</i>) “resim gibi güzel sevgili”
<i>semen-ber</i>	(< <i>Fars.</i>) “göğsü yasemin çiçeği gibi beyaz olan (sevgili)”

2.3.23.1.4.4. Komşuluk ve Konukluk

<i>hem-sāye</i>	(< <i>Fars.</i>) “komşu”
<i>koṅṣu</i>	“komşu”
<i>mihmān</i>	(< <i>Fars.</i>) “misafir”
<i>müsāfir</i>	(< <i>Ar.</i>) “misafir, konuk”

2.3.23.1.4.5. Akrabalık

<i>ḥıṣım</i>	(< <i>Ar.</i>) “aynı soydan gelen veya evlenme yoluyla oluşan akrabalık”
<i>ḥiṣāvend</i>	(< <i>Fars.</i>) “akraba”
<i>ḥiṣ̄</i>	(< <i>Fars.</i>) “akraba”
<i>ḳār̄īn</i>	(< <i>Ar.</i>) “yakın akraba”
<i>ḳurbet</i>	(< <i>Ar.</i>) “akrabalık, yakınlık”

2.3.23.1.4.5.1. Kan Bağı ile Olan Akrabalıklar

<i>‘amu</i>	(< <i>Ar.</i>) “baba, amca”
<i>ana</i>	“anne”
<i>ata</i>	“baba”
<i>bürāder</i>	(< <i>Fars.</i>) “kardeş”
<i>ḳarındaṣ</i>	“kardeş”

<i>maḥrem</i>	(< <i>Ar.</i>) “yakın akrabalarından nikâh düşmeyen (kimse)”
<i>ṭayı</i>	“annenin erkek kardeşi”
<i>yegen</i>	“bir kimsenin kardeşinin çocuğu”

2.3.23.1.4.5.2. Kan Bağı ile Olmayan Akrabalıklar

<i>‘arūs</i>	(< <i>Ar.</i>) “yeni evlenmiş veya evlenecek olan kız, gelin”
<i>‘ayāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “eş, zevce”
<i>cüft</i>	(< <i>Fars.</i>) “zevç, zevce”
<i>dāmād</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir aileye göre kızları ile evlenmiş olan erkek, güvey”
<i>ehil</i>	(< <i>Ar.</i>) “karı kocadan her biri, eş”
<i>gelin</i>	“gelin”
<i>güyegü</i>	“damat”
<i>nāmuzād</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “sözlü, nişanlı”
<i>rāzī</i>	(< <i>Ar.</i>) “süt kardeşi”
<i>yenge</i>	“kardeş, dayı ve amca karısı”

2.3.23.2. Toplum

Bu bölümde, “Topluluk” alt başlığında, 10 tane; “Nüfus” alt başlığında, 6 tane; “Soy” alt başlığında 4 tane; “Sosyal Tabakalaşma” alt başlığında 11 tane kavram bulunup “Üst Tabaka ve Kullanılan Unvanlar” en alt başlığında 22 tane ve “Orta Tabaka ve Alt Tabaka”

en alt başlığında 7 tane ve “Toplumsal Etkinlikler” alt başlığında ise 8 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.23.2.1. Topluluk

<i>bölük</i>	“takım, zümre, cemaat”
<i>dérnek</i>	“topluluk”
<i>ehil</i>	(< Ar.) “bir topluluğun halkından olanlar, cemaat”
<i>halk</i>	(< Ar.) “bir milleti meydana getiren insan topluluğu”
<i>ķabīle</i>	(< Ar.) “bir kimsenin yönetiminde yaşayan göçebe topluluk”
<i>ķāfīle</i>	(< Ar.) “birlikte yolculuk edenlerin meydana getirdiği topluluk”
<i>ķamu</i>	“bir memleketteki halkın bütünü”
<i>ķavim</i>	(< Ar.) “aynı soydan gelen, dil ve kültürleri ortak insan topluluğu”
<i>maħlūk</i>	(< Ar.) “halk, yaratılanlar”
<i>re‘āye</i>	(< Ar.) “halk”

2.3.23.2.2. Nüfus

<i>aşhāb</i>	(< Ar.) “bir şeye mensup bulunanlar”
<i>göçgün</i>	“göçmen, göçebe”
<i>mensūb</i>	(< Ar.) “ait”
<i>muķīm</i>	(< Ar.) “bir yere yerleşen kimse”

yabān (< *Fars.*) “yerli halktan olmayan, yabancı (kimse)”

yêrlü “bulunduğu ülkeye has olan, o yere ait nitelikleri taşıyan”

2.3.23.2.3. Soy

aşıl (< *Ar.*) “soy, nesep”

neseb (< *Ar.*) “soy, sop”

sülāle (< *Ar.*) “soy sop”

uruq “soy, aşiret”

2.3.23.2.4. Sosyal Tabakalaşma

cāh (< *Ar.*) “yüksek makam”

emāret (< *Ar.*) “makam”

kapu “makam, huzur”

kat “makam, huzur”

kur “derece, mertebe”

manşıb (< *Ar.*) “mevki, makam”

mesned (< *Ar.*) “büyük mevki, makam”

pāye (< *Fars.*) “rütbe, mertebe, derece”

rikāb (< *Ar.*) “büyük bir kimsenin katı, huzuru”

şınıf (< Ar.) “tabaka, derece”

yalum “derece, mertebe”

2.3.23.2.4.1. Üst Tabaka ve Kullanılan Unvanlar

2.3.23.2.4.1.1. Üst Tabaka

baş “bir topluluğu yöneten kimse”

beg “ileri gelen nüfuzlu kimse, eşraf”

beşe (< Fars.) “efendi, bey”

ekābir (< Ar.) “ileri gelen insanlar”

güzīn (< Fars.) “seçkin, seçilmiş (kimse)”

hāş (< Ar.) “seçkin (kimse, sınıf, topluluk)”

maḥdūm (< Ar.) “endisine hizmet edilen, efendi”

mālik (< Ar.) “bir şeye sahip olan kimse, sahip”

mu‘teber (< Ar.) “saygın (kimse)”

mūkerrem (< Ar.) “saygıdeğer, hürmete layık (kimse)”

pīş-vā (< Fars.) “önder, lider”

şāhib - şāhib-kırān (< Ar.) “bir şeyi hükmü altına alıp gerektiği gibi kullanan kimse”

siyādet (< Ar.) “efendilik, beylik”

<i>şevket</i>	(< <i>Ar.</i>) “büyüklik, ululuk”
<i>taht</i>	(< <i>Fars.</i>) “hükümdarlık makamı, hükümdarlık”
<i>ulu</i>	“bir topluluğun maddi veya manevi büyüğü”

2.3.23.2.4.1.2. Kullanılan Unvanlar

<i>bānū</i>	(< <i>Fars.</i>) “soylu ve asil kadınlara verilen unvan”
<i>elkāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “devlet memurlarının rütbelere göre resmi unvanlar”
<i>hān</i>	“Türk hükümdarlarının isimlerinin sonuna getirilen unvan”
<i>kisrā</i>	(< <i>Ar.</i>) “Eski İran hükümdarları için kullanılan unvan sözü”
<i>muhterem</i>	(< <i>Ar.</i>) “saygı gösterilen, saygıya layık olan, saygıdeğer”
<i>Şāh-ı Kisrī</i>	“Araplar’ın Sasani hükümdarları için kullandıkları unvan”

2.3.23.2.4.2. Orta Tabaka ve Alt Tabaka ⁹⁰

<i>ām</i>	(< <i>Ar.</i>) “avam tabakası, halk tabakası; herkese ait”
<i>evbāş</i>	(< <i>Ar.</i>) “serseriler, ayak takımı”
<i>kem-ter</i>	(< <i>Fars.</i>) “bayağı, sıradan (kimse)”
<i>gedā</i>	(< <i>Fars.</i>) “dilenci, yoksul”
<i>muṭī</i>	(< <i>Ar.</i>) “boyun eğen, itaat eden (kimse)”

⁹⁰ Köle, cariye gibi kavramlar da aynı zamanda bu tabakaya ait olup söz konusu kelimeler, *Meslekler ve Mesleklerle İlgili Kavramlar* adlı bölümde yer almaktadır.

<i>sā'il</i>	(< <i>Ar.</i>) “dilenci”
<i>tābi'</i>	(< <i>Ar.</i>) “birinin emri altında bulunan, ona bağlı (kimse)”

2.3.23.2.5. Toplumsal Etkinlikler

<i>bezm</i>	(< <i>Fars.</i>) “içkili, eğlenceli yiyip içme ve sohbet meclisi”
<i>düğün</i>	“düğün”
<i>dīvān</i>	(< <i>Fars.</i>) “büyük meclis, yüksek meclis”
<i>meclis</i>	(< <i>Ar.</i>) “sohbet etmek veya eğlenmek amacıyla toplanmış grup”
<i>nevrūz</i>	(< <i>Fars.</i>) “bu günde kırlara çıkılarak yapılan bayram”
<i>şafā</i>	(< <i>Ar.</i>) “eğlence, zevk”
<i>sūr</i>	(< <i>Fars.</i>) “düğün”
<i>teferrüc</i>	(< <i>Ar.</i>) “eğlenmek için yapılan gezinti”

2.3.24. Soyut Kavramlar ve Doğaüstü Varlıklar ⁹¹

Söz konusu bölüm, “Doğaüstü Varlıklar” ve “Soyut Kavramlar” şeklinde iki ana başlık dâhilinde incelenip tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.24.1. Doğaüstü Varlıklar

Bu bölümde, 3 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

⁹¹ Bu bölüme ait *cennet*, *cehennem*, *melek* vb. gibi soyut kavramlar, “Din ve Kutsallık” bölümünde değerlendirilmiştir.

<i>dēv</i>	(< <i>Fars.</i>) “çok iri ve kuvvetli, korkunç masal tipi”
<i>gūl</i>	(< <i>Ar.</i>) “hayalet, hortlak, şeytan”
<i>perī</i>	(< <i>Fars.</i>) “doğüstü güce sahip cinlerin güzellerine verilen isim”

2.3.24.2. Soyut Kavramlar

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>hātīf</i>	(< <i>Ar.</i>) “gözle görülmeyen manevi âlem”
<i>nūr</i>	(< <i>Ar.</i>) “kalp gözüyle his ve idrak edilen gönül açıcı aydınlık”
<i>ḥayāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir kişi, olay veya nesnenin zihinde canlanan sureti”
<i>ṣanu</i>	“sanı, hayal”
<i>serāb</i>	(< <i>Fars.</i>) “gerçekleşmesi mümkün olmayan şey, hayal”

2.3.25. Taraf ve Yön Bildiren Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Yön ve Taraf” ana başlığı dâhilinde incelenmiştir. Bu ana başlığın “Coğrafi Yönler” ve “Taraf” şeklinde iki alt başlığı bulunup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.25.1. Yön ve Taraf

Bu bölümde, 6 tane ilgili kavram bulunup “Coğrafi Yönler” alt başlığında 3 tane ve “Taraf” alt başlığında 21 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>cānīb</i>	(< <i>Ar.</i>) “yan, taraf, yön”
<i>istikāmet</i>	(< <i>Ar.</i>) “yön, cihet”

<i>sıra</i>	“taraf”
<i>sū</i>	(< <i>Fars.</i>) “yan, yön”
<i>sā‘at</i>	(< <i>Ar.</i>) “pusula”
<i>yön</i>	“yön, cihet”

2.3.25.1.1. Coğrafi Yönler

<i>cenūb</i>	(< <i>Ar.</i>) “güney”
<i>maşriḳ</i>	(< <i>Ar.</i>) “Güneş’in doğduğu yer veya yön, doğu”
<i>şimāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “kuzey”

2.3.25.1.2. Taraf

<i>ağız</i>	“kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı”
<i>ard</i>	“peş, arka”
<i>arḳa</i>	“sırtın dayandığı kısım”
<i>dip</i>	“bir şeyin bulunduğu yere bitişen en alt kısmı”
<i>iç</i> ⁹²	“bir şeyin kendi sınırları arasında kalan kısmı, dâhil”
<i>karşu</i>	“bir şey, yer veya kimsenin yüz tarafının ilerisi”
<i>kıçın</i>	“arka, geri”

⁹² Söz konusu kelime metinde, *içre* - *içinde* şeklinde de geçmektedir.

<i>mukaddem</i>	(< <i>Ar.</i>) “önde olan, önden giden”
<i>öte</i>	“daha uzaktaki yer, iki uzaklıktan daha uzak olanı”
<i>pîş</i>	(< <i>Fars.</i>) “ön, ön taraf”
<i>sağ</i>	“bu tarafta bulunan (yön, taraf)”
<i>şol</i>	“bu tarafta bulunan (yön, taraf)”
<i>şoy</i>	“peşin, arka”
<i>şeş cihāt</i>	(< <i>Fars. + Ar.</i>) “ön, arka, sağ, sol, üst, alt (yön, taraf)”
<i>taş</i>	“herhangi bir yerin sınırları ötesinde kalan yer, hariç”
<i>üst</i> ⁹³	“bir şeyin yukarıya, göğe doğru bakan yüzü, yüzeyi”
<i>yemîn</i>	(< <i>Ar.</i>) “sağ taraf, sağ”
<i>yesār</i>	(< <i>Ar.</i>) “sol taraf”
<i>zımn</i>	(< <i>Ar.</i>) “iç taraf, iç yüz”
<i>zîr</i>	(< <i>Fars.</i>) “alt, alt tarafı, aşağı”
<i>zāhir</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü, dış görünüşü”

⁹³ Söz konusu kelime metinde, *üzre* – *üstinde* şeklinde de geçmektedir.

2.3.26. Temizlik ve Hijyen

Söz konusu bölüm, “Çöp ve Kirlilik” ve “Temizlik” şeklinde iki ana başlık dâhilinde incelenip tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.26.1. Çöp ve Kirlilik

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>ḥāṣāk</i>	(< <i>Fars.</i>) “çöp, süprüntü”
<i>keh</i>	(< <i>Fars.</i>) “saman çöpi, sapan”
<i>murḍār</i>	(< <i>Fars.</i>) “kirli, pis”
<i>pās</i>	“kirli”
<i>ṣaman</i>	“çöp”

2.3.26.2. Temizlik

Bu bölümde, 5 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>aru</i>	“temiz, tertemiz, pak”
<i>pāk</i>	(< <i>Fars.</i>) “temiz”
<i>ṣāfi</i>	(< <i>Ar.</i>) “temiz, saf”
<i>ṣafvet</i>	(< <i>Ar.</i>) “maddi ve manevi manada temizlik, arılık, saflık”
<i>tāhir</i>	(< <i>Ar.</i>) “temiz, pak, arı”

2.3.27. Vücut ve Organlarla İlgili Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Vücut” ve “Organ” şeklinde iki ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Vücut” ana başlığında, “Vücuttan Salgılanan Sıvı ve Maddeler”, “Kıllar ve Lekeler”, “Kemik, Eklem, Kas ve Yağ” ve “Kan, Nabız ve Solunum” şeklinde dört alt başlığı bulunmaktadır. “Organ” ana başlığında ise “Baş Kısmında Bulunan Organ Adları”, “Yüz ve Yüz Bölgesinde Bulunan Organ Adları”, “Gövde Kısmında Bulunan Organ Adları”, “İç Organlar” ve “Duyu Organları” şeklinde beş tane alt başlığı bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümün “Yüz ve Yüz Bölgesinde Bulunan Organ Adları” alt başlığının “Ağız ve Ağız İçi” şeklinde bir en alt başlığı bulunmaktadır. “Gövde Kısmında Bulunan Organ Adları” alt başlığında, “Bacak, Diz ve Ayak” ve “Kol, Dirsek ve El” şeklinde iki en alt başlığı bulunmaktadır. “Duyu Organları” alt başlığında ise “Görme”, “Duyma”, “Koku”, “Dokunma” ve “Tatma” şeklinde beş tane en alt başlığı bulunmakta olup tüm ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.27.1. Vücut

Bu bölümde, “Vücuttan Salgılanan Sıvı ve Maddeler” alt başlığında 7 tane; “Kıllar ve Lekeler” alt başlığında, 8 tane; “Kemik, Eklem, Kas ve Yağ” alt başlığında 6 tane ve “Kan, Nabız ve Solunum” alt başlığında ise 6 tane ilgili kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, 9 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>beden</i>	(< Ar.) “vücut, gövde”
<i>cesed</i>	(< Ar.) “beden”
<i>cism</i>	(< Ar.) “beden, vücut”
<i>cüsse</i>	(< Ar.) “gövde, vücut”
<i>et</i>	“ten, beden”
<i>gövde</i>	“insan bedeni, vücut”

<i>ķālib</i>	(< <i>Ar.</i>) “vücut, gövde”
<i>ten</i>	(< <i>Fars.</i>) “vücut, beden”
<i>vücūd</i>	(< <i>Ar.</i>) “insan veya hayvan gövdesi, beden”

2.3.27.1.1. Vücuttan Salgılanan Sıvı ve Maddeler

<i>‘arāk</i>	(< <i>Ar.</i>) “ter”
<i>balġam</i>	(< <i>Ar.</i>) “eskiden bedeninin esasını oluşturduğuna inanılan dört unsurdan biri”
<i>ġirye</i>	(< <i>Fars.</i>) “gözyaşı”
<i>iltihāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “iltihap”
<i>nem</i>	(< <i>Fars.</i>) “hafif ıslaklık, hafif yaşlık”
<i>şafṛā</i>	(< <i>Ar.</i>) “karaciğerin salgıladığı yeşil sarı renkte acı sıvı, öd”
<i>yaş</i>	“gözyaşı”

2.3.27.1.2. Kıllar ve Lekeler

<i>aġvāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “benler”
<i>ķaş</i>	“kaş”
<i>ķıl</i>	“kıl”
<i>saç</i>	“saç”
<i>saķal</i>	“sakal”

şar (< *Ar.*) “saç, kıl”

turra (< *Ar.*) “kıvrık saç lülesi”

zülfi (< *Fars.*) “saç lülesi”

2.3.27.1.3. Kemik, Eklem, Kas ve Yağ

eyegü “kaburga”

ilik “kemiklerin içini dolduran yağlı madde”

omuz “omuz”

süsgün “omuz, boyun kökü”

üstühân (< *Fars.*) “kemik”

yağ “kaslar ve dokular arasında depolanan hidrokarbonların ortak adı”

2.3.27.1.4. Kan, Nabız ve Solunum

dem (< *Ar.*) “kan”

dem (< *Fars.*) “nefes, soluk”

hün (< *Fars.*) “kan”

kan “damarlarda dolaşıp vücut dokularını besleyen kırmızı renkli sıvı”

nabz (< *Ar.*) “kalbin dakikadaki atış sayısı”

soluk “nefes”

2.3.27.2. Organ

Bu bölümde, “Baş Kısmında Bulunan Organ Adları” alt başlığında, 6 tane; “Yüz ve Yüz Kısmında Bulunan Organ Adları” alt başlığında, 22 tane kavram olup bu alt başlığın “Ağız ve Ağız İçi” en alt başlığında 9 tane kavram bulunmaktadır. “Gövde Kısmında Bulunan Organ Adları” 11 tane kavram olup “Bacak, Diz ve Ayak” en alt başlığında, 6 tane ve “Kol, Dirsek ve El” en alt başlığında 9 tane kavram bulunmaktadır. “Duyu Organları” alt başlığının “Görme” en alt başlığında 2 tane; “Duyma” en alt başlığında 15 tane; “Koku” en alt başlığında 8 tane ; “Dokunma” en alt başlığında 6 tane ve “Tatma” en alt başlığında ise 8 tane kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, 1 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

a‘zā (< Ar.) “vücudu meydana getiren parçalar, organlar”

2.3.27.2.1. Baş Kısmında Bulunan Organ Adları

baş “insan vücudunun göz, kulak vb. organlarının bulunduğu yer”

boğaz “ağızla gırtlak arasındaki dar kısım”

boyun “başı bedene bağlayan kısım”

depe “insan veya hayvanın başının üst kısmı”

kelle (< Fars.) “baş, kafa”

ser (< Fars.) “baş, kafa”

2.3.27.2.2. Yüz ve Yüz Bölgesinde Bulunan Organ Adları

‘abher (< Ar.) “göz”

alın “yüzün, kaşların üstünden saçlara kadar olan kısmı”

<i>bāzām</i>	(< <i>Fars.</i>) “göz”
<i>burun</i>	“koklama organı”
<i>çeşm</i>	(< <i>Fars.</i>) “göz”
<i>çihre</i>	(< <i>Fars.</i>) “yüz, surat, sima”
<i>dizār</i>	(< <i>Fars.</i>) “yüz, güzel yüz, çehre”
<i>eḡek</i>	“çene”
<i>göz</i>	“insanda ve hayvanda görme organı”
<i>gūş</i>	(< <i>Fars.</i>) “kulak”
<i>ḡad</i>	(< <i>Ar.</i>) “yanak”
<i>kūlak</i>	“kulak”
<i>manzar</i>	(< <i>Ar.</i>) “yüz, çehre”
<i>peyker</i>	(< <i>Fars.</i>) “yüz, surat”
<i>ruḡ</i>	(< <i>Fars.</i>) “yanak”
<i>şıfat</i>	(< <i>Ar.</i>) “yüz, surat”
<i>şūret</i>	(< <i>Ar.</i>) “yüz, çehre, surat”
<i>şemm</i>	(< <i>Ar.</i>) “burun”
<i>ṭal‘at</i>	(< <i>Ar.</i>) “yüz, çehre, güzel yüz”

vec̄h (< Ar.) “yüz, çehre”

yaḥaq “iki yanın her biri, çene kemiğinin iki kanadı”

yüz “yüz”

2.3.27.2.2.1. Ağız ve Ağız İçi

ağız “yemeye - içmeye ve konuşmaya yarayan organ”

dendān (< Fars.) “diş”

dil “dil”

diş “diş”

dudaq “dudak”

la'l (< Ar.) “(divan edebiyatında) sevgilinin kırmızı dudağı”

leb (< Fars.) “dudak”

piste (< Fars.) “ağız”

'unnāb (< Ar.) “(divan edebiyatında) sevgilinin dudağı”

2.3.27.2.3. Gövde Kısımında Bulunan Organ Adları

arqa “sırt”

bēl “insan vücudunun orta kısmında göğüsle karın arasındaki yer”

bıqın “bel”

<i>bülür tağı</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>T.</i>) “cunnus” ⁹⁴
<i>döş</i>	“göğüs, sine”
<i>düş</i>	(< <i>Fars.</i>) “omuz”
<i>göbek</i>	“memelilerde göbek bağının düşmesiyle kalan çukurluk”
<i>gögüz</i>	“vücudun ön tarafı”
<i>kıyın</i>	“vücudun göğüsle giysi arasında kalan kısmı”
<i>pülād</i>	(< <i>Fars.</i>) “penis” ⁹⁵
<i>sīne</i>	(< <i>Fars.</i>) “göğüs, bağır”

2.3.27.2.3.1. Bacak, Diz ve Ayak

<i>ayağ</i>	“yere basıp durmayı sağlayan organ”
<i>diz</i>	“diz”
<i>kadem</i>	(< <i>Ar.</i>) “ayak”
<i>pā</i>	(< <i>Fars.</i>) “ayak”
<i>topuğ</i>	“ayağın arkası, topuk”
<i>zānū</i>	(< <i>Fars.</i>) “diz”

⁹⁴ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 362)

⁹⁵ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 362)

2.3.27.2.3.2. Kol, Dirsek ve El

<i>avuç</i>	“elin iç kısmı”
<i>aya</i>	“elin iç tarafı, avuç içi”
<i>bağal</i>	(< <i>Fars.</i>) “koltuk altı”
<i>barmağ</i>	“el ve ayaklardaki eklemlili uzantıların her biri” ⁹⁶
<i>dest</i>	(< <i>Fars.</i>) “el”
<i>el</i>	“el”
<i>kef</i>	(< <i>Ar.</i>) “elin iç kısmı”
<i>kol</i>	“el”
<i>yumruk</i>	“yumruk”

2.3.27.2.4. İç Organlar

<i>bağırsağ</i>	“iç organlar”
<i>beyni</i>	“kafatasının içinde yer alan organ”
<i>ciger</i>	(< <i>Fars.</i>) “karaciğer ve akciğerin ortak adı”
<i>ğarın</i>	“mide”
<i>ğursağ</i>	“mide”

---

⁹⁶ Bacak, Diz ve Ayak bölümü kategorisinde de vardır.

mi'de (< Ar.) "mide"

yürek "kalp"

2.3.27.2.5. Duyu Organları ve İlgili Kavramlar ⁹⁷

2.3.27.2.5.1. Görme

bakım "bakış"

göz "insanda ve hayvanda görme organı"

2.3.27.2.5.2. Duyma

āh "feryat, inilti"

āvāz (< Fars.) "ses, seda"

çav "ses"

fiğān (< Fars.) "feryat"

ğırīv (< Fars.) "feryat"

ğulğul (< Fars.) "(ses taklidi) gulgule, gürültü"

güy "gürültü, ses"

kulak "kulak"

nāle (< Fars.) "inilti"

---

⁹⁷ Her duyu organına, bir duyu organı türü örneği verilmiştir.

nevā (< *Fars.*) “ses, nağme, ahenk”

şadā (< *Ar.*) “ses, seda”

şavt (< *Ar.*) “ses”

ün “ses”

yanķu “eko, yankı”

yavaş “(ses tonu için) alçak”

2.3.27.2.5.3. Koku

‘abīr (< *Ar.*) “çeşitli otların karıştırılması ile elde edilen güzel koku”

‘anber (< *Ar.*) “güzel kokulu nesne”

bū (< *Fars.*) “koku”

burun “koklama organı”

kāfūr (< *Ar.*) “kâfur ağacından elde edilen kokulu madde”

ķoķu “koku”

müşg (< *Fars.*) “misk denilen güzel hoş koku”

mu‘aţtar (< *Ar.*) “güzel kokulu şey”

2.3.27.2.5.4. Dokunma

el “el”

kor “ateş parçası gibi yakıcı şey”

nerm (< *Fars.*) “yumuşak”

yaş “ıslak, nemli”

yelmān “sivri uç”

yiti – iti “keskin”⁹⁸

2.3.27.2.5.5. Tatma

acı “tadı ağızda yakıcı bir etki bırakan (şey)”

ağız “yeme – içmeye ve konuşmaya yarayan organ”

çāšnī (< *Fars.*) “(yiyecek için) tat, lezzet”

halāvet (< *Ar.*) “tatlılık, hoşluk”

lezzet (< *Ar.*) “ağızda duyulan tat, çeşni”

mezē (< *Fars.*) “tat, lezzet”

nūş (< *Fars.*) “tatlı şey”

ṭatlu “şeker tadında olan (şey)”

2.3.28. Yer ve Yeryüzüyle İlgili Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Yer ve Yeryüzü”, “Yerleşim Yerleri” ve “Yeryüzü Suları” şeklinde üç ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Yer ve Yeryüzü” ana başlığında, “Toprak ve Kara

⁹⁸ Söz konusu kelime, *Tarama Sözlüğünde* geçmektedir. (bkz. *YTS*, 2009, s. 131)

Kütleleri”, “Dağ, Tepe ve Uçurum” ve “Çöl ve Ova” şeklinde üç alt başlık bulunmaktadır. “Yeryüzü Suları” ana başlığında da “Deniz ve Okyanus”, “Göl ve Akarsu” ve “Çağlayan, Pınar, Kaynak ve Kuyu Suları” şeklinde üç alt başlık bulunup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.28.1. Yer ve Yeryüzü

Bu bölümde, “Toprak ve Kara Kütleleri” alt başlığında 18 tane; “Dağ, Tepe ve Uçurum” alt başlığında 8 tane ve “Çöl ve Ova” alt başlığında ise 7 tane ilgili kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu kısımda, 12 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>aracuk</i>	“yer”
<i>baş</i>	“bir şeyin yakını veya çevresi”
<i>cihān</i>	(< <i>Fars.</i>) “yeryüzü”
<i>ferş</i>	(< <i>Ar.</i>) “yeryüzü”
<i>havālī</i>	(< <i>Ar.</i>) “çevre”
<i>kemīn</i>	(< <i>Ar.</i>) “sığınak”
<i>muḥīṭ</i>	(< <i>Ar.</i>) “yöre”
<i>şahın</i>	(< <i>Ar.</i>) “orta yer”
<i>uç</i>	“bitim yeri”
<i>yēr</i>	“ayakla basılan, ayakların altında bulunan yüzey, zemin”
<i>yöre</i>	“çevre, muhit, yer”
<i>zemīn</i>	(< <i>Fars.</i>) “zemin”

2.3.28.1.1. Toprak ve Kara Kütleleri

<i>balçık</i>	“koyu kıvamda, özlü ve yapışkan çamur”
<i>ber</i>	(< <i>Ar.</i>) “kara, toprak”
<i>çağıl</i>	“çakıl taşı”
<i>daş - taş</i>	“yeryüzünün sertleşmiş değişik birleşimdeki cisimleri”
<i>ğubār</i>	(< <i>Ar.</i>) “toz, ince toprak”
<i>hāk</i>	(< <i>Fars.</i>) “toprak”
<i>ķay</i>	“toprak parçası”
<i>ķaya</i>	“sert ve iri taş kütle”
<i>ķayır</i>	“sere ve çayların getirdiği kum ve çakıl taşları”
<i>ķayrak</i>	“verimsiz arazi”
<i>ķum</i>	“kum”
<i>ķuru</i>	“kara”
<i>omac</i>	“tarladaki köstebek yuvasının üstündeki toprak yığını” ⁹⁹
<i>seng</i>	(< <i>Fars.</i>) “taş”
<i>şerā</i>	(< <i>Ar.</i>) “toprak”

⁹⁹ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 365)

toprak “yer kabuğunun, üzerini kaplayan kısmı”

toz “toz”

türāb (< *Ar.*) “toprak”

2.3.28.1.2. Dağ, Tepe ve Uçurum

cebel (< *Ar.*) “dağ”

çāh (< *Fars.*) “kuyu, çukur”

dağ - tağ “çevresindeki araziye göre büyük bir çıkıntı olan kaya kütlesi”

depe “bir şeyin en yüksek kısmı, en üstteki bölümü, uç kısmı”

kūh (< *Fars.*) “dağ”

mağara (< *Ar.*) “mağara”

varṭa (< *Ar.*) “uçurum, kuyu gibi derin yer, çukur”

yar “dik ve derin uçurum, yer yarığı”

2.3.28.1.3. Çöl ve Ova

bādiye (< *Ar.*) “çöl, sahra”

beyābān (< *Fars.*) “çöl”

deşt (< *Fars.*) “bozkır, ova”

hāmūn (< *Fars.*) “geniş ova”

şahrā (< *Ar.*) “çöl”

şahrā (< *Ar.*) “kır”

yazı “ova, düzlük”

2.3.28.2. Yerleşim Yerleri

Bu bölümde, 12 tane kavram bulunmaktadır.

diyār (< *Ar.*) “memleket, ülke”

ğurbet (< *Ar.*) “yabancı memleket”

ḥuṭṭa (< *Ar.*) “memleket, ülke”

iklīm (< *Yun.*) “ülke, diyar”

köy (< *Fars.*) “köy”

livā (< *Ar.*) “yerel yönetimde kaza ile vilayet arasında bir derece”

memleket (< *Ar.*) “ülke”

mīlk (< *Ar.*) “memleket, şehir”

şar (< *Fars.*) “şehir”

şehir (< *Fars.*) “şehir”

vaṭan (< *Ar.*) “bir kimsenin doğup büyüdüğü ve yaşadığı yer, yurt”

vilāyet (< *Ar.*) “diyar, ülke, memleket”

2.3.28.3. Yeryüzü Suları

Bu bölümün “Deniz ve Okyanus” alt başlığında 9 tane; “Göl ve Akarsu” alt başlığında 4 tane; “Çağlayan, Pınar, Kaynak ve Kuyu Suları” alt başlığında ise 4 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

2.3.28.3.1. Deniz ve Okyanus

<i>baħr</i>	(< <i>Ar.</i>) “deniz, derya”
<i>baħr-ı ‘ummān</i>	(< <i>Ar.</i>) “okyanus”
<i>deñiz</i>	“deniz”
<i>deryā</i>	(< <i>Fars.</i>) “deniz”
<i>gird-āb</i>	(< <i>Fars.</i>) “su akıntısının dönerek ve çukurlaşarak yaptığı çevrinti”
<i>ka‘r</i>	(< <i>Ar.</i>) “deniz, kuyu vb. şeylerin dibini, dip”
<i>mevc</i>	(< <i>Ar.</i>) “dalga”
<i>sāhil</i>	(< <i>Ar.</i>) “deniz, nehir kenarı”
<i>‘ummān</i>	(< <i>Ar.</i>) “çok büyük engin deniz, okyanus”

2.3.28.3.2. Göl ve Akarsu

<i>āb-ı revān</i>	(< <i>Fars.</i>) “akarsu”
<i>çay</i>	“ırmaktan küçük, dereden büyük akarsu”
<i>göl</i>	“kara ile çevrili, çeşitli büyüklükte durgun ve kalıcı su”

şat (< Ar.) “büyük nehir”

2.3.28.3.3. Çağlayan, Pınar, Kaynak ve Kuyu Suları

‘ayn (< Ar.) “kaynak”

bınar “pınar”

çağlar “yüksekten köpürerek düşen su, çağlayan”

kuyı - kuyu “kuyu”

2.3.29. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Yiyecekler”, “İçecekler” ve “Yeme İçme Durumu” şeklinde üç ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Yiyecekler” ana başlığında, “Sebze ve Et Yemekleri”, “Tahıldan Yapılan Yiyecekler”, “Tatlılar” ve “Diğer Yiyecekler” şeklinde dört alt başlık bulunmakta olup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.29.1. Yiyecekler

Bu bölümde, “Sebze ve Et Yemekleri” alt başlığında, 4 tane; “Tahıldan Yapılan Yiyecekler” alt başlığında 8 tane; “Tatlılar” alt başlığında 9 tane ve “Diğer Yiyecekler” alt başlığında ise 9 tane ilgili kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, 11 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

aş “yenilmek üzere pişirilmiş yiyecek, yemek”

ğidā (< Ar.) “gıda”

na ‘īm (< Ar.) “nimet, bolluk”

ni ‘met (< Ar.) “Allah’ın kullarına bağışı olan yiyecek, içecek vb.”

<i>öyün</i>	“öğün”
<i>rızıķ</i>	(< <i>Ar.</i>) “yiyecek - içecek şey, azık”
<i>ta ‘ām</i>	(< <i>Ar.</i>) “yemek”
<i>tūşe</i>	(< <i>Fars.</i>) “azık”
<i>yégü</i>	“yiyecek”
<i>zād</i> ¹⁰⁰	(< <i>Ar.</i>) “yiyecek, azık”
<i>zāhire</i>	(< <i>Ar.</i>) “erzak”

2.3.29.1.1. Sebze ve Et Yemekleri

<i>biryān</i>	(< <i>Fars.</i>) “kebab”
<i>et</i>	“hayvan vücudunun yiyecek maddesi olarak kullanılan kas kısmı”
<i>silkmē</i>	“bulgurla pişirilip üstüne yoğurt dökülüp yenen bir çeşit ot yemeği”
<i>yaḥnī</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir tür et yemeği”

2.3.29.1.2. Tahıldan Yapılan Yiyecekler

<i>‘alef</i>	(< <i>Ar.</i>) “erkeklerin günlük yiyeceği”
<i>beksümāṭ</i>	(< <i>Yun.</i>) “gevrek hâlinde olan kıtır ekmeķ”
<i>bulamac</i>	“un ve yağ ile yapılan çeşitli hamur yemekleri”

¹⁰⁰ Söz konusu kelime metinde, *zēvād* şeklinde de geçmektedir.

<i>etmek</i>	“unun su ile yoğrulmasından elde edilen yiyecek”
<i>girde</i>	(< <i>Fars.</i>) “bir çeşit pide, gözleme”
<i>harīre</i>	(< <i>Ar.</i>) “süt ve yağla undan yapılan bir tür bulamaç”
<i>kavut</i>	“undan yapılan çeşitli yemeklere verilen isim”
<i>nān</i>	(< <i>Fars.</i>) “ekmek”

2.3.29.1.3. Tatlılar

<i>bal</i>	“arıların çiçeklerden topladıkları koyu kıvamda tatlı madde”
<i>bekmez</i>	“üzüm, dut vb. meyvelerin kaynatılmasından elde edilen tatlı sıvı”
<i>helvā</i>	(< <i>Ar.</i>) “un veya unlu maddelerle şeker ve yağdan yapılan tatlı”
<i>kand</i>	(< <i>Ar.</i>) “şeker”
<i>me‘ācīn</i>	(< <i>Ar.</i>) “macunlar”
<i>pālūze</i>	(< <i>Fars.</i>) “paluze denilen nişastalı tatlı”
<i>şehd</i>	(< <i>Ar.</i>) “bal”
<i>şeker</i>	(< <i>Fars.</i>) “şeker”
<i>şekker-i mükerrer</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “rafine şeker”

2.3.29.1.4. Diğer Yiyecekler

<i>nemek</i>	(< <i>Fars.</i>) “tuz”
--------------	-------------------------

<i>nuḳl</i>	(< <i>Ar.</i>) “içkiyle yenen yiyecek, meze”
<i>sakız</i>	“sakız”
<i>semn</i>	(< <i>Ar.</i>) “yağ”
<i>sirke</i>	“üzüm asidi”
<i>tenakḳul</i>	(< <i>Ar.</i>) “meze”
<i>ṭuz</i>	“tuz”
<i>yoğurt</i>	“katılaştırılmış süt ürünü”
<i>zeyt yağ</i>	(< <i>Ar.</i> + <i>T.</i>) “zeytinyağı”

2.3.29.2. İçecekler

Bu bölümde, 21 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>āb</i>	(< <i>Far.</i>) “su”
<i>bāze</i>	(< <i>Fars.</i>) “şarap, içki”
<i>boza</i>	(< <i>Fars.</i>) “darı hamurunun ekşitilmesiyle yapılan bir içecek”
<i>cev āb</i>	(< <i>Far.</i>) “arpa suyu”
<i>dürd-i mey</i>	(< <i>Fars.</i>) “şarap tortusu”
<i>işret</i>	(< <i>Ar.</i>) “içki”
<i>mā</i>	(< <i>Ar.</i>) “su”

<i>mey</i>	(< <i>Fars.</i>) “şarap, bade”
<i>mül</i>	(< <i>Fars.</i>) “şarap, mey”
<i>müferrih-i yāķūt</i>	(< <i>Ar.</i>) “yapımı sırasında içine yakut, akik veya firuze gibi kıymetli taşlardan ufalanmış parçacıkların karıştırıldığı şarap” ¹⁰¹
<i>şabūh</i>	(< <i>Ar.</i>) “sabah içilen şarap”
<i>şahbā</i>	(< <i>Ar.</i>) “şarap”
<i>selsebīl</i>	(< <i>Ar.</i>) “içimi çok hoş ve hafif su”
<i>su</i>	“kokusu ve tadı olmayan şeffaf sıvı madde”
<i>süci</i>	“şarap”
<i>süd</i>	“süt”
<i>şerāb</i>	(< <i>Ar.</i>) “şarap”
<i>şerāb-ı nāb</i>	(< <i>Fars.</i>) “katıksız, halis şarap”
<i>şerbet</i>	(< <i>Ar.</i>) “meyve özü, su ve şekerle yapılan tatlı içecek”
<i>şīr</i>	(< <i>Fars.</i>) “süt”
<i>şīre</i>	(< <i>Fars.</i>) “şıra”

2.3.29.3. Yeme İçme Durumu

Bu bölümde, 7 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

¹⁰¹ Aksoyak, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 106)

<i>aç</i>	“yemek yememiş olan, midesinde bir şey bulunmayan”
<i>doğ</i>	“tok olan (kimse)”
<i>esrük</i>	“sarhoş”
<i>iştihā</i>	(< <i>Ar.</i>) “yeme isteği, iştah”
<i>merdüm-hār</i>	(< <i>Fars.</i>) “yamyam”
<i>mest</i>	(< <i>Fars.</i>) “sarhoş”
<i>ser-mest</i>	(< <i>Fars.</i>) “sarhoş (kimse)”

2.3.30. Zaman ve Zamanla İlgili Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Zaman” ve “Zaman İfade Eden Diğer Kavramlar” şeklinde iki ana başlık dâhilinde incelenmiştir. “Zaman” ana başlığında, “Gün”, “Ay”, “Yıl” ve “Mevsim” şeklinde dört tane alt başlık vardır. “Zaman İfade Eden Diğer Kavramlar” ana başlığında, “Öncelik ve Sonralık İfade Eden Zaman Kavramları”, “Sonluluk ve Sonsuzluk İfade Eden Zaman Kavramları” ve “Diğer Zaman Kavramları” şeklinde üç tane alt başlık bulunup tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.30.1. Zaman

Bu bölümde, “Gün” alt başlığında, 23 tane; “Ay” alt başlığında 6 tane; “Yıl” alt başlığında 2 tane ve “Mevsim” alt başlığında ise 9 tane ilgili kavram bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde, 14 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>çağ</i>	(< <i>Moğ.</i>) “zaman”
<i>dehr</i>	(< <i>Ar.</i>) “zaman, devir”
<i>dem</i>	(< <i>Fars.</i>) “zaman, an, çağ”

<i>devrān</i>	(< <i>Ar.</i>) “zaman, çağ”
<i>hengām</i>	(< <i>Fars.</i>) “zaman”
<i>laḫza</i>	(< <i>Ar.</i>) “an”
<i>mī’ād</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyin yapılması için belirlenen süre”
<i>müddet</i>	(< <i>Ar.</i>) “zaman, vakit”
<i>oḫt</i>	(< <i>Ar.</i>) “vakit”
<i>rūzigār</i>	(< <i>Fars.</i>) “Dünya’nın içinde bulunduğu zaman”
<i>sā’at</i>	(< <i>Ar.</i>) “vakit, zaman”
<i>va’de</i>	(< <i>Ar.</i>) “mühlet”
<i>vaḫit</i>	(< <i>Ar.</i>) “zaman”
<i>zemān - zemāne</i>	(< <i>Ar.</i>) “zaman; dönem”

2.3.30.1.1. Gün

<i>aḫşam</i>	“Güneş’in batma zamanı, günün sonu”
<i>dün</i>	“gece”
<i>erte</i>	“sabah vakti”
<i>eyyām</i>	(< <i>Ar.</i>) “günler”
<i>gece</i>	“gece”

<i>gēcerü</i>	“akşamüstü” ¹⁰²
<i>gün</i> zaman parçası”	“Dünya’nın kendi yörüngesinde dönmesiyle oluşan 24 saatlik
<i>gün</i>	“gündüz”
<i>gündüz</i>	“gündüz, öğle vakti”
<i>lejl</i>	(< <i>Ar.</i>) “gece”
<i>māhi-ı-dü-hefte</i>	(< <i>Fars.</i>) “ayın on beşinci günü”
<i>nehār</i>	(< <i>Ar.</i>) “gündüz, gün”
<i>rūz</i>	(< <i>Fars.</i>) “gün, gündüz”
<i>şabāh</i>	(< <i>Ar.</i>) “Güneş’in doğmasından öğleye kadar olan zaman”
<i>seher</i>	(< <i>Ar.</i>) “tan yerinin ağarmasından biraz önceki zaman”
<i>şubḥ</i>	(< <i>Ar.</i>) “sabah vakti, sabah”
<i>şubḥ-i şādīk</i>	(< <i>Ar.</i>) “ufuk boyunca görülen ve gittikçe yayılan aydınlık”
<i>şām</i>	(< <i>Fars.</i>) “akşam”
<i>şeb</i>	(< <i>Fars.</i>) “gece”
<i>şenbe</i>	(< <i>Fars.</i>) “cumartesi”

¹⁰² Yeni bir kelime olup sadece Antalya’nın Elmalı ilçesinde kullanılır. Ayrıca bu kelime ilk defa bu metinde kullanılmıştır. (bk, *FH*, 2021, s. 200)

tañ “Güneş doğmadan önceki alacakaranlık”

yarın “sonraki gün”

zengī (< *Fars.*) “gece”¹⁰³

2.3.30.1.2. Ay

ay “yılın ayrıldığı on iki bölümden her biri”

ferverdīn (< *Fars.*) “celali takviminde baharın ilk ayı”

kānun (< *Ar.*) “aralık, ocak ayları”

nīsān (< *Ar.*) “yılın, mart ve mayıs ayları arasındaki dördüncü ay”

rebīū'l-āḥir (< *Ar.*) “Arabi ayların dördüncüsü”

teşrīn (< *Ar.*) “ekim, kasım gibi aylara verilen ortak isim”

2.3.30.1.3. Yıl

ām (< *Ar.*) “yıl”

sāl (< *Fars.*) “yıl”

2.3.30.1.4. Mevsim

bahār (< *Fars.*) “kış ile yaz arasında 21 Mart’tan 22 Haziran’a kadar süren mevsim”

¹⁰³ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 116)

<i>dey</i>	(< <i>Fars.</i>) “kış”
<i>ḥazān</i>	(< <i>Fars.</i>) “güz”
<i>kıṣ</i>	“kış”
<i>nev-bahār</i>	(< <i>Fars.</i>) “ilkbahar”
<i>pāyız</i>	(< <i>Fars.</i>) “sonbahar”
<i>tāze yaz</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>T.</i>) “ilkbahar”
<i>yaz</i>	“ilkbahar”
<i>zemistān</i>	(< <i>Fars.</i>) “kış mevsimi”

2.3.30.2. Zaman İfade Eden Diğer Kavramlar

Bu bölümde, “Öncelik ve Sonralık İfade Eden Zaman Kavramları” alt başlığında, 19 tane; “Sonluluk ve Sonsuzluk İfade Eden Zaman Kavramları” alt başlığında, 20 tane ve “Diğer Zaman Kavramları” alt başlığında ise 17 tane kavram bulunmaktadır.

2.3.30.2.1. Öncelik ve Sonralık İfade Eden Zaman Kavramları

<i>âḥir</i>	(< <i>Ar.</i>) “son, sonuncu”
<i>âḥirü'l-emr</i>	(< <i>Ar.</i>) “işin sonunda, akıbet”
<i>‘ākıbet</i>	(< <i>Ar.</i>) “istikbal, son”
<i>aşıl</i>	(< <i>Ar.</i>) “kaynak, kök, başlangıç noktası”
<i>âtī</i>	(< <i>Ar.</i>) “gelecek zaman”

<i>baş</i>	“başlangıç”
<i>bayağı</i>	“önce”
<i>bidāyet</i>	(< <i>Ar.</i>) “başlangıç”
<i>êr</i>	“erken”
<i>evvel</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyin önceden geçen kısmı”
<i>ezel</i>	(< <i>Ar.</i>) “ruhlar âleminin başlangıcı”
<i>gêri - gêriü</i>	“eski zaman, geçmiş zaman”
<i>mā-selef</i>	(< <i>Ar.</i>) “geçmiş, önceki olaylar”
<i>māzî</i>	(< <i>Ar.</i>) “geçmiş, geride kalmış”
<i>nihāyet</i>	(< <i>Ar.</i>) “son”
<i>pes</i>	(< <i>Fars.</i>) “sonra”
<i>pesin</i>	(< <i>Fars.</i>) “en son”
<i>ser-âğāz</i>	(< <i>Fars.</i>) “başlama, başlangıç”
<i>ser-encām</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “son, akıbet”

2.3.30.2.2. Sonluluk ve Sonsuzluk İfade Eden Zaman Kavramları

<i>bākî</i>	(< <i>Ar.</i>) “ebedî, ölümsüz, kalıcı”
<i>beķā</i>	(< <i>Ar.</i>) “devamlılık, ölümsüzlük”

<i>bî-ḥad</i>	(< <i>Fars</i> + <i>Ar.</i>) “sınırsız”
<i>bî-nihāye</i>	(< <i>Fars.</i> + <i>Ar.</i>) “sonsuz”
<i>cāviḏ</i>	(< <i>Fars.</i>) “sonsuz, ebedî, kalıcı”
<i>dā'im</i>	(< <i>Ar.</i>) “devam eden, devamlı, sürekli”
<i>ebed</i>	(< <i>Ar.</i>) “sonu olmayan gelecek zaman”
<i>ecel</i>	(< <i>Ar.</i>) “her canlı için takdir edilmiş olan ölüm zamanı”
<i>ezel</i>	(< <i>Ar.</i>) “başlangıcı olmayan geçmiş zaman”
<i>fānî</i>	(< <i>Ar.</i>) “son bulucu, sonlu, ölümlü, kalıcı olmayan”
<i>hemîṣe</i>	(< <i>Fars.</i>) “daima, her zaman”
<i>hemvār</i>	(< <i>Fars.</i>) “daima”
<i>her-gāh</i>	(< <i>Fars.</i>) “her vakit”
<i>lā-yezāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “zeval bulmaz, bitmez, ebedî”
<i>muḥalled</i>	(< <i>Ar.</i>) “gelip geçici olmayan şey, kalıcı”
<i>mü'ebbed</i>	(< <i>Ar.</i>) “sonsuz, ebedî”
<i>pāyān</i>	(< <i>Fars.</i>) “son, nihayet”
<i>pāy-dār</i>	(< <i>Fars.</i>) “kalıcı”
<i>şoḡ</i>	“ondan sonrası veya başkası olmayan, onunla nihayet bulan”

yaş “doğuştan itibaren geçen ve yıl birimiyle ölçülen zaman”

2.3.30.2.3. Diğer Zaman Kavramları

bî-gāh (< *Fars.*) “zamansız, vakitsiz”

bî-hengām (< *Fars.*) “vakitsiz”

çāpūk (< *Fars.*) “hızlı, süratli, seri”

derhāl (< *Fars.* + *Ar.*) “o anda, hemen”

eknūn (< *Fars.*) “şimdi”

fî'l-hāl (< *Ar.*) “o anda, hemen”

gehī (< *Fars.*) “bazen, bazı zaman”

hemān (< *Fars.*) “derhal, hemen”

henūz (< *Fars.*) “daha, şimdi, yeni”

kısa “az bir zaman içinde olan, az süren, az zaman alan”

nā-gāh (< *Fars.*) “zamansız”

sāhir (< *Ar.*) “gece uyanık duran kimse”

şebihūn (< *Fars.*) “gece baskını”

şitāb (< *Fars.*) “çabukluk”

toğru “ansızın

tîz (< *Fars.*) “çabuk, seri, tez”

zūd (< *Fars.*) “çabuk ve hemen olan (şey)”

2.3.31. Diğer Kavramlar

Söz konusu bölüm, “Durum ve İşler”, “İşaret ve İzler”, “Olay ve Alakalar” ve “Diğer Kavramlar” şeklinde dört ana başlık dâhilinde incelenip tüm ilgili kavramlar, alfabetik olarak sıralanmıştır.

2.3.31.1. Durum ve İşler

Bu bölümde, 12 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

belüisüz “ne olacağı belli olmayan, meçhul (iş)”

ef‘āl (< *Ar.*) “yapılan işler, eylemler”

ğayr-i mümkün (< *Ar.*) “imkânsız olan (durum veya iş)”

hālet (< *Ar.*) “hâl, nitelik”

hey‘et (< *Ar.*) “hâl, durum”

iş “bir maksatla yapılan faaliyet, çalışma, amel”

ķılinc “amel, iş”¹⁰⁴

maşlahat (< *Ar.*) “iş, husus”

mu‘allak (< *Ar.*) “henüz bir karara bağlanmamış (iş veya mesele)”

¹⁰⁴ Tezcan, bu anlam önerisini vermiştir. (bkz. *FH*, 2021, s. 149)

<i>mu‘ammā</i>	(< <i>Ar.</i>) “anlaşılmaz, halledilmez şekilde güç (iş veya şey)”
<i>mühmel</i>	(< <i>Ar.</i>) “gelişigüzel (iş)”
<i>mümkün</i>	(< <i>Ar.</i>) “muhtemel, olası (durum veya iş)”

2.3.31.2. İşaret ve İzler

Bu bölümde, 6 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>‘alem</i>	(< <i>Ar.</i>) “işaret”
<i>bĪ-niṣān</i>	(< <i>Fars.</i>) “izsiz, habersiz”
<i>eşer</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyin varlığını gösteren belirtiler, alametler”
<i>iṣāret</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyin var olduğunu, meydana çıktığını gösteren belirti”
<i>niṣān</i>	(< <i>Fars.</i>) “işaret, belirti, iz”
<i>rümūz</i>	(< <i>Ar.</i>) “işaret; remiz, sembol”

2.3.31.3. Olay ve Alakalar

Bu bölümde, 6 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

<i>aḥvāl</i>	(< <i>Ar.</i>) “hâller, hadiseler”
<i>‘alāyık</i>	(< <i>Ar.</i>) “alakalar, ilgiler, bağlar”
<i>‘ibret</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir olaydan çıkarılan göz açıcı, uyarıcı ders”
<i>kıṣṣa</i>	(< <i>Ar.</i>) “macera”

ser-encām (< *Fars.* + *Ar.*) “macera”

ser-gūzešt (< *Fars.*) “macera, serüven”

2.3.31.4. Diğer Kavramalar

Bu bölümde, 22 tane ilgili kavram bulunmaktadır.

āfet (< *Ar.*) “önlenmesi elde olmayan büyük felaket”

bikr (< *Ar.*) “bir şeyin hiç kimse tarafından dokunulmamış ilk durumu”

da‘vet (< *Ar.*) “çağrı”

ehem (< *Ar.*) “önemli”

iksīr (< *Ar.*) “tesirli sebep”

‘illet (< *Ar.*) “engel”

lā-şey (< *Ar.*) “çok basit, çok önemsiz (durum)”

ma‘nī (< *Ar.*) “engel”

meccān (< *Ar.*) “karşılıksız”

mişāl (< *Ar.*) “örnek”

mübhem (< *Ar.*) “kim olduğu belirsiz (kimse)”

mühim (< *Ar.*) “önemli”

nev‘ (< *Ar.*) “cins, tür”

<i>örnek</i>	“yapılacak bir şeyin kendisine benzetilmek istendiği şey, model”
<i>rāyegān</i>	(< <i>Fars.</i>) “karşılıksız”
<i>şāfī</i>	(< <i>Ar.</i>) “yeter durumunda olan, kâfi gelen”
<i>şalā</i>	(< <i>Ar.</i>) “davet”
<i>sāzkār</i>	(< <i>Fars.</i>) “uygun”
<i>taşarruf</i>	(< <i>Ar.</i>) “sahip olma yetkisi”
<i>te'şīr</i>	(< <i>Ar.</i>) “bir şeyin başka bir şeyin üzerinde kendini hissettiren etki”
<i>uz</i> ¹⁰⁵	“uygun”
<i>zarb</i>	(< <i>Ar.</i>) “güçlü ve şiddetli etki”

---

¹⁰⁵ Söz konusu kelime için Nişanyan, Eski Türkçe “usta, mahir” anlamı ile Türkiye Türkçesi “uygun, uyumlu” anlamı ile ortak kökten gelebileceğini aktarmıştır (2003, s. 473).

3. BÖLÜM

MUHAMMED'İN *FERRUH U HÜMĀ* ('IŞK-NĀME) ADLI ESERİ ÜZERİNDE SÖZCÜK ANLAM BİLİMİ İNCELEMESİ

3.1. ANLAMBİLİM GEÇMİŞİ

Anlama olan ilginin doğrultusunda yapılan çalışmalar ne kadar eskiye dayansa da anlambilim için bu durum aynı değildir. Batı'da 17. yüzyılda kurulan Port Royal Okulu ile dilsel sorunlara yoğunlaşmaya başlanması anlambilim üzerine yapılan çalışmaları da artırmıştır. Anlam bilimi dil ve zihin ilişkisi çerçevesinde ele alan bu okul; Locke, Bacon, Leibniz, Herder ve Humboldt gibi düşünürlerce desteklenerek gelişime katkı sağlamıştır.

İlk olarak bu terim, 1820'lerde Alman dil araştırmacısı Reisig, *Latin Dilbilimi Üzerine Dersler* kitabında, *semasiologie* şeklinde kullanılmış olup anlama ait konular, anlam değişimleri şeklinde incelemiştir. 1883 yılında ise Fransız dil araştırmacısı Bréal, söz konusu terimi detaylı olarak *Reflected Meanings: A Point in Semantics* adlı makalesinde çalışarak anlambilim ve biçimbilimi iç içe ele almıştır. Bunun sonucunda ise Bréal, Reisig'in başlatmış olduğu bu çalışmayı sistematikleştirmiş ve terimi ilk kullanan kişi olarak anılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmaların artmasıyla 20. yüzyıla gelindiğinde Saussure'ün geliştirdiği, *yapısalcılık akımı* hem dilsel hem de anlambilim açısından dilbilim çalışmalarının yolunu açmıştır. Saussure, anlambilim için sözcüklerin tek tek anlamından ziyade onların birbirleriyle ilişkisi dâhilinde bir anlam yarattığı görüşündedir. Nitekim anlama hizmet eden sözcükler, anlaşılma için vardır. Onun oluşturduğu bu çerçeve üzerinden Richards ve Ogden, *The Meaning of Meaning* adlı eserde, *anlam üçgeni* modelini oluşturarak bundan sonraki çalışmalara örnek bir model oluşturmuştur (Akşehirli, 2004, s. 5). Daha sonraki çalışmalar ise Saussure'ün teorileri üzerinden ilerleyip yapısalcılık modelinin anlam bilimine uygulanması şeklinde olup Trier'in 1931 yılında yaptığı *anlam alanları* kuramının temeli olan çalışma (Kocaman, 1980, s. 90) ve Ullman ve Guiraud'un yapısalcılık anlayışıyla anlam bilimi üzerine eğilmesi şeklinde olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra Chomsky, *Aspect of Theory of Syntax* adlı eserinde, anlamın karmaşıklığına değinmesi ve Kotz ve Fodor'un

katkılarıyla da *yorumlayıcı anlambilim* akımını ortaya çıkarmıştır (Akşehirli, 2004, s. 6). Doğu’da yapılan anlambilim çalışmalarına baktığımızda ise 11. yüzyılda yazılmış olan Ebul-Muîn’in eserlerinde söz konusu metod uygulamıştır (Atay, 1996, s. 111). Sonraki yüzyıllarda da bu kuramlar doğrultusunda anlambilim, genişletilerek çalışılmaya devam edilmiştir.

Anlambilim tarihinin gidişatını Tamba-Mecz, üç bölüme ayırmıştır. İlk dönem *Gelişmeci Anlambilim* olup burada, Bréal ve Trier gibi araştırmacıların çalışmaları doğrultusunda söz konusu metodun çerçevesi çizilmiştir. İkinci dönem *Karma Dönem* olup Ullman ve Guiraud gibi araştırmacıların nazarında sözcüklerin oluşumu ve tarihine değinilmiştir. Son dönem olan *Dilsel Modeller Döneminde* ise Chomsky gibi araştırmacıların sözcükten tümceye geçiş anlam bilimi işlenmiştir (Aksan, 2016, s. 25).

Türkiye’de yapılan anlambilim çalışmalarına baktığımız zaman, Doğan Aksan (*Anlambilim*, 2016), Günay Karaağaç (*Anlam, Anlam Bilimi ve İletişim*, 2013), Veysel Kılıç (*Anlambilime Giriş*, 2009), Nizamettin Uğur (*Anlambilim - Sözcüğün Anlam Açılımı*, 2003), Mehmet Hazar (*Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 2013; *Türkçe Sözcük Anlam Bilimi*, 2014) gibi anlambilim üzerine yazılmış kitapları var olup bu konu için makaleler ve tezler yazılmaya devam etmektedir.

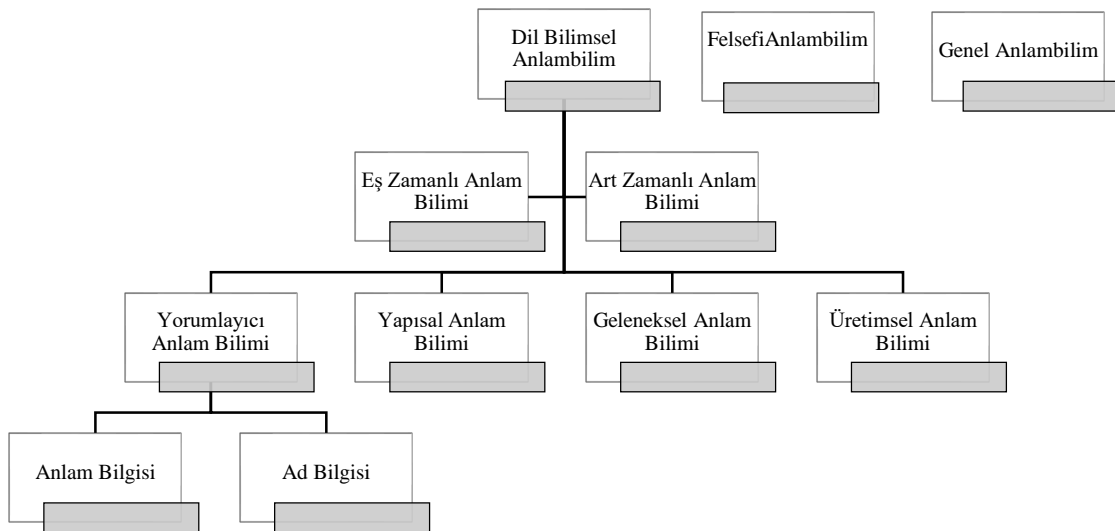
3.2. ANLAM VE ANLAMBİLİM

Dil, kullanılan bir araç olmasının yanı sıra araştırılan ve merak edilen bir konu olmuştur. Konuşulan dilin anlamlandırılmaya çalışılması da bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda insanlar, çevrelerindeki nesnelere isimlerinin nereden gelip nasıl anlam alanı oluşturduğu konusunu düşünmeye başlamıştır. Nitekim milletlerin kültürel hafızası, bu sürece yön veren bir durumdur ve bu tür düşüncülerin kaynağının sonucu ise inanç ve tabiat olaylarıdır. Günümüzde daha sistemli hâle gelen bu çalışmaların izleri, Antik Yunan ve Eski Hintlere kadar uzanmaktadır. Nitekim Eski Yunan filozofları, dilde var olan kelimelerin doğadaki seslere göre ifade edildiğine ve dolayısıyla kelimelerin ilk önce seslerden oluştuğu görüşünü verirken (Porzig, 2018, s. 13) Platon da *Kratylos* adlı eserinde nesnelere anlam ile ilişkisi üzerinde durmuştur. Eski Hintliler de Panini’nin 4. yüzyıla ait *Ashtadyayi* adlı eserinde var olan kelimelerin bütün veya harfler olarak anlam

kazandığına işaret etmişlerdir (Aksan, 2015, s. 140). Sokrates'ten bu yana, Locke, Bacon, Herder ve Leibniz gibi çeşitli düşünürler de anlamın düşünce dâhilinde olduğu görüşündedirler.

Anlam, birden fazla dalın çalışma alanına giren bir konuyken bu dallardan anlamı dilsel olarak inceleyen metot *dilbilim*dir. Dilbilim, dili bütün yönleriyle kapsamlı ve ayrıntılı bir biçimde inceleyip dilin ses, biçim, kullanım ve anlam yönü üzerinde durur. Anlam, “bir uyarının kişide oluşturduğu bilgiler bütünü” tanımı ile karşımıza çıkarken bu terimi inceleyen metot *anlambilim* olmuştur. Anlambilim, doğal dillerdeki sözcüklerle veya cümlelerle verilmek istenen anlamları (Bayraktar, 2017, s. 131), art zamanlı ve eş zamanlı olarak inceler. Anlambilim terimi, *an* anlam biriminin “akıl” anlamını vermesiyle alakalıdır. Söz konusu terim için yaygın olarak kullanılan *semantik* terimi de Yunanca *semaphore*'de bulunan *sēma* “sign” (gösterge)den gelir (Ullman, 1978, s. 355).

Anlam biliminin gelişimi Welte'nin nazarında *Genel Anlambilim* (General Semantics), *Mantıksal Felsefi Anlambilim* (Logical - Philosophical Semantics) ve *Dil Bilimsel Anlabilimi* (Linguistic Semantics) şeklinde üçe ayrılıp yapmış olduğu şema, anlam biliminin alt dalları şeklinde hâlâ kullanılmaktadır (Aksan, 2015, s. 145):

Şekil 1. Werte'nin Anlambilim Alt Dalları Şeması

Genel Anlambilim, Korzybski'nin *Sicence and Sanity* adlı eseriyle 1933 yılında ortaya çıkan onunla bağdaştırılmış bir yaklaşımdır. Bu anlam biliminde, bireylerin ruhsal davranışları soyutlama, deneyim ve dil arasındaki ilişkiler; psikoloji, mantık ve sosyoloji gibi aracı dallarla incelenir. *Mantıksal - Felsefî Anlambilim* ise Chwistek tarafından mantıksal pozitivizm dalı olarak nitelendirilip Morris tarafından geliştirilen bir metottur. Bu metot, işaret ve nesnel arasındaki ilişkiyi inceler (Akşehirli, 2004, s. 9).

Dil Bilimsel Anlambilim, dili anlambilim açısından inceleyen ve diğer anlambilim türlerine göre daha yeni bir alandır. Saussure, dilbilim araştırmalarına yeni bir yön vermeden önce dil, art zamanlı yöntemle incelenmekteydi. Art zamanlı yöntem dildeki anlam olaylarını tarihî bir süreç içerisinde inceleyen yöntem olmakla birlikte Saussure ile bu durum değişmiş ve eş zamanlı yöntemle incelenmeye başlanmıştır. Eş zamanlı yöntem, ilgilenen sözcüklerin tarihsel dönemi göz ardı edilerek verdiği anlamlar doğrultusunda kavram alanı ve kapsamalarını anlam olayları dâhilinde inceler.

3.2.1. Dil Bilimsel Anlambilim Modelleri

Dil bilimsel anlambilim, eş zamanlı yöntemle incelenmeye başladığından beri çeşitli kuramcılar anlamı ve alanlarını farklı şekillerde ele almıştır. Bu modeller *Yapısal Anlambilim*, *Üretici Anlambilim*, *Yorumlayıcı Anlambilim*, *İlk Örnekler Anlam Bilimi*, *Metin Anlam Bilimi* ve *Analitik Anlam Bilimi* gibi adlara sahip olup bu bölümde, zikredilen modeller incelenecektir.

3.2.1.1. Yapısal Anlambilim

Saussure'ün dili bir yapı olarak ele almasından sonra Avrupa ve Amerika'da yapılan çalışmalar çerçevesinde gelişim gösteren yapısal dilbilim modeli, anlam alanını da farklı bir boyutla ele alınca ortaya *yapısal anlambilim* modeli çıkmıştır. Yapısal anlambilim, yapısal dil görüşleri doğrultusunda gelişim gösteren bir model olup sözcüklerin tek bir anlamı olmadığı ancak yanındaki sözcükler bağlamında bir anlam kazandığı (Guiraud, 1999, s. 107) ve belli sayıda olan anlambirimleri ile var olan anlambirimlerinin açıklanması veya çözülmesi şeklinde (Vardar, 2002, s. 18) tanımlanır. Yapısal anlambilim (structural semantics), *anlam alanı* ve *bileşen çözümlemesi* şeklindeki

yaklaşımlarla ilerlemektedir. Anlam alanı, Ipsen (1924), Jolles (1934), Porzig (1934) ve Trier (1934) gibi dilcilerle kuramsallaşan bir yaklaşım olup bu yaklaşımda Trier, dil içerisindeki söz varlığını sürekli akış hâlinde olan bir dizge olarak düşünür. Bu dizgeler, birbirleriyle ilişki hâlinde bir anlam alanı oluşturur. Nitekim bir sözcüğün anlaşılması için o sözcükle alakalı diğer sözcüklerin de anlaşılması gerektiğinden bu dizge akışı, bir bütünlük gösterir. Söz konusu ilişkiler de Lyons'a göre eş anlamlılık, zıt anlamlılık gibi olguları kapsar (Kocaman, 1979, s. 18 - 19). Bu yaklaşımın gözetiminde en çok tercih edilen konular, temel söz varlığı kategorisinde yer alan renkler, akrabalık terimleri, bitkiler vb. gibi alanlardır.

Bileşen çözümlemesi, Hjelmslev ve Jakobson ile gelişen bir yaklaşım olup sözcüklerin fonolojisi, *gramer* ve *anlam* düzeyinde verilir. Fakat söz konusu metot için farklı tanımlamalar da mevcuttur. Nitekim Lamb, Nida ve Fodor gibi araştırmacılar, bir sözcüğün anlamının iki karşıtsal bileşenden oluştuğu görüşünderken D.L.F. Nilsen ile A.P. Nilsen, sözcüğün gramatikal özelliklerinin yüzey yapıda beliren anlam özellikleri olduğunu, içsel yapısındaki anlamın da gerçek dünya açısından anlamı olan özellikler olduğunu aktarır. Örneğin, *adam* sözcüğü, insan + erkek + yetişkin; *kız* sözcüğü de insan - erkek - yetişkin olarak bileşenlerine ayrılabilir bu bileşenlerin toplamında *hamile erkek* gibi bir tamlama meydana gelirse anlam çatışması doğabilmektedir. Bunların bu tür bileşenlerine ayrılması doğru olmayıp anlam ilişkilerini de vermek gerekir (Kocaman, 1979, s. 19). Dolayısıyla yapılan bileşen çözümlerinin sesten ziyade anlam açısından da birbirleriyle bir ilişki hâlinde olması gerekir.

Yapısal Anlambilim temsilcilerinden Greimas, Saussure'ün *gösteren* (signifier) - *gösterilen* (signified) mantığıyla anlamı açıklamasından yola çıkarak bir terimin anlamı olmadığını ancak *bağıntı* (relation) ile bilginin ayırt edici unsurlarının açıklanabileceği görüşündedir. Örneğin, *uzun* ve *kısa* kelimelerinin ortak yönü nicelik olup bir görüntü izlenimi verirken ayrıcalıkları uzun ve kısa oluşlarıdır. Bu gibi yapıların dayanak noktası *anlam eksenini* (axe sémantique) olup en küçük anlam birimlerinin (*monème*) taşıdığı anlam özellikleri *séme* kavramı ile açıklanır (Aksan, 2015, s. 164).

3.2.1.2. Üretici Anlambilim

1957 yılında Chomsky, *Syntactic Structures* adlı eserinde üretici - dönüşümsel dil bilgisi kuramını ortaya koymuş ve *Aspect of the Theory of Syntax* eseriyle de bu kuramı genişletmiştir. İlk, doğal dillerde sınırlı sayıda kurallar ile sınırsız sayıda cümle yapılarının oluşturabileceğini bilgisini verirken bu tür birleşimlerin anlamlı ya da anlamsız olabileceğini işaret etmiştir. Dolayısıyla anlamın ve dil bilgisi kurallarının birbirinden farklı yasalara sahip olması, bu tür yapıları ayırmamız gerektiğini gösterir. Nitekim dil kurallarına göre oluşturulmuş cümleler, bir zihinsel faaliyet içerir. *Aspect of the Theory of Syntax* adlı eserinde de önceki eserindeki dil ve anlam arasındaki keskinliğe sıkı sıkıya bağlı kalmasının yanı sıra anlam alanını üretici - dönüşümsel kuram ile daha da irdeleyerek işlemiştir. Bu çerçevede üretici anlambilim (generative semantics), Lakoff, Cawley ve Chafe gibi temsilcilerle cümle kurulurken anlamsal yapı ile başlayan bir sürecin kendiliğinden başlayıp temel bileşenlerin dizimsel değil de anlamsal olduğu bilgisini vermektedir (Aksan, 2015, s. 169).

3.2.1.3. Yorumlayıcı Anlambilim

Chomsky'nin üretici - dönüşümsel dilbilim kuramının doğrultusunda Katz, Fodor ve Postal tarafından geliştirilen yorumlayıcı anlambilim (interpretative semantics) modeli, sözcüklerin dil bilgisel veya anlamsal benzerlikleri ve farklılıklarından çok bağdaşma kurallarını belirlenmesi üzerinedir (Vardar, 2002, s. 22). Aksan, bu yaklaşımı *standart model* olarak da adlandırıp bir dilin kurallar dizgesini *dizimsel bileşen*, *anlamsal bileşen* ve *görevsel sesbilim bileşen* şeklinde üç ana bileşene ayırır (Aksan, 2015, s. 165). Bu bileşenler, bir uyum içerisinde hareket etmek zorunda olup derin yapı ve yüzeysel yapıyı anlamsal özelliklerle donatır.

Katz ve Fodor, yorumlayıcı anlambilim kuramını genişletirken bileşen çözümlemesi için *söz varlığı* (lexicon) ve *yönlendirme kurallarından* (projection rules) yararlanır. Söz varlığı, bir sözcüğün hem dil bilgisel düzeyini (dizimsel belirleyici) hem de anlamsal düzeyini (anlamsal belirleyiciler) ifade eder. Yönlendirme kuralları yönteminde ise sözcüklerin tek bir sözcükten ziyade büyük bir cümleye bağlanması mantık çerçevesinde gerçekleşir (Aksan, 2015, s. 167 - 168).

3.2.1.4. Metin Anlambilim

Metin anlambilim (text semantics), metni sözcükler ve cümlelerden ziyade bir bütün olarak inceler. Bu metinler; atasözleri, hikâyeler ve romanlar gibi kapalı metin özelliğinde olan metinler olup metin okunurken idrak aşamasının son anındaki kavrayışı ele alıp şemasını çizer (Filizok, 2001, s. 150). Sonuçta elde edilen kavrayış şeması, okuyucu ve anlatıcının nazarında farklılık gösterebilir çünkü kavramların sonucunda ulaşılan sonuç, matematiksel işlem gibi değildir.

3.2.1.5. Bilişsel Anlambilim

Dilbilim alt dallarından birisi olan Bilişsel Dilbilim, Noam Chomsky'nin davranışsal psikolojisi reddetmesi üzerine 1980 yılında, Lakoff ve Langacker tarafından geliştirilmiştir. Bu alt dalı, anlambilim kategorisinde de değerlendiren Lakoff, bilişsel anlambilim (cognitive semantics) üzerine yapılan çalışmaların negatif ve pozitif olmak üzere iki yönünden bahseder. Çalışmaların olumsuz yönü, nesnelci biliş olarak adlandırılırken zihinden bağımsız gerçeklik arasındaki ilişkiyle karakterize edildiği iddiasına karşı çıkar. Olumlu yönünde ise anlam, deneyimle açıklanır (Lakoff, 1988, s. 149 - 150). Bu metot, zihinsel alanların bilişsel modelleri kullanarak akıl yürütülmesiyle gerçeği anlama ve anlamlandırmasına dayandırır.

3.2.1.6. İlk Örnekler Anlam Bilimi

İlk örnekler anlambilim (prototype semantics), Wittgenstein'in sözcüğün anlamının *çekirdek* veya *çevresel alan* olarak verdiği görüşü çerçeveleyip bu temelde ilerleyen bir modeldir. Anlam bileşenlerini çözerken sözcüğün anlamının zihinde uyandırdığı imge dikkate alınır (Toklu, 2003, s. 104; Akt. Akşehirli, 2004, s. 16).

3.2.1.7. Analitik Anlambilim

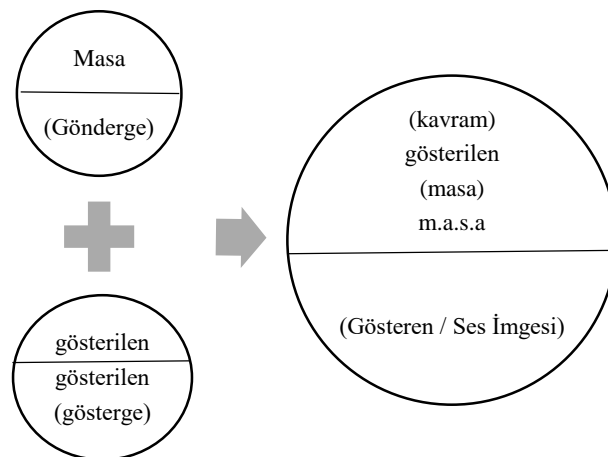
Analitik anlambilim (analytic semantics), sözcüklerin en küçük yapısı olan anlamlı birimlerin analizini yapar.

3.2.2. Anlam Teorileri

Çeşitli alanlara ait araştırmacılar, anlam araştırmasında bulunurken söz konusu kavramı farklı zihin çerçevelerinde ele aldığından birtakım anlama dayalı teoriler ve görüşler ortaya çıkmıştır. Anlam teorileri, anlamın ne olduğundan, ne zaman çıkıp geliştiğine kadar birçok meseleyle ilgilenip açıklamaya çalışır.

3.2.2.1. Saussure'ün Gösterge - İşaret Teorisi

Yapısalcı dil bilimin temsilcilerinden Saussure, dili kavramları gösteren bir göstergeler sistemi (Aksan, 2016, s. 43) olarak tanımlarken *gösteren* ve *gösterilen* şeklinde ikiye ayırır. Örneğin, *masa* bir *gösterge* kavramıyla açıklanırken bu gösterge, insanın zihninde bu kavramla bir ses imajını birleştirir. Bu birleştirme aşamasına ise *anlamlama* (signification) adı verilir (Filizok, 2001, s. 56).

Şekil 2. Saussure'ün Gösterge Şeması

İnsan zihninde tasavvur edilen kavram, duyusal olarak uyarılmayla ortaya bir ses dizinini çıkarır. Dolayısıyla bu kavram, *gönderge* (referent) şeklinde işaretlenirken insanın zihninde oluşan kavram ise *gösterilen* (signified) kavramına tekabül eder. Zihinde oluşan duyusal değer de *gösteren* veya *ses imgesi* (signifier) şeklinde ifade edilir. Gösterenin iki önemli özelliği bulunmaktadır: İlki *nedensizlik* olup göndergelerin ses bileşimleriyle bir alakasının olmayışıdır, ikincisi de *çizgisellik* olup gösterenlerin işitmeye dayalı

olmasıyla telaffuzunun bir zaman çizgisinde söylenmesidir (Aksan, 2016, s. 44 - 45). Bu teori hakkında çeşitli görüşler mevcutken Ullman, bir sözcüğe bir anlam düşen gösterenler için söz konusu teorisinin uygulanabileceğini fakat çok anlamlı kelimeler için bunun karşılanamayacağını aktarır (Aksan, 2015, s. 157). Aynı zamanda Ullman, anlamı açıklarken Ogden ve Richards'ın anlam üçgenini kaynak alarak bir kelimenin anlamının o kelimenin gönderimde bulunduğu nesne olduğunu izah eder. Ayrıca her kelimenin bir *biçim* bir de *anlam* yanı olduğunu ve gösteren için *ad* (name) ve gösterilen için *içlem* (sense) kavramlarını kullanır (1978, s. 356). Fakat Kocaman, Ullmann ve dayandırdığı anlam üçgenin yetersiz olduğu, bir kelimenin gönderge anlamlarının değişik olabileceği görüşündedir (1979, s. 13).

Gösterge kavramı için Martinet, *monéme* (tek) ve *synthéme* (sentez) kavramlarının dilde yer alan göstergeler görevinde olduğunu fakat bu göstergelerin tek bir gösterilene yansıttığını aktarır (Aksan, 2015, s. 157). Örneğin *masa*, *perde* gibi tek ögeli göstergeler, bir ögeli gösterilene verir.

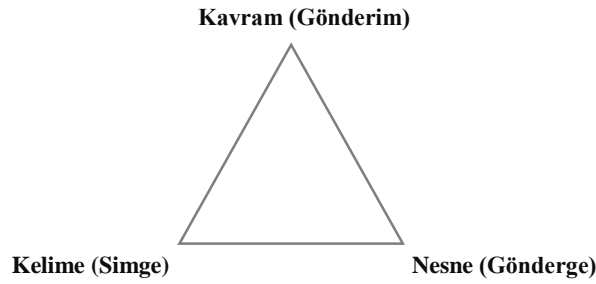
Aksan, göstergelerin var olan nesnelere veya duyguları söze dönüştüren bir simge işlemin parçaları olduğu görüşündedir. Ona göre, dilini bilmediğimiz bir yerde bile tek bir sözcükle karşı tarafa ne istediğimizi anlatabilmek mümkündür (2015, s. 157 - 158).

Karaağaç, göstergeleri kendileri dışında başka bir şeyi gösteren veya işaret eden en küçük anlamlı birimler şeklinde tanımlayarak *görüntü göstergesi* veya *aracısız gösterge*, *saymaca gösterge* veya *nedensiz gösterge* ve *belirtici gösterge* veya *nedenli gösterge* şeklinde üçe ayırır. Bu göstergeler, dış dünyada beş duyu organımız ile algılanabilen olgular olup anlam, bir gösterge ile bu gösterge arasındaki ilişki değildir (2013a, s. 529 - 536).

3.2.2.2. Ogden ve Richards'ın Anlam Teorisi

Ogden ve Richards, sözcük ve nesne arasında bir ilişki olmadığını düşünce ile kavram, kavram ile nesne arasında bir ilişki olduğunu belirtir. Bu doğrultuda Saussure'un teorisine dayanarak bir anlam üçgeni oluşturulur. Bu üçgen vasıtasıyla kelimeler, doğrudan nesnelere göstermez ancak kavramlar aracılığıyla bir bağlam sağlanabilir.

Şekil 3. Ogden ve Richards'ın Anlam Üçgeni

3.2.2.3. Davranışsal Anlam Teorisi

Bloomfield, dil bilimini davranışçılık teorisiyle bağdaştırıp bu kuramı, kişinin bir söz söylemesinin karşı taraftaki kişide uyandırdığı tepkiler bütünü olarak açıklar. Morris, Weiss, Skinner, Quine gibi araştırmacılar da anlamın davranışsal bir tepki olduğunu savunanlardan olup Kocaman, anlamın uyarıcı ve tepki temeline oturtulmasını yanlış bulur. Nitekim “Nasılsınız?” sorusunun cevabı bireyde, farklı cevaplar oluşturabilecek bir soru olmasıyla dilin üretkenliği, davranışsal anlam teorisi (behavioural semantic theory) ile kısıtlanır (1979, s. 14).

3.2.2.4. Doğan Aksan ve Anlam Teorisi

Aksan anlamı, dildeki birimlere bağlı kullanılan bir terim olarak vermesinin yanı sıra düşündüğümüz şeyleri anlatmaya yarayan bir aracı olduğunu belirtir. Kelime bir *symbole* olup dilleri var eden milletlerin kültürlerini yansıtır. Bütün bu tanımların yanında anlam, *kavram* (concepts) teriminin belirtilerini taşımasından insanın zihninde birtakım çağrışımlar yapar. Bu çağrışımların tümüne de *muhteva* (context) adı verilir. Örneğin *gelin* kelimesinin “evlenmek üzere olan kız” anlamının yanı sıra insanın zihninde *gelinlik*, *duvak* ve *düğün* gibi duyguları da uyandırır (1966, s. 173). Aynı zamanda Aksan, anlamı anlambilim içerisinde *Durgun* ve *Gelişmeli Anlambilim* şeklinde ayırarak ilkinde anlam türlerine, ikincisinde ise anlam değişmelerine yer verir.

3.2.2.5. Yararlı Anlam Teorisi

Wittgenstein, yararlı anlam teorisi (pragmatic semantic theory) için sözcüğün anlamının onun dil içindeki kullanımı olduğunu söylerken *Tractatus* adlı eserinde anlamı belirleyen ölçütün *doğrulanabilirlik* olduğunu belirtir. Ona göre dış dünyaya gönderilen önermeler, bir başka deyişle felsefedeki çoğu tümceler, anlamsız olup felsefenin dilin sınırlarını belirlemesi gerekir (Arlı Çil, 2019, s. 113). Aynı zamanda Wittgenstein, dili *resim kuramına* göre ifade ederek dil ile dünya arasında resimsel bir gerçeklik yansıtması üzerinde durur. Dil ve dünya arasındaki mantıksal doğruluk veya gerçeklik, anlam ile resmedilir. Bridgman ise bir kelimenin gerçek anlamının söylemeyle değil ancak onunla yapılan şeyin gözlenmesi ile bulunabileceği görüşündedir (Akşehirli, 2004, s. 22).

3.2.2.6. Zihinsel veya İdeci Anlam Teorisi

An Essay Concerning Human Understanding adlı eserinde anlam konusuna değinen Locke, bir kelimenin anlamını iletişim hâlindeyken karşı tarafa aktarılan bir olgu olduğunu belirtir ve bu aktarımlar da *idedir* (Çelikleş Ekti, 2010, s. 145). Bu doğrultuda ideler, kelimelerin yerine kullanılan anlamlı birimlerdir.

3.2.2.7. Kavram Alanı Akımı

Yapısal anlam biliminin temsilcilerinden Trier'in 1931 yılında yapmış olduğu çalışmalarla ortaya çıkan bu akım, *kavram alanı*, *dil alanı*, *anlam alanı* gibi terimlerle ifade edilir. Kavram alanı akımında (concept area theory), bir dilde yer alan kelimeler, tek tek incelenmez ancak söz konusu kelimelerin yakın ve ilişkili bulunduğu kelimelerle incelendiğinde bir değer oluşturabileceği görüşü hâkimdir (Aksan, 2015, s. 160). Örneğin bir dilde yer alan *özlemek*, *hasret çekmek*, *beklemek* gibi eş anlamlı olan fiillerin oluşturduğu alan, birbirlerinden benzer veya farklı olan yanlarıyla bir değer kazanır.

3.2.2.8. Gönderme Teorisi

Gönderme teorileri (submission theory), dil felsefesi mantığına dayanan anlamın dış dünya ile ilişkilerine dikkat çeken bir teoridir (Akşehirli, 2004, s. 20). Dolayısıyla

gönderim, bir kelime veya kavramın işaret ettiği ilişkiden bahseder. Bu teorinin temsilcilerinden Frege, *Anlam ve Gönderge* adlı makalesinde, sözcüğün anlam ve gönderimini birbirinden ayırıp bunu özdeşlik bulmacasının çözümüyle gerçekleştirir. Bu bulmacayla $a=a$ ve $a=b$ gibi iki özdeş ifadelerinden ilkinin mantıksal olarak doğru olup yeni bir bilgi vermediğini, ikincisinin de ilk ifadeye göre yeni bir bilgi verdiğini belirtir (Demirci, 2017, s. 86). Dolayısıyla bu ifadeler, anlamları farklı fakat işaret ettikleri göndergelerin aynı olmasıyla anlam ve gönderge ayrımını yapmaktadır. Frege, bu anlam gözetimini tümcelere de uygulayıp tümce içerisindeki bir sözcüğü onun eş değere sahip başka bir sözcükle değiştirildiğinde gönderge üzerinde bir değişiklik olmazken ifade edilen düşüncenin değiştiğini aktarır.

Russell, önermelerin doğruluk değerlerinin anlam ile sağlandığı görüşünderken bunu *mantıksal atomculuk* öğretisine bağlar. Nitekim dilde yer alan mantıksal atomların somut olan atomsal olgulara tekabül edeceğini öne sürüp önemelerdeki amacın belirsizliğini kaldırmayı amaçlar (Çelebi, 2016, s. 81).

Lyons, De Swart ve John I. Saeed gibi araştırmacılar, gönderimi bir kelimenin veya ifadenin işaret ettiği anlatım ile ilişkisine dikkat çekerek bu ilişkilerin dış dünyadaki olgulara göre şekillendiğini belirtir (Szöcz, 2012, s. 2; Akt. Barut ve Odacıoğlu, 2017, s. 931). Bu görüşlerle beraber Palmer, gönderimi farklı olarak gramatikal düzeyde ele alır (Palmer, 1981, s. 30).

3.2.3. Tümce Anlam Bilimi

Tümce veya cümle, “yargı bildirmek için çekimli bir fiile oluşturulan kelimeler dizisi” (Türkçe Sözlük, 2005, s. 377) anlamına gelen bir terim olup *tümcebilim* (sözdizim), tümcelerin dil birlikleri sırasındaki durumlarını inceleyen bir alt dilbilim dalıdır. Tümcebilimin en alt dalları arasından *tümce anlam bilimi* (sentence semantics) de oluşturulan tümceleri anlam açısından inceler. Bu anlambilim türü, 1960’lı yıllardan sonra söz - eylem kuramı, metin dilbilim ve edimbilim çalışmaları tümce ve sözcelerin önemini artırmış olup bu doğrultuda tümcenin kuruluşu ve çözümlenmesine dair yeni çalışmalar yapılmıştır (Aksan, 2015, s. 175).

3.2.4. Sözcük Anlam Bilimi

Sözcük, “belli bir kavrama karşılık gelen bir veya birden fazla heceli seslerden oluşan anlamlı birimler” (Korkmaz, 1992, s. 100) olup *sözcük anlam bilimi* (word semantics) ise bir dilin söz varlığında yer alan öğelerin türemiş veya başka öğelerle bir araya gelerek bir birlik oluşturan biçimlerini anlam açısından inceleyen anlam bilimin alt dallarındandır (Aksan, 2016, s. 35).

3.2.4.1. Türkçenin Sözcük Anlam Bilimi

Türkçe, biçimsel olarak sondan eklemeli bir yapıya sahip olan bir dildir. Türkçenin sabit köküne farklı ekler getirilmesiyle oluşturulan farklı sözcükler veya birleşik sözcükler, Türkçenin anlaşılabilirliğini artıran bir husustur. Türkçeye anlambilim açısından baktığımız zaman, anlatımının zenginliği tüm söz varlığına yansımıştır. Bu anlatım zenginliğini öne çıkaran durumlardan birisi doğaya dayalı anlatımlarıdır. Türklerin yazılı kaynaklarına bakıldığında, yerleşik hayata geçmeden evvel göçebe hayat stiline sahip olmaları, onların doğa ile ilişkisini sağlamlaştıran bir durum olmuştur. Nitekim hayvan ve bitki adlarından, insanların fiziksel yapısına kadar pek çok anlatım bu yönde gelişmiştir. Doğaya dayalı anlatımları aktarma yöntemi ile etkili biçimde vermişlerdir. Bu aktarma yöntemine özellikle renkler konusunda sıkça başvurulmuştur. Bu doğrultuda Brands, Türkçeyi “imge gücü olan bir dil” olarak tanımlamıştır (Aksan, 2012, s. 102). Bu renk tonları *vişneçürüğü*, *camgöbeği*, *kavuniçi* gibi birleşim yöntemleriyle doğaya dayalı aktarımla kurulmuştur. Bu aktarmalar sayesinde Türkçedeki ilgili kelimeler, çok anlamlılığa yol açmıştır. Nitekim Köktürk metinlerinden *oltur-*, Uygur metinlerinden *agır* ve Türkiye Türkçesindeki *çal-* gibi çok anlamlı öğeler, bu duruma örnek olarak verilir (Aksan, 1994, s. 116).

Türkçede deyimler, en zengin dil birliklerinin olduğu bir anlam olayıdır. Nitekim Türkçede deyimlerin somutlaştırma ile birden fazla örneği bulunmaktadır. Aynı zamanda somutlaştırma, insanın fiziksel ve ruhsal durumlarını yansıtmak amacıyla kullanılan yöntemlerden birisidir. Köktürk Türkçesi Döneminden beri *adaq qamşat* gibi örneklerin olması, Türkiye Türkçesine gelene kadar 7800 tane deyim birikimini sağlamıştır (Aksan, 1994, s. 116).

Türkçe, bir kavramı farklı şekillerde anlatmaya elverişli bir dildir. Nitekim Türkçede anlatımı zenginleştirmek amacıyla eş anlamlı sözcüklerin fazlasıyla kullanıldığını görürüz. Dildeki bu sözcükler, bazen ödünçleme bazen de yeni kullanımların doğması açısından meydana gelen anlam türüdür. Ödünçleme yoluyla Türkçede *mesut - mutlu*, *muallim - öğretmen*, *tedbir - önlem* gibi hem Arapça hem de Türkçe olarak kullanılan eş anlamlı kelimeler mevcutken *büyük/koca/iri*, *küçük/ufak/minik* gibi Türkçe kökenli sözcüklerin eş anlamlılığı da fazlasıyla bulunmaktadır. Ayrıca bu anlatım zenginliği sadece standart dilde olan bir şey olmayıp Anadolu'nun ağızlarında da *sezek*, *sezgin*, *ağlak* gibi örneklerle çoğaltabileceğimiz bir durumdur. Bir diğer anlatım çeşitliliği de ikilemeler olup hemen her dönemde yaşayan bu sözcük türleri, günümüzde de sıkça kullanılır. Bu durumlar, Türkçenin anlatım yollarındaki çeşitlilikle alakalı bir durumdur.

3.2.5. Sözcük Anlam Bilimi Açısından Anlam Türleri

Anlamın tanımları çeşitli araştırmacılar tarafında farklı şekilde yapıldığı için terim üzerinde herkes tarafından benimsenen bir tanım yoktur. Hâl böyle olunca farklı anlam türleri birden fazla anlam çerçevesinde verilmiştir. Biz de bu bölümde, Doğan Aksan'ın sözcük anlam bilimi çerçevesinde ele aldığı *Tasarımlar*, *Duygu Değeri*, *Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar*, *Temel (Gerçek) Anlam*, *Yan Anlam*, *Benzetme*, *Aktarmalar*, *Çok Anlamlılık*, *Eş Anlamlılık*, *Eş Adlılık* ve *Ters (Zıt) Anlamlılık* şeklinde oluşturduğu anlam türleri, *Terim Anlam* ve *Üstanlam-Altanlam* şeklinde eklenen türlerle de on üç başlık dâhilinde incelenecektir. Bu sözcük anlam biliminde yer alan anlam türlerinde, incelenen metinden üçer tane örnek verilecektir.

3.2.5.1. Temel (Gerçek) Anlam

Temel veya gerçek anlam ifadesiyle karşımıza çıkan anlam türü, ne zaman ortaya çıktığı bilinmeyen fakat zaman içerisinde bir kavramın kazanmış olduğu ilk anlamdır. Korkmaz, bu tür için *sözlük anlamı* ifadesini verip “bir kelimenin yansıttığı ilk ve asil anlam” (1992, s. 149) şeklinde aktarırken Vardar, *düz anlam* ifadesini kullanarak “bir gösterenin gösterilenini oluşturduğu bilgi alanı” tanımını yapmıştır (2002, s. 85). Bu anlam türü, anlambilimde *bilişsel* veya *göndergesel anlam* olarak da ifade edilmektedir. Temel anlam, bir kavramın anlam kapsamı ile denk olup bir kavramın temel anlamının herhangi

bir göndergesinin tanımlanması demektir (Barut ve Odacıoğlu, 2018, s. 933). Aksan da temel anlam ifade eden bazı kavramların, dillerin tarihsel dönemlerinde anlam farklılığı gözetmesinden bir göstergenin belli dönemlerde, insanın zihninde canlandırıp tasarladığı anlam türü olduğunu belirtir (2016, s. 66). Fakat bu durum bütün kavramların böyle olabileceği anlamına gelmez çünkü Orhun Yazıtlarında geçen *köz*, *adak*, *keyik* gibi buna benzer birçok sözcüğün ses farklılarının yanı sıra anlam ifadesi olarak korunup günümüz Türkiye Türkçesine kadar gelebilmiştir.

Uğur, temel anlamı çok anlamlılık bağlamında açıklayarak çok anlamlılığı *başat anlam* ve *yan anlam* adı altında, iki kategoride inceler. Başat anlamı söz konusu terimin bir başka ifadesi olarak verirken “çok anlamlı sözcüklerin bir sözcüğün sözlüksel ifadesi verilirken ilk anlamı” şeklinde tanımlar. Fakat Uğur, bu terime *temel*, *gerçek* ve *göndergesel* anlam ifadelerinin verilmesinin yanlış ve yetersiz olduğu bilgisini de verir. Çünkü sözcüklerin anlamları dönemler içerisinde değişkenlik gösterir, hâl böyle olunca her sözcük tek bir anlama değil, tüm kavramlara gönderge yapmalıdır. Bu açıklamalar doğrultusunda da *temel anlam*, “sözcüklerin tek başınayken de düşündürebildiği kavramsal alan” şeklinde tanımlanmalıdır, görüşünü aktarmıştır (2003, s. 21 - 34).

3.2.5.2. Yan Anlam

Yan anlam, bir dildeki kelimelerin tarihsel zaman seyrinde gerçek anlamlarının yanında birtakım yeni anlamlar kazanıp oluşturduğu anlam türüdür. Yan Anlam, Port Royal okulu çerçevesinde yetişen mantıkçılar ve John Stuart Mill tarafından gerçek anlamdan ayrılarak üzerinde durulan bir husus olmuştur. Söz konusu terimi Mill, “işaret edilen kavramların duygusal değerlerinin toplamı şeklinde ifade edip temel anlamının dışında çağrıştırdığı ifadeler bütünü” şeklinde yorumlar (Akşehirli, 2004, s. 50). Kopenhag Okulu temsilcilerinden Hjelmslev ise bu türü göstergelerin iki farklı değeri şeklinde verirken kelimelerin nasıl kullanıldığını pragmatik ve toplumsal dilbilim alanlarıyla ilişkilendirir (Demirci, 2021, s. 224). Vardar, “bir sözcüğün düz anlamına kullanım sırasında katılan duyguların oluşturduğu ikincil anlamlar” açıklamasını verir (2002, s. 215 - 216). Aksan da “her göstergenin başlangıçta bir kavramın simgesi hâlindeyken diğer eklenen yeni kavramları yan anlam (secondary meaning) şeklinde aktarırken (2016, 76 - 77) Uğur, söz konusu terim için “başat anlamlara bağlı oluşan kavramsal anlamlara verilen isim”

olduğunu ve bu terimin ikincil anlam şeklinde tanımlanmasını yanlış bulur. Bu durumu *masanın ayağı, Sinop Burnu, uçağın kuyruğu* gibi yan anlamlı kavramlara uymadığını ve dolayısıyla bunların sürekliliği ifade eden kavramlar olduğunu ve duygusal özelliklerini yitirdiğini aktarır (2003, s. 34 - 35).

Aksan, yan anlamları *somuta yeni somut anlamlar eklenmesi, somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi, soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi* ve *soyuta yeni somut anlamlar eklenmesi* şeklinde dört başlık şeklinde inceleyip bu doğrultuların *aktarmaları* oluşturduğunu aktarır (2016, s. 77).

Bu bilgiler doğrultusunda yan anlamın, temel anlamdan psikolojik, sosyal çevre, bireysel yaşantılar ve dil içi bağlam gibi sebeplerden ayrılıp başta organ ve vücut isimleri ve çok kullanılan fiillerde çeşitlendiğini görürüz. Aynı zamanda yan anlam, toplumun dilsel ihtiyacı dâhilinde ve bireysellik gözetiminde çeşitlendiği bir terim olmuştur.

3.2.5.2.1. Ferruḥ u Hüme Adlı Eserde Temel (Gerçek) ve Yan Anlam Örnekleri

Bu bölümde, temel ve yan anlamı birlikte ifade eden *ağız, yol* ve *ayak* kelimeleri incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir:

Kelime	Temel (Gerçek) Anlam	Beyit Örneği	Yan Anlam	Beyit Örneği
<i>ağız</i>	“konuşmayı ve yeme - içmeyi sağlayan organ”	<i>Az az ağızına damzururdu anı/ Çü ‘aklı geldi şordı yār kanı</i> (1900)	“kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı”	<i>Hemāndem k̄seler ağızı boşandı/ Ki kayrak yerine altun dōşendi</i> (6418)
<i>yol</i>	“insanlar veya hayvanların karada yürümesi için açılan yer”	<i>Yopurdum durmadum bu yolda yeldüm/ Gēderdüm toprak üzre şanki yeldüm</i> (8585)	“uyulan veya benimsenen yöntem”	<i>Yolumda çokdur egsüklik görürem/ Velī artuqlıguña sıgımuram</i> (8265)

<i>ayaq</i>	“alt vücutta, bacağın ve bileğin aşağısında yer alıp yere basan organ”	<i>Ata binen ne bilsün yaya hālin/ Yere ayaq mı başar yāho alın (1977)</i>	“birtakım nesnelere yerden yükselmesini sağlamak için yapılan destek”	<i>Oturdu taht ayağında müfekkiri/ Özinden gā'ib ü kayguya hāzır (3623)</i>
-------------	--	--	---	---

Tablo 1. *FH*'de Geçen Bazı Temel (Gerçek) Anlam ve Yan Anlam Örnekleri

3.2.5.3. Benzetmeler

Anlatımı etkili ve güçlü kılmak için yapılan ve söz sanatı niteliğinde olan *benzetmeler*, bir kavram veya varlığın özelliğini bir başkasından yararlanarak veya anımsatarak gerçekleşir (İmer vd., 2011, s. 49). Benzetme veya teşbih, 4. yüzyılda Aristoteles tarafından, doğal yaratma yetisinin bir işareti şeklinde tanımlanmış olup (Aksan, 2016, s. 78) günümüzde de hem yazı hem de konuşma türünde sıkça kullanılan bir anlam türü hâline gelmiştir. Benzetmeler, insan zihninin işleyiş eksenleri doğrultusunda ortaya çıkıp bu işleyişler, birleşme ve ayrışmalar üzerine kurulmuştur (Karaağaç, 2013b, s. 194). Genellikle benzetmeler *benzeyen*, *benzetilen*, *benzetme yönü* ve *benzetme edatı* şeklindeki kısımlardan oluşup aktarmaların ilk basamağıdır. Bu tür yapıda olan benzetmeler, dillerde süregelen zaman içerisinde kalıplaşır ve kalıplaşmasıyla sıradanlaşır (Aydın, 2007, s. 87)

3.2.5.3.1. *Ferruḥ u Hümā* Adlı Eserde Benzetme Örnekleri

Bu bölümde, *teg* ve *gibi* edatları ve *-E dön-* yapısıyla ilgili benzetmeler, incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir:

Benzetme	Beyit Örneği	Açıklama
<i>teg</i>	<i>Eger devrān olursa yēne tāze/ Senün teg gelmeye gül yeñi yaza (8410)</i>	Bu benzetme, <i>teg</i> edatıyla kurulmuş olup <i>gülü sevgiliye benzeterek aralarında güzellik ve tazelik bakımından bir ilgi kurulmuştur.</i>
<i>gibi</i>	<i>Hîç işe varmaduñ sen oñ gibi tē/</i>	Bu benzetme, <i>gibi</i> edatıyla kurulmuş olup <i>okun hızı, kişinin hızına benzetilmiştir; diğerinde de kılıç, söze benzetilerek</i>

	ılıc gibi szy olmadı hn-r (6119)	aralarında <i>kan dökmek</i> adı altında <i>sözlerin acımasızlığı</i> şeklinde bir ilgi kurulmuştur.
-E dn-	<i>Gce gündüz düşüp fıkr </i> <i>melle/</i> Boyu inceldi v döndi hille (5228)	Bu benzetme, -E dönmek yapısıyla kurulmuştur olup <i>kişinin vücudunu hille</i> benzeterek aralarında <i>zayıflık</i> ve <i>güçsüzlük</i> bakımından bir ilgi kurulmuştur.

Tablo 2. FH’de Geçen Bazı Benzetme rnekleri

3.2.5.4. Aktarmalar

Aktarmalar, anlatımı güçlü kılmak amacıyla yapılan ve anlatılması istenen bir kavramın ona benzeyen başka bir kavramla ilişkisi üzerine yeni anlam kazanmasını sağlayan bir anlam türüdür. Aktarmalar; *metafor*, *istiare*, *eğretileme* ve *mecaz* gibi çeşitli kavramlarla anılmasının yanı sıra söz sanatlarında da sıklıkla kullanılır. Reisig ve Bral’den beri çalışmalara konu olan aktarmalar, yeni anlamlar kazanarak anlam değişmelerine yol açar (Aksan, 2016, s. 79). Söz konusu terim, kendi içinde *deyim aktarmaları* ve *ad aktarmaları* şeklinde ikiye ayrılır:

3.2.5.4.1. Deyim Aktarmaları

Deyim aktarmaları (eğretileme, metafor), Vardar tarafından *dzdeğişmeceye* karşıt olarak “birtakım bağıntılar çerçevesinde ortak anlamsal bağlantılarla, eşdeğer sayılan anlamlı ögeleri kaldırarak kullanma sonucu olan *değişmece*”, şeklinde verilirken (2002, s. 89 - 90) Korkmaz, “aralarında ilgi bulunan kavramların benzetme ilişkisiyle geçici olarak kendisine benzetilen diğer Şeyin ismi ile karşılanması” anlamını vererek bunu *istiare* terimiyle de açıklamıştır (1992, s. 43). Uğur, söz konusu terimi *değişmece* kategorisinde ele alıp *eğretileme* adıyla anarak “benzetmenin bir ögesinin kaldırılıp oluşan anlam türü” şeklinde tanımlamasını verir. Ona göre eğretileme için yaygın olarak kullanılan deyim aktarması terimi yanlıştır. Çünkü deyim için yapılan “z anlamını yitirmez” tanımlamasında, anlamını koruyanlar da bulunmaktadır (2003, s. 85 - 87).

Deyim aktarmaları, edebiyatımızda anlatımı güçlendirmek amacıyla sıklıkla başvurulan bir tür olmasının yanı sıra bu türe olan ilgi yakın bir tarihte başlamamıştır. Aksan,

Aristoteles'in *Poetica* ve *Empedokles* adlı eserinde, bu türe başvurduğunu aktarıp yakın bir geçmişte de Kainz adlı ruh bilimcisinin dilin metaforik bir düzleme dayandığını aktarmıştır (2016, s. 79 - 80). Bunlar haricisinde Lakoff ve Johnson adlı araştırmacılar, *Metaphors We With Live By* adlı eserinde metafor kavramını dilde ve düşünmede ya da eylemde kullanıldığını, metaforun sadece dilsel bir sanat değil aynı zamanda insanların düşünceleriyle alakalı ifadeler olduğunu aktarmışlardır (Akşehirli, 2004, s. 110 - 111). Deyim aktarmaları başvurduğu benzetme çeşitlerine göre türlerinde çeşitlilik sağlamıştır:

İnsandan doğaya aktarım, insana ait fiziksel ve ruhsal durumların doğada bulunan varlıklara aktarılmasıyla oluşan bir deyim aktarması türü olup bazı araştırmacılar, bu türe *ölü deyim aktarması* (dead metaphor) adı da verir. Bu tür, oluşturulan aktarma türünün yeni anlamlar kazanması şeklinde ifade edilir.

Doğadan insana aktarım, doğada bulunan varlıkların insana ait fiziksel ve ruhsal durumlara uygulanması yoluyla oluşturulan aktarma türüdür.

Doğadan nesneye aktarım, doğadaki varlıklar arasında benzerliklere dayalı yapılan aktarım türüdür.

Duyular arasında aktarım, farklı duyu organlarına ait kavramlar, her duyuya ait belli özelliklerle bir araya getirilerek oluşturulur. Bu aktarma türü, *synesthesia* veya *anlambilimsel yaratıcılık* olarak da anılır.

Somutlaştırma, soyut olan kavramların somut hâle getirilip anlatımı daha kesin ve canlı tutma eğilimiyle oluşturulmuş aktarım türüdür ve daha çok deyimlerde görülür.

3.2.5.4.1.1. *Ferruḥ u Hümmā* Adlı Eserde Deyim Aktarması Örnekleri

Bu bölümde, insandan doğaya aktarım türünde, *Güneş yüz gösterür gibi yakadan, benefşe zülfini şalmış* ve *Zühre hoş şanu bırakmış/Müşterî gîsû bırakmış*; doğadan insana aktarım türünde, *aşlan şavaşlu/āhū göz, it ve mingūs*; doğadan nesneye aktarım türünde, *katı 'itāb, şîrîm söz ve hûb āvāz* ve somutlaştırma türünde *dil, yürek tağla-, baş koy-* şeklindeki beyit örnekleri incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir:

	İnsan Doğaya Aktarım	Doğadan İnsana Aktarım	Doğadan Nesneye Aktarım	Duyular Arasında Aktarım	Somutlaştırm a
Beyit Örneği I	<i>Güneş yüz gösterür gibi yakadan/ Çıkardı ikisi başın yakadan (2277)</i>	<i>Ol āhū gözlü aşlan şavaşlu/ Helāk etti kimin kimini başlu (5853)</i>	<i>Çürük endîşedür geç bu hevesden/ Saķınğıl şekkerünjī har-megesden (2521)</i>	<i>Kaçan kim yazasın kıtı ‘itābı/ Saņa yumşak vëriserdür cevabı (3243)</i>	<i>‘Alemşāh’a dedi dil buluñuz siz/ Demezven bġ-ser ü bġ-dil buluñ siz (3465)</i>
Açıklamalar	Beyitte geçen güneş ve yakadan yüz göstermek aktarımında, kaynak öge güneş iken hedef öge, insana ait olan yakadan yüz göstermektir. İlişki ögesi, “ortaya çıkmak”tır.	<i>Aşlan şavaşlu</i> ifadesinde kaynak öge, <i>aşlan</i> ; hedef öge de <i>insandır</i> . İlişkileri ise “cesur ve gayretli kişiler” için kullanılmasıdır. <i>r. Āhū gözlü</i> ifadesinde kaynak öge, <i>āhū</i> ; hedef öge de <i>insandır</i> . İlişkileri ise “ceylan gözü güzelliği”nin “insan gözü” için kullanılmasıdır. <i>r.</i>	Doğadaki hayvanlardan olan <i>har</i> ve <i>meges</i> , sürekli atların üzerinde olan sinekleri at ile bağdaştırarak <i>har-meges</i> yapısı oluşturulmuş ve hayvandan hayvana bir aktarım sağlanmıştır.	Dokunma duyumuza hitap eden <i>kıtı</i> kelimesi, <i>itāb</i> kelimesine aktarılmıştır.	Kaynak öge olarak <i>dil</i> kelimesi, “konuşturulma k üzere alınan tutsak” şeklindeki hedef ögeyle anlam ilişkisi kurulmuş ve soyut durum, somutlaşmıştır.
Beyit Örneği II	<i>Benefşe zūlfini şalmış zemīne/ Girihleri tolaşmış</i>	<i>Varıdı kardaşı adı Ğazanfer/ Bahādurıdı ol it gey bez-ahter (6289)</i>	<i>Demürden iki tağ şahrā içinde/</i>	<i>Şalā umarıdum şġrġn sözünnden/</i>	<i>Yürek tağlayuban ciger yaķa ol/</i>

	<i>yasemîne</i> (8090)		<i>Hezārān mevc ol deryā içinde</i> (7454)	<i>İşāret kılasın nergis gözünden</i> (8448)	<i>Gögüz dögerdi tartuban yağa ol</i> (6307)
Açıklamalar	Beyitte geçen <i>benefşe</i> ve <i>zülf salmak</i> aktarımında, kaynak öge <i>benefşe</i> iken hedef öge, insana ait olan <i>zülf salmaktır</i> . İlişki ögesi çiçeğin görüntüsünün saçlara renk, koku veya şekil bakımından benzetilmesidir.	<i>İt</i> ifadesinde, kaynak öge <i>it</i> ; hedef öge de <i>insandır</i> . İlişkileri ise “kötü kişiler” için kullanılmıştır.	Doğadaki nesnelere olan <i>tağ</i> ifadesi, nesne olan <i>demüre</i> “sağlamlık” ifadesini sağlamak amacıyla aktarılmıştır.	Görme duyumuza hitap eden <i>şirîn</i> kelimesi, <i>söz</i> kelimesine aktarılmıştır.	<i>Yürek tağlamağ</i> deyiminde, kaynak öge olan <i>tağla-</i> fiili, “kızgın demirle hayvanlara vurmaktır” anlamında kullanılır. Hedef öge ise <i>yürek</i> kelimesi olup “acı ve üzüntü” şeklindeki duyguları <i>tağla-</i> fiiliyle somutlaştırmıştır.
Beyit Örneği III	<i>Tarabdan Zühre hoş şanu bırakmış/ Şerefden Müşterî gışū bırakmış</i> (6420)	<i>İletgil nāmeyi Tūs’a selām et/ Habış ü zift ü mingūse selāmet</i> (6153)	<i>Ağaç gümüş kamu yapraklar altun/ Yemiş la’l u çiçekler dürr-i meknün</i> (2305)	<i>Dizin çökdi vü çekdi bir hûb āvāz/ Gazel kıldı bu ahvāle ser- āgāz</i> (2720)	<i>Yoluna komuşuz kamumuz uş baş/ Bu sözden ırılan başa gerek taş</i> (4526)
Açıklamalar	Bu beyitte, kaynak ögeleri <i>Zühre</i> ve <i>Müşterî</i> , hedef öge ise	<i>Mingūs</i> ifadesinde, kaynak öge <i>mingūs</i> ; hedef öge de	Doğadaki nesnelere olan <i>ağaç</i> ve <i>yaprak</i> ifadeleri nesne	Görme duyumuza ifade eden <i>hûb</i> kelimesi, <i>āvāz</i>	Kaynak öge olan <i>baş</i> koymak deyimiyile “bir kişi uğruna

<i>insandır.</i> Aralarındaki ilişki ögesi ise insana ait özelliklerden “saçların omza düşmesi” ve “hoş bir sanı” gibi durumların gezegen olan <i>Zühre</i> ve <i>Müşterî</i> ’ye aktarılmasıdır.	<i>insandır.</i> İlişkileri ise “kötü ve soysuz” bağlamında bir aktarımdır.	olan <i>gümiş</i> ve <i>altuna</i> “değerlilik” açısından; <i>yemiş</i> ve <i>çiçek</i> ise <i>la ‘l</i> ve <i>dürr-i</i> <i>meknūna</i> “taşların rengi ya da değerlilik” açısından aktarılmıştır.	kelimesine aktarılmıştır.	canını ortaya koymak” hedef ögesiyle anlam ilişkisi kurulmuş, soyut bir durum somutlaştırılm ıştır.
--	--	---	------------------------------	---

Tablo 3. *FH*’de Geçen Bazı Deyim Aktarmaları Örnekleri

3.2.5.4.2. Ad Aktarmaları

Ad aktarmaları, bir kavramın veya varlığın kendi ismi yerine, söz konusu kavram veya varlıkla ilgili çağrışım hâlinde olan başka bir kavram veya varlık ismiyle kullanması anlamında olup *metanomi* veya *mecaz-ı mürsel* şeklindeki kullanımlarıyla da karşımıza çıkar. Bu türün Yunancada, *sünekdokhé* şeklinde bir alt üre olmakla beraber bütün yerine parçanın anılması ve parça yerine bütün anılması şeklinde iki türlü gerçekleşir (Aksan, 2016, s. 88). Ad aktarmaları veya deyim aktarmaları, birbirine benzer aktarma türü olup aralarındaki farklılık unsuru, deyim aktarımının benzerliğe, ad aktarımının da yakınlığa dayanmasıdır (Yaylagül, 2006, s. 79).

3.2.5.4.2.1. *Ferruḥ u Hü mā* Adlı Eserde Ad Aktarması Örnekleri

Bu bölümde, *dēg*, *berr/bahr* ve *ecel yaḳasını tut-* gibi ad aktarma örnekleri, incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir:

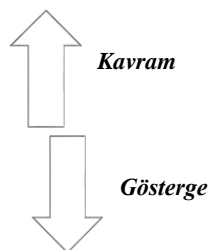
Kelime	Beyit Örneği	Açıklamalar
<i>dēg</i>	<i>Naşîhat arturur 'ıŝkı dağı yēg/ Ki odsuz kaynamaz ocağda hiç dēg (1188)</i>	<i>Dēg</i> kelimesiyle yapılan aktarmada, tencerenin kaynaması, içindeki sıvıyı çağrıştıran bir yapı olup <i>bütünden parçaya doğru</i> bir anlam ilişkisi kurulmuştur.
<i>berr - bağr</i>	<i>Atası peyk ŝaldı berr ü bađre/ Ki hiç bađmayalar cevriłe kađra (4662)</i>	<i>Berr</i> ve <i>bağr</i> kelimeleriyle yapılan aktarmada, deniz ve karadan kasıt içindeki insanları çağrıştıran bir yapı olup <i>parçadan bütüne doğru</i> bir anlam ilişkisi kurulmuştur.
<i>ecel karvayuban dutmuş yağasın</i>	<i>Ecel karvayuban dutmuş yağasın/ Çü bildi 'ömri bünyāzın yağasın (4706)</i>	"Ölüm" kavramı, <i>ecel yağasını dutmağ</i> deyimini ile ifade edilerek bir anlam ilişkisi kurulmuştur.

Tablo 4. *FH*'de Geçen Bazı Ad Aktarmaları Örnekleri

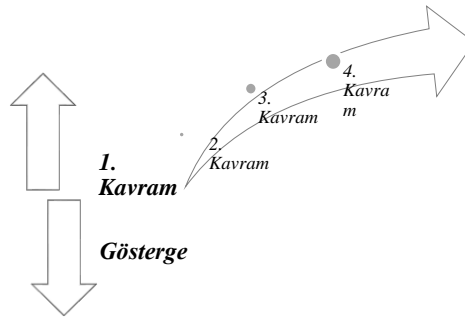
3.2.5.5. Çok Anlamlılık

Çok anlamlılık, sözcüklerin süregelen zaman içerisinde, çeşitli olaylar çerçevesinde uğradığı çeşitlilik ile temel anlama bağlı oluşan birden fazla anlamın ortaya çıkması durumudur. Vardar tarafından bu tür, "bir gösterenin birçok gösterilenle ifade edilmesi veya bir birimin birden fazla şekilde ifade edilmesi" şeklinde açıklanırken (2002, s. 62) Uğur, "başat anlam ve yan anlam kategorisindeki sözcüklerin özelliklerinin genel adı" şeklindeki tanımını verir (2003, s. 40).

Başlangıçta:

Sonradan:

Şekil 4. Çok Anlamlılık

Çok anlamlılık konusu, M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış olan Antik Yunan düşünürü Demokritos'tan beri üzerinde durulan bir konu olup (Aksan, 2016, s. 90) söz konusu tür, Bréal tarafından anlambilim çatısı altında etimoloji alanından ayrılarak incelenmeye başlanmıştır. Çok anlamlılık, eş adlılık (eş seslilik) gibi konularla karıştırılan bir husus olmakla birlikte Lyons, Leech ve Lipka gibi araştırmacılar, geleneksel yaklaşımı gözeterek iki türü birlikte ele almışlardır. Eş sesli kelimeleri etimolojik olarak farklı anlamlara ve anlam olarak da ilgisiz olan tür olarak tanımladıklarından, çok anlamlılığı da sadece sözcüklerin bir özelliği olarak varsaymışlardır. Dolayısıyla anlam olarak karşılıklı ilişkinin en tipik tezahürü olan metaforik uzantı, iki duyuya sahip tek bir sözlükbirim olarak kabul edilir (Kovács, 2011, s. 16 - 17). İlgili türlerin birlikte anılması, bir anlam bulanıklığı sorununu da gündeme getirmiştir. Nitekim bu hususu metin ve bağlama göre açıklığa kavuşturan Aksan, her iki tür arasındaki ayrımı eş adlılığın anlamca ilgisi bulunmayan kavramların arasındaki ilişkilerin rastlantısal olduğunu fakat çok anlamlılıkta, bu kavramların temel anlam bağlamında bir ilişki gözetilerek oluştuğunu aktarır (2016, s. 92).

Filizok tarafından çok anlamlılık, temel anlamlardan, bir temel anlamla ya da birçok yan anlamın bir araya gelmesinden ve üslup sapmalarından doğmasından oluşur (2001, s. 132 - 133). Dolayısıyla çok anlamlılık, insan dilinin temel bir özelliği şeklinde kabul edilip dil sistemini düzenleyen bir yapıdır.

3.2.5.5.1. *Ferruḥ u Hü mā* Adlı Eserde Çok Anlamlılık Örnekleri

Bu bölümde, *cān*, *baş* ve *sağ* kelimeleri incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir.

3.2.5.5.1.1. Cān

Metin dâhilinde incelenen *cān* kelimesinin “insanın kendi varlığı, özü”, “ruh”, “yaşama, hayat”, “kişi, birey”, “gönül” ve “güç” şeklinde anlamları beyit örnekleriyle verilmiştir:

1. Anlam	“insanın kendi varlığı, özü”
Beyit Örneği	<i>Halâş oldum ölümünden lîk hicrân/ Halâş étmez elemden beni ey cān (5737)</i>
2. Anlam	“ruh”
Beyit Örneği	<i>Dēdi n’oldı eyā şāh-ı cihānum/ Fidā olsun saña cismümde cānum (5951)</i>
3. Anlam	“yaşama, hayat”
Beyit Örneği	<i>Beriye yöriyen bilür ki ‘aţşān/ Bir içim su içün nēte vērür cān (5995)</i>
4. Anlam	“kişi, birey”
Beyit Örneği	<i>Hemān dem depredür la ‘lini ol cān/ Şeh’üñ üstine düşdi dürr ü mercān (6363)</i>
5. Anlam	“gönül”
Beyit Örneği	<i>Ki ey cān u cihānuñ revnaķı dōst/ Zi dest-i nākvān her çi āyed neküst (6526)</i>
6. Anlam	“güç”
Beyit Örneği	<i>Ve ger ‘işve kılursañ kıl yeridür Ki cānum ‘işveñile bil diridür (6668)</i>

Tablo 5. FH’de Geçen Bazı Çok Anlamlılık Örnekleri 1

3.2.5.5.1.2. Baş

Metin dâhilinde incelenen *baş* kelimesinin “vücudun üst veya önünde bulunan organ, kafa”, “bir topluluğu yöneten kimse”, “yara, çıban”, “başlangıç”, “bir şeyin yakını veya çevresi” ve “arazide en yüksek nokta” şeklinde anlamları beyit örnekleriyle verilmiştir:

1. Anlam	“vücudun üst veya önünde bulunan organ”
Beyit Örneği	<i>Başın kaldırdı urdı yüzine yüz Ë Şāh ’um dēdi bozma işümi düz (6767)</i>
2. Anlam	“bir topluluğu yöneten kimse”
Beyit Örneği	<i>Köye kuyıldılar sü başı bile Dēdiler ger bu hāli Şāh bile (5855)</i>
3. Anlam	“yara, çıban”
Beyit Örneği	<i>İçi baş oldı yüz enva ’ıla hem/ N’ēde taşradın aña dürlü merhem (7732)</i>
4. Anlam	“başlangıç”
Beyit Örneği	<i>Ata bindi anı kıldı revāne/</i>

	<i>Başı beşzeridi āb-ı revāne (6037)</i>
5. Anlam	“bir şeyin yakını veya çevresi”
Beyit Örneği	<i>Ƙoyun Ƙurdıla oldu yār u dem-sāz/ Şâhin başında Ƙılır serçe pervāz (4590)</i>
6. Anlam	“arazide en yüksek nokta”
Beyit Örneği	<i>Felek ağacı çün gösterdi bir nār/ Depe başına yağdı la ‘lile nār (5396)</i>

Tablo 6. *FH*'de Geçen Bazı Çok Anlamlılık Örnekleri 2

3.2.5.5.1.3. Sağ

Metin dâhilinde incelenen *sağ* kelimesinin “sol yönün karşıtı”, “sağlam, olumlu”, “sağlam, esen”, “yaşamakta olan (kimse)” ve “doğru, gerçek” şeklinde anlamları beyit örnekleriyle verilmiştir:

1. Anlam	“sol yönün karşıtı”
Beyit Örneği	<i>Başardı sâkîler toğru ayağı/ Verür sağa şola egri ayağı (8380)</i>
2. Anlam	“sağlam, olumlu”
Beyit Örneği	<i>Sekiz yüz yıl temām sağışlamışdum/ Çürük işlerümi sağ işlemişdüm (8684)</i>
3. Anlam	“sağlam, esen”
Beyit Örneği	<i>Sağ olan hastanuy āhım tañlar/ Tağarcuğı eyü başmakçı añlar (3913)</i>
4. Anlam	“yaşamakta olan (kimse)”
Beyit Örneği	<i>Başum sağ u kolum dinç halvetüm var/ Ki ‘ibret dilde gözde gayretüm var (4990)</i>
5. Anlam	“doğru, gerçek”
Beyit Örneği	<i>Nêçe kim Ƙılıruz fîkrile sağış / Çürür kim hâşıl olmaz hîç sağ iş (343)</i>

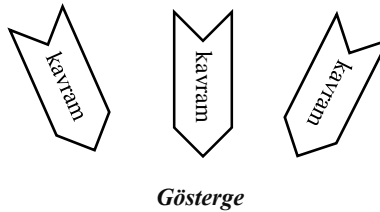
Tablo 7. *FH*'de Geçen Bazı Çok Anlamlılık Örnekleri 3

3.2.5.6. Eş Adlılık

Eş adlılık, anlamları ve görevleri birbirinden farklı, söylenişleri ve yazılışları ise aynı olan anlam türlerine verilen isim olup bu tür için *eş sesli*, *eş yazımlı* ve *sesteş* gibi ifadeler de kullanılır. Aynı zamanda eş adlılık, gösterileni ayrı, göstereni aynı olan sözcüklerin

(Vardar, 2002, s. 93) özelliği olup birden fazla kavramın yazımında, aynı göstergelerle yazılması (İmer vd., 2011, s. 118) gibi anlamlara da gelmektedir.

Eş adlılık, farklı anlamdaki iki kelimenin zaman içerisinde ses ya da biçim özelliklerine dayanarak birbirine yakınlaşması ve de yabancı dillerden alınan sözcüklerin yerli dilde yer alan bir başka sözcükle birlikte kullanılması şeklindeki iki etkenle oluşmaktadır (Aksan, 2016, s. 93). Ullman'a göre de eş adlılık, *eş sesliler*, *eş yazımlılık* ve *kesin anlamda eş adlılar* şeklinde üçe ayrılır: Bunlar arasında *eş sesliler*, yazılışı farklı fakat söylenişleri benzer olan sözcükler; *eş yazımlılar*, yazılışları aynı söylenişleri farklı olan sözcükler; *kesin anlamda eş adlılar* da yazılışları ve söylenişleri aynı olan sözcük türleridir (1978, s. 358).

Şekil 5. Eş Adlılık

3.2.5.6.1. Ferruḥ u Hümā Adlı Eserde Eş Adlılık Örnekleri

Bu bölümde, *koyun*, *taş* ve *bāḡ - baḡ* kelimeleri incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir:

Kelimeler	Beyit Örneği I - Beyit Örneği II	Açıklamalar
<i> koyun</i>	<p><i>Yene gerçek koyup demek yalanı/</i></p> <p><i>Gişi koyunına koymakdur ilanı (1326)</i></p> <p><i>Ki yoksul koyun olur şah çobān/</i></p> <p><i>Gerek saklaya çoban koyunı āsān (8574)</i></p>	<p>Türkçe Sözlük'te iki ayrı madde olarak incelenen sözcük, (I) "geviş getirenlerden evcil hayvan", (I) "göğüsle giysi arasındaki yer" anlamlarıyla (2005, s. 1225) <i>düzenli ses değişimleri</i> ile oluşmuş eş adlılıktır.</p>

<p><i>taş</i></p>	<p><i>Mağāra apısına bir ulu a/</i> <i>Sürinerek getürdi bir otuz ba</i> (5183)</p> <p><i>İçi vü aı mügile şıvalu/</i> <i>Felek z̄inetlü vü cennet hevālu</i> (8392)</p>	<p>Türkçe Sözlük'te iki ayrı madde olarak incelenen <i>taş</i> sözcüğü (I) "bazı kütlelerin parçalanması ile oluşan parça" (2005, s. 1913) anlamında olup ET <i>taş</i> > <i>dış</i> sözcüğü ise (I) "ite bulunmayan, bir alanın sınırları dışında kalan yer" (2005, s. 518) anlamlarıyla <i>düzensiz ses deimeleri</i> ile olumu e adlılıktır.</p>
<p><i>bā - ba</i></p>	<p><i>ızıl şaru gül olur bā içinde/</i> <i>Yaraur baqlana bir bā içinde</i> (2818)</p>	<p>Türkçe Sözlük'te iki ayrı anlam olarak incelenen sözcük, (I) "bir şeyi birbirine baqlamak veya tutturmak için kullanılan ip vb. nesne", (II) (<<i>Fars.</i>) "meyve bahçesi" anlamlarıyla (2005, s. 176) <i>başka dillerden yapılımu alıntıyla</i> olumu e adlılıktır.</p>

Tablo 8. *FH*'de Geçen Bazı E Adlılık Örneklere

3.2.5.7. E Anlamlılık

E anlamlılık, yazılıları farklı anlamları aynı olan sözcüklerin özellikleri anlamına gelir. Vardar, "iki ya da fazlası göstergenin aynı anlama gelmesi" şeklinde terimi açıklarken bu tür, göstergelerin denklikten ziyade anlamlarının yakın olmasıyla öne çıkar. Çünkü aynı baqlam içerisinde bir ayırım olmadan yer alan göstergelerin sayısı azdır (2002, s. 94). Korkmaz, anlamları aynı veya yakın olan kelimelerin e anlamlı olduğunu verirken birbirine denk gelen kelimelerin az bir sayıda olduğunu ancak bu tür kelimelerin dillerin seyrinde, birtakım sosyal ve dilsel farklılıklara uğrayarak kavram inceliklerinin gölgelenip birbirlerinin yerine kullanılmasıyla oluştuğunu belirtir (1992, s. 55). E anlamlılık için Aksan da aynı tanımı verip *tam e anlamlı* terimini kullanılır. Bu tip e anlamlılar, önceleri aynı anlamda olan kavramların zaman içerisinde birbirine yaklaşması şeklinde oluşmuştur. Zaman içerisinde yakınlaan bu sözcüklerin bazılarının silinip bazılarının ise ikilemelere tutunarak hayatta kaldığı görülmektedir. Nitekim Köktürk

Döneminde kullanılan *ebirmek* fiili bugün unutulmuştur ancak günümüzde, *evirmek* *çevirmek* ikilemesinde yaşadığı görülmektedir (2016, s. 99 - 102).

Eş anlamlılık terimi için *eş anlamlılık*, *anlamdaşlık*, *yakın anlamlılık* ve *sinonim* gibi terimlerin kullanılması bir ayrılık söz konusunu ortaya çıkarırken çoğu araştırmacının eş anlamlı terimini tercih ettiğini görürüz. Fakat bazı araştırmacılar, denk gelen bir eş anlamlılığın olmadığını ancak bu tür kelimelerin yakın anlamlı kelimeler olabileceği görüşünde olup sebebini de bu tür sözcüklerin sürekli olarak birbirlerinin yerine kullanılmadığı şeklinde verir (Demirci, 2021, s. 227). Bu bilgiler doğrultusunda, dil içerisinde yer alan sözcükler içerisinde, eş zamanlı olarak aynı anlama gelen kavramların bulunamayışı dilin doğasına ters bir durumdur. Dili kullanan kişilerin ortaya çıkardıkları anlamlar, farklılıklar doğurabilmekte olup çıkan bu tür kelimeler, ancak yakın anlamlı kelimelerdir (Akçataş ve Arı, 2018, s. 81). Bu durum, dilin yapısının dar bir formda olmayışıyla ve söz varlığındaki kelimelerin bağlama göre şekillenip kendince anlam alanları yaratması olanağı ile alakalıdır.

3.2.5.7.1. *Ferruḥ u Hüme* Adlı Eserde Eş Anlamlılık Örnekleri

Bu bölümde, *bütün*, *çok* ~ *çoğ* ve *sağ* kelimeleri incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir.

3.2.5.7.1.1. Bütün

Bu bölümde, anlam olarak *bütün* kelimesine karşılık gelen kelimeler; *bütün*, *ḳamu*, *hep*, *cümle*, *küllî*, *temâmet* ve *mecmû* şeklinde olup incelenen metin dâhilinde beyit örnekleri ile verilmiştir. Bütün kelimesine karşılık gelen yedi tane kelime tespit edilmiş ve bu kelimelerden üç tanesi Türkçe kökenli, diğer dört tanesi ise Arapça kökenli kelimelerdir:

Kelime	Beyit Örnekleri
<i>bütün</i>	<i>Bilürsin cân âhir şatun olmaz/ Şişe kim sına yene bütün olmaz (5207)</i>
<i>ḳamu</i>	<i>Ki Ferruḥ 'Üc'ı öldürdi vü ḳaldı/ Ḳamu elini vü malını aldı (8103)</i>
<i>hep</i>	<i>Ne kim varıdı 'özri diledi hep/</i>

	<i>Harāba göñlümüzi eyledüñ hep (5972)</i>
<i>cümle</i> (< Ar.)	<i>Bi-ḥamdi'llāh ki bitdi cümle maḫşūd/ Hem oldı 'āḫıbet luḫfıla maḫmūd (8459)</i>
<i>küllī</i> (< Ar.)	<i>Saḫınmadı bu kız hıç neng ü namı/ Gèderdi küllī işinden nizāmi (5151)</i>
<i>temāmet</i> (< Ar.)	<i>Çü Ḥurrem gördi bu heybetde anı/ Oda yandı temāmet cism ü cānı (1399)</i>
<i>mecmū'</i> (< Ar.)	<i>Bahādurdur nazīri yoḫ bu elde/ Ki böyle söylenür mecmū' dilde (2478)</i>

Tablo 9. FH'de Geçen Bazı Eş Anlamlılık Örnekleri 1

3.2.5.7.1.2. Çok ~ Çoğ

Bu bölümde, anlam olarak *çok* ~ *çoğ* kelimesine karşılık gelen kelimeler; *bol*, *çehān*, *çok* ~ *çoğ*, *üküş*, *delim*, *nêçe*, *katı*, *artuḫ*, *gey*, *iñen*, *fırāvān* ve *ziyāde* şeklinde olup incelenen metin dâhilinde beyit örnekleri ile verilmiştir. Çok kelimesine karşılık gelen on iki tane kelime tespit edilmiş ve bu kelimelerden dokuz tanesi Türkçe kökenli, bir tanesi Arapça kökenli ve iki tanesi de Farsça kökenli kelimelerdir:

Kelime	Beyit Örnekleri
<i>bol</i>	<i>Daḫı ḫarclıḫ buyurdı bol ni 'met/ Yeyeler içeler bulınca sıḫḫat (5893)</i>
<i>çehān</i> (< Fars.)	<i>Ṭapuñla Ferruḫ 'uñ yeri behiştür/ Çehān oldı ki terk ètdi cihānı (3383)</i>
<i>çok</i> ~ <i>çoğ</i>	<i>Geçürdüm sāl u māh çok olmuşam pīr/ Cihān için baña daḫı ne tedbīr (8522)</i>
<i>üküş</i>	<i>Üküş söz söyledi 'Ūc ol nigāra/ Cevāb işitmedi bulmadı çāre (7931)</i>
<i>delim</i>	<i>Delim eylügünüz gördüm bilürem/ Dün ü gün cānuma minnet kııuram (6844)</i>
<i>nêçe</i>	<i>Nêçe gez ādemīsin almuşam ben/ Ḳamusın bu deñize şalmışam ben (5355)</i>
<i>katı</i>	<i>Sünüyi dutdı gördi katı ağır/ Ki fıle ursalar olaydı yağır (5415)</i>
<i>artuḫ</i>	<i>Kim ikisi daḫı hem düşmenümdür/ Biri artuḫ biri kem düşmenümdür (5430)</i>

<i>gey</i>	<i>Ne dërsin bu işe n'ëtmek sezâdur/ Kim aç u yalın olmak gey cezâdur (7217)</i>
<i>işen</i>	<i>Velî îtapuñ işen nâzûk ü terdür/ Ki endâmuñ hamîri gül-şekerdür (7029)</i>
<i>fîrāvân (< Fars.)</i>	<i>Vezîrden çün işitdi buni Husbân/ Yarağın kıldı yêrince fîrāvân (8308)</i>
<i>ziyâde (< Ar.)</i>	<i>Vücûduñda ziyâde ola i'zâz/ Bu kem suçumu ger görüriseñ az (2921)</i>

Tablo 10. FH'de Geçen Bazı Eş Anlamlılık Örnekleri 2

3.2.5.7.1.3. Üzüntü

Bu bölümde, anlam olarak *üzüntü* kelimesine karşılık gelen kelimeler; *buñ*, *elem*, *derd*, *efkâr*, *ğuşsa*, *ķahr*, *melâl - melâlet*, *tâse*, *terah* ve *ħazîn* şeklinde olup incelenen metin dâhilinde beyit örnekleri ile verilmiştir. Üzüntü kelimesinin kullanılmamasına karşın ona karşılık gelen on tane kelime tespit edilmiş ve bu kelimelerden bir tanesi Türkçe kökenli, yedi tanesi Arapça kökenli ve iki tanesi de Farsça kökenli kelimelerdir:

Kelime	Beyit Örnekleri
<i>buñ</i>	<i>Dëdi n'ëtmek gerek çâre buña yok/ Bu teşvîşe bu tarlığa buña yok (7068)</i>
<i>elem (< Ar.)</i>	<i>Ölüm érmezden öñ érdi elem uş/ Getürdi Ka'be'ye bu maħmilüm uş (2161)</i>
<i>derd (< Fars.)</i>	<i>Ķılmaz kimseneye derdini fâş/ Yüregi tolmışdı hezrile baş (5229)</i>
<i>efkâr (< Ar.)</i>	<i>Benüm göñlüm bu resme Ķılır ikrâr/ Ki bağlanmaya ħâñırda hiç efkâr (5747)</i>
<i>ğuşsa (< Ar.)</i>	<i>Dahı göñlüñde verme ğuşsaya yol/ Gelürse ħam Ķuşı Ķanatların yol (1871)</i>
<i>ķahr (< Ar.)</i>	<i>Ki Ķurtardı beni ķahr u belâdan/ Nêçe aķsağ u kûr u mübtelâdan (4988)</i>
<i>melâl - melâlet (< Ar.)</i>	<i>Gözin Ķapuya dikmişidi Hurrem/ Melâletden degüldi ħâlî bir dem (4695)</i>
<i>tâse (< Fars.)</i>	<i>Yüregi ditredi vü dutdı tâse/ Ağular içdi tolu kâse kâse (1377)</i>
<i>terah (< Ar.)</i>	<i>Melik Sancar feraħ buldı terahdan/ Şığışmazdı tene rûhı feraħdan (5564)</i>

<i>ḥazm̄</i> (< Ar.)	<i>Ki ben bir müstemend ü bir za' fî/</i> <i>Ḥazm̄</i> ü çāresüz zār u nah̄fî (3808)
----------------------	--

Tablo 11. *FH*'de Geçen Bazı Eş Anlamlılık Örnekleri 3

3.2.5.8. Ters Anlamlılık

Ters anlamlılık veya zıt anlamlılık, bir dilde yer alan kavramların anlam bakımından karşıtı olan sözcüklerin arasındaki ilişki demektir. Akşehirli, karşıt anlamlı kelimelerin derecelendirme basamaklarının olduğunu söyleyip *derecelendirilemez zıt anlamlıların* derecelendirme sıfatı alamayan zıtlıklar olduğu ve bu zıtlık türüne *ikili zıt anlam* veya *bütünleyiciler* denildiğini aktarır diğerinin ise *derecelendirebilir zıt anlamlılar* olduğunu ve burada da derecelendirme sıfatları aldığını aktarır. Ayrıca bu iki zıtlık türünün bir farkı bulunur: Derecelendirilemez zıt anlamlı kavramlar, birbirini tamamlayıp diğeri ise en az iki kavramı kendi özellikleri çerçevesinde karşılaştırır (2004, s. 36 - 37). Aksan da ters anlamlı sözcükleri, *yön gösteren ters anlamlılar* (ileri - geri), *dereceli ters anlamlılar* (sıcak - soğuk), *ilişkisel ters anlamlılar* (usta - kalfa - çırak), *ikili/kutupsal ters anlamlılar* (genç - yaşlı) ve *biçimsel ilişkili ters anlamlılar* (akıllı - akılsız) şeklinde gruplandırır (2015, s. 103 - 104).

3.2.5.8.1. *Ferruḥ u Hümā* Adlı Eserde Ters Anlamlılık Örnekleri

Bu bölümde, *acı - tatlı*, *eyü - yavuz*, *sağ - şol* ve *şāgird - üstāz* kelimeleri incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. *Acı* ve *tatlı* zıtlığı, dereceli ters anlam ilişkisiyle, *eyü* ve *yavuz* zıtlığı kutupsal ters anlam ilişkisiyle, *sağ* ve *şol* zıtlığı yönsel ters anlam ilişkisiyle, *şāgird* ve *üstāz* zıtlığı ise ilişkisel ters anlam ilişkisiyle metinde yer almaktadır:

Kelimeler	Beyit Örneği	Açıklamalar
<i>acı - tatlı</i>	<i>Eger ol acı yazdı tatlı yaz sen/</i> <i>Ḳıṣısa ma'nîsi ol tāze yaz sen</i> (3145)	Beyitte, <i>acı</i> ve <i>tatlı</i> kelimeleriyle <i>dereceli ters anlam</i> ilişkisi kurulmuştur.
<i>eyü - yavuz</i>	<i>Her işe ḳudretün vērür sezāyı/</i> <i>Eyüye yavuz vērür cezāyı</i> (8468)	Beyitte, <i>eyü</i> ve <i>yavuz</i> kelimeleriyle <i>kutupsal ters anlam</i> ilişkisi kurulmuştur.

<i>sağ - şol</i>	<i>Ata bindi üçü gönüldi yola/ Ne şoña baqdılar sağ u ne şola (3863)</i>	Beyitte, <i>sağ</i> ve <i>şol</i> kelimeleriyle <i>yön göstergeli ters anlam</i> ilişkisi kurulmuştur.
<i>şāgird - üstāz</i>	<i>Yavuz ḥasma yöri çıkar eyü ad/ Ki şāgirdlik edenler olur üstāz (7059)</i>	Beyitte, Farsça kökenli <i>şāgird</i> (çırak) ve <i>üstāz</i> (usta) kelimeleriyle <i>ilişkisel ters anlam</i> ilişkisi kurulmuştur.

Tablo 12. *FH*'de Geçen Bazı Ters Anlamlılık Örnekleri

3.2.5.9. Üstanlam ve Altanlam

Üstanlam ve altanlamlılık, kelimelerin arasındaki ilişkilerin genel veya özel durumu özelliğidir. Bu ilişki içerisinde, daha genel bir ifade sunan *üstanlam* olup daha özel ifadeler için de *altanlam* terimi kullanılır. Üstanlam, “iki ya daha fazla sözcüklerden en genel olan” (İmer vd., 2011, s. 255) veya “bir sözcüğün içerdiği birimlere göre durumu” (Vardar, 2002, s. 210) anlamlarına gelip altanlam ise “iki sözcük arasında içerme belirten anlam ilişkisi” (İmer vd., 2011, s. 23) veya “sözcükler arasındaki anlamsal içerimle bağıntısı” (Vardar, 2002, s. 17) tanımlarına gelmektedir. Örnek olarak aşağıdaki şema verilebilir:

Şekil 6. Üstanlamdan Altanlama Doğru Olan Bir Şekil

3.2.5.9.1. *Ferruḥ u Hüme* Adlı Eserde Üstanlam ve Altanlam Örnekleri

Bu bölümde, *ağac - serv ağacı*, *aş - yahnî/silkme* ve *'alem - Kamer/Sühā* kelimeleri incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir:

Kelime	Beyit Örneği	Açıklamalar
<i>ağac - serv ağacı</i>	<i>[Du]rub muntazır olmuşıdı yêne/ Suya ağaç u ol serv ağacına (3293)</i>	Beyitte, üstanlam ifadesini <i>ağaç</i> kelimesi karşılayıp altanlam ifadesini de onun bir türü olan <i>serv ağacı</i> kelimesi karşılamıştır.

<i>aş - yaḥnī ve silkme</i>	<i>Kimi yaḥnī silkme vü kimi aş/ Kimi tuzıla kıru kimisi yaş (6781)</i>	Beyitte, üstanlam ifadesini <i>aş</i> kelimesi karşılayıp altanlam ifadesini de onun bir türü olan <i>yaḥnī</i> ve <i>silkme</i> kelimeleri karşılamıştır.
<i>'alem - Kamer ve Sühā</i>	<i>Kamer oldu muḳārin uş Sühā'ya/ 'Alem dik şādi 'ilminden semāya (6460)</i>	Beyitte, üstanlam ifadesini <i>'alem</i> kelimesi karşılayıp altanlam ifadesini de onun bir parçası olan <i>Kamer</i> ve <i>Sühā</i> kelimeleri karşılamıştır.

Tablo 13. *FH*'de Geçen Bazı Üstanlam ve Altanlam Örnekleri

3.2.5.10. Terim Anlam

Terim anlam, bilim dallarının içerisinde yer alan çeşitli uzmanlık alanlarının içerdiği kavramlar şeklinde tanımlanırken bu tür anlamlar, sınırlı, özel ve kesin bir anlama sahiptir. Vardar, terim alanındaki terimlerin tek anlamlılığa yönelmesinden bu alanda, hızlı bir yenilik ve yaratım etkinliğinin gözlemlendiğini aktarır (2002, s. 192). Tek anlamlılık, anlayışta birliği sağlamak için gereklidir ve aynı zamanda bu tek anlamlı terimlerin de her ulusun kendi dilinde karşılaması zorunluluğu vardır (Koç, 1992, s. 258). Fakat buradaki terimlerin kullanım alanlarının sınırlılığı, bu alanlarda çalışan uzman kişiler dışında bilinmemesi olumsuzluğunu da oluşturmaktadır (Hengirmen, 1999, s. 357). Bu alandaki terimleri dilsel etkinliklere göre inceleyen dilbilim dalına ise *terimbilim* adı verilir.

3.2.5.10.1. *Ferruḥ u Hümā* Adlı Eserde Terim Anlam Örnekleri

Bu bölümde, tıp alanına ait *belādur*, edebiyat alanına ait *gazel* ve müzik alanına ait *kopuz* kelimeleri incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir:

Alan	Beyit Örneği	Açıklamalar
Tıp	<i>Belādur ʔa'mi şayruya belādur/ Şekerden acılık gelmek ḥaṭādur (3259)</i>	Bu beyitte, tıp dalına ait <i>belādur</i> adında Araplarda ilaç olarak kullanılan bir meyve terimi kullanılmıştır.

Edebiyat	<i>Gazel kıldı ser-âgâz ol gazâle/ Münâsib uşbu derde uşbû hâle</i> (1014)	Bu beyitte, edebiyat dalına ait <i>gazel</i> adında bir nazım biçimi olan terim kullanılmıştır.
Müzik	<i>Meşel böyle demiş uşlu dilile/ Ki kırlu kırla kopuz kıllıla</i> (1799)	Bu beyitte, müzik dalına ait <i>kopuz</i> adında telli bir çalgı türü olan terim kullanılmıştır.

Tablo 14. *FH*'de Geçen Bazı Terim Anlam Örnekleri

3.2.5.11. Tasarımlar

Tasarım, bir nesnenin zihinde farklı şekillerde canlanması durumuna verilen isimdir. Dil araştırmacılarından Saussure'ün çeşitli çağrışımlarının yer aldığı *yargı*, Bally'nin *çağrışım alanı teorisi*, Trier'in *kavram teorisi* hakkındaki görüşlerinin hepsi tasarımlar anlam türü ile aynı doğrultudadır (Aksan, 2015, s. 193). Nitekim tasarımlar, *çağrışımsal* anlam türü ile aynı olup bir şeyin insan zihninde çağrıştırdığı bilgiler bütünüdür.

Tasarımlar, genel ve özel tasarımlar şeklinde ikiye ayrılır. Genel tasarımlar, bir dilde yer alan sözcüklerin belli bir göstergeye bağlı olarak o dili konuşan insanlar tarafından anlaşılmanın aynı olduğu tasarımlardır. Örneğin, *maç* kavramını ele aldığımızda zihinde, “iki farklı takımın müsabakası” şeklinde bir tasavvur gelişir. Özel tasarımlar ise kişilerin bizzat tecrübe ettiği olay veya duygunun izleniminin olduğu tasarımlardır. Örneğin *elma* kavramını ele aldığımızda, “bir kişinin söz konusu kavram hakkında olumlu veya olumsuz bir durum yaşadığı olay” şeklinde bir tasavvur gelişir (Aksan, 2015, s. 194).

3.2.5.11.1. *Ferruḥ u Hüme* Adlı Eserde Tasarımlar Örnekleri

Bu bölümde, *düğün*, *bahār* ve *ölüm* kelimelerinin tasarımları incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir:

Kelimeler	Beyit Örneği	Tasarımlar/Çağrışımlar
<i>düğün</i>	<i>Düğün oldı bezendi kaşr u eyvân/ Êrürdi Hurrem adın âsmân</i> (5018)	Eğlence, kalabalık, kırmızı duvak ve kuşak, gelin, damat, kına, altın, nikâh, gelinlik/damatlık, süs, pasta, oyun...

<i>bahār</i>	<i>Bahāruş revnaķı tāze külefdür/ Velī yabanda bitse bir ‘alefdür</i> (1951)	Yeşillik, çiçekler, sıcaklık ve tazelik, ağaçlar, arılar, kelebekler, böcekler, bahar yağmurları...
<i>ölüm</i>	<i>Cihān işin çıkarmışdum elümden/ İçümde yoğıdı korku ölümden</i> (2191)	Cenaze, cenaze yemeği, mezarlık, yas, tabut, siyah, ağlayan insanlar, dualar, taziye, helva...

Tablo 15. *FH*'de Geçen Bazı Tasarım Örnekleri

3.2.5.12. Duygu Değeri

Duygu değeri, bir göstergenin dile getirdiği veya oluşturduğu duygular çerçevesidir. Duygular, kişiye özgü farklılık arz eden bir durum olduğu için kavramların verdiği etkiler, insan üzerinde kesin ve belli olan bir durum yaratmamaktadır. Dolayısıyla göstergelerin duygu değerleri, kişiden kişiye değişiklik gösteren olgulardır. Duygu değeri anlam türünü Lyons, *duygusal anlam* (emotional meaning), Hofmann ise *etkileyici içerik* (affective content) şeklinde adlandırır (Aksan, 2016, s. 72). Duygu değerlerinin en iyi uygulanabileceği alan şiiirlerdir. Nitekim bir kavramın anlam alanı kişiler üzerinde farklı etkiler bırakabilir.

3.2.5.12.1. *Ferruḡ u Hüme* Adlı Eserde Duygu Değerleri Örnekleri

Bu bölümde, *ana*, *gül* ve *köşk* kelimelerinin duygu değerleri incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir:

Kelimeler	Beyit Örneği	Duygu Değerleri
<i>ana</i>	<i>Anasın azıdan ma ‘şūmlar için/ Eli erişmez mazlūmlar için</i> (8673)	En olumlu duygu değerine sahip olan bu kavram, insanın hayatındaki en kutsal kişidir.
<i>gül</i>	<i>Yazar kim ey şehüm şāh-ı cihānum/ Gül ü gülzār u bāğ u sebze- zārum</i> (3316)	Sevgi ve tutku şeklindeki duygu değerlerine sahip olan bu kavram, birçok rengiyle beraber gülün görünümü ve kokusuyla güzelliğe atfedilir.

<i>köşk</i>	<i>İletdi yene köşğine nigârı/ Gehî bejzi kararı geh şararı (1844)</i>	Zenginlik ve rahatlık şeklindeki duygu değerine sahip olan bu kavram, israfi duygusunu da beraberinde getirir.
-------------	--	--

Tablo 16. *FH*'de Geçen Bazı Duygu Değer Örnekleri

3.2.5.13. Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar

Milletlerin kültür hafızalarında yer alan özel adların, bir değer yükümlülüğü olup kişide uyandırdığı birtakım hisler vardır. Bu tür anlam ifadeleri, kişide olumlu veya olumsuz hisler uyandırır. Bunlar, kişi adı olabileceği gibi yer ve mekân adları da olabilir. Nitekim Türk milletinin hafızasında yer alan ve birtakım duygular barındıran kişi isimlerinin arasında Mustafa Kemal Atatürk, Alparslan vb. gibi tarihî büyükler var olmasının yanı sıra mekân adlarından da Çanakkale, Mekke gibi inanç ve tarih ile ilgili hisler barındıran yerler de gelmektedir.

3.2.5.13.1. *Ferruḥ u Hüme* Adlı Eserde Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar Örnekleri

Bu bölümde, *Muḥammed/Muştafâ*, *Leylî ü Mecnûn* ve *Mekke/Medîne* kelimelerinin tasarımlar ve duygu değerleri açısından özel adlar, incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir:

Kelimeler	Beyit Örneği	Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar
<i>Muḥammed - Muştafâ</i>	<i>Ne yerde kim ola cem' ü ya müfred/ Mu'îni sen şefi'i hem Muḥammed (4597)</i>	İslâm dinine mensup kişilerin son peygamberi olup ümmetinin zihninde ve kalbinde sevgi duygusu barındıran kişidir.
<i>Leylî ü Mecnûn</i>	<i>Nazardan fehmi ede mazmûnını ol/ Çü Leylî'dür bilür Mecnûn'ımı ol (2836)</i>	Türk ve Arap edebiyatlarında kavuşamayan âşıkları temsil etmesi sebebiyle zihinde de bu tasarım ve duyguyu oluşturur.
<i>Mekke - Medîne</i>	<i>Medîne Mekke Kuds aruluğı'çün/</i>	İslâm dinine mensup olan kişilerin kutsal kabul ettiği

	<i>Semā gökliği gün şarılığî'çün</i> (8649)	şehirlendir. Müslümanların zihninde bu şehirde, farz olan ibadetlerini giderme isteği yatar.
--	--	--

Tablo 17. *FH*'de Geçen Tasarım ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar Örnekleri

3.2.5.14. Atasözleri

Atasözleri, toplumların deneyim ve birikimleriyle anonim kişilerce söylenen kalıplaşmış özlü sözlerdir. Atasözleri, bir toplumun kültürünü yansıtan belli düşünce sistemleri dâhilinde günümüze kadar gelebilmiştir (Hengirmen, 1999, s. 40). Bu sözler, temelde bir özdeyişe dayalıdır fakat zaman içerisinde türlü değişikliklere uğradığı için beğenilen sözler, bireysellikten çıkarak toplumun ortak malı hâline gelmiştir (Aydoğan, 2018, s. 197). Atasözleri doğrudan öğüt verdiği için emir kipiyle kurulmuş olup genellikle geniş zamanla ifade edilir. Aynı zamanda dış etkilere açık bir tür olması, evrensellik özelliğini de beraberinde getirmiştir. Nitekim birçok milletin dil envanterinde benzer atasözleri bulunmaktadır (Koç, 1992, s. 37). Atasözleri iki bölümden oluşmakta olup ilkinde genel düşünce, ikincisinde de ana fikir belirtilir (Karaağaç, 2013b, s. 183). Atasözlerini deyimlerden ayıran unsur, onların yapısal olarak yargı bildiren cümlelere sahip olması (Demirci, 2021, s. 239) ve anlamsal olarak da öğüt bulunuyor olmasıdır (Aydoğan, 2018, s. 202).

3.2.5.14.1. *Ferruḥ u Hümā* Adlı Eserde Atasözleri Örnekleri

Bu bölümde, *şabrıla қоруқ helvā olur, şanmaduқ taş, başa düşer* ve *eli kesemezsin, başa қо өр* şeklindeki atasözleri birçok örneğin yanında seçilerek incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir:

Atasözü	Beyit Örneği	Anlamı
<i>şabrıla қоруқ helvā olur</i>	<i>Dedi Hurrem ki şabr et қılma</i> <i>ta 'cāl/</i> <i>Ki şabrıla қоруқ helvā olur bil</i> (1485)	“sabretmesini bilen kişi olmayacak işlerde başarı kazanır”
<i>şanmaduқ taş, başa düşer</i>	<i>Olur-olmaz gişiye қоşmağıl</i> <i>baş/</i>	“elinden bir iş gelmez sanılan kişi, umulmadık işler başarır”

	<i>Şaķınmaz başa düşer şanmaduķ taş (1765)</i>	
<i>eli kesemezsin, başa ķo öp</i>	<i>Çü gücüñ yétmeye depretmegil çöp/ Eli kim kesemezsin başa ķo öp (3419)</i>	“düşmanını yenemeyen kişi, onun kötülüğünden kendini korur”

Tablo 18. *FH*'de Geçen Bazı Atasözleri Örnekleri

3.2.5.15. Deyimler

Deyimler, bir duyguyu veya düşünceyi bildirmek için gerçek anlamından uzaklaşarak bir araya getirilen söz gruplarıdır. Bir bireye ait olan söz öbeği, toplumda genel bir kabul görerek yaygınlaşmış olup böylece o öbek, bir bütün olarak işlem görmeye başlamıştır (Karaağaç, 2013b, s. 229). Dolayısıyla deyimler de atasözleri gibi toplumların birikimleriyle süregelen zaman içerisinde günümüze kadar gelebilmiş ifadelerdir. Bu tür, anlama ve anlatıma zenginlik katan unsurlardandır.

Deyimlerin yapısal olarak sözcük sıralamasının pek değiştirilmemesi onları kalıplaşmaya itmiştir (İmer vd., 2011, s. 85). Bu kalıplaşma, bir bütünlük sağladığı için parçalanamaz. Aynı zamanda oluşturdukları anlam, sözcüklerin anlamları doğrultusunda ortaya çıkan bir anlam olmayıp varlıkların veya hareketlerin adı dolayısıyla ortaya çıkan anlam alanlarıdır (Karaağaç, 2013b, s. 229). Deyimler, fiil öbeği (adam etmek, adı kalmak vb.), isim öbeği (başköşe, deve de kulak vb.), ilgeç öbeği (dişine göre, Allah için vb.) ve tümce biçimi (işin içinde iş var vb.) şeklinde dörde ayrılır (Koç, 1992, s. 78).

3.2.5.15.1. *Ferruħ u Hüimā* Adlı Eserde Deyim Örnekleri

Bu bölümde *aķ baħt*, *şınıķ göñül* ve *ad eylūgi* şeklindeki deyimler, birçok örneğin yanında seçilerek incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir:

Deyim	Beyit Örneği	Anlamı
<i>aķ baħt</i>	<i>Hümā eydür é Hurrem baħtı ağum/ Mu'aştar eyledüñ bugün dimāğum (1267)</i>	“bahtı açık, talihli”

<i>şınık göñül</i>	<i>Melek durur tapuñ hürî kılıklı/ Benem kim âdemî gönli şınıklı (3103)</i>	“kederli, üzgün”
<i>ad eyelügi</i>	<i>Degül ad eyelügi geç bu hevesden/ Kim olur kâfile bellü ceresden (1197)</i>	“iyi ad, iyi şöret”

Tablo 19. *FH*'de Geçen Bazı Deyim Örnekleri

3.2.5.16. Kalıp Sözcükler

Kalıp sözcükler, toplumların geleneklerini ve kültürlerini yansıtan beddualarını, dileklerini, dualarını vb. kapsayan doğrudan kişiye söylenen kelime gruplarıdır (Demirci, 2021, s. 242-243). Kalıp sözcükler, ilk başta bireye ait bir söz öbeğiymişken toplumların genel kabul görmesiyle yaygınlaşıp genelleşen ve bu dolayda niçin bir araya geldikleri unutulmuş ifadelerdir. Bu genelleşme ve nedensizleşme olayı, bu tür ifadeleri sözlük birimi hâline getiren bir durumdur (Karaağaç, 2013b, s. 350).

3.2.5.16.1. *Ferruḥ u Hüme* Adlı Eserde Kalıp Sözcük Örnekleri

Bu bölümde, *uğrun açuğ*, *Tayrılığ için* ve *yel alsun* şeklindeki kalıp sözcükler, birçok örneğin yanında seçilerek incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir:

Kalıp Sözcükler	Beyit Örneği	Anlam
<i>uğrun açuğ!</i>	<i>Çü gördi dutmadı bu sözleri yād/ Dedi uğruñ açuğ u hāturuñ şād (5286)</i>	“yolun açık olsun”
<i>Tayrılığ için!</i>	<i>Beni tayrılığ için bile aluñ/ Ki yok bunda hayāli mekr ü aluñ (5299)</i>	“Allah rızası için”
<i>yel alsun!</i>	<i>Çü toprağum suyındandır serişte/ Yel alsun ayrığı olsa ferişte (2542)</i>	“mahvolsun, yok olsun”

Tablo 20. *FH*'de Geçen Bazı Kalıp Sözcük Örnekleri

3.2.6. Anlam Değişmeleri

Dil, her şey gibi değişen bir olgu olup bu değişiklikler, dilin ses ve anlam düzeyinde gerçekleşir. Dil düzeyinde gerçekleşen yapısal değişiklikler, en çok değişkenliğe sahip olgulardır fakat anlam düzeyindeki değişiklikler, insanların zihinsel işlev sürecinde gerçekleştiği için daha yavaş gerçekleşir (Demirci, 2021, s. 229). Dolayısıyla bu yavaşlık, anlam değişmelerini uzun bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirir. Anlam değişmeleri, dilde yer alan sözcük içeriklerinin çeşitli olaylarla değişime uğraması anlamına gelip art zamanlı incelenmeye maruz bırakılan bir anlambilim alanıdır. Anlam değişmeleri, Antik Yunan'dan beri üzerinde durulan konu olup Aristoteles gibi düşünürler tarafından *değişmeceler* şeklinde adlandırılmıştır (Akşehirli, 2004, s. 151). O zamandan beri birçok dil araştırmacısı ve düşünürler, söz konusu konuyu biçim ve neden olarak açıklamaya çalışmışlardır.

Genel olarak anlam değişmeleri, birey (dil içi) ve toplum (dil dışı) düzeyinde ve ihtiyaç çerçevesinde gerçekleşir. Birey düzeyinde gerçekleşen değişimler, onların zihinsel süreçleriyle alakalı bir durum olup Aksan'a göre bu süreç, aktarmalarla gerçekleşir: Bu aktarmalar, deyim aktarmaları ve ad aktarmaları şeklinde düşünülebilir (2015, s. 216). Toplum düzeyinde gerçekleşen değişimler de toplumların karşılaştığı siyasal ve sosyal durumlarla alakalıdır. Karaağaç, toplumsal değişimleri, toplulukların farklı deneyimleri çerçevesinde gerçekleştiği görüşünderken bu deneyimler arasında başka dillerle temas olayı da vardır ve bu temasa bağlı değişimleri yer, zaman ve eksik öğrenme etkisiyle olmuştur. Aynı zamanda, anlam değişmesi yollarının düz anlam ve yan anlam düzleminde yapıldığı bilgisini verip yan anlam düzleminde kelimelerin benzetme, aktarma ve kültürel ilişkiyle olan yan anlamlar (anlam genişlemesinden, daralmasından, iyileşmesinden ve kötüleşmesinden doğan yan anlam, tabudan, eksiltmeden, abartmadan, mesles dilinden, argodan özel addan, dilbilgiselleşmeden ve telmihten doğan yan anlam) şeklinde tasnif etmiştir (2013a, s. 540 - 545). Vardar, anlam değişimlerini tarihsel, dilbilimsel, toplumbilimsel ve ruhbilimsel düzleminde verip bu alanlarda gerçekleşen değişimlerin dil ve anlam doğrultusunda meydana geldiğini belirtir. Ayrıca anlambilim kurucularından Bréal ve Darmasteter gibi araştırmacılar, anlam değişmelerini anlam daralması, genişlemesi ve transferi şeklinde gruplandırmıştır (2002, s. 20-21). Ullman, Stern ve Meillet anlam değişmelerini dilsel tutuculuk ve dilsel yenileştirme başlığı altında

toplayarak dilsel yenileşmelerin ad ve anlam aktarmasından doğduğu bilgisini aktarmıştır (Akşehirli, 2004, s. 151 - 152). Aynı zamanda Stern, dil işi değişiklikleri kelime bağıntısının yer değiştirmesi, gönderge bağıntısının yer değiştirmesi ve kelime ile konuşan bireyler arasındaki kişisel bağıntının yer değiştirmesi şeklinde sınıflandırır (Arslan Erol, 2018, s. 66). Bloomfield, söz konusu konuyu açıklarken daralma, genişleme, aktarmalar, komşuluk, abartma, bozma ve yüceltme şeklinde sınıflandırmış olup gerçek değişimin küçük olarak başlayıp ödünç almalarla yayıldığını belirtir (Arslan Erol, 2018, s. 67). Guiraud, anlam değişmelerinin kaynağını tarihsel sebepler, dil içi sebepler, toplumsal sebepler ve ruhî sebepler şeklinde verir (Arslan Erol, 2018, s. 89). Palmer ise anlam değişikliklerinin tamamen rastlantısal olduğu görüşündedir (1981, s. 9). Aksan, anlam değişmelerinin dile alınan yabancı kökenli sözcükler arasında da görülüp bu tür kelimelerin yeni bir anlam kazanabileceğini aktarır ve Arapça kökenli olan *mektep* kelimesinin kaynak dilinde “büro” anlamını taşıırken Türkçeye girmesiyle yalnızca “okul” anlamı kullanıldığı örneğini verir (2016, s. 117).

Bu sınıflandırmalar doğrultusunda, biz de incelememizde *anlam genişlemesi*, *anlam daralması*, *anlam iyileşmesi*, *anlam kötüleşmesi*, *başka anlama geçiş* ve *örtmeceler* şeklindeki sınıflandırmayı örnekler dâhilinde işleyeceğiz:

3.2.6.1. Anlam Genişlemesi/Anlam Yaygınlaşması

Dil içerisinde yer alan sözcüklerin dar bir anlamla kullanılanları, ilgili alanlara yayılması (Türkçe Sözlük, 2005, s. 101) anlamına gelen anlam değişmesi, dar bir anlamın geniş bir anlama geçmesidir. Vardar (2002), Korkmaz (1992) ve Karaağaç (2013a) gibi dil araştırmacıları da aynı tanımlamayı verirken Aksan, söz konusu değişim için bir kavramın başlangıçta ilgili kavramın bir özelliğini anlatmasına karşın o özelliğin zaman içerisinde bütününe anlatır duruma gelmesi, şeklinde ifade etmiştir (2016, s. 114).

Anlam genişlemesi yapılırken benzerlik ve bitişiklik gözetilir ve bunun doğrultusunda ya yeni gösterenler bulunur ya da mevcut olan bir gösterenin anlam alanına başka anlamlar yüklenir (Sav, 2003, s. 158 - 159). Anlam genişlemesinin alt türleri ise *genelleşme* ve *mecazlaşma*dır. Genelleşme, özel bir anlam taşıyan kavramların genel bir anlam taşıması durumuna gelmesidir. Mecazlaşma ise bir kavramın genel kabul edilen özelliğinin başka

bir anlama gelecek şekilde, bazen de benzetme ile kullanılmasıdır (Yıldız, 2021, s. 220 - 221).

3.2.6.1.1. Ferruḥ u Hümā Adlı Eserde Anlam Genişlemesi Örnekleri

Bu bölümde, *söz*, *yaş* ve *çav* kelimelerinin anlam genişlemesi birçok örneğin yanından seçilerek incelenen metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir:

3.2.6.1.1.1. Söz

Clauson, *söz* kelimesinin anlamını “konuşulan herhangi bir şey” şeklinde verip bağlama göre “kelime, ifade” anlamına geldiğini aktarır (1972, s. 860).

İncelenen metinde, *söz* kelimesi daha çok “söz, konuşma” anlamıyla kullanılmış olup “*Kime z̄arb ̄erse yidi gürz elinden/Daḥı çıkmazdı hergiz söz dilinden (3511)*” şeklinde beyit örneği verilebilir. Fakat konu bağlamında *söz* kelimesi “emir” anlamıyla, “*Begendi kamu bu tedb̄iri ḡāyet/Bu sözi kıldılar cümle ri ‘āyet (3463)*”; “kelam” anlamıyla “*Eger verilse kız budur muvāfık/Sözi toğridur iñen kavli şādık (3457)*”; “istek” anlamıyla “*Bu sözile veribinildi cāsūs/Bile kim nē çe yatur leşker-i Tūs (6297)*”; “haber” anlamıyla “*Egirdüp bunda bu şehri yaturdı/Bir aradan bir er sözler getürdi (3450)*” şeklindeki beyit örneklerinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin anlam genişlemesi şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

OT ¹⁰⁶	Orkun (1994, s. 847), <i>sab</i> “söz, laf” Ergin (2011, s. 109), <i>sab</i> “söz; haber” Tekin (2018, s. 97), <i>sab</i> “söz, haber” Ölmez (2021, s. 365), <i>sav</i> “söz”
EUT	Caferoğlu (1968, s. 210), <i>söz</i> “söz, emir, buyruk” Wilkens (2021, s. 623), <i>söz</i> “söz, kabul, onay, dedikodu”
KT	Üşenmez (2006, s. 369), <i>söz</i> “söz, kelam, haber”

¹⁰⁶ Söz kelimesinin “sözcük” anlamının Orhon Türkçesi Dönemindeki durumunu göstermek mahiyetli *sab* kelimesi örnek gösterilmiştir.

	Ünlü (2012, s. 698), <i>söz</i> “söz, kelam, haber; kuvvetli delil; iyilik; diyalog; görüş; ilahi konuşma” DLT (1986, s. 535; 2005, s. 505; 2014, s. 832), <i>söz</i> “söz; kelam; konuşma”
HAT	Ünlü (2012, s. 531), <i>söz</i> “söz; dil, konuşma”
KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 241), <i>söz</i> “söz”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 1004), <i>söz</i> “söz”
EAT	Kanar (2018, s. 599), <i>söz</i> “söz; kelam; kıssa; öğüt; haber; iş, mesele; dilek”
OsmT	Parlatır (2014, s. 1528), <i>söz</i> “söz; kelam; vaat; haber; karar; konu; dedikodu”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 1803), <i>söz</i> “söz; sözcük; kelam; haber; vaat; güfte”
YTS	Dilçin (2009, s. 204), <i>söz</i> “söz; kelam; vaat; dedikodu”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (2), s. 3034), <i>söz</i> “sözcük; emir, buyruk; kelam, dil; konuşulan şey; vaat; düşünce; izin; bestesi yapılmış güfte; iş, olay; haber” BşkT. (Özşahin, 2017, s. 223), <i>hüz</i> “söz; ifade; verilen söz; fikir; öğüt; eleştiri; dedikodu” KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s. 815), <i>söz</i> “sözcük; haber; konuşma; güfte” KırgT. (Arıkoğlu, Alimova, Askarova, Selçuk, 2018 (2), s. 1846), <i>söz</i> “sözcük; kelam; haber; besteli güfte” ÖzbT. (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016, s. 442), <i>so ‘z</i> “söz” KazTatT. (Öner, 2015, s. 424), <i>süz</i> “söz; ifade; verilen söz; sohbet; fikir; nasihat; dedikodu; öğüt” KırTatT. (Muzafarov, Muzafarov, 2018, s. 310), <i>söz</i> “söz” TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 587), <i>söz</i> “söz; sözcük; konuşma”

Tablo 21. Söz Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Genişlemesi Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *söz* kelimesi, başta “söz, ifade” anlamından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “söz; kelam; kıssa; öğüt; haber; iş, mesele; dilek” anlamlarına gelecek şekilde yayılma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam genişlemesine “söz; emir; kelam; istek; haber” anlamlarıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.1.1.2. Yaş

Clauson, *yaş* kelimesinin temel anlamının “taze, nemli” olduğunu ve buradan genişleyerek “taze, yeşil sebzeler; nemli; gözyaşı; hayatın bir yılı” anlamlarına geldiğini aktarır. Fakat son anlamının Moğolca *nasu* kelimesinden alıntılandığı görüşündedir (1972, s. 975).

İncelenen metinde *yaş* sözcüğü, “insan yaşı” anlamıyla “*Cihān işümüze uymaz bilürsin/Uzun va'deye yaş döymez bilürsin (2232)*”; “taze” anlamıyla “*Yaş incüyi çü la'lile kaparsın/Kuru korsın teni vü cān kaparsın (3163)*”; “gözyaşı” anlamıyla “*Açıldı kapu çün Hurrem kodı baş/ Gözinden kanlar akıdur degül yaş (5629)*”; “ıslak” anlamıyla “*Kimi yaḥnī silkme vü kimi aş/Kimi tuzıla kuru kimisi yaş (6781)*” şeklindeki beyit örneklerinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin anlam genişlemesi şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

OT	Orkun (1994, s. 886 - 887), <i>yaş</i> “gözyaşı; taze; genç; ömür, yaş” Ergin (2011, s. 121), <i>yaş</i> “ömür, yaş” Tekin (2018, s. 102), <i>yaş</i> “gözyaşı, ömür yaşı” Ölmez (2021, s. 372), <i>yaş</i> “gözyaşı; yaş, ömür”
EUT	Caferoğlu (1968, s. 289), <i>yaş</i> “taze; gözyaşı; yaş; zarar” Wilkens (2021, s. 874), <i>yaş</i> “hayat; gözyaşı”
KT	Üşenmez (2006, s. 462), <i>yaş</i> “ömür; gözyaşı; taze; kuru olmayan; sebze, yeşillik” Ünlü (2012, s. 967 - 968), <i>yaş</i> “ömür; taze; sebze, yeşillik; gözyaşı” DLT (1986, s. 756; 2005, s. 679, 680; 2014, s. 957), <i>yaş ~ yāş</i> “sebze; gözyaşı; taze; insanın yaşı”

HAT	Ünlü (2012, s. 668 - 669), <i>yaş</i> “ıslak; gözyaşı; ömür; taze”
KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 314), <i>yaş</i> “yaş, ömür; ıslak; taze; gözyaşı; üzüntü”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 1238), <i>yaş</i> “gözyaşı; insanın yaşı; çocuk; genç; ıslak”
EAT	Kanar (2018, s. 734 - 735), <i>yaş</i> “genç; kuru olmayan; gözyaşı; taze”
OsmT	Parlatır (2014, s. 1820 - 1821), <i>yaş</i> “ıslak; taze; keder gibi sebeplerle dışarı akan su; yaş, ömür”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 2142), <i>yaş</i> “doğuştan beri geçen zaman; çağ; nemli; taze; gözyaşı”
YTS	Dilçin (2009, s. 249), <i>yaş</i> “taze; deniz”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (2), s. 3590), <i>yaş</i> “ömür; ıslak; gözyaşı; civan; nem” BşkT. (Özşahin, 2017, s. 720), <i>yâş</i> “genç; gözyaşı; çiğ; yaş; yeni” KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s. 286), <i>jas</i> “yaş; genç; taze; deneyimsiz; gözyaşı” KırgT. (Arıkoğlu, Alimova, Askarova, Selçuk, 2018 (2), s. 530), <i>caş</i> “gözyaşı; küçük, körpe; yeni; taze; genç” ÖzbT. (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016, s. 506), <i>yosh</i> “yaş; gözyaşı” KazTatT. (Öner, 2015, s. 568), <i>yeş</i> “çocuk; tecrübesiz kimse; genç, taze; ömrün bir yılı” KırTatT. (Muzafarov, Muzafarov, 2018, s. 378), <i>yaş</i> “yaş; genç” TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 681), <i>yaş</i> “gözyaşı; ömür, yaş; yetişmemiş; genç; toy”

Tablo 22. Yaş Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Genişlemesi Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *yaş* kelimesi, başta “taze, nemli” anlamından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “genç; kuru olmayan; gözyaşı; taze” anlamlarına gelecek şekilde yayılma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam genişlemesine “insan yaşı; taze; gözyaşı; ıslak” anlamlarıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.1.1.3. Çav

Clauson, *çav* sözcüğün ilk anlamının “şöhret, iyi ün” şeklinde verip ün ve dedikodu şeklindeki anlamlarıyla bir gelişim gösterdiğini aktarır. Ayrıca *çap* gibi ses yansıması olabileceğini de belirtir (1972, s. 393).

İncelenen metinde *çav* sözcüğü, “yüksek ses” anlamıyla “*Yıkıldı sügsünü üstine ol gāv/Bırakdı ‘ālemün içine bir çav (5423)*”; “haber” anlamıyla “*Dēdi kim yā nigārīn onđı avum/Cihān içre çıkısar dürlü çavum (4282)*”; “ün, şöhret” anlamıyla “*Şıfatı hüsünün gelmez beyāna/Toludur hulkinuñ çavı cihāna (5079)*” şeklindeki beyit örneklerinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin anlam genişlemesi şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

OT	Orkun (1994, s. 789), <i>çab</i> “şöhret”
EUT	Caferoğlu (1968, s. 60), <i>çav</i> “para” Wilkens (2021, s. 225), <i>çav</i> “şöhret; haber, dedikodu”
KT	Üşenmez (2006, s. 181), <i>çav</i> “şöhret; ses” Ünlü (2012, s. 177 - 178), <i>çav</i> ~ <i>çaw</i> “şöhret; ses” DLT (1986, s. 138; 2014, s. 617), <i>çaw</i> “şöhret; ses”
HAT	Ünlü (2012, s. 132), <i>çav</i> ~ <i>çaw</i> “şöhret; ses”
KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 47), <i>çav</i> “ün; ses”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 231 - 232), <i>çav</i> “süs; ün; düşman; ses; para”
EAT	Kanar (2018, s. 166), <i>çav</i> “haber; ün, meşhur”
OsmT	Parlatır (2014, s. 282), <i>çav</i> “ün; ses”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 403), <i>çav</i> “ses; ün; haber”
YTS	Dilçin (2009, s. 63), <i>çav</i> “yüksek ses; haber; ün”
KTl	TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 113), <i>çav</i> “şan, şöhret”

Tablo 23. Çav Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Genişlemesi Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *çav* kelimesi, başta “şöhret” anlamından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine geldiğinde “haber; ün” anlamlarına gelecek şekilde yayılma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam genişlemesine “yüksek ses; haber; ün, şöhret” anlamlarıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.2. Anlam Daralması

Anlam daralması, dil içerisinde yer alan sözcüklerin yayılım ifade eden anlamlarının dar bir anlam alanına geçmesidir. Vardar (2002), Korkmaz (1992) ve Karaağaç (2013a) bu değişimi tanımlarken bölüm - tür, parça - bütün, genel - özel ve üstanlam - altanlam gibi ifadeleri kullanmıştır fakat Arslan Erol, bu tür anlam ilişkilerini düşündürecek özellikleri kullanmamız gerektiğini söyleyerek bir kelimenin birden fazla kelimeyle ifade edilmeyeceğinin gerekçesini verir (Arslan Erol, 2018, s. 71).

Anlam daralması, bir dilin içerisinde görülen bir değişim olup o dilin ağız veya lehçelerinde bu durum aynı olmayabilir. Nitekim *davar*, “bütün mal cinsleri” anlamına gelirken bazı ağızlarda “küçükbaş hayvan” olarak kullanılır (Demirci, 2021, s. 233). Bu anlam değişiminde *özelleşme* adında bir alt türü daha var olup kavramların dar bir alana geçmesi anlamındadır.

3.2.6.2.1. *Ferruḥ u Hüme* Adlı Eserde Anlam Daralması Örnekleri

Bu bölümde, *geyik*, *issi* ve *dal ~ tal* kelimelerinin anlam daralması, birçok örneğin yanından seçilerek incelenen metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir:

3.2.6.2.1.1. Geyik

Clauson, *geyik* sözcüğünün asıl anlamının “vahşi dört ayaklı av hayvanı” şeklinde verirken metin bağlamında isim olarak kullanıldığında “vahşi hayvanlar, geyik, yaban keçisi vb.” olduğunu, sıfat olarak kullanıldığında ise ismi “vahşi, evcilleştirilmemiş” gibi durumlara geldiğini belirtir. Nitekim *keyik söğüt* şeklindeki bir kullanımda “vahşi söğüt ağacı” anlamı karşılanmıştır. Dolayısıyla bu sözcüğün verdiği tam anlamı belirlemek zordur (1972, s. 755).

İncelenen metinde *geyik* kelimesi, “geyik” anlamıyla “*Kısıtlıurlardı kaplanlar geyikten/Kaçarlardı şahinler ü geyikten (761)*” şeklinde beyit örneğinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin anlam daralması şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

OT	Orkun (1994, s. 813), <i>kiyik</i> “av hayvanı; geyik” Ergin (2011, s. 102), <i>kiyik</i> “geyik; yabani hayvan; av hayvanı” Tekin (2018, s. 94), <i>keyik</i> “büyük baş av hayvanı”
EUT	Caferoğlu (1968, s. 108), <i>käyik</i> “geyik; vahşi hayvan” Wilkens (2021, s. 360), <i>käyik</i> “vahşi hayvan; vahşi; geyik”
KT	Üşenmez (2006, s. 264), <i>keyik</i> “yabani hayvan; ceylan, dağ keçisi gibi eti yenen hayvanların genel adı” Ünlü (2012, s. 412), <i>keyik</i> “vahşi hayvan, geyik; yaban” DLT (1986, s. 309; 2005, s. 312; 2014, s. 708), <i>keyik</i> “geyik, ceylan; yaban hayvanı; yabani olan her şey”
HAT	Ünlü (2012, s. 314), <i>keyik</i> “av hayvanı, yabani hayvan”
KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 142), <i>keyik</i> “geyik, ceylan; vahşi hayvan”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 617), <i>keyik</i> ~ <i>këyik</i> “geyik”
EAT	Kanar (2018, s. 284), <i>geyik</i> “geyik; yırtıcı olmayan dört ayaklı hayvan”
OsmT	Parlatır (2014, s. 506), <i>geyik</i> “geyik”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 756), <i>geyik</i> “geyik”
YTS	Dilçin (2009, s. 105), <i>geyik</i> “yırtıcı olmayan dört ayaklı hayvan”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (1), s. 1259), <i>geyik</i> “geyik” KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s.399), <i>kiyik</i> “geyik” ÖzbT. (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016, s. 236), <i>kiyik</i> “geyik”

	<p>KazTatT. (Öner, 2015, s. 216), <i>kiyëk</i> “yaban hayvanı; yırtıcı hayvan”</p> <p>KırTatT. (Muzafarov, Muzafarov, 2018, s. 163), <i>kiyik</i> “vahşi; yaban”</p> <p>TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 407) <i>keyik</i> “ceylan”</p>
--	---

Tablo 24. Geyik Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Daralması Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *geyik* kelimesi, başta “vahşi; vahşi dört ayaklı hayvan” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “geyik; vahşi olmayan dört ayaklı hayvan” anlamına gelecek şekilde daralma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam daralmasına “geyik” anlamıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.2.1.2. İssi

Clauson, *issi* kelimesinin asıl anlamını “ısı, sıcaklık” şeklinde vermiştir. Daha sonra, Uygur Döneminde *seviglig yaltrağlı isig yüzünüzen* şeklinde bir ifade de “sevimli” anlamıyla mecaz bir kullanım olduğunu fakat daha sonraki dönemlerde böyle bir kullanımın unutulması anlam daralmasına yol açtığını aktarmıştır (1972, s. 246; Arslan Erol, 2018, s. 100).

İncelenen metinde *issi* kelimesi “sıcaklık” anlamıyla “Çü bġ-renc ola ħāşıl issi ħelvā/Sovuĭ birince baĭan ola Őeyzā (1830)” şeklinde beyit örneğinde kullanılmıştır. Aynı zamanda arkaik olarak “sevimli, sıcak” anlamıyla, “Ne uyaĭ gözlerüñ ħoyak sözüñ var/Sovuĭ ef’ālün ü issi yüzün var (1540)” şeklinde beyit örneğinde görülmüştür.

Söz konusu kelimenin anlam daralması şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

OT	Ölmez (2021, s. 358), <i>isig</i> “sıcak”
EUT	Caferoğlu (1968, s. 98), <i>isig</i> “ısı, sıcaklık, hararet; sıtma; mülayim, hoş” Wilkens (2021, s. 311), <i>isig</i> “sıcak, candan; (şiddetli) sıcak, hararet; (hastalık) ateş”
KT	Üşenmez (2006, s. 234), <i>isig</i> “sıcak; iltifat, sıcaklık”

	Ünlü (2012, s. 330), <i>isig</i> “sıcak, sıcaklık; iltifat” DLT (1986, s. 237; 2005, s. 292; 2014, s. 668), <i>isig</i> “sıcaklık”
HAT	Ünlü (2012, s. 265 - 266; 244), <i>isi ~ isig ~ issü ~ ısıg ~ ıssıg ~ ısıık</i> “sıcak; sıcaklık, hararet”
KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 115; 102), <i>issi ~ issig ~ ısı</i> “sıcaklık”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 501 - 502), <i>ısı ~ ısıg</i> “sıcak, sıcaklık”
EAT	Kanar (2018, s. 356), <i>ıssı</i> “sıcaklık; sıcak”
OsmT	Parlatır (2014, s. 673; 769), <i>ıssı ~ issi</i> “sıcaklık, hararet; sıcak”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 914), <i>ısı</i> “sıcaklık”
YTS	Dilçin (2009, s. 123), <i>ıssı</i> “sıcaklık; sıcak”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (1), s. 1653), <i>isti</i> “sıcak; ateş, hararet; yakıcı (güneş); sıcaklık; samimi” BşkT. (Özşahin, 2017, s. 157), <i>ěšě</i> “sıcak, yüksek ısıda, kaynar” KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s. 1109), <i>ıssı ~ ıstık</i> “sıcak; hararet; değerli; ateşli” KırgT. (Arıkoğlu, Alimova, Askarova, Selçuk, 2018 (1), s. 974), <i>ısıık</i> “sıcak” ÖzbT. (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016, s. 192), <i>ıssiq</i> “sıcak; hararet” KazTatT. (Öner, 2015, s. 127), <i>ěssě</i> “sıcak; kaynar; buhar” KırTatT. (Muzafarov, Muzafarov, 2018, s. 301), <i>sıcaq</i> “sıcak” TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 366) <i>ıssı</i> “sıcak; güzel, sevimli”

Tablo 25. İssi Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Daralması Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *ıssi* kelimesi, başta “ısı; sevimli” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “ısı” anlamına gelecek şekilde daralma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam daralmasına “ısı” ve arkaik olarak da “sevimli” anlamlarıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.2.1.3. Dal ~ al

Clauson, *dal* kelimesinin asıl anlamının “dal; söğüt ağacı” şeklinde belirtirken ikinci anlamının daha sonra görülmediğini aktarır (1972, s. 489).

İncelenen metinde *dal* sözcüğü, “ağacın kolu, dal” anlamıyla “*Köki çalsa biter andan yeñi al/Ağaç olur biter yene be-her-āl (8516)*” şeklinde beyit örneğinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin anlam daralması şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

EUT	Caferoğlu (1968, s. 221), <i>tal</i> “dal; dalak; söğüt ağacı” - <i>talā</i> “büyük bir ağaç” Wilkens (2021, s. 665), <i>tal</i> “hurma ağacı, palmiye; söğüt; kürdan”
KT	Üşenmez (2006, s. 384), <i>tal</i> “yaş dal, dal” Ünlü (2012, s. 726), <i>tal</i> “yaş dal” DLT (1986, s. 563; 2005, s. 523; 2014, s. 848), <i>tāl</i> “dal; taze dal”
HAT	Ünlü (2012, s. 561), <i>tal</i> “ağaç, dal”
KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 259), <i>tal</i> “dal; söğüt”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 1068), <i>tal</i> “dal, budak; söğüt ağacı”
EAT	Kanar (2018, s. 626), <i>tal</i> “dal”
OsmT	Parlatır (2014, s. 312), <i>dal</i> “budağın büyüğü; dal”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 463), <i>dal</i> “ağacın kollarından her biri”
YTS	Dilçin (2009, s. 213), <i>tal</i> “dal”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018, s. 770), <i>dal</i> “dal” KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s. 856), <i>tal</i> “dal” KırgT. (Arıkoğlu, Alimova, Askarova, Selçuk, 2018 (2), s. 1933), <i>tal</i> “dal; söğüt” KazTatT. (Öner, 2015, s. 442), <i>tal</i> “söğüt; ağaç dalı” KırTatT. (Muzafarov, Muzafarov, 2018, s. 89), <i>dal</i> “dal”

	TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 614) <i>tal</i> “söğüt”
--	--

Tablo 26. *Dal ~ Tal* Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Daralması Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *dal ~ tal* kelimesi, “söğüt ağacı; dal” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “dal” anlamına gelecek şekilde daralma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam daralmasına “dal” anlamıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.3. Anlam İyileşmesi

Anlam iyileşmesi, dil içerisinde yer alan sözcüklerden kötü anlam taşıyan bir kavramın, zaman içerisinde toplumun kullanımına bağlı olarak iyi bir anlam kazanmasıdır. Mevcut terim, *anlam güzelleşmesi* veya *anlamın soylulaşması* şeklinde de ifade edilirken Arslan Erol, *iyileşme* şeklinde kullanılmasını mevcut bir kavramın daha iyi bir anlama geçmesi mi, yoksa iyilik derecesinin mi artmış olabileceği sorununa dikkat çeker. Bunun doğrultusunda ikinci önermenin daha doğru olabileceğini düşünüp bunun gerekçesini de terimin anlamını daraltmamak ve iyileşme kelimesinin anlam yükünü düşünerek vermiştir (2018, s. 83).

3.2.6.3.1. *Ferruḥ u Hümā* Adlı Eserde Anlam İyileşmesi Örnekleri

Bu bölümde, *emek* kelimesinin anlam iyileşmesi, metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir. Aynı zamanda anlam iyileşmesi örneklerinden sayılan *yavuz* ve *yaman* gibi kelimeler, incelenen metinde, hâlâ “kötü” anlamını korumaktadır:

3.2.6.3.1.1. Emek

Clauson, *emek* kelimesinin *emge-* fiil kökünden geldiğini ve anlamını “acı, ızdırap ve acının eşlik ettiği her şey” şeklinde vermiştir (1972, s. 159).

İncelenen metinde *emek* sözcüğü, “çekilen zahmet” anlamıyla, “*Dürişdügün hebā olmadı şükr ét/Emeklerün fenā olmadı şükr ét (8255)*” şeklinde beyit örneğinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin anlam iyileşmesi şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

OT	Orkun (1994, s. 793), <i>ämğäk</i> “emek, mihnet” Ergin (2011, s. 93), <i>emgek</i> “zahmet, eziyet” Tekin (2018, s. 91), <i>emgek</i> “ızdırıp, eziyet” Ölmez (2021, s. 355), <i>emgek</i> “eziyet, sıkıntı”
EUT	Caferoğlu (1968, s. 71), <i>ämğäk</i> “ızdırıp, acı, zahmet” Wilkens (2021, s. 104), <i>ämğäk</i> “acı, ağrı, sıkıntı; korku, endişe”
KT	Üşenmez (2006, s. 199), <i>emgek</i> “eziyet, sıkıntı” Ünlü (2012, s. 230), <i>emgäk</i> ~ <i>ämğäk</i> ~ <i>ämäk</i> “eziyet, zahmet; dert, bela” DLT (1986, s. 179; 2005, s. 256; 2014, s. 637), <i>emgek</i> “zorluk, sıkıntı”
HAT	Ünlü (2012, s. 171), <i>emgek</i> “zahmet, eziyet, sıkıntı”
KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 73), <i>emgek</i> “ıstırap, acı, eziyet”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 334), <i>emgek</i> ~ <i>ëmgek</i> “emek, sıkıntı, eziyet”
EAT	Kanar (2018, s. 255), <i>emek</i> “zahmet, emek”
OsmT	Parlatır (2014, s. 399), <i>emek</i> “çalışma; zahmet; sıkıntı; çalışmanın karşılığı”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 631), <i>emek</i> “bir işin yapılması için harcanan güç; uzun, yorucu çalışma”
YTS	Dilçin (2009, s. 94), <i>emge</i> “eziyet, zahmet”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (1), s. 1116), <i>ämäk</i> “zahmet” KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s. 247), <i>eybek</i> “emek; toplum için yapılan yararlık; yapıt” KırgT. (Arıkoğlu, Alimova, Askarova, Selçuk, 2018 (1), s. 878), <i>ämgek</i> “emek; eser, çalışma” ÖzbT. (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016, s. 139), <i>emgak</i> “emek, çalışma; zahmet; eziyet”

	<p>KazTatT. (Öner, 2015, s. 170), <i>imgäk</i> “bela, eziyet; zahmet; asalak kimse”</p> <p>KırTatT. (Muzafarov, Muzafarov, 2018, s. 109), <i>emek</i> “emek”</p> <p>TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 200), <i>emgek</i> “hastalık; acı, ızdırap”</p>
--	--

Tablo 27. Emek Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam İyileşmesi Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *emek* kelimesi, “acı, sıkıntı, eziyet” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “emek, bir işin gösterilen uzun ve özverili çalışma” anlamına gelecek şekilde iyileşme sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam iyileşmesine “emek, bir iş gösterilen uzun ve özverili çalışma” anlamıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.4. Anlam Kötüleşmesi

Anlam kötüleşmesi, dil içerisinde yer alan sözcüklerden iyi anlam taşıyan bir kavramın, zaman içerisinde kötü bir anlam kazanmasıdır. Karaağaç, bu tür değişmelerin (anlam iyileşmesi de dâhil) totemistik inançlarda ve alıntılarda görüldüğünü aktarırken (2013a, s. 550) Ullman, anlam kötüleşmelerinin bir sebebinin de ön yargılar olduğunu aktarır (Arslan Erol, 2018, s. 83).

3.2.6.4.1. Ferruḥ u Hüme Adlı Eserde Anlam Kötüleşmesi Örnekleri

Bu bölümde, *alçak*, *al* ve *ḥātūn* kelimelerinin anlam kötüleşmesi incelenen metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir:

3.2.6.4.1.1. Alçak

Clauson, *alçak* sözcüğünün ilk başta, “alçak gönüllü, nazik ve yumuşak” gibi anlam ifadelerinin olduğunu ancak Osmanlı ve Kırım’da son zamanlarda kelimenin “karakter olarak düşüklük” gibi bir anlam kazandığını aktarır (1972, s. 129).

İncelenen metinde *alçaq* sözcüğü, “değersiz, alçak” anlamıyla “*Ki bu yerde ğarībem söziüm alçaq/Ġarībun sözi alçaq olur alçaq (7739)*” şeklinde beyit örneğinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin anlam kötüleşmesi şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

EUT	Caferoğlu (1968, s. 10), <i>alçaq</i> “alçak gönüllü, mültefit” Wilkens (2021, s. 28), <i>alçak</i> “arkadaşça, içten, iyi; arkadaşlık”
KT	Üşenmez (2006, s. 124), <i>alçaq</i> “yumuşak huylu, uslu” Ünlü (2012, s. 32), <i>alçak</i> “yumuşak huylu, uslu” DLT (1986, s. 18; 2005, s. 138; 2014, s. 547), <i>alçaq</i> “yumuşak huylu, uslu, zarif”
HAT	Ünlü (2012, s. 38), <i>alçağ ~ alçaq</i> “alçak, bayağı; itaatkâr; alçak gönüllü”
KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 6), <i>alçaq</i> “alçak, aşağı”, <i>alçaklık</i> “alçak gönüllülük”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 60 - 61), <i>aşaq</i> “aşağı, alçak”
EAT	Kanar (2018, s. 33), <i>alçaq</i> “sakin, mütevazı; değersiz”
OsmT	Parlatır (2014, s. 73 - 74), <i>alçak</i> “yüksek olmayan; soysuz; seviyesiz; cimri; korkak; kıymetsiz; çukur”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 68), <i>alçak</i> “yerden yükseği az olan; yüksek olmayan (yer); aşağılık kişi”
YTS	Dilçin (2009, s. 19), <i>alçaq</i> “mütevazı, sakın”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (1), s. 134), <i>alçaq</i> “yüksekliği az olan; çukur; kısa boylu; aşağılık karakterli; korkak, sinsî; az şiddetli” KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s. 62), <i>alşak</i> “uzak; uyumsuz” ÖzbT. (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016, s. 337), <i>olchoq</i> “alçak, aşağılık, adi”

	<p>KırTatT. (Muzafarov, Muzafarov, 2018, s. 44), <i>alçaq</i> “alçak”</p> <p>TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 28), <i>alçak</i> “sokulgan”</p>
--	---

Tablo 28. Alçaq Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Kötüleşmesi Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *alçaq* kelimesi, “alçak gönüllü, mütevazı” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “değersiz” anlamına gelecek şekilde kötüleşme sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam kötüleşmesine “değersiz, alçak” anlamıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.4.1.2. Al

Clauson, *al* sözcüğünün asıl anlamının “alet, bir şeyi yapmanın yöntemi ve yolu” olduğunu zamanla “hile, aldatmaca” anlamına geldiğini aktarmıştır (1972, s. 120)

İncelenen metinde *al* sözcüğü, “hile, aldatmaca” anlamıyla “*Beni tañrılığ için bile aluñ/Ki yok bunda hayâli mekr ü aluñ (5299)*” şeklinde beyit örneğinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin anlam kötüleşmesi şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

EUT	Caferoğlu (1968, s. 10), <i>al</i> “hile, aldatma” Wilkens (2021, s. 26), <i>al</i> “araç, alet, yöntem; hilekâr, hile, aldatmaca”
KT	Üşenmez (2006, s. 124), <i>al</i> “hile, al, aldatma” Ünlü (2012, s. 30 - 31), <i>al</i> “hile” DLT (1986, s. 17; 2005, s. 124; 2014, s. 546), <i>āl</i> “hile, aldatma”
HAT	Ünlü (2012, s. 37), <i>al</i> “hile”
KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 6), <i>al</i> “hile”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 29), <i>al ~ āl</i> “hile”
EAT	Kanar (2018, s. 32), <i>al</i> “hile, oyun”
OsmT	Parlatır (2014, s. 70), <i>āl</i> “hile, oyun”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 63), <i>al</i> “aldatma, hile”
YTS	Dilçin (2009, s. 18), <i>al</i> “hile, düzen”

KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (1), s. 121), <i>al</i> “hile, dalavere”
------------	---

Tablo 29. Al Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Kötüleşmesi Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *al* kelimesi “yol, yöntem ve vasıta” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “hile, oyun, aldatmaca” anlamına gelecek şekilde kötüleşme sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam kötüleşmesine “hile, oyun” anlamıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.4.1.3. Hātūn

Clauson, *hātūn* sözcüğün asıl anlamını “soylu kadın” şeklinde verip Soğdca’dan alınan “han karısı” anlamıyla uygun olabileceği görüşünü aktarır (1972, s. 602).

İncelenen metinde *hātūn* sözcüğü, “kadın” anlamıyla “*Eyitdiler ki hātūn hāb içinde/Oyanuğ kimse yok aşhāb içinde (3868)*” şeklindeki beyit örneğinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin anlam kötüleşmesi şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

OT	Orkun (1994, s. 839), <i>katun</i> “kraliçe, hatun” Ergin (2011, s. 99), <i>katun</i> “hatun, kraliçe, kadın, hanım” Tekin (2018, s. 93), <i>katun</i> “hatun, hakanın eşi” Ölmez (2021, s. 359), <i>katun</i> “hatun, sultan, hakanın eşi”
EUT	Caferoğlu (1968, s. 82; 171), <i>hatun</i> ~ <i>katun</i> “hatun, kraliçe” Wilkens (2021, s. 279), <i>hatun</i> “kadın, hanım, kraliçe”
KT	Ünlü (2012, s. 285), <i>hatun</i> “kadın” DLT (1986, s. 281; 2005, s. 414; 2014, s. 693), <i>hātūn</i> “hatun; Afrasiyab’ın tüm kız torunlarına verilen unvan”
HAT	Ünlü (2012, s. 221), <i>hātun</i> ~ <i>hatun</i> “hanım, kadın, zevce”

KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 132), <i>katun</i> “kadın, hanım, hatun”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 447), <i>hatun</i> ~ <i>hātun</i> “kadın, zevce; kıyamet kardeşi”
EAT	Kanar (2018, s. 332), <i>hatun</i> “kadın, eş”
OsmT	Parlatır (2014, s. 599), <i>hātūn</i> “saygın kadın, hanım; emire, kraliçe, prenses”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 858), <i>hatun</i> “kadın; bayan; eş; soylu kişilerin karısı”
YTS	Dilçin (2009, s. 142), <i>katun</i> ~ <i>katun</i> “kadın, hanım”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (2), s. 1920), <i>qadın</i> “kadın” BşkT. (Özşahin, 2017, s. 337), <i>katun</i> “kadın” KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s. 508), <i>katın</i> “eş; kadın” KırgT. (Arıkoğlu, Alimova, Askarova, Selçuk, 2018 (2), s. 1144), <i>katun</i> “kadın; zevce” ÖzbT. (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016, s. 486), <i>hotin</i> “kadın; zevce” KazTatT. (Öner, 2015, s. 153), <i>hatun</i> “kadın; hanım; bayan” KırTatT. (Muzafarov, Muzafarov, 2018, s. 180), <i>qadın</i> “kadın” TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 338) <i>hatun</i> “kadın”

Tablo 30. *Hātūn* Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Anlam Kötüleşmesi Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *hātūn* kelimesi, “soylu kadın; hanın karısı” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “kadın; eş” anlamlarına gelecek şekilde kötüleşme sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam kötüleşmesine “kadın” anlamıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.5. Anlam Kayması/Başka Anlama Geçiş

Anlam kayması, “dil içerisindeki yer alan sözcükler, yeni bir anlam vererek kendi anlamlarından uzaklaşıp kalıplaşması” (Türkçe Sözlük, 2005, s. 101) anlamında olup Korkmaz tarafından da “somut veya soyut olan sözcüklerin benzetmeler ile zaman

içerisinde anlamlarının kayması veya bu yolla kalıplaşması” şeklinde tanımlanırken anlam değişmesinden farkı, söz konusu kavramın benzetildiği şey ile arasındaki anlam bağının kopması şeklinde belirtilir (1992, s. 13). Vardar ise “eğretileme, düzdeğişmece vb. gibi yollarla olan değişim” olduğunu aktarır (2002, s. 21). Aksan, anlam değişmelerini daha çok somutlaştırma eğilimi sonucunda ortaya çıktığını ve hâlâ Anadolu ağızlarında değişmeyen anlamın kalıntılarının da olduğu bilgisini verir (2015, s. 215). Ayrıca bu anlam değişmesinin *yakın*, *uzak* ve *zıt* anlama geçiş şeklinde üç türü bulunmaktadır (Arslan Erol, 2018, s. 82).

3.2.6.5.1. *Ferruḥ u Hüümā* Adlı Eserde Başka Anlama Geçiş Örnekleri

Bu bölümde, *Taḡrı*, *kağan* ve *buyruḡ* kelimelerinin başka anlama geçmesi, metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir:

3.2.6.5.1.1. *Taḡrı*

Clauson, *Taḡrı* sözcüğünün ilk başta, “gökyüzü” anlamına geldiğini fakat çok erken bir dönemde dinî bir nitelik kazanarak “Tanrı, cennet” anlamlarına geldiğini aktarır (1972, s. 523-524). Dolayısıyla sözcük, birtakım çağrışımlarla soyut anlama kaymıştır.

İncelenen metinde *Taḡrı* kelimesi, “Tanrı” anlamıyla “*Çü çekdün zahmetümüz gey yerince/Âḡır dur Taḡrı’dan rahmet érince (3337)*” şeklinde beyit örneğinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin başka anlama geçmesi şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

OT	Orkun (1994, s. 867), <i>Täḡrı</i> “Tanrı; sema, gök” Ergin (2011, s. 114), <i>Teḡrı</i> “gök; Tanrı; ilah, gök Tanrısı” Tekin (2018, s. 99), <i>Teḡrı</i> “gök, gökyüzü; Tanrı” Ölmez (2021, s. 367), <i>Teḡrı</i> “gökyüzü; efendi; Tanrı”
EUT	Caferoğlu (1968, s. 233), <i>Tengri ~ Tngri</i> “Tanrı”

	Wilkens (2021, s. 695), <i>Tejri</i> “Tanrı; ilah; gökyüzü; saygıdeğer”
KT	Üşenmez (2006, s. 388), <i>Tajrı ~ Tejri</i> “Allah” Ünlü (2012, s. 735; 747; 783), <i>Tajrı ~ Tajrı ~ Tejri ~ Täjri</i> “Tanrı” DLT (1986, s. 600; 2005, s. 551; 2014, s. 868 - 869), <i>Tejri</i> “Allah”
HAT	Ünlü (2012, s. 565; 583), <i>Tajrı ~ Tejri ~ Tijri</i> “Tanrı; ilah”
KıT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 262), <i>Tajrı ~ Tanrı</i> “Allah”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 1110), <i>Tejri ~ Tejri</i> “Tanrı”
EAT	Kanar (2018, s. 630), <i>Tajrı</i> “Tanrı, Allah”
OsmT	Parlatır (2014, s. 1629), <i>Tanrı</i> “Allah”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 1902), <i>Tanrı</i> “Allah”
YTS	Dilçin (2009, s. 214), <i>Tajrı</i> “Allah”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (2), s. 3204), <i>Tanrı</i> “Allah” BşkT. (Özşahin, 2017, s. 599), <i>Tejre</i> “Tanrı, Allah; gökyüzü” KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s. 878), <i>Täjri</i> “Tanrı” KırgT. (Arıkoğlu, Alimova, Askarova, Selçuk, 2018 (2), s. 2005), <i>Tejir</i> “Tanrı; gök” ÖzbT. (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016, s. 448), <i>Tangri</i> “Tanrı” KazTatT. (Öner, 2015, s. 459), <i>Tejre</i> “Tanrı, Allah” KırTatT. (Muzafarov, Muzafarov, 2018, s. 330), <i>Tajrı</i> “Tanrı” TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 616), <i>Tajrı</i> “Tanrı”

Tablo 31. *Tajrı* Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Başka Anlama Geçiş Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *Tajrı* kelimesi “gökyüzü; Tanrı” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “Tanrı” anlamına gelecek şekilde başka anlama geçiş sağlamıştır. İncelenen metinde de bu yakın anlam geçişine “Tanrı” anlamıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.5.1.2. Kağan

Clauson, *kağan* sözcüğünün asıl anlamının “bir kabilenin veya halkın bağımsız yöneticisi” şeklinde verip Türklerin devraldığı çok eski bir unvan olduğunu aktarır. Yazılı metinlerde *kagan* ve *xagan* şeklinde geçen kelimenin bir arada bulunuşu, *x-* ve *k-* harfleri aynı harfle temsil edildiğinden normal bir durum olup yaygın olarak kullanılan biçimi *xagandır*. *Xan* kelimesi ile eş anlamlı olan *kağan* sözcüğünün aralarındaki ilişkisi belirsiz olmakla birlikte Türkçenin morfolojik durumuna bağlanamaz. Ancak alıntı olarak başka dillere geçtiğinde bu duruma alternatif biçimler çıkabilir (1972, s. 611). Sözcüğün değişen anlamıyla ilgili görüşler Gökyay, Ergin, Tezcan, Tulum, Özçelik, Tulu, Kaçalın ve Ayaz tarafından “kükreyen, öfkeli” şeklinde yapılmış olup mevcut sözcüğün kökenini *kağı-* “sinirlenmek, hiddetlenmek” anlamına bağlayarak *kağıkan* sözcüğünün *kağan* sözcüğünün ilk hâli olabileceğini aktarmışlardır (Uzuntaş, 2022, s. 688 – 690; Ayazlı, 2021, s. 326)

İncelenen metinde *kağan* sözcüğü, “kükreyen, öfkeli” anlamıyla “*Gören cismin anuñ bî cān şanurdu/Figānından kağan aslan şanurdu (2011)*” şeklinde beyit örneğinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin başka anlama geçmesi şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

OT	Orkun (1994, s. 833), <i>kagan</i> “hakan, hükümdar” Ergin (2011, s. 97), <i>kagan</i> “kağan, hükümdar” Tekin (2018, s. 93), <i>kağan</i> “hakan, hükümdar” Ölmez (2021, s. 358), <i>kagan</i> “han, hükümdar”
EUT	Caferoğlu (1968, s. 161), <i>kağan</i> “hakan, kağan” Wilkens (2021, s. 277), <i>hagan ~ kagan</i> “hakan, hükümdar”
KT	Üşenmez (2006, s. 216), <i>hağan</i> “hakan” Ünlü (2012, s. 419), <i>hağan</i> “hakan” DLT (1986, s. 212), <i>hağan</i> “Afrasiyab’a verilen unvan”
HAT	Ünlü (2012, s. 209), <i>hağan</i> “hükümdar, hakan”
KıpT	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 123), <i>kağan</i> “kükreyen, kızgın (arslan)”

ÇağT	Ünlü (2013, s. 424), <i>hakan</i> ~ <i>hākān</i> “Türk hükümdarlarına verilen unvan”
EAT	Kanar (2018, s. 395), <i>kağan</i> “kükremiş; han”
OsmT	Parlatır (2014, s. 819), <i>kağan</i> “vahşi, yırtıcı”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 1033), <i>kağan</i> “hakan, imparator”
YTS	Dilçin (2009, s. 134), <i>kağan</i> “kızılmış, kükremiş (aslan, kaplan)”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (1), s. 1476), <i>xaqan</i> “hakan; padişah” BşkT. (Özşahin, 2017, s. 318), <i>kağan</i> “hükümdar” KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s. 452), <i>qağan</i> “kağan, han” KırgT. (Arıkoğlu, Alimova, Askarova, Selçuk, 2018 (2), s. 1048), <i>kağan</i> “kağan, hakan” ÖzbT. (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016, s. 486), <i>xoqon</i> “hakan, kağan” KazTatT. (Öner, 2015, s. 256), <i>kağan</i> “kağan, han”

Tablo 32. *Kağan* Kelimesinin Türk Dilinin Tarihî Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Başka Anlama Geçiş Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *kağan* kelimesi “hükümdar, kağan” anlamının yanında, Eski Türkçede görülmeyen *kağığan* “kükreyen” biçimindeki anlamı, Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde de “kükreyen; han” şeklindedir. İncelenen metinde de bu yakın anlam geçişine “kükreyen, öfkeli” anlamıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.5.1.3. Buyruk

Clauson, *buyruk* sözcüğünün erken dönemde, “bir makam unvanı” olduğunu yani kağan tarafından sivil veya askeri belli görevleri yerine getirmek için emredilen tüm kişiler için genel bir terim olduğunu aktarır. Ayrıca Orta Çağ Döneminde, belki de Arapça ve Farsçada görev unvanları kullanılmaya başladıktan sonra, “emir, komuta” anlamına gelmeye başladığını da belirtmiştir (1972, s. 387).

İncelenen metinde *buyruk* sözcüğü, “buyruk, emir” anlamıyla, “*Başa kalmadı söz bu yerde ayruk/Senüñdür hükmile yasağ u buyruk (6389)*” şeklinde beyit örneğinde kullanılmıştır.

Söz konusu kelimenin başka anlama geçmesi şekli Türk dilinin tarihî dönemlerinde ve mevcut lehçelerde aşağıdaki gibidir:

OT	Orkun (1994, s. 788), <i>buyruq</i> “âmir, kumandan, buyruk” Ergin (2011, s. 92), <i>buyruk</i> “bir unvan, vezir, yüksek memur, buyruk” Tekin (2018, s. 90), <i>buyruk</i> “kumandan, amir” Ölmez (2021, s. 354), <i>buyruk</i> “kumandan, amir”
EUT	Caferoğlu (1968, s. 56), <i>buyruk</i> “âmir, kumandan” Wilkens (2021, s. 210), <i>buyruk</i> “bakan, memur; komutan, âmir”
KT	Üşenmez (2006, s. 171), <i>buyruk</i> “emir, ferman; izin; haber; vezir” Ünlü (2012, s. 160), <i>buyruk</i> “vezir; buyruk, emir” DLT (1986, s. 862; 2005, s. 186; 2014, s. 605), <i>buyruk ~ biruk</i> “hakanın maiyetindeki soyluların toplumsal mevkilerini belirleyen kimse; buyruk, emir”
HAT	Ünlü (2012, s. 114), <i>buyruk ~ buyruğ</i> “buyruk, emir”
Kıpt	Toparlı, Vural, Karaatlı (2014, s. 39), <i>buyuruğ ~ buyuruğ</i> “emir, buyruk, hüküm”
ÇağT	Ünlü (2013, s. 178), <i>buyruğ ~ buyruk</i> “buyruk, emir”
EAT	Kanar (2018, s. 146), <i>buyruh</i> “emir”
OsmT	Parlatır (2014, s. 220), <i>buyruk</i> “emir, ferman”
TS	Türkçe Sözlük (2005, s. 331), <i>buyruk</i> “emir, ferman; egemenlik”
YTS	Dilçin (2009, s. 53), <i>buyruğ ~ buyruk</i> “emir; ferman”
KTL	AzT. (Altaylı, 2018 (1), s. 552), <i>buyruq</i> “emir, hüküm”

	<p>BşkT. (Özşahin, 2017, s. 10), <i>boyorok</i> “emir, ferman”</p> <p>KzkT. (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2021, s. 176), <i>buyruq</i> “buyruk, emir”</p> <p>KırgT. (Arıkoğlu, Alimova, Askarova, Selçuk, 2018 (1), s. 450), <i>buyruk</i> “buyruk, emir; yazgı”</p> <p>ÖzbT. (Üşenmez, Boltabayev, Tuğlacı, 2016, s. 102), <i>buyruq</i> “buyruk, emir”</p> <p>KazTatT. (Öner, 2015, s. 65), <i>boyırık</i> “emir, ferman”</p> <p>KırTatT. (Muzafarov, Muzafarov, 2018, s. 66), <i>buyruq</i> “buyruk”</p> <p>TkmT. (Tekin, Ölmez vd., 1995, s. 89), <i>buyruk</i> “emir, buyruk”</p>
--	---

Tablo 33. *Buyruk* Kelimesinin Türk Dilinin Tarihi Dönemlerinde ve Mevcut Lehçelerde Başka Anlama Geçiş Durumu

Bu bilgiler doğrultusunda *buyruk* kelimesi “kumandan, emreden kişi” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine geldiğinde “emir” anlamına gelecek şekilde başka anlama geçiş sağlamıştır. İncelenen metinde de bu yakın anlam geçişine “emir, buyrulan söz” anlamıyla tespit sağlanmıştır.

3.2.6.6. Örtmeceler

Örtmeceler, söylenmesi sakıncalı görülen kavramların daha uygun bir şekilde anlatılması (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1549) anlamına gelir. Tabuların doğurduğu örtmeceler, onlar gibi batıl inançlardan doğmayıp uygun kabul görmeyen bir durumu nazik ve saygılı sözlerle anlatır (Arslan Erol, 2018, s. 76). Örtmeceler, *güzel adlandırma* şeklinde de anıldığı gibi hastalık, avcılık, inanç gibi çeşitli konulardan oluşabilecek bir olgu olup toplumların deneyim ve birikimleriyle alakalıdır. Örneğin *verem* yerine “ince hastalık”, *ölmek* yerine “hayata gözlerini yummak” gibi anlatımlar bu duruma örnek gösterilebilir (Hengirmen, 1999, s. 199).

3.2.6.6.1. Ferruḥ u Hümā Adlı Eserde Örtmece Örnekleri

Bu bölümde, *Raḥīm*, *pülād/bilūr tağı* ve *demür kıyruḳklu, üç kanatlu aḳ kuşun cān uçur-* şeklindeki kelimelerin örtmece olarak kullanılması incelenen metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir:

Kelime	Beyit Örneği	Açıklamalar
<i>Raḥīm</i>	<i>Ki ēy ḥayy u Raḥīm ü ḥālik-ı cān/ Ġanī Sulṭān kerem issi nigeh-bān (7172)</i>	Bu beyitte, korku ve saygı gibi sebeplerle <i>Allah</i> yerine kullanılan <i>Raḥīm</i> kelimesi, dinsel bir örtmececiir.
<i>pülād - bilūr tağı</i>	<i>Meger Şīrīn koḳusun aldı Ferhāz/ Bilūr tağına vurdu çīnī pülād (8434)</i>	Bu beyitte, ayıp ve utanç gibi sebeplerle erkek cinsel organı yerine <i>pülād</i> , kadın cinsel organı yerine de kullanılan <i>bilūr tağı</i> kelimeleri cinsel bir örtmececiir.
<i>demür kıyruḳklu, üç kanatlu aḳ kuşun cān uçur-</i>	<i>Demür kıyruḳklu üç kanatlu aḳ kuş/ Nēçe cān uçururdu olıcaḳ tuş (8011)</i>	Bu beyitte, “ölüm” kavramı <i>kuşun uçması</i> şeklinde tasavvur edilmiş bir örtmececiir.

Tablo 34. *FH*'de Geçen Bazı Örtmece Örnekleri

SONUÇ

Köktürklere bağlı olarak yaşayan Oğuzlar, Asya'dan kitleler hâlinde çeşitli yerlere göç etmişlerdir. Anadolu, Irak, Azerbaycan ve Suriye coğrafyasına geldiklerinde de burada kalıcı olmaya başlamışlardır. Söz konusu yerlerde, kendi dilleri ve mevcut konumda konuşulan dille, bir yazı dili oluşturmaya başlamışlardır. Bu yazı dili, Türkçenin 13. ve 15. yüzyıllarına karşılık gelen Eski Anadolu Türkçesi tarihsel dil dönemidir. Bu yazı dilinin evrelerinden birisi olan Beylikler Dönemi Türkçesi, çok sayıda Türkçe eserlerin yazılmış olduğu bir dönem olup Muhammed'in *Ferruḥ u Hüma* ('*Işk-nâme*) adlı eseri de bu dönemde kaleme alınmıştır. Eser, klasik mesnevi tertibinde düzenlenen 8750 beyitlik bir beşerî aşk mesnevisi olup Ferruh ve Hüma adlı hükümdar çocuklarının, birbirlerine duydukları aşk olgusu altında çeşitli olaylarla karşılaşip ayrılmaları ve en sonunda mutlu olup tahta geçmeleriyle sonuçlanan bir konuya sahiptir.

Bu çalışma, üç bölüm dâhilinde incelenip ilk bölüm, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi ve Muhammed'in *Ferruḥ u Hüma* ('*Işk-nâme*) adlı eserinin açıklanması üzerinedir.

İkinci bölümde ise isim soylu sözcüklerin tematik olarak sınıflandırılıp bu doğrultuda sözlük hazırlanması üzerinedir. Bu kavram sınıflandırmasının ilki "Araştırma ve Bilim" adlı bölümdür:

Araştırma ve Bilim	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Bilgi, Eğitim, Araştırma ve Haber	24	32,88
Yol ve Yöntem	19	26,03
Akıl ve Fikir	30	41,10
Toplam	73	100

Tablo 35. *FH*'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin *Araştırma ve Bilim* Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

"Bilgi, Eğitim, Araştırma ve Haber", "Yol ve Yöntem" ve "Akıl ve Fikir" şeklinde sırasıyla üç ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 24 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %32,88'ine tekabül

etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 19 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %26,03'üne tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde ise toplamda 30 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %41,10'una tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 73 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %2,38'ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının ikinci bölümü “Askerlik ve Ordu” adlı bölümdür:

Askerlik ve Ordu	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Asker ve Askerlik	5	8,5
Ordu ve Savaş	54	91,5
Toplam	59	100

Tablo 36. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Askerlik ve Ordu Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Asker ve Askerlik” ve “Ordu ve Savaş” şeklinde sırasıyla iki ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %8,5'ine tekabül etmiştir. İkinci bölümde ise toplamda 54 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %91,5'ine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 59 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %1,92'sine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının üçüncü bölümü “Beden Sağlığı ve Hastalıklar” adlı bölümdür:

Beden Sağlığı ve Hastalıklar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Beden Sağlığı	16	26,23
Hastalıklar	7	11,48
Ağrı ve Yaralar	11	18,03
Sağlığa Zararlı Şeyler	5	8,20
Tedavi	11	18,03
Uyku ve Yorgunluk	11	18,03

Toplam	61	100
---------------	-----------	------------

Tablo 37. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin *Beden Sağlığı ve Hastalıklar* Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Beden Sağlığı”, “Hastalıklar”, “Ağrı ve Yaralar”, “Sağlığa Zararlı Şeyler”, “Tedavi” ve “Uyku ve Yorgunluk” şeklinde sırasıyla altı ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 16 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %26,23’üne tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 7 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %11,48’ine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 11 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %18,03’üne tekabül etmiştir. Dördüncü bölümde, toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %8,20’sine tekabül etmiştir. Beşinci bölümde toplamda 11 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %18,03’üne tekabül etmiştir. Altıncı bölümde ise toplamda 11 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %18,03’üne tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 61 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %1,99’una karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının dördüncü bölümü “Bitki ve Bitkilerle İlgili Kavramlar” adlı bölümdür:

Bitki ve Bitkilerle İlgili Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Bitkiler ve İlgili Kavramlar	32	28,83
Çiçekler	23	20,72
Ağaç ve Çalılar	22	19,82
Meyveler	22	19,82
Sebzeler	4	3,60
Tahıllar	5	4,50
Tohum	3	2,70
Toplam	111	100

Tablo 38. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin *Bitki ve Bitkilerle İlgili Kavramlar* Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Bitkiler”, “Çiçekler”, “Ağaç ve Çalılar”, “Meyveler”, “Sebzeler”, “Tahıllar” ve “Tohum” şeklinde sırasıyla yedi ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 32 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %28,83’üne tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 23 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %20,72’sine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 22 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %19,82’sine tekabül etmiştir. Dördüncü bölümde, toplamda 22 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %19,82’sine tekabül etmiştir. Beşinci bölümde, toplamda 4 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %3,60’ına tekabül etmiştir. Altıncı bölümde, toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %4,50’sine tekabül etmiştir. Yedinci bölümde ise toplamda 3 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %2,70’ine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 111 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %3,61’ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının beşinci bölümü “Din ve Kutsallık” adlı bölümdür:

Din ve Kutsallık	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
İnanç	134	63,21
Ölüm ve Sonrası	38	17,92
Günah, Sevap, Melek ve Şeytan	27	12,74
Varoluş ve Yaşayış	10	4,72
Diğer Dinî Kavramlar	3	1,42
Toplam	212	100

Tablo 39. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Din ve Kutsallık Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“İnanç”, “Ölüm ve Sonrası”, “Günah, Sevap, Melek ve Şeytan”, “Varoluş ve Yaşayış” ve “Diğer Dinî Kavramlar” şeklinde beş ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 134 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %63,21’ine tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 38 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %17,92’sine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 27 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %12,74’üne tekabül etmiştir. Dördüncü

bölümde, toplamda 10 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %4,72'sine tekabül etmiştir. Beşinci bölümde ise toplamda 3 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %1,42'sine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 212 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %6,90'ına karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının altıncı bölümü “Ekonomi ve Değer” adlı bölümdür:

Ekonomi ve Değer	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Ekonomi	30	48,39
Değer	30	48,39
Diğer Kavramlar	2	3,23
Toplam	62	100

Tablo 40. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin *Ekonomi ve Değer* Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Ekonomi”, “Değer” ve “Diğer Kavramlar” şeklinde üç ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 30 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %48,39'una tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 30 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %48,39'una tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde ise toplamda 2 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %3,23'üne tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 62 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %2,02'sine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yedinci bölümü “Eşya, Taşıt ve Araç Gereçler” adlı bölümdür:

Eşya, Taşıt ve Araç Gereçler	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Eşya ve Araç Gereçler	109	78,42
Diğer Eşya ve Araç Gereçler	19	13,67
Taşıt ve Yolculuk	11	7,91
Toplam	139	100

Tablo 41. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Eşya, Taşıt ve Araç Gereçler Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Eşya ve Araç Gereçler”, “Diğer Eşya ve Araç Gereçler” ve “Taşıt ve Yolculuk” şeklinde üç ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 109 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %78,42’sine tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 19 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %13,67’sine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde ise toplamda 11 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %7,91’ine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 139 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %4,52’sine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının sekizinci bölümü “Evren ve Atmosfer” adlı bölümdür:

Evren ve Atmosfer	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Gökyüzü ve Evren	42	60,87
Atmosfer	27	39,13
Toplam	69	100

Tablo 42. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Evren ve Atmosfer Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Gökyüzü ve Evren” ve “Atmosfer” şeklinde iki ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 42 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %60,87’sine tekabül etmiştir. İkinci bölümde ise toplamda 27 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %39,13’üne tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 69 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %2,25’ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının dokuzuncu bölümü “Giysi ve Giysilerle İlgili Kavramlar” adlı bölümdür:

Giysi ve Giysilerle İlgili Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Elbiseler	15	29,41

Aksesuarlar	8	15,69
Dikiş Malzemeleri	10	19,61
Kumaş Türleri	18	35,29
Toplam	51	100

Tablo 43. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Giysi ve Giysilerle İlgili Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Elbiseler”, “Aksesuarlar”, “Dikiş Malzemeleri” ve “Kumaş Türleri” şeklinde dört tane ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 15 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %29,41’ine tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 8 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %15,69’una tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 10 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %19,61’ine tekabül etmiştir. Dördüncü bölümde ise toplamda 18 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %35,29’una tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 51 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %1,66’sına karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının onuncu bölümü “Görevli Ögeler” adlı bölümdür:

Görevli Ögeler	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Bağlaç	6	8,22
Edat	7	9,59
İkileme	6	8,22
Sıfat	7	9,59
Ünlem	12	16,44
Zamir	11	15,07
Zarf	24	32,88
Toplam	73	100

Tablo 44. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Görevli Ögeler Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Bağlaç”, “Edat”, “İkileme”, “Sıfat”, “Ünlem”, “Zamir” ve “Zarf” şeklinde yedi ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 6 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %8,22’sine tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 7 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %9,59’una tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 6 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %8,22’sine tekabül etmiştir. Dördüncü bölümde ise toplamda 7 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %9,59’una tekabül etmiştir. Beşinci bölümde, toplamda 12 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %16,44’üne tekabül etmiştir. Altıncı bölümde, toplamda 11 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %15,07’sine tekabül etmiştir. Yedinci bölümde ise toplamda 24 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %32,88’ine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 73 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %2,38’ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının on birinci bölümü “Hayvan ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar” adlı bölümdür:

Hayvan ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Hayvanlar	93	71,54
Hayvanlarla İlgili Kavramlar	32	24,62
Efsanevi Hayvanlar	5	3,85
Toplam	130	100

Tablo 45. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Hayvan ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Hayvanlar”, “Hayvanlarla İlgili Kavramlar” ve “Efsanevi Hayvanlar” şeklinde üç ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 93 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %71,54’üne tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 32 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %24,62’sine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde ise toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %3,85’ine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 130 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %4,23’üne karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının on ikinci bölümü “Hukuk Kavramları” adlı bölümdür:

Hukuk Kavramları	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Adalet, Kanun Ve Yasa	77	58,78
Genel Ahlak Kuralları	54	41,22
Toplam	131	100

Tablo 46. *FH*'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin *Hukuk Kavramları* Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Adalet, Kanun ve Yasa” ve “Genel Ahlak Kuralları” şeklinde iki ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 77 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %58,78’ine tekabül etmiştir. İkinci bölümde ise toplamda 54 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %41,22’sine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 131 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %4,26’sına karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının on üçüncü bölümü “Kültür ve Sanat Kavramları” adlı bölümdür:

Kültür ve Sanat Kavramları	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Dil ve Edebiyat	51	54,26
Müzik ve Müzik Aletleri	19	20,21
Resim	4	4,26
Oyunlar	10	10,64
Âdet, Gelenek ve Görenek	10	10,64
Toplam	94	100

Tablo 47. *FH*'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin *Kültür ve Sanat Kavramları* Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Dil ve Edebiyat”, “Müzik ve Müzik Aletleri”, “Resim”, “Oyunlar” ve “Âdet, Gelenek ve Görenek” şeklinde beş tane ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 51 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün

%54,26'sına tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 19 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %20,21'ine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 4 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %4,26'sına tekabül etmiştir. Dördüncü bölümde, toplamda 10 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %10,64'üne tekabül etmiştir. Beşinci bölümde ise toplamda 10 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %10,64'üne tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 94 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %3,06'sına karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının on dördüncü bölümü “Madde, Maden ve Mineraller” adlı bölümdür:

Madde, Maden ve Mineraller	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Maddeler	7	17,95
Madenler	17	43,59
Mineraller	15	38,46
Toplam	39	100

Tablo 48. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Madde, Maden ve Mineraller Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Maddeler”, “Madenler” ve “Mineraller” şeklinde üç ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 7 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %17,95'ine tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 17 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %43,59'sına tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde ise toplamda 15 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %38,46'sına tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 39 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %1,27'sine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının on beşinci bölümü “Meslekler” adlı bölümdür:

Meslekler	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Ustalık, Çıraklık ve İş	10	7,75

Eğitim Sektörü	5	3,88
Eğence Sektörü	10	7,75
Güvenlik Sektörü	20	15,50
Tarım ve Hayvancılık Sektörü	6	4,65
Üretim, İmalat ve Ticaret Sektörü	7	5,43
Ulaştırma ve Haberleşme Sektörü	9	6,98
Hizmet Sektörü	15	11,63
Toplumsal ve Kişisel Hizmetler	8	6,20
Sağlık Sektörü	5	3,88
Kültür, Sanat ve Tasarım Sektörü	6	4,65
İş ve Yönetim Sektörü	28	21,71
Toplam	129	100

Tablo 49. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Meslekler Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Ustalık, Çıraklık ve İş”, “Eğitim Sektörü”, “Eğence Sektörü”, “Güvenlik Sektörü”, “Tarım ve Hayvancılık Sektörü”, “Üretim, İmalat ve Ticaret Sektörü”, “Ulaştırma ve Haberleşme Sektörü”, “Hizmet Sektörü”, “Toplumsal ve Kişisel Hizmetler”, “Sağlık Sektörü”, “Kültür, Sanat ve Tasarım Sektörü” ve “İş ve Yönetim Sektörü” şeklinde on iki tane ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 10 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %7,75’ine tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %3,88’ine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 10 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %7,75’ine tekabül etmiştir. Dördüncü bölümde, toplamda 20 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %15,50’sine tekabül etmiştir. Beşinci bölümde, toplamda 6 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %4,65’ine tekabül etmiştir. Altıncı bölümde, toplamda 7 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %5,43’üne tekabül etmiştir. Yedinci bölümde, toplamda 9 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün

%6,98'ine tekabül etmiştir. Sekizinci bölümde, toplamda 15 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %11,63'üne tekabül etmiştir. Dokuzuncu bölümde, toplamda 8 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %6,20'sine tekabül etmiştir. Onuncu bölümde, toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %3,88'ine tekabül etmiştir. On birinci toplamda 6 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %4,65'ine tekabül etmiştir. On ikinci bölümde ise toplamda 28 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %21,71'ine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 129 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %4,20'sine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının on altıncı bölümü “Mimari Kavramlar” adlı bölümdür:

Mimari Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Yapı	5	7,14
Askerî ve İdari Mimari	4	5,71
Dinî Mimari	4	5,71
Toplumsal Mimari	17	24,29
Sivil Mimari	40	57,14
Toplam	70	100

Tablo 50. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Mimari Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Yapı”, “Askerî ve İdari Mimari”, “Dinî Mimari”, “Toplumsal Mimari” ve “Sivil Mimari” şeklinde beş ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %7,14'üne tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 4 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %5,71'ine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 4 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %5,71'ine tekabül etmiştir. Dördüncü bölümde, toplamda 17 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %24,29'üne tekabül etmiştir. Beşinci bölümde ise toplamda 40 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %57,14'üne tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 70 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %2,28'sine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının on yedinci bölümü “Nicelik Bildiren Kavramlar” adlı bölümdür:

Nicelik Bildiren Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Ölçü Bildiren Kavramlar	47	41,59
Kıyas ve Zıtlık Bildiren Kavramlar	53	46,90
Benzerlik, Denklik ve Farklılık Bildiren Kavramlar	13	11,50
Toplam	113	100

Tablo 51. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Nicelik Bildiren Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Ölçü Bildiren Kavramlar”, “Kıyas ve Zıtlık Bildiren Kavramlar” ve “Benzerlik, Denklik ve Farklılık Bildiren Kavramlar” şeklinde üç ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 47 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %41,59’una tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 53 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %46,90’una tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde ise toplamda 13 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %11,50’sine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 113 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %3,68’ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının on sekizinci bölümü “Nitelik Bildiren Kavramlar” adlı bölümdür:

Nitelik Bildiren Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Nitelik Bildiren Kavramlar	7	5,04
Fiziksel Özellik Bildiren Niteleme Adları	66	47,48

Organlara Özgü Niteleme Adları	5	3,60
Duyulara Özgü Niteleme Adları	13	9,35
Hayvan ve Bitkilere Özgü Niteleme Adları	10	7,19
Yer ve Mekâna Özgü Niteleme Adları	12	8,63
Nesnelere Özgü Niteleme Adları	24	17,27
Yiyeceklere Özgü Niteleme Adları	2	1,44
Toplam	139	100

Tablo 52. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Nitelik Bildiren Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Nitelik Bildiren Kavramlar”, “Fiziksel Özellik Bildiren Niteleme Adları”, “Organlara Özgü Niteleme Adları”, “Duyulara Özgü Niteleme Adları”, “Hayvan ve Bitkilere Özgü Niteleme Adları”, “Yer ve Mekânla İlgili Niteleme Adları”, “Nesnelere Özgü Niteleme Adları” ve “Yiyeceklere Özgü Niteleme Adları” şeklinde sekiz ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 7 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %5,04’üne tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 66 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %47,48’ine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %3,60’ına tekabül etmiştir. Dördüncü bölümde, toplamda 13 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %9,35’ine tekabül etmiştir. Beşinci bölümde, toplamda 10 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %7,19’una tekabül etmiştir. Altıncı bölümde, toplamda 12 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %8,63’üne tekabül etmiştir. Yedinci bölümde, toplamda 24 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %17,27’sine tekabül etmiştir. Sekizinci bölümde ise toplamda 2 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %1,44’üne tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 139 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %4,52’sine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının on dokuzuncu bölümü “Özel İsimler” adlı bölümdür:

Özel İsimler	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Kişi İsimleri	98	64,90
Topluluk ve Irk İsimleri	12	7,95
Hayvan İsimleri	1	0,66
Yer İsimleri	31	20,53
Coğrafi İsimler	8	5,30
Eser İsimleri	1	0,66
Toplam	151	100

Tablo 53. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Özel İsimler Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Kişi İsimleri”, “Topluluk ve Irk İsimleri”, “Hayvan İsimleri”, “Yer İsimleri”, “Coğrafi İsimler” ve “Eser İsimleri” şeklinde altı ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 98 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %64,90’una tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 12 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %7,95’ine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 1 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %0,66’sına tekabül etmiştir. Dördüncü bölümde, toplamda 31 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %20,53’üne tekabül etmiştir. Beşinci bölümde, toplamda 8 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %5,30’una tekabül etmiştir. Altıncı bölümde ise toplamda 1 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %0,66’sına tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 151 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %4,91’ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yirminci bölümü “Renk ve Renklerle İlgili Kavramlar” adlı bölümdür:

Renk ve Renklerle İlgili Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Renkler	25	56,82
Aydınlık ve Karanlık	19	43,18
Toplam	44	100

Tablo 54. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Renk ve Renklerle İlgili Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Renkler” ve “Aydınlık ve Karanlık” şeklinde iki ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 25 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %56,82’sine tekabül etmiştir. İkinci bölümde ise toplamda 19 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %43,18’ine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 44 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %1,43’üne karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yirmi birinci bölümü “Ruhsal Durum, Davranış Biçimleri ve Mizaç” adlı bölümdür:

Ruhsal Durum, Davranış Biçimleri ve Mizaç	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Ruhsal Durum	120	32,17
Davranış Biçimleri	126	33,78
Huy, Mizaç ve Karakter	127	34,05
Toplam	373	100

Tablo 55. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Ruhsal Durum, Davranış Biçimleri ve Mizaç Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Ruhsal Durum”, “Davranış Biçimleri” ve “Mizaç” şeklinde üç ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 120 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %32,17’sine tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 126 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %33,78’sine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde ise toplamda 127 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup

bölümün %34,05'ine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 373 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %12,14'üne karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yirmi ikinci bölümü “Sayı ve Sayılarla İlgili Kavramlar” adlı bölümdür:

Sayı ve Sayılarla İlgili Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Sayılar ve İlgili Kavramlar	48	100
Toplam	48	100

Tablo 56. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Sayı ve Sayılarla İlgili Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Sayılar ve İlgili Kavramlar” şeklinde bir ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu bölümde, toplamda 48 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup mevcut söz varlığının %1,56’sına karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yirmi üçüncü bölümü “Sosyal Yaşam” adlı bölümdür:

Sosyal Yaşam	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
İnsan	141	67,46
Toplum	68	32,54
Toplam	209	100

Tablo 57. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Sosyal Yaşam Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“İnsan” ve “Toplum” şeklinde iki ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 141 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %67,46’sına tekabül etmiştir. İkinci bölümde ise toplamda 68 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %32,54’üne tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 209 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %6,80’ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yirmi dördüncü bölümü “Soyut Kavramlar ve Doğaüstü Varlıklar” adlı bölümdür:

Soyut Kavramlar ve Doğaüstü Varlıklar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Doğaüstü Varlıklar	3	37,50
Soyut Kavramlar	5	62,50
Toplam	8	100

Tablo 58. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Soyut Kavramlar ve Doğaüstü Varlıklar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Doğaüstü Varlıklar” ve “Soyut Kavramlar” şeklinde iki ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 3 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %37,50’sine tekabül etmiştir. İkinci bölümde ise toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %62,50’sine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 8 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %0,26’sına karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yirmi beşinci bölümü “Taraf ve Yön Bildiren Kavramlar” adlı bölümdür:

Taraf ve Yön Bildiren Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Yön ve Taraf	30	100
Toplam	30	100

Tablo 59. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Taraf ve Yön Bildiren Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Yön ve Taraf” şeklinde bir ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu bölümde, toplamda 30 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup mevcut söz varlığının %0,98’ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yirmi altıncı bölümü “Temizlik ve Hijyen” adlı bölümdür:

Temizlik ve Hijyen	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Çöp ve Kirlilik	5	50
Temizlik	5	50
Toplam	10	100

Tablo 60. *FH*'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin *Temizlik ve Hijyen* Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Çöp ve Kirlilik” ve “Temizlik” şeklinde iki ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %50'sine tekabül etmiştir. İkinci bölümde ise toplamda 5 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %50'sine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 10 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %0,33'üne karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yirmi yedinci bölümü “Vücut ve Organlarla İlgili Kavramlar” adlı bölümdür:

Vücut ve Organlarla İlgili Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Vücut	36	24,66
Organ	110	75,34
Toplam	146	100

Tablo 61. *FH*'de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin *Vücut ve Organlarla İlgili Kavramlar* Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Vücut” ve “Organ” şeklinde iki ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 36 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %24,66'sına tekabül etmiştir. İkinci bölümde ise toplamda 110 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %75,34'üne tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 146 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %4,75'sine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yirmi sekizinci bölümü “Yer ve Yeryüzüyle İlgili Kavramlar” adlı bölümdür:

Yer ve Yeryüzüyle İlgili Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Yer ve Yeryüzü	45	60,81
Yerleşim Yerleri	12	16,22
Yeryüzü Suları	17	22,97
Toplam	74	100

Tablo 62. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Yer ve Yeryüzüyle İlgili Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Yer ve Yeryüzü”, “Yerleşim Yerleri” ve “Yeryüzü Suları” şeklinde üç ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 45 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %60,81’ine tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 12 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %16,22’sine tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde ise toplamda 17 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %22,97’sine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 74 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %2,41’ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının yirmi dokuzuncu bölümü “Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Kavramlar” adlı bölümdür:

Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Yiyecekler	41	59,42
İçecekler	21	30,43
Yeme - İçme Durumu	7	10,14
Toplam	69	100

Tablo 63. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

“Yiyecekler”, “İçecekler” ve “Yeme İçme Durumu” şeklinde üç ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 41 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %59,42’sine tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 21 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %30,43’üne tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde ise toplamda 7 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %10,14’üne tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 69 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %2,25’ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının otuzuncu bölümü “Zaman ve Zamanla İlgili Kavramlar” adlı bölümdür:

Zaman ve Zamanla İlgili Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Zaman	54	49,09
Zaman İfade Eden Diğer Kavramlar	56	50,91
Toplam	110	100

Tablo 64. *FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Zaman ve Zamanla İlgili Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması*

“Zaman” ve “Zaman İfade Eden Diğer Kavramlar” şeklinde iki ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 54 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %49,09’una tekabül etmiştir. İkinci bölümde ise toplamda 56 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %50,91’ine tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 110 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %3,58’ine karşılık geldiği saptanmıştır.

Kavram sınıflandırmasının otuz birinci bölümü “Diğer Kavramlar” adlı bölümdür:

Diğer Kavramlar	Sözcük Sayısı	Yüzde (%)
Durum ve İşler	12	26,09
İşaret ve İzler	6	13,04

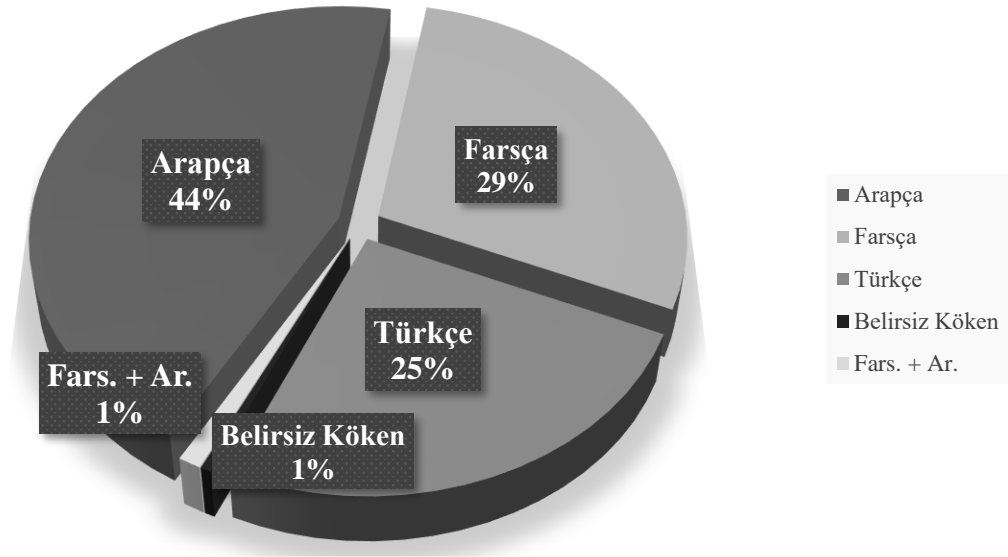
Olay ve Alakalar	6	13,04
Diğer Kavramlar	22	47,83
Toplam	46	100

Tablo 65. FH’de Geçen İsim Soylu Sözcüklerin Diğer Kavramlar Teması Üzerine Yapılan Sınıflandırması

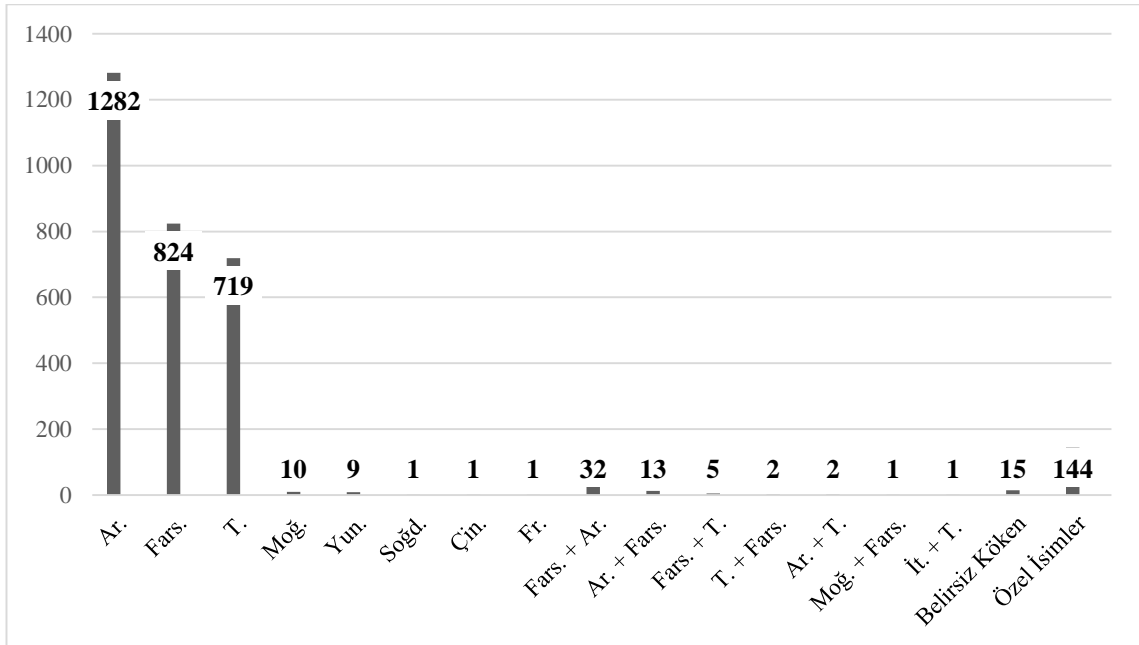
“Durum ve İşler”, “İşaret ve İzler”, “Olay ve Alakalar” ve “Diğer Kavramlar” şeklinde dört ana başlık oluşturulup ilgili kavramlar alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk bölümde, toplamda 12 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %26,09’una tekabül etmiştir. İkinci bölümde, toplamda 6 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %13,04’üne tekabül etmiştir. Üçüncü bölümde, toplamda 6 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %13,04’üne tekabül etmiştir. Dördüncü bölümde ise toplamda 22 tane ilgili kavram tespit edilmiş olup bölümün %47,83’üne tekabül etmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda toplamda, 46 tane ilgili kavram tespit edilip mevcut söz varlığının %1,50’sine karşılık geldiği saptanmıştır.

Tematik sınıflandırma için tespit edilen sözcüklerin toplam sayısı 3073 tane olup “Ruhsal Durum, Davranış Biçimleri ve Mizaç” adlı bölümün 373 tane sözcük barındırmasıyla en çok tercih edilen konu türü olduğunu göstermiştir. Bu bölümdeki kavramların fazla kullanılması, Ferruh ve Hüma’nın arasında geçen aşkın ruhsal duruma ve davranışlara yansımalarıyla ilgili bir durumdur. “Soyut Kavramlar ve Doğaüstü Varlıklar” adlı bölümde 8 tane, “Temizlik ve Hijyen” adlı bölümde ise 10 tane sözcüğün yer alması en az tercih edilen konu türü olduğunu göstermiştir.

Tematik sınıflandırma içerisinde yer alan isim soylu sözcüklerin köken bilgisi dağılımları şu şekildedir:

Şekil 7. *FH*'de Geçen İsimlerin Köken Bilgisinin Pasta Grafiğiyle Görünümü

Şekil 8. *FH*'de Geçen İsimlerin Köken Bilgisinin Sütun Grafiğiyle Görünümü

Söz konusu duruma göre Arapçada 1282, Farsçada 824, Türkçede 719, Moğolcada 10, Yunancada 9, Fransızcada 1, Çince 1, Soğdca 1, Fars. + Ar. yapılı 32, Ar. + Fars. yapılı 13, Fars. + T. yapılı 5, Ar. + T. yapılı 2, T. + Fars. yapılı 2, Moğ. + Fars yapılı 1, İt. + T. yapılı 1, belirsiz kökenli 15 ve özel isimlerde de 144 tane sözcük tespit edilmiştir. Bu doğrultuda metinde en çok Arapça kökenli sözcükler kullanılmış olup ardından sırasıyla Farsça ve Türkçe kökenli sözcükler gelmiştir. En az kullanılan dillerden Fransızca kökenli *gaz*, Çince kökenli *sin* ve Soğdca kökenli *țamu* kelimeleri olmuştur. Bunun yanında en az kullanılanların oluşturduğu dil yapılarından Moğ. + Fars. yapılı *karadut*, İt. +T. yapılı *dümenci* kelimeleri olmuştur. Belirsiz kökene sahip olan kelimeler ise *lāçin*, *çukal*, *çemen*, *seren*, *lepāçe*, *siyi*, *kedi*, *yal*, *kürinç*, *pāşa*, *bol*, *saħun-çm̄*, *yoş*, *yadlu* ve *yaħtu* şeklindeki kelimelerdir.

Çalışmamızın üçüncü bölümü olan *Ferruħ u Hümā* (*‘Işk-nāme*)’nin sözcüklerin anlam türü ve değişimleri adlı bölümünde, incelememiz Aksan’ın Durgun ve Gelişmeli Anlambilim şeklinde ayırdığı tasnif üzerinedir. Sözcük anlam bilimi bölümü içerisinde, *temel (gerçek) anlam*, *yan anlam*, *benzetmeler*, *aktarmalar*, *çok anlamlılık*, *eş adlılık*, *eş anlamlılık*, *ters anlamlılık*, *üstanlam ve altanlam*, *terim anlam*, *tasarımlar*, *duygu değeri*, *tasarımlar ve duygu değeri açısından özel adlar*, *atasözleri*, *deyimler* ve *kalıp sözler* şeklindeki anlam türleri ele alınmıştır. Metinde söz konusu anlam türleri için birden fazla örnek varken bunları detaylı incelemek adına üç örnek dâhilinde bir sınırlama getirilmiştir.

Temel (gerçek) anlam ve yan anlam türünün *ağız* kelimesi örneğinde, temel (gerçek) anlamı “konuşmayı ve yeme - içmeyi sağlayan organ” ve yan anlamı “kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı” doğrultusundaki beyit örnekleri verilmiştir. *yol* kelimesi örneğinde, temel (gerçek) anlamı “insanların veya hayvanların karada yürümesi için açılan yer” ve yan anlamı “uyulan veya benimsenen yöntem” doğrultusundaki beyit örnekleri verilmiştir. *ayağ* kelimesi örneğinde ise temel (gerçek) anlamı “alt vücutta bacağın ve bileğin aşağısında yer alıp yere basan organ” ve yan anlamı “birtakım nesnelerin yerden yükselmesini sağlamak için yapılan destek veya düzenek” doğrultusundaki beyit örneklerinin tespiti sağlanmıştır. (bkz. tablo 1)

Benzetmeler anlam türünde, *teg*, *gibi* ve *-E dön-* yapısıyla kurulmuş yapıdaki benzetmeler, incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. (bkz. tablo 2)

Aktarmalar anlam türünün deyim aktarmaları başlığının insandan doğaya aktarım türünde, *Güneş yüz gösterür gibi yakadan*, *benefşe zülfini şalmış* ve *Zühre hoş şanu bırakmış/Müşterî gîsû bırakmış*; doğadan insana aktarım türünde, *aşlan şavaşlu/âhû göz*, *it* ve *mingūs*; doğadan nesneye aktarım türünde, *katı 'itâb*, *şîrîn söz* ve *hûb âvâz* ve somutlaştırma türünde *dil*, *yürek tağla-*, *baş koy-* şeklindeki beyit örnekleri incelenen metin dâhilinde verilmiştir. Ad aktarmaları başlığında ise bütünden parçaya olan ilişki *dēg*, parçadan bütüne doğru olan ilişki *berr/bahr* ve deyim ilişkisi de *ecel yakasını tut-* gibi örneklerle incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. (bkz. tablo 3 - 4)

Çok anlamlılık anlam türünde, *cân* kelimesinin “insanın kendi varlığı, özü”, “ruh”, “yaşama, hayat”, “kişi”, “birey”, “gönül” ve “güç” şeklindeki anlamları beyit örnekleriyle verilmiştir. *Baş* kelimesinin, “vücudun üst veya önünde bulunan organ, kafa”, “bir topluluğu yöneten kimse”, “yara, çıban”, “başlangıç”, “bir şeyin yakını veya çevresi” ve “arazide en yüksek nokta” şeklinde anlamları beyit örnekleriyle verilmiştir. *Sağ* kelimesinin de “sol yönün karşıtı”, “sağlam, olumlu”, “sağlam, esen”, “yaşamakta olan (kimse)” ve “doğru, gerçek” şeklinde anlamları incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. (bkz. tablo 5)

Eş adlılık anlam türünde, *koyun* örneği düzenli ses değişimleri ile oluşmuş eş adlılık örneğini temsilen, *taş* örneği düzensiz ses değişimleri ile oluşmuş eş adlılık örneğini temsilen ve *bâğ – bağ* örneği ise başka dillerden yapılmış alıntıyla oluşmuş eş adlılık örneğini temsilen incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. (bkz. tablo 8)

Eş anlamlılık anlam türünde, *bütün* kelimesine karşılık gelen kelimeler; *bütün*, *şamu*, *hep*, *cümle*, *küllî*, *temâmet* ve *mecmû'* şeklinde olup incelenen metin dâhilinde beyit örnekleri ile verilmiştir. *Bütün* kelimesine karşılık gelen yedi tane kelime tespit edilmiş olup bu kelimelerden üç tanesi Türkçe kökenli, diğer dört tanesi ise Arapça kökenli kelimelerdir. *Çok ~ Çoğ* kelimesine karşılık gelen kelimeler; *bol*, *çehân*, *çok - çoğ*, *üküş*, *delim*, *nêçe*, *katı*, *artuk*, *gey*, *işen*, *firāvân* ve *ziyâde* şeklinde olup incelenen metin dâhilinde beyit örnekleri ile verilmiştir. *Çok* kelimesine karşılık gelen on iki tane kelime tespit edilmiş

olup bu kelimelerden dokuz tanesi Türkçe kökenli, bir tanesi Arapça kökenli ve iki tanesi de Farsça kökenli kelimelerdir. *Üzüntü* kelimesine karşılık gelen kelimeler; *buğ, elem, derd, efkâr, gıuşsa, kıahr, melâl - melâlet, tâse, terah* ve *hazm* şeklinde olup incelenen metin dâhilinde beyit örnekleri ile verilmiştir. *Üzüntü* kelimesinin kullanılmamasına karşın ona karşılık gelen on tane kelime tespit edilmiş olup bu kelimelerden bir tanesi Türkçe kökenli, yedi tanesi Arapça kökenli ve iki tanesi de Farsça kökenli kelimelerdir. (bkz. tablo 9, 10, 11)

Ters anlamlılık anlam türünde, *acı - tatlı, eyü - yavuz, sağ - şol, şāgird - üstāz* kelimeleri incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir. *Acı* ve *tatlı* zıtlığı, dereceli ters anlam ilişkisiyle, *eyü* ve *yavuz* zıtlığı kutupsal ters anlam ilişkisiyle, *sağ* ve *şol* zıtlığı yönsel ters anlam ilişkisiyle, *şāgird* ve *üstāz* zıtlığı ise ilişkisel ters anlam ilişkisiyle metinde yer almaktadır. (bkz. tablo 12)

Üstanlam ve altanlam anlam türünde, *ağac - serv ağacı, aş - yahnî/silkme, 'alem - Kāmer/Sühā* kelimeleri incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir. *Ağac - serv ağacı* örneğinde, üstanlam ifadesini *ağaç* kelimesi karşılayıp altanlam ifadesini de onun bir türü olan *serv ağacı* kelimesi karşılamıştır. *Aş - yahnî/silkme* örneğinde, üstanlam ifadesini *aş* kelimesi karşılayıp altanlam ifadesini de onun bir türü olan *yahnî* ve *silkme* kelimeleri karşılamıştır. '*Alem - Kāmer/Sühā* örneğinde ise üstanlam ifadesini '*alem* kelimesi karşılayıp altanlam ifadesini de onun bir parçası olan *Kāmer* ve *Sühā* kelimeleri karşılamıştır. (bkz. tablo 13)

Terim anlam türünde, tıp alanına ait *belādur*, edebiyat alanına ait *gazel* ve müzik alanına ait *kopuz* kelimeleri incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. (bkz. tablo 14)

Tasarımlar anlam türünde, *düğün, bahār* ve *ölüm* kelimelerinin tasarımları incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. (bkz. tablo. 15)

Duygu değerleri anlam türünde, *ana, gül* ve *köşk* kelimelerinin duygu değerleri incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. (bkz. tablo 16)

Tasarımlar ve Duygu Değeri Açısından Özel Adlar anlam türünde, *Muhammed/Muştafâ*, *Leylîü Mecnûn* ve *Mekke/Medîne* kelimelerinin tasarımları ve duygu değerleri incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. (bkz. tablo 17)

Atasözleri anlam türünde, *şabrıla koruk helvâ olur, şanmaduk taş, başa düşer* ve *eli kesemezsin, başa koöp* şeklindeki atasözleri birçok örneğin yanında seçilerek incelenen metin dâhilinde, beyit örnekleriyle verilmiştir. Deyimler anlam türünde ise *aķ baht, sınıķ gōñül* ve *ad eyliği* şeklindeki deyimler, birçok örneğin yanında seçilerek incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. (bkz. tablo 18, 19)

Kalıp Sözler anlam türünde, *uğrun açuğ, Tanrılığ için* ve *yel alsun* şeklindeki kalıp sözler, birçok örneğin yanında seçilerek incelenen metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir. (bkz. tablo 20)

Sözcük anlam bilimi içerisinde yer alan anlam değışmeleri kısmında ise *anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, başka anlama geçiş* ve *örtmeceler* şeklinde altı başlık dâhilinde incelenip metin dâhilinde üç örnek verilmiştir.

Anlam genişlemesi kısmında, *söz, yaş* ve *çav* kelimelerinin anlam genişlemesi birçok örneğin yanından seçilerek metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir. *Söz* kelimesi, başta “söz, ifade” anlamından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “söz; kelam; kıssa; öğüt; haber; iş, mesele; dilek” anlamlarına gelecek şekilde yayılma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam genişlemesine “söz; emir; kelam; istek; haber” anlamlarıyla tespit sağlanmıştır. *Yaş* kelimesi, başta “taze, nemli” anlamından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “genç; kuru olmayan; gözyaşı; taze” anlamlarına gelecek şekilde yayılma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam genişlemesine “insan yaşı; taze; gözyaşı; ıslak” anlamlarıyla tespit sağlanmıştır. *Çav* kelimesi ise başta “şöhret” anlamından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “haber; ses” anlamlarına gelecek şekilde yayılma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam genişlemesine “yüksek ses; haber; ün, şöhret” anlamlarıyla tespit sağlanmıştır. (bkz. tablo 21, 22, 23)

Anlam daralması kısmında, *geyik*, *issi* ve *dal ~ tal* kelimelerinin anlam daralması, birçok örneğin yanından seçilerek metin dâhilinde beyit örnekleriyle verilmiştir: *Geyik* kelimesi, başta “vahşi; vahşi dört ayaklı hayvan” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “geyik; vahşi olmayan dört ayaklı hayvan” anlamına gelecek şekilde daralma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam daralmasına “geyik” anlamıyla tespit sağlanmıştır. *İssi* kelimesi, başta “ısı; sevimli” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “ısı” anlamına gelecek şekilde daralma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam daralmasına “ısı” anlamı ve arkaik olarak da “sevimli” mecaz anlamıyla tespit sağlanmıştır. *Dal ~ Tal* kelimesi ise “söğüt ağacı; dal” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “dal” anlamına gelecek şekilde daralma sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam daralmasına “dal” anlamıyla tespit sağlanmıştır. (bkz. tablo 24, 25, 26)

Anlam iyileşmesi kısmında, *emek* kelimesinin anlam iyileşmesi, metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir. *Emek* kelimesi, “acı, sıkıntı, eziyet” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “emek, bir işin gösterilen uzun ve özverili çalışma” anlamına gelecek şekilde iyileşme sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam iyileşmesine “emek” anlamıyla tespit sağlanmıştır. Aynı zamanda anlam iyileşmesi örneklerinden sayılan *yavuz* ve *yaman* gibi kelimeler incelenen metinde, hâlâ “kötü” anlamını korumaktadır. (bkz. tablo 27)

Anlam kötüleşmesi kısmında, *alçak*, *al* ve *hātūn* kelimelerinin anlam kötüleşmesi metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir: *Alçak* kelimesi, “alçak gönüllü, mütevazı” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “değersiz” anlamına gelecek şekilde kötüleşme sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam kötüleşmesine “değersiz, alçak” anlamıyla tespit sağlanmıştır. *Al* kelimesi “yol, yöntem ve vasıta” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “hile, oyun, aldatmaca” anlamına gelecek şekilde kötüleşme sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam kötüleşmesine “hile, oyun” anlamıyla tespit sağlanmıştır. *Hātūn* kelimesi ise “soylu kadın; hanın karısı” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “hanım; padişahın çocuğunu doğurmuş cariye” anlamlarına gelecek şekilde kötüleşme sağlamıştır. İncelenen metinde de bu anlam kötüleşmesine “kadın” anlamıyla tespit sağlanmıştır. (bkz. tablo 28, 29, 30)

Anlam kayması/başka anlama geçiş kısmında, *Taḡrı*, *kağan* ve *buyruḡ* kelimelerinin başka anlama geçmesi, metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir: *Taḡrı* kelimesi “gökyüzü; Tanrı” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “Tanrı” anlamına gelecek şekilde başka anlama geçiş sağlamıştır. İncelenen metinde de bu yakın anlam geçişine “Tanrı” anlamıyla tespit sağlanmıştır. *Kağan* kelimesi “hükümdar, kağan” anlamının yanında, Eski Türkçede görülmeyen *kaḡıgan* “kükreyen” biçimindeki anlamı, Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde de “kükreyen; han” şeklindedir. İncelenen metinde de bu yakın anlam geçişine “kükreyen” anlamıyla tespit sağlanmıştır. *Buyruḡ* kelimesinde ise “kumandan, emreden kişi” anlamlarından Eski Anadolu Türkçesi Dönemine gelindiğinde “emir” anlamına gelecek şekilde başka anlama geçiş sağlamıştır. İncelenen metinde de bu yakın anlam geçişine “emir, buyrulan söz” anlamıyla tespit sağlanmıştır. (bkz. tablo 31, 32, 33)

Örtmeceler kısmında ise *Raḡīm*, *pūlād/būlūr taḡı* ve *demür kuḡruḡklu, üç kanatlu aḡ kuşun cān uçur-* şeklindeki kelimelerin örtmece olarak kullanılması metin dâhilinde açıklanarak beyit örnekleriyle verilmiştir: *Raḡīm* kelimesi, korku ve saygı gibi sebeplerle Allah yerine kullanılmış dinsel bir örtmecedir. *Pūlād* ve *būlūr taḡı* kelimeleri, ayıp ve utanç gibi sebeplerle erkek cinsel organı yerine *pūlād*, kadın cinsel organı yerine de kullanılan *būlūr taḡı* şeklinde kullanılmış cinsel bir örtmecedir. *Demür kuḡruḡklu, üç kanatlu aḡ kuşun cān uçur-* şeklindeki örnekte ise “ölüm” kavramı *kuşun uçması* şeklinde tasavvur edilerek oluşturulmuş bir örtmecedir. (bkz. tablo 34)

Sonuç olarak 14. yüzyılda kaleme alınan *Ferruḡ u Hüḡmā* (*‘Işḡ-nāme*) adlı mesnevinin söz varlığı tematik olarak çıkartılmış ve çıkarılan bu söz varlığı üzerinde sözcük anlam bilimi çalışması yapılmıştır. Bu söz varlığı, dönemin sosyal ve kültürel etkileşimlerinden, yaşayış biçimlerine kadar birçok konuda bize bilgi vermektedir. Diğer bölümünde de söz konusu eserin anlam bilimsel yapısı, Türkçenin dil hususiyetleri ve kültürünün bağlamında ortaya çıkan zenginlikleri ifade etmektedir. Tematik söz varlığının oluşturulması, belli bir konu çerçevesinde arama yapılan kelimelerin bir arada verilmesiyle bu alanda yapılacak olan sözlük çalışmalarına katkı sağlayacak olup çalışmanın semantik yönleri ise bu alanda çalışan araştırmacılara yardımcı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2010). Sözlüğün Tarihi. *Türk Dili Dergisi*, 98 (699), 268 - 279.
- Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akar, A. (2018). *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akçataş, A., Arı, E. (2018). Anlambiliminin Eş Anlamlılık Sorunu. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 126 - 152.
- Aksan, D. (1966). Türk Anlam Bilimine Giriş, Anlam Değişmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten Dergisi*, (13), 167 - 184.
- _____ (1974). Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlamlardan Yararlanma. *Türkoloji Dergisi*, 6 (1), 0 - 0.
- _____ (2014). *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____ (2021). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____ (1994). Anlambilim, İlgili Alanlar ve Türkçe. *Dil Dergisi*, (3), 118 - 124.
- _____ (1994). Türk Anlambiliminin Ana Çizgileri Üzerine, *Dil Dergisi*, (3), 114 - 117.
- _____ (1998). Türklerde Sözlükçülük, Bugün Türkiye’de Sözlük. *Kebikeç Dergisi*, (6), 115 - 118.
- _____ (2012). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- _____ (2015). *Her Yönüyle Dil - Ana Çizgileriyle Dilbilim (3. Cilt)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (2016). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, B. (t.y.). *Ak Sözlük*. Erişim: 02.03.2023, <http://aksozluk.org/>
- Aksoy, Ö. A. (2013). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I - II*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Akşehirli, S. (2004). *Temel Anlambilim (Semantik) Kavramları Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, 1 - 2. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M., Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arıkoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R., Selçuk, B. G. (2018). *Kırgızca - Türkçe Sözlük 1 - 2*. Ankara: Bengü Yayınları.
- Arlı Çil, D. (2019). Wittgenstein'in Birinci Dönem Düşüncelerindeki Resim Kuramı ve Anlamla İlgili Sorunlar. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 2, 102 - 115.
- Arslan Erol, H. (2018). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1986). *Dîvânü Lûgati't-Türk Dizini*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atam, A. (2021). *Babur-Nâme'nin [120a - 183a] Varakları Arasındaki Bölümün Tematik Sözlüğü (İsimler)*. Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. (2006). *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Cilt 6*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Atay, H. (1996). Semantik. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 111 - 141.
- Ayazlı, Ö. (2021). 'Kağan Aslan' Söz Öbeğindeki 'Kağan' Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine. *IX. Uluslararası Türk Dili Kurultayı: 26-30 Eylül 2021 – Ankara: Bildiriler* (s. 319 - 333). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, M. (2007). *Dilbilim El Kitabı*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Aydoğan, R. (2018). *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Evrensel İletişim Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Lûgatı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayıncılık.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Fasikül: 5*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Barut, E., Odacıoğlu, M. C. (2017). Anlambilim Teorilerindeki Temel ve Yan Anlam Kavramları ve Anlambilim - Çeviribilim İlişkisi. *Tarih Okulu Dergisi*, 11 (33), 927 - 943.
- Barutcu Özönder, S. (1996). 'Ali Şir Nevâyi, Muhâkemetü'l-Lugateyn (İki Dilin Muhakemesi)'. Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları.
- Bayniyazov, A., Bayniyazova, J., Koç, K. (2021). *Türkiye Türkçesi - Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Bayraktar, N. (2000). Artzamanlı Anlambilim Açısından Orhon Yazıtlarında Geçen Toplumsal Yaşamla İlgili Sözcüklerin Anlambilimsel Değerleri. *Türkbilig Dergisi*, (1), 209 - 218.
- Bayraktar, N. (2018). *Dil Bilimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Berta, Á. (2010). *Sözlerimi İyi Dinleyin - Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını* (E. Yılmaz, çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7 (1), 231 - 274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368 - 388.
- Bozok, E. (2018). Hırsız Sözcüğünün Kökeni Üzerine. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4 (9), 63 - 71.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*. İngiltere: Oxford Üniversitesi.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük 4*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çelebi, V. (2016). Çağdaş Mantıkçı Anlam Kuramında Dil - Dünya İlişkisi ve Metafiziğin Yadsınması. *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (26), 69 - 84.
- Çelikaş Ekti, M. (2010). Gözle Değil Dil'le Görmek Üzerine. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 16 (64), 141 - 161.
- Çotuksöken, Y. (1989). Bir Dilin Sözcük Varlığı. *Varlık Dergisi*, (987), 11.

- Demirci, J. (1998). Kıpçak Sözlükleri. *Kebikeç Dergisi*, (6), 145 - 152.
- Demirci, K. (2021). *Türkoloji İçin Dil Bilim: Konular, Kavramlar, Teoriler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirci, Ö. (2017). *Gottlob Frege ve İlk Dönem Ludwig Wittgenstein'da Anlam Problemi*. Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Denizhan, K. (2022). *Hâkim Süleyman Ata'nın Bakırgan Kitabı Tematik Sözlüğü (İsimler)*. Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Ehmetyanov, R., Möhemmetdinov, R., Nurieva, F., Ganiev, F. (2014). *Türkçe - Tatarca Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Emlik, M. (2007). *Mehmed'in Işk-Nâme Adlı Mesnevisinin Günümüz Türkçesiyle Nesre Çevrilmesi ve Mesnevideki Eğitim Unsurları*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erkınay Tamtamış, H. K. (2021). Türkçede Eş Adlılık. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (1) , 619 - 653.
- Filizok, R. (2001). *Anlam Analizine Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Fakültesi Yayınları.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim*. (B. Vardar, çev.). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Gülsevin, G., Boz, E. (2010). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Gürbüz, M., Durmuş, T. (t.y.). *Işk-Nâme/Tuhfe-Nâme/Ferruh-Nâme/Ferruh u Hümâ/Dâstân-ı Ferruh ve Hümâ (Muhammed)*. Erişim: 2 Mayıs 2023, Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü Ağ Sitesi: <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/isk-name-tuhfe-name-ferruh-name-ferruh-u-huma-dastan-i-ferruh-ve-huma-muhammed>
- Gürbüz, M., Işinsu Durmuş, T., Atık Gürbüz İ., Durmuş, M. (2017). *Dâsitân-ı Ferruh u Hümâ (Ferruh ile Hümâ: Mutlu Sonla Biten Bir Aşk Serüveni)*. Ankara: KTB Yayınları.
- Hazar, M. (2013). Türkiye Türkçesindeki Anlam Bilimi Bibliyografyası. *Türük - Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (2), 137 - 173.
- Hazar, M., Tarhan, O. (2013). *Türk Anlam Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi Terimler Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınları.
- Hezer Ak. Y. (2021). *Babur-Nâme'nin [184a - 244b] Varakları Arasındaki Bölümün Tematik Sözlüğü (İsimler)*. Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- İbnü-Mühennâ Lûgati*. (1934). (A. Battal, çev.), İstanbul: Devlet Matbaası.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Jackson, H. (2016). *Sözlükbilime Giriş* (M. Gürlek, E. Patat, çev.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Jorma, A. (1999). *Hazar Berisi - Karadeniz Kültür Çevresinde Türk Dili*. Harleem: SOTA.
- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013a). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaağaç, G. (2013b). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 62 - 80.

Kâşgarlı Mahmûd Dîvânü Lûgati't-Türk. (2005). (S. Erdi, S. T. Yurtsever, Haz.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Kaynak, M. (2021). Ana Çizgileriyle Sözlük Bilimi ve Türk Sözlükçülüğü. *Kafdağı Dergisi*, 6 (1), 79 - 101.

Kocaman, A. (1979). Anlambilimi Üzerine. *Genel Dilbilim Dergisi*, 1 (3 - 4), 10 - 28.

_____ (1980). Dilbilimsel Anlambilim. *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları Dergisi*, (1), 89 - 108.

_____ (1992). Anlambilim Sorunları. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, (3), 87 - 92.

_____ (1998). Dilbilim Sözlük, Sözlükçülük. *Kebikeç Dergisi*, (6), 111 - 114.

Kocapınar, P. (2014). Kavram Sözlükleriyle İlgili Terminoloji Üzerine. *Turkish Studies*, 9 (9), 745 - 752.

Koç, N. (1992). Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Koç, K., Bayniyazov, A., Başkapan, V. (2021). *Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Koç, M. (2011). Anadolu'da İlk Türkçe Telif Eser. *Bilig Dergisi*, (57), 159 - 174.

Korkmaz, Z. (1974). XI - XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten Dergisi*, 21 - 22, 41 - 48.

_____ (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları.

- _____ (2006). Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten Dergisi*, 52 (2004/2), 99 - 105.
- _____ (2009). Anadolu'da Oğuz Türkçesi Temelinde İlk Yazı Dilinin Kuruluşu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten Dergisi*, 57 (2), 61 - 69.
- _____ (2020). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kovács, É. (2011). Polysemy in Traditional vs. Cognitive Linguistics [Geleneksel ve Bilişsel Dilbilimde Çokanlamlılık]. *Eger Journal of English Studies*, (6), 3 - 19.
- Köprülüzade, M. F. (1931). *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi.
- Kültür Bakanlığı. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü 1*, (A. B. Ercilasun, Komisyon Başkanı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Lakoff, G. (1988). Cognitive Semantics [Bilişsel Anlambilim]. *UC Berkeley Previously Published Works*.
- Mutlu, H. K. (2009). Türkçe Öğretiminde Sözlükçülük Tekniği Açısından Tematik Sözlükler. *Turkish Studies*, 4 (4), 814 - 822.
- Muzafarov, R., Muzafarov, N. (2018). *Kırım - Tatar Türkçesi - Türkiye Türkçesi - Rusça Sözlük* (N. Seyityahya, çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Namoğlu, Z. (2013). *Şerîf Mehmed'in Mensur Ferruh u Hü mâ Hikâyesi [İnceleme-Metin (76b - 154b)]*. Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Nişanyan, S. (2003). *Sözlerin Soyağacı - Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ölker, G. (2011). Sözlük Türleri ve Kelime Sıklığı Üzerine. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 9 (9), 45 - 60.
- Ölmez, M. (2021). *Orhon - Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin - Çeviri - Sözlük*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Öner, M. (2015). *Kazan - Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Önertoy, O. (1965). Mehmed: Işk-nâme (Tanıtma). *Hisar Dergisi*, 5 (17), 25 - 26.
- Özkan, M. (2014). Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Olarak Gelişmesi. *Türkiyat Mecmuası*, 24 (1), 53 - 73.
- Özşahin, M. (2017a). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özşahin, M. (2017b). Tematik Sözlüklerin Kapsamı ve Tema Belirleme Ölçütleri. *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı: 3 - 4 Kasım 2016 - Eskişehir: Bildiriler* (s. 575 - 584). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Öztelli, C. (1965). Işk-nâme ve Yazarı Üzerine (Tenkit). *Türk Dili Dergisi*, (171), 187 - 192.
- Palmer, F. R. (1981). *Semantics* [Anlambilim]. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Porzig, W. (2018). *Dil Denen Mucize* (V. Ülkü, çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sav, B. (2003). Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 147 - 166.

- Sohrweide, H. (2016). ‘İşk-nâme Diye Adlandırılan Eser Üzerine Yeni İncelemeler. (S. Tezcan, çev.). *Türük, Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4 (7), 15 - 23.
- Sümer, F. (1967). *Oğuzlar*. Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şahin, H. (2006). Terimlerin Genel Dile Yansımasına Dair Bazı Gözlemler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (20), 123 - 129.
- Şahin, H. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şenata, N. (2020). *Dîvânü Lûgati’-Türk’te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık (Cilt 2)*. Doktora tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Şirin User, H. (2010). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Taghgzadehzonuz, R. (2016). *‘İşknâme (Ferruh u Hü mâ) Mesnevisinde Sevgililerin “İlk Âşık Olma” Motifinin İran Aşk Mesnevileriyle Karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi, Bilkent İhsan Doğramacı Üniversitesi, Ankara.
- Tamba-Mecz, I. (1998). *Anlambilim* (N. Sevil, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, Ş. (1974). 1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde ‘Olğa-bolğa’ Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten Dergisi*, (21 - 22), 59 - 157.
- Tekin, T. (2018). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z., Eker, S. (1995). *Türkmence - Türkçe Sözlük*. İstanbul: Şafak Matbaacılık.

- Tezcan, N. (2015). "Er cömerdin er nâkesin ozan bilir": Divan Edebiyatında Patrona Hitap ve Beklenti. M. Öz, F. Yeşil (ed.). *Ötekilerin Peşinde, Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan* (s. 397 - 416). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tezcan, N. (2015). Osmanlı - Türk Edebiyatında Aşk Mesnevilerini Şövalye Aşkı Bağlamında Okumak. *Frankafoni Dergisi*, (23), 121 - 132.
- Tezcan, S. (2015). *Muhammed/Mehmed*. Erişim: 2 Mayıs 2023, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Ağ Sitesi: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhammed-mehmed>
- Tezcan, S., Aksoyak, İ. H. (2021). *Muhammed'in Ferruh u Hüma'sı (Ferruhnâme)*. Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü 148.
- Tietze, A. (1967). Mehemeds Buch von der Liebe. Ein alt-osmanisches romantisches Gedicht. W. Hoenerbach (Haz.) *Der Orient in der Forschung, Festschrift Otto Spies* (s. 660 - 685). Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- _____ (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, 1. - 4. Cilt* (S. Tezcan, ed.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- _____ (2018). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, 5. - 6. Cilt* (N. Demir, E. Yılmaz, ed.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- _____ (2019). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, 7. - 8. - 9. Cilt* (N. Demir, E. Yılmaz, ed.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Torun, C. P. (2009). *Muhammed'in İşk-Nâmesi Üzerine Dil İncelemesi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, F. (2001). *Eski Oğuzca Sözlük - Bahşayış Lügati*. İstanbul: BAY Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1993). *Derleme Sözlüğü, 1 - 12 Cilt (2. bs.)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük (10. bs.)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü (C. Dilçin, Haz.)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük (11. bs.)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğur, N. (2003). *Anlambilim, Sözcüğün Anlam Açılımı*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Ullmann, S. (1970). *Semantics an Introduction to the Science of Meaning* [Semantik Anlam Bilime Giriş]. Oxford: Alden Press.
- Ullmann, S. (1978). Anlambilim (A. Kocaman, çev.). *Türk Dili Dergisi, (38)*, 355 - 363.
- Uzuntaş, H. (2022). Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Yazmasındaki "Kağan" ve Günbed Yazmasındaki "Kağan" Kelimeleri Üzerine. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, 5 (10)*, 685 - 695.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi - Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- _____ (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- _____ (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Üşenmez, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

- Üşenmez, E., Boltabayev, S., Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe - Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayıncılık.
- Wilkins, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch - Deutsch - Türkisch)/Eski Uygurcanın El Sözlüğü, (Eski Uygurca - Almanca - Türkçe)*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Universitätsverlag Göttingen.
- Yaman, E. (2016). Türkçenin Güncel Söz Varlığı. *Milli Eğitim Dergisi*, 45 (210), 85 - 91.
- Yavuzarslan, P. (2009). *Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü*. Ankara: Tiydem Yayıncılık.
- Yaylagül, Ö. (2006). Dīvānū Lūgāti't-Türk'teki Ad Aktarmalı (Metonymic) Yapılar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 77 - 88.
- Yelten, M. (1994). *Işknâme, Cilt 19*. Ankara: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Yıldız, H. (2020). *Maniheist Uygur Metinlerinde Çince Alıntılar, Etimoljik, Leksik ve Tematik İncelemeler*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Yıldız, Y. (2021). Bitki Adlarının Anlam Olayları ve Anlam Değişimleri Açısından İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 25 (1), 217 - 241.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe - Özbekçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüksel, S. (1965). *Mehmed Işk-nâme (İnceleme-Metin)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yüksel, S. (1970). Işk-nâme Üzerine Açıklamalar. *Türk Dili Dergisi*, (220), 291 - 295.

EK 1. TERİM ve KARŞILIKLAR DİZİNİ

TÜRKÇE - İNGİLİZCE TERİM SÖZLÜĞÜ

ad	name
ad aktarmaları	metanomi
analitik anlambilim	analytic semantics
anlam daralması	semantic restriction
anlam değışmeleri	semantik change
anlam genişlemesi/anlam yaygınlaşması	semantic extension
anlam iyileşmesi	meliorative
anlam kayması/başka anlama geçiş	semantic transfer
anlam kötüleşmesi	pejorative
anlambilim	semantics
anlambirim	moneme
anlambirimcik	seme
anlamlama	signification
altanlam	hyponymy
atasözleri	maxim

bağıntı	relation
benzetmeler	simulation
bilişsel anlambilim	cognitivie semantics
çağrışımlar/tasarımlar	associative
çok anlamlılık	polysmy
davranışsal anlam teorisi	behavioural semantic theory
deyim aktarmaları	metaphor
deyimler	locution
dil bilimsel anlambilim	linguistic semantics
duygu değeri	emotional meaning
eş adlılık	homonymy
eş anlamlılık	synonymy
etkileyici içerik	affective content
genel anlambilim	general semantics
gönderge	referent
gönderme teorisi	submission theory
gösteren	signifier
gösterge	sign

gösterilen	signified
içlem	sense
ilk örnekler anlam bilimi	prototype semantics
kalıp sözler	static words
kavram	concepts
kavram alanı akımı	concept area theory
mantıksal felsefi anlambilim	logical - philosophical semantics
metin anlambilim	text semantics
muhteva/içerik	context
ölü deyim aktarması	dead metaphor
örtmeceler	euphemism
söz varlığı	vocabulary
tematik sözlük	thematic dictionary
temel (gerçek) anlam	denotation
terim anlam	term
ters anlamlılık	antonymous
tümce anlam bilimi	sentence semantics
üretici anlambilim	generative semantics

üstanlam	hyperonymy
yan anlam	connotation/secondary meaning
yapısal anlambilim	structural semantics
yararcı anlam teorisi	pragmatic semantic theory
yorumlayıcı anlambilim	interpretative semantics
yönlendirme kuralları	projection rules
zihinsel veya ideci anlam teorisi	mental or ideist semantic theory

İNGİLİZCE - TÜRKÇE TERİM SÖZLÜĞÜ

affective content	etkileyici içerik
analytic semantics	analitik anlambilim
antonymous	ters anlamlılık
associative	çağrışımlar/tasarımlar
behavioural semantic theory	davranışsal anlam teorisi
cognitivie semantics	bilişsel anlambilim
concept area theory	kavram alanı akımı
concepts	kavram
connotation/secondary meaning	yan anlam
context	muhteva/içerik
dead metaphor	ölü deyim aktarması
denotation	temel (gerçek) anlam
dictionary	sözlük
emotional meaning	duygu değerleri
euphemism	örtmeceler
general semantics	genel anlambilim
generative semantics	üretici anlambilim

homonyme	eş adlılık
hyperonymy	üstanlam
hyponymy	altanlam
interpretative semantics	yorumlayıcı anlambilim
linguistic semantics	dil bilimsel anlambilimi
locution	deyimler
logical - philosophical semantics	mantıksal felsefi anlambilim
maxim	atasözleri
meliorative	anlam iyileşmesi
mental or ideist semantic theory	zihinsel veya ideci anlam teorisi
metanomi	ad aktarmaları
metaphor	deyim aktarmaları
moneme	anlambirim
name	ad
pejorative	anlam kötüleşmesi
polysmy	çok anlamlılık
pragmatic semantic theory	yararcı anlam teorisi
projection rules	yönlendirme kuralları

prototype semantics	ilk örnekler anlam bilimi
referent	gönderge
relation	bağıntı
semantic change	anlam değişmeleri
semantic extension	anlam genişlemesi/anlam yaygınlaşması
semantic restriction	anlam daralması
semantic transfer	anlam kayması/başka anlama geçiş
semantics	anlambilim
seme	anlambirimcik
sense	içlem
sentence semantics	tümce anlam bilimi
sign	gösterge
signifier	gösteren
signification	anlamlama
signified	gösterilen
simulation	benzetmeler
static words	kalıp sözler
structural semantics	yapısal anlambilim

submission theory	gönderme teorisi
synonymy	eş anlamlılık
term	terim anlam
text semantics	metin anlambilim
thematic dictionary	tematik sözlük
vocabulary	söz varlığı
word semantics	sözcük anlam bilimi

EK 2. ORJİNALLİK RAPORU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 21/06/2023

Tez Başlığı: Muhammed'in Ferruḥ u Hüma ('İşk-Nâme) Adlı Eseri Üzerine Anlambilimsel ve Tematik Bir İnceleme

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 429 sayfalık kısmına ilişkin, 21/06/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Tunitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %6'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

21/06/2023

Adı Soyadı: Sena Doğanç
Öğrenci No: N21133393
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Türk Dili

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 21/06/2023

Thesis Title: A Semantic and Thematic Analysis on Muhammad's Ferruḥ u Humā ('İşk-Nâme)

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 21/06/2023 for the total of 429 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 6%.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

21/06/2023

Name Surname: Sena Doğancı
Student No: N21133393
Department: Turkish Language and Literature
Program: Turkish Language

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten

EK 3. ETİK KURUL MUAFİYETİ FORMU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 22/06/2023

Tez Başlığı: Muhammed'in Ferruh u Hümā ('İşk-Nâme) Adlı Eseri Üzerine Anlambilimsel ve Tematik Bir İnceleme
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/06/2023

Adı Soyadı: Sena Doğancı

Öğrenci No: N21133393

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Türk Dili

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES**

ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT**

Date: 22/06/2023

Thesis Title: A Semantic and Thematic Analysis on Muhammad's Ferruḥ u Humā ('Işk-Nāme)

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

22/06/2023

Name Surname: Sena Doğanç

Student No: N21133393

Department: Turkish Language and Literature

Program: Turkish Language

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

_____
Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten

